

“पञ्जा नरानं रतन”

परियत्तिशिक्षा

परियत्ति सद्धम्म कोविद अन्तिम वर्ष

(कक्षा १०, प्रथम पत्र)

(प.स.पा. को कोविद अन्तिम वर्षको पाठ्य-पुस्तक)

पूर्णाङ्क १००, उत्तीर्णाङ्क ४०

१) न्हूगु परित्राण निश्चय	- ४० अंक, १५ घण्टा	पेज ३
२) बुद्धकालीन ब्राम्हण	- ३० अंक, ८ घण्टा	पेज ५५
३) पालि भाषा अवतरण (भाग २)	- ३० अंक, १५ घण्टा	पेज १२७

Dhamma.Digital

संकलन

भिक्षु निग्रोध स्थविर

(सचिव, ने. बौ. शिक्षा परिषद्)

“पञ्चा नरानं रतन”

न्हूगु परित्राण निश्रय

परियत्ति सद्धम्म कोविद अन्तिम वर्ष

(कक्षा १०, प्रथम पत्र)

न्हूगु परित्राण निश्रय ४० अंक, १५ घण्टा

लेखक - वासेट्टाभिवंश महास्थविर

अनुवादक - भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर

॥ धजग्ग सुत्त न्हूगु निश्रय ॥

- (७८) यस्सा' नुस्सरणेनापि; अन्तलिक्खपि पाणिनो ।
पतिट्ठ'मधिगच्छन्ति; भूमियं विय सब्बथा ॥
- (७९) सब्बु पट्टवजालम्हा; यक्खचोरादिसम्भवा ।
गणना न च मुत्तानं; परित्त तं भणाम हे ॥

(७८-७९) हे = हे सत्पुरुषपिं; यस्स परित्तस्स = गुगु धजग्ग सुत्त परित्राणयात्; अनुस्सरणेनापि = अनुस्मरण याये मात्रं नं; पाणिनो = सत्तवपिं; अन्तलिक्खे पि = आकाशय् हे नं; भूमियं विय = पृथ्वीलय्थें; सब्बथा = सम्पूर्ण आकार प्रकारं; पतिट्ठं = प्रतिस्थायात्; श्रधिगच्छन्ति = प्राप्त याइपिं जुइगु जुया च्वन । यक्ख-चोरादि सम्भवा = यक्ष, खुँ आदितय्गु कारणं उत्पन्न जुया वइगु; सब्बपट्टवजालम्हा = सम्पूर्ण भय उपद्रव जालं; मुत्तानं = मुक्त जुया च्वपिं व्यक्तिपिनिगु; गणना च = गिन्ति नं = मद्गु जुल । तं परित्तं = उगु धजग्ग सुत्त परित्राणयात्; (मयं = जिमिसं); भणम = पाठ याये नु ।

भावार्थ मंगलाचरण अःपुल ।

धजग्ग सुत्त परिणाम

धजग्ग यरित्राणयात् यायेनु मात्रं हे आकाशय् हे जूसां पृथ्वीलय्थें आधार भरोसा लाभ याये फइ धयागु निदान वाक्य सगाथावग्ग सक्कसंयुत्त अट्ठकथा धजग्ग सुत्त वर्णन कथावस्तु अनुसार हे जुल । लंकाद्वीपया दीघवापी चैत्यय् सिमेण्ट प्लास्टर याना च्वंगु अवस्थाय् नवयुवक भिक्षु छम्ह चैत्ययागु च्वयेयागु तल्लाया बारं कुतुं वया चैत्य गर्भ तुला वःगु च्वन । क्वय्दुपिं भिक्षुपिसं “धजग्ग सुत्त प्रत्यवेक्षण या आवुस” धका धया छ्वःसेलि उम्ह कुतुं वःम्ह भिक्षुं मरण भयं ग्याना त्राश चाःगुलिं “धजग्गपरित्तं मं रक्खतु = धजग्ग परित्राणं जित्त रक्षा यायेमाः” धका धाल । उगु क्षणय् हे तुरन्त अप्पा निपा लुया वया स्वाहाने त्वाथः जुया रोके याना तल । च्वये दुपिं भिक्षुपिसं लतायागु स्वाहानय् भिक्षु थ्यने मात्रं हे अपा निपाः यथावत् थःगु मूल थासय् हे थ्यंम वना च्वंवन ।

धजग्ग परित्राणया कारणं भय अन्तरायं मुक्त जुया वने नपिं अल्याख धयागु परिणाम निदर्शन नं “इदं श्रावज्जेत्वा हि यक्खभय-चोरभयादोहि दुक्खेहि मुत्तानं श्रन्तो नत्थि” धयागु उपरोक्त अर्थकथा अनुसार हे धया तःगु जुल ।

अर्थ बीगु पह : थन लु जक मंके मात्रं हे आकाशय् आधार प्राप्त जूगु जुल । लु जक मंके मात्रं हे सम्पूर्ण भय समूहं मुक्त जुया वपिं ल्या : चा : याये मफु धका अनुस्सरणेनापियात् नितानं लिसे याना अर्थ कायेमा : । उक्तं काये माःगुयात् थुगु धजग्ग सुत्त प्रत्यवेक्षण याना राक्षस भय, खुँ यागु भय आदि भय व दुःखं मुक्त जुया वने नपिं अन्त मद्गु” धका धया तःगु न्हापायागु अर्थकथायात् वःकया सीकेमाः ।

अपि-अर्थ [अनुस्साणेनापि-लय् अपि शब्दं क्वथुनेगु अर्थयात् क्यना च्वंगु दु । उकिं च्वये थःछ्वये वहःगु सम्भावना अर्थयात् मुं किगु जुल । लु जक मंके मात्रं हे आकाशय् आधार भरोसा दु । पाठ हे याःगु जूसा धाये धाय् हे मद्गु धयागु भाव खः ।

अन्तलिक्खेपि-लय् अपि-शब्दं सम्भावनायात् क्यना च्वंगु दु । गरहयात् मुं किगु जुल । श्राकाशय् हे नं आधार भरोसा दये फु । पृथ्वी श्रादिलय् धाये धाय् मद्गु धयागु श्रधिप्राय खः ।

धजग सुत्त निदान

(८०) एवं मे सुत्तं—

एकं समयं भगवा सावत्थियं विहरति

जेतवने श्रनाथपिण्डकस्स श्रारामे ।

(८०) (भन्ते = भन्ते) मे = जिं ; एवं = थुकथं ; सुत्तं = न्यना लुमंका तयागु दु । एकं = छगू ; समयं = इलय् ; भगवा = भगवान् ; सावत्थियं = श्रावस्ती देशय् ; जेतवने = जेतवन नां दुगु ; श्रनाथपिण्डकस्स = अनाथपिण्डक महाजनया; श्रारामे = विहारय् ; विहरति = विहार याना विज्याना च्वंचन ।

(८१) तत्र खो भगवा भिक्खू श्रामन्तेसि—

“भिक्खवो” ति । “भदन्ते” ति ते भिक्खू

भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच—

भूतपुब्बं भिक्खवे देवासुरसङ्गामो समुपब्यूहो अहोसि ।

अथ खो भिक्खवे सक्को देवानमिन्दो देवे तावतिसे श्रामन्तेसि “सचे मारिसा देवानं सङ्गामगतानं उप्पज्जेथ्य भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा ; ममेव तस्मिं समये धजगं उल्लोकेय्याथ । ममं हि वो धजगं उल्लोकयत्तं यं भविस्सति भयं छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; सो पहीयिस्सति ।

(८१) तत्र खो = उगु जेतवन आरामय् हे ; भगवा = भगवान् बुद्धं ; भिक्खू = भिक्षुपिकन्त ; भिक्खवो— ति = भिक्षुपिं धका ; श्रामन्तेसि = सःता विज्यात ; भदन्ते—ति = भदन्त धका ; ते भिक्खू = इपिं भिक्षुपिसं ; भगवतो = भगवान् बुद्धयागु आमन्त्रणयात ; पच्चस्सोसुं = लिसः विया, स्वीकार यात । भगवा = भगवान् बुद्धं ; एतं = थुगु वचनयात ; श्रवोच = आज्ञा दयेका विज्यात ।

भिक्खवे = भिक्षुपिं ; भूतपुब्बं = न्हापा जुइ नंगु गथे धाःसा ; देवासुरसङ्गामो = त्रयस्त्रिंशत् देवतापिं व असुरपिनिगु संग्राम ; समुपब्यूहो = तयार याना मुना च्वंगु ; श्रहोसि = जुल । भिक्खवे = भिक्षुपिं ; श्रथे खो = अबले ; देवानमिन्दो = देवतापिनि जुजु इन्द्र जुया च्वंम्ह ; सक्को = शक्रराजं ; तावतिसे देवे = त्रयस्त्रिंशत् देवतापिन्त ; आमन्तेपिसि = आमन्त्रण यात । मारिसा दुःख रहितपिं अय् देवपुत्रपिं ; सङ्गामगतानं = युद्ध क्षेत्रय् थ्यंक वना च्वपिं ; देवानं = देवतापिन्त ; भयं वा = भय वा ; छम्भितत्तं वा = नुगःचु थर्के जुया शरीर कम्प जुइगु वा ; लोमहंसो वा = चिमिसं व्वं व्वं दनिगु ; सचे उप्पज्जेय्य = यदि उत्पन्न जुल धाःसा ; तस्मिं समये = अबले ; ममेव = जिगु हे जक ; धजगं = ध्वाय् च्चकायात ; उल्लोकेय्याथ = थस्वया स्वये माल ; हि = थस्वया स्वये बहःगु कारण धाये माल धाःसा ; मम = जिगु ; धजगं = ध्वाय् च्चकायात ; उल्लोकेय्याथ = थस्वया स्वये माल स्वया च्वनीपिं ; वो = छिमित ; यं भयं वा = गुगु भय वा ; यं छम्भितत्तं वा = गुगु नुगःचु थर्के जुया शरीर कम्प जुइगु वा ; यो लोमहंसो वा = गुगु चिमिसं व्वं व्वं दनिगु ; भविस्सति = जुइगु खः ; सो = उगु भय, त्राश, चिमिसं व्वं व्वं दनिगु धाक्वयात ; पहीयिस्सति = हटे याना वी फु ।

आयुष्मान् आनन्दया निवेदन भावार्थं भन्ते.....; जिं थथे न्याना लुमंका तयागु दु । छगू इलय् तथागत श्रावस्ती देशय् अनाथपिण्डकया जेतवन आरामय् विहार याना विज्याना च्वन । उगु जेतवन आरामय् हे भिक्षुपिन्त “भिक्षुपिं” धका सःता विज्याःसेलि भिक्षुपिसं “भदन्त” धका तथागतयागु आमन्त्रणयात लिसः विया स्वीकार यात । तथागतं थुगु कने त्यनागु वचन आज्ञा दयेका विज्यात । भिक्षुपिं, न्हापा जुइ नंगु धाःसा— त्रयस्त्रिंशत् व असुरपिनिगु संग्राम तयार जुया मुना च्वंचन । अबले दुवतापिनि अधिपति शक्रराजं त्रयस्त्रिंशत् देवतापिन्त धाल— दुःख मद्दुपिं अय् देवपुत्रपिं; युद्ध क्षेत्रय् थ्यंक वया च्वपिं छिपिं देवतापिन्त भय,

त्राश व चिमिसं व्वं व्वं दनिगु जुया वल धा:सा अबले जिगु ध्वाँय् च्वकायात जक थस्वया स्वया च्वं । कारण छाया धा:सा- जिगु ध्वाँय् च्वकायात थस्वया स्वया च्वनीपिं छिमित उत्पन्न जुइगु जुया हे खः ।

निदान “एवं मे सुतं”

आदि बुद्ध-वचन मखुनि । प्रथम संगायन या:बले आयुष्मान आनन्दया निवेदनयात निदानया रूप्य आरुढ याना त:गु खँ मात्र खः । मेमेयु परित्राणय् सम्बन्धित कारण अर्थोत्पत्ति अनुसार कना विज्या:गु जूसा नं थुगु धजग:गु परित्राणय् उजोगु कारण मदु । थ:गु इच्छा अनुसार कना विज्या:गु जुल । थ:गु इच्छा अनुसार कना विज्या:गु देशनाय् न्हापां “भिक्षवो” धका स:त विज्यायेगु बानि दु । उकथं स:ता विज्या:गु विचारय् कल्पनाय् लाना मन मेथाय् थ्यना च्वपिं भिक्षुपिं, भावना धर्म निरीक्षण याना च्वपिं भिक्षुपिं, कर्मस्थान मनन याना च्वपिं भिक्षुपिं दया च्वने य:गु जुया इपिं भिक्षुपिंत उपदेशय् स्मृति उत्पन्न जुइकेया नितिं हे जुल ।

[“भदन्तेति गारववचनमेतं” अनुसार भदन्ते-तथागतयात गौरव तयेगु वचन खः । लोकय् थकालिपिसं थ:गु नां कया स:तिबले “हजुर” धका लिस: वीगु चलन दु । भिक्षुपिसं स:तिबले “भन्ते” लिस: वीगु खः ।

थन भदन्ते-गौरव वचन जुया च्वंसा नं भिक्षुपिं धयागु तथागतं स:ता विज्या:गुयात लिस: बिया च्वंसा खँ जुया “सत्थुनो पटिवचनदनं वा = तथागतयात हाकनं लिस: बिया निवेदन यायेगु” धका निदानवगग निदान संयुक्त अट्टकथा (२) ली वर्णन याना क्यान त:गु दु ।

भगवतो पच्चस्सोसुं-लय् भगवतो आमन्तनं पटिअस्सोसुं-धयागु अथंकथाया मती कथं षष्ठी (विभक्ति) खः । व्याकरणचार्यपिनिगु मती कथं सम्प्रदान जक खः । “भगवतो =तथागतयात ; पच्चस्सोसुं = लिस: बिया स्वीकार यात” धका श्रुतं वीमा: । तर मोगल्लान (२-२५) सं ला षष्ठी अपेक्षित याना त:गु:दु ।

बुद्धभाषित

“भूतपुब्बं-आदि नं आयुष्मान आनन्दं निवेदन याना विज्या:गु खँ हे जुल । तर तथागतं कना विज्या गु अनुसारं तुं हानं निदेवन याना विज्या:गु जुया बुद्ध-वचन हे जुल । त्रयस्त्रिंशत् देवलोकय् पुलां पुलापिं देवतापिं दया च्वंच्वन । मगध राष्ट्र मचल गाँया माघ (मघ) माणवक थ: सहयोगी पासापिं स्वीस्वम्ह लिसे कुशल पुण्य याना व:गु कथं त्रयस्त्रिंशत् थ्यंक वल । पाहुनात थ्यंक वल धका मूल दया च्वपिं देवतापिसं गन्धपान-धयागु नस्वा: व:गु गन्ध दुगु देव सरवत व्यवस्था यात । शक्रराजं थ: सहयोगीपिन्त उगु सरवत मत्वंसे त्वनेथें जक याये नितिं होश ब्यूगु कारणं याना इपिं देवतापिसं मत्वं । उगु देशय् दुपिं देवतापिसं प्रमाणं पुइक त्वंगु जुया उकिं कायेका गोतुला प्रमादी जुया च्वंबले तुति ज्वना साला मेरु पर्वतया फाँटय् वाँछ्वया बिल । इमिगु कर्म अनुसार मेरु पर्वत फाँटय् असुर देवलोक उत्पन्न जुया वल । इमिगु शरीर वर्ण आदि व देवलोकया स्थिति त्रयस्त्रिंशत् देवतिं लिसे समान जुया थ:पिं मेगु देशय् मेगु राष्ट्रय् थ्यना च्वन धका मस्यूसा नं पारिजात स्वाँ (पालेजा: स्वाँ) हया व:बले होश दया वल । “जिमिगु देशय् पालेजा स्वाँ हया व: ; थुगु देश जिमिगु देश मखु ; जिमिगु देशयात लाका कया त:म्ह बुढाचा शत्रयात हमला या वने नु” धया शैन्यत लिचका वल । थुकथं असुरत व त्रयस्त्रिंशत्पिनि युद्ध जुया च्वंच्वन । परस्परय् युद्ध याना च्वंसां नं इमि घा:पा: जुइगु हि पिहाँ वइगु धका मदु ; ग्याइगु, थारा न्हुइगु मात्र जक दइगु जुल । असुरतय्सं त्याका त्रयस्त्रिंशतय् थ्यंक व:गु थजु, त्रयस्त्रिंशतं त्याका असुर लोकय् थ्यंक थ्यंक वंगु थजु, नगर धवाखा तिना बिल कि छुं हे याये मफया थुगु देश निगू श्रयुज्जपुर (= शत्रुं त्याके मफूगु देशत) धाइगु जुया च्वन । थुकथं छुको निको युद्ध जुया “भूतपुब्बं भिक्षवे” आदि धका कना विज्या:गु खः । (सं.इ.प. सक्कसंयुक्त ३०९)

समुपब्यूल्ह

[समुपब्यूल्ह सं + उप + वि + वह धातु ; त प्रत्ययं सिद्ध जुया च्वंगु खः । त प्रत्यययात ह यायेगु खः । धात्वन्त-ह-यात ल-यायेगु खः । उ-यात दीर्घ यायेगु खः । वि-ल्य् व-यात व ; इ-यात य यायेगु खः । निग्गहोत (हिन्दु) यात म यायेगु खः । समुपब्यूल्ह-यात सगाथावग्ग सक्क संयुत्त अट्टकथां (३११) “सम्पिण्डतो = मुं के माःगु ; रासिभूतो = पुचः जुया च्वंगु” धका वर्णन याना तल । उकीयागु टीकाय् सं-या सह अर्थयात व ब्यूल्ह-वा समागत (= नाप लायेगु) अर्थयात ग्रहण याना च्वन “उभिननं सह एव समागमो” धका वर्णन याना तल । निखेसनं नापं नाप लाना च्वन धका (अर्थ) बीमाः । अनं हानं उप-या भुस-अर्थयात कया समागम जुया च्वन धका अर्थ बीमाः । श्रत्यधिक रुपं समागम जुडुगु निखे पाखेंया नाप लाना पुचः चिना च्वनं जूया नितिं “सम्पिण्डतो रासिभूतो” धका अर्थकथां वर्णन याना त गु खँ धया तल ।

ब्यूल्ह-या अर्थयात अमरकोषं “विन्यासित = व्यवस्थित रुपं तयार याना तयेगु ; संहत = मुं केगु” अर्थ निथो धयातल । स्तोमनिधि-लय् “निवेशन विसेसेन = मिले यायेगु प्रवेश याकेगु विशेषतां ; ठिते = स्थिर जुया च्वंगु ; सेनादिमिह = शन्य श्रादिल्य् व ; संहते = पुचः चिनेगुली व ; पुथुले = ख्वातुया तःधं जुडुगुली ; परिहित ; पुने माःगुली व ; विवाहिते ; विवाह यायेगुली जुया च्वन” धका धया तल । थन संहत = अर्थ हे जुल । मूलपण्णास महादुक्खक्खन्ध सुत्त (१२१) ली उभतोब्यूल्हं-यात उकीयागु श्रर्थकथां उभतो रासिभूतं” धका हे वर्णन याना तल । टीका “द्विनं सेनानं ब्यूहा संविधानेन षा उभतोब्यूल्हं” धया तल । निखे शैन्यपिं युद्ध याना च्वंगु दुगु धका (अर्थ) बी माल । थन निखे समागम जुया पुःच चिने लाःगु युद्ध यायेत व्यवस्था याना मुना च्वनेगु हे जुया “व्यवस्था याना पुःच चिना च्वन” धका श्रर्थ विया वयागु खः । “निखे ख्वाः चूलाका छगु पाखं पुचः चिना च्वन” धका नं अर्थ बीमाः ।

मारिस

[“देवतानं पियसमुदाचारवचनमेतं” धयागु सगाथावग्ग देवता संयुत्त अट्टकथा (१६) अनुसार मारिस देवतापिनि सःतिगु छता प्रकारया प्रियवचन हे खः । मारिस-धातु ण-प्रत्यय । मारिस-सहन श्रर्थय् जुया सहन-धयागु खन्ती (= सह यायेगु) ; अभिभवन (= अभिभूत यायेगु, त्वःपुडुगु) अर्थ निथी पिहाँ वडुगु नितिं थन अभिभवन अर्थयात ग्रहण यायेमाः । उकिं “मरिसनट्टेन पापानं रोगादि अनत्थानं अभिभवनट्टेन मारिसो” धका संयुत्त टीका वर्णन याना तल । रोग श्रादि श्रनर्थक मभिंगु धर्मतयत्त श्रभिभूत याना विनाश याये सःगु जूया नितिं मारिस धाइ । दुःख मदुम्ह धयागु भाव खः । उकिं “निदुदुक्खाति वुत्तं होति” धका संयुत्त श्रर्थकथां वर्णन याना तल ।

दुःखीपिन्त नं मारिस धका सःते यःनिगु जुया रुठी शब्द धका काये माल । “पोक्खरं अस्स अत्थीति पोक्खरणी” श्रनुसार पलेस्वाँ व लःदुगु जूया नितिं पोक्खरणी (पुष्करणी) नां दया वया च्वंगुली लः मदु पलेस्वाँ मदुगु पुखूयात नं रुठी कथं पोक्खरणी-धका हे धायेगु याइथें थुगु मारिस-शब्द नं श्रतिकं सुख समृद्धि दया च्वंगु युगय् आदिकल्पियागु व्यवहार जुया लिपा लिपा धाःसा दुःख दुगु जूसां, मदुगु जूसां रुठी कथं “मारिस” धाये हे फु” धका उगु संयुत्त अर्थकथां वर्णन याना तल ।

“देवतानं पाटियेक्को वोहारो” धयागु दीघनिकाय महावग्ग सक्कपञ्च सुत्त अर्थकथा (२९१) अनुसार मारिस देवतापिनिगु विशिष्ट व्यवहार छथी धका सीके दु । तर मनुष्य परस्परय् नं मारिस धका सःतेगु नं लुइके दु । जातक अर्थकथा तृतीय भागय् सब्बमंसलाभ जातक (४६)-ली थःथाय् मांस पवं वःम्ह महाजन पुत्रयात व्याधां “मारिस परं किञ्चि याचन्तेन नाम पियवचनेन भवितव्वं” धका धाल । सुत्तनिपात अट्टकवग्ग तिस्स मेत्तेय्य सुत्त-(४०६) ली “मेथन” मनुयुत्तस्स विघातं बू हि मारिस” धका तिस्स मेत्तेय्यं तथागयात मारिस धयागु नामं सःता च्वंगु जुल ।

अनं हानं मारिसयात “निदुक्ख = दुःख मदुम्ह; निराबाघ = रोग मदुम्ह” धका अप्वः याना वर्णन याइगु जूसा नं मेगु छगू वर्णनयात नं लुइके दु । जातक-प-लोहकुम्भी जातक (१००)-य-

नत्थि अन्तो कुतो अन्तो; न अन्तो पटिदिस्सति ।
तदा हि पकतं पापं; मम तुय्हञ्च मारिसा -

धका वया च्वंगु दया उगु मारिस-यात उकीयागु अर्थकथां ‘मारिसाति मया सदिसा; पियालपनमेतं एतेसं’ धका वर्णन याना तल । थुकी जिं मानम्ह जिमि मनू धयागु व्यवहार प्रियवचन छथी हे जुल । अमरकोषय-ला मारिस यात “उत्तमम्ह” धका धया तल । थुगु उत्तमम्ह अर्थ अनुसार “मारिस” ‘अय्य’ आर्य, या पर्याय जुया उकीयात “आर्य, भन्ते” धका नं भाय् हिले ज्यू । “मारिसाति मया सदिसा” धयागु वर्णन अनुसार क्षेत्रयात ल्वयेक मित्र धका नं भाय् हिले फये फु । रिस-हिंसा (= शास्ति यायेगु) अर्थय् जुया प्रतिषेध अर्थ दुगु मा - शब्द लिसे समास जुया च्वयंगु द धका स्तोमनिधि धया तल । नत्थि रिसो एतस्साति मारिसो-यायेगु खः ।]

भय आदि

भययात चित्तुत्राश धका वर्णन याना तःगु जूया निति चित्तय् त्राश जुइगु खः । ग्यायेगु धयागु नं चित्तयागु त्राश हे जुल । “थद्धभाकरभयाभावेन अद्धम्भी” धयागु सुत्तनिपात खग्गविसाण सुत्त अर्थक था (७८) अनुसार धाल धाःसा छम्भी कसे जुइगु टम्म च्वनीगु कबातुइगु स्वभाव दुम्ह जुल । थम्भ लय् च्वंगु थ ‘छ’ - जुया वःगु खः । थुगु धापू कथं छम्भित्तं-यात ल्हाः तुति म्ह कसे जुया टम्म च्वना क्वातुया वया थिंगरिं च्वनीगु धका भाय् हिलेमाः । “छम्भीति पवेधितकायो” धयागु सगाथावग्य कोसल संयुत्त अर्थकथा (१५२)-ली छम्भी = थर्के जुइगु अर्थवाची खः । छम्भित्तं-यात “कायिञ्जनं कायकम्पो हृदयमंसचलनं” धका वर्णन याना तगु पाराजिक सुदिन्न कण्ड अर्थकथा (१७६)- या धापू कथं नं “म्ह कम्प जुइगु नुगःचू थरथर खाइगु” धका धया छम्भी- या थर्के जूइगु अर्थयात हे वर्णन याना तल । उकि थुगु वर्णनयात ग्रहण याना छम्भित्तं = नुगःचू थरथर खाना शरीर कम्प जुइगु जुया च्वन धका अर्थ बिया वयागु खः ।

गःपः थस्वया स्वः उल्लोकेय्याथ = गःपः थस्वया स्व धयागु ध्वाँय् तःजाः च्वंगुलि खः देवराज शक्रं गइगु वेजयन्त रथ गिर्दा हिसावं न्येगू योजन, न्ह्यो लिउयागु भाग न्येगू न्येगू योजना दया हाकः कथं सच्छि व न्येगू योजना तःहाकः जुया च्वं च्वन । रथयलाया तःगु पलंक छगू योजन दाफा च्वन । पलंकया च्वय् च्वंगु स्वेतछत्र स्वयू योजन दु । ल्यंदुगु अलंकार तयेके ला प्रमाण मदु । ध्वाँय् निः वन्येगू योजना पाय्जाः । (थ्व) सगाथावग्य संयुत्त अर्थकथाया धापू खः । (सक्क संयुत्त-३११) उकथं ध्वाँय् निः व न्येगू योजन पाय्जाःगु जूया निति हे उल्लोकेय्याथ धका धाःगु खः ।

मग्यायेगु

ध्वाँय् स्वयेगुद्वारा छाय् मग्याःगु लय् ? थौकन्हे थःगु देशया सर्वोच्चया रुपय् समर्थन याना तया तःगु ध्वाँय्त्त दया च्वंगु जुया उगु ध्वाँय्यात खं खंपिसं जातिमान उत्तेजित याना हइथें देवराज शक्रयागु ध्वाँय् खं खंपिसं देवतापिं नै. “जिमि जुजु थ्यंक वल, थांथे धिसिमिसि धायेक दा च्वने धुंकल; जिपिं सु खना ग्याये माःगु दु धका” धया सूरगु चित्त सूरगु अभियान लुया वइगु जुया च्वन धका सक्कसंयुत्त अइकथा (३१२)- ली वर्णन याना तल ।

कर्म पद जक पहीयिस्सति- प । हा धातु, कर्मय् य प्रत्यय, रसति विभक्तिद्वारा सिद्ध जुया च्वंगु दु । कर्म रुप जुया सो-पहीयिस्सतिया कर्म पद जक जुल ।

(८२) नो चे मे धजगं उल्लोकेय्याथ; अथ पजापतिस्स देवराजस्स धजगं = ध्वाँय् च्चकायात; उल्लोकेय्याथ = थस्वया स्वये माल; हि = थस्वया स्वये माःगुया कारण छु धाःसा; पजापतिस्स = प्रजापति नां दुम्ह; देवराजस्स= देवराजया; धजगं = ध्वाँय् च्चकायात; उल्लोकयतं ; थस्वया स्वःपिं; वो= छिमित; यं भयं वा ; गुगु त्राश चायेगु व; यं छम्भितत्तं वा= गुगु शरीर कम्प जुइगु; यो लोमहंसो वा = गुगु चिसँ व्वँ व्वँ दनिगु; भविस्सति=जुइ; सो= उगु ग्यायेगु; कम्प= जुइगु, चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगुयात; पहीयिस्सति= हटे याना मदयेका छ्वया बी ।

(८३) नो चे पजापतिस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ; अथ वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ । वरुणस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; सो पही यिस्सति ।

(८३) पजापतिस्स= प्रजापति नां दुम्ह; देवराजस्स= देवराजया; धजगं = ध्वाँय् च्चकायात; नो चे उल्लोकेय्याथ स्वये मलाइगु अवस्थाय; वरुणस्स= वरुण धयाम्ह; देवराजस्स= देव-राजया; धजगं = ध्वाँय् च्चकायात; उल्लोकेय्याथ= थस्वया स्वये माल; हि = थस्वया स्वये माःगुया कारण छु धाःसा; वरुणस्स = वरुण धयाम्ह; देवराजस्स = देवराजया; धजगं=ध्वाँय् च्चका-यात; उल्लोकयतं = थस्वया स्वइपिं; वो=छिमित; यं भयं वा= गुगु भय वा त्राश; यं छम्भितत्तं वा= गुगु शरीर कम्प जुइगु; यो लोमहंसो वा = गुगु चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगु; भविस्सति = जुइ; सो = उगु भय, कम्प व चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगुयात; पही यिस्सति हटे याना मदयेका छ्वया बी ।

(८४) नो चे वरुणस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ; अथ ईसानस्स देवराजस्स धजगं उल्लोकेय्याथ । ईसानस्स हि वो देवराजस्स धजगं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; सो पही यिस्सतीति ।

(८४) वरुणस्स = वरुण धयाम्ह; देवराजस्स= देवराजया; धजगं= ध्वाँय् च्चकायात; नो चे उल्लोकेय्याथ = यदि थस्वया स्वये मलात धा; सा; अथ = उकथं थस्वया स्वये मलाइगु अवस्थाय; ईसानस्स= ईषाण धयाम्ह; देवराजस्स= देवराजया; धजगं= ध्वाँय् च्चकायात; उल्लोकेय्याथ=थस्वया स्वये माल । हि=थस्वया स्वयेगुया कारण छु धाःसा; ईसानस्स= ईषाण धयाम्ह; देवराजस्स = देवराजया; धजगं= ध्वाँय् च्चकायात; उल्लोकयतं = थस्वया स्वइपिं; वो= छिमित; यं भयं वा= गुगु भय व त्राश; यं छम्भितत्तं वा= गुगु शरीर कम्प जुइगु; यो लोमहंसो वा =गुगु चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगु; भविस्सति = जुइ; सो = उगु भय, कम्प वा चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगुयात; पहीयिस्सति = हटे याना मदयेका छ्वया बी । (इति=थथे धका; आमन्तेसि= आमन्त्रण यात ।)

मेमेगु ध्वाँय् च्चका स्वयेगुया भावार्थ

जिगु ध्वाँय् च्चकायात थस्वया स्वये मलात धाःसा प्रजापति देवराजयागु ध्वाँय् च्चकायात थस्वया स्वये माल । कारण छ्वाँय् धाःसा-प्रजापति देवराजयागु ध्वाँय् च्चका-यात थस्वया स्वइपिं छिमित उत्पन्न जुया वइगु भय, शरीर कम्प, चिमिसँ व्वँ व्वँ दनिगु तथा मदया वनीगु जूया निति खः । (ल्यँ दुगु निगू पादय् नं वरुण व ईषाण नां जक पाःगु जुल; समान रुपं हे भाय् हिला यंकेगु खः ।)

शक्र समान प्रजापति, वरुण व ईषाण देवराजपिं स्वम्ह शक्र देवेन्द्र लिसे रुपय् नं ज्वःलाः उमेरय् नं ज्वःलाःपिं देवराजपिं जुया चवन । प्रजापति देवराज निगूगु स्थान प्राप्तम्ह जुया वरुण देवराजपिं जुया चवन । प्रजापति देवराज निगूगु स्थान प्राप्तम्ह जुया वरुण देवराज स्वंगूगु स्थान, ईषाण देवराज प्यंगूगु स्थान प्राप्तपिं जुया चवन । उकथं देवराज शक्र लिसे समानपिं देवतापिं जुया इमिगु ध्वाँय् नं देवतापिनिगु भययात तंका विया शूर वीर जुइका बी यःगु जुल ।

(८५) तं खो पन भिक्खवे सक्कस्स वा देवानमिन्दस्स धजग्गं उल्लोकयतं, पजापतिस्स वा देवराजस्स धजग्गं उल्लोकयतं, वरुणस्स वा देवराजस्स धजग्गं उल्लोकयतं, ईसानस्स वा देवराजस्स धजग्गं उल्लोकयतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्त वा लोमहंसो वा; सो पहीयेथापि नोपि पहीयेथ ।

(८५) भिक्खवे = भिक्षुपिं; देवानमिन्दस्स = देवतापिनि मालिक देवराज जुया च्वंम्ह; सक्कस्स = शक्रया; त खो पन धजग्गं = उगु घ्वाँय् च्चकायात; उल्लोकयतं वा = थस्वया स्वया च्वंपि देवतापिन्त वा; पजापतिस्स = प्रजापति धयाम्ह; देवराजस्स; देवराजया; तं खो पन धजग्गं = उगु घ्वाँय् च्चकायात; उल्लोकयतं वा = थस्वया स्वया च्वंपि देवतापिन्त वा; वरुणस्स = वरुण धयाम्ह; उल्लोकयतं वा = थस्वया स्वया च्वंपि देवतापिन्त वा; ईसानस्स = ईषाण धयाम्ह; देवराजस्स = देवराजया; तं खोपन धजग्गं = उगु घ्वाँय् च्चकायात; उल्लोकयतं वा = थस्वया स्वया च्वंपि देवतापिन्त; यं भयं वा = गुगु भय व त्राश जुइगु; यं छम्भितत्त वा = गुगु शरीर कम्प जुइगु; यो लोमहंसो वा = गुगु चिमिसँ व्वं व्वं दनिगु; भविस्सति = जुइ; सो = उगु ग्याइगु, कम्प जुइगु, चिमिसँ व्वं व्वं दनिगुयात; पहीयेथापि = हटे याये ज्यूगु नं देयमा; नीपिपहीयेथ = हटेयाये मज्यूगु नं दयेमा: ।

(८६) तं किस्स हेतु ?

सक्को हि भिक्खवे देवानमिन्दो अवीतरागो अवीतदोसो
अवीतमोहो भीरु छम्भी उत्रासी पलायीति ।

(८६) तं = उगु ग्याइगु आदि तनीगु, मतनीगु निथी दये मा:गु; किस्स हेतु = छुकियागु कारणं ख: लय् ? भिक्खवे = भिक्षुपिं; हि यस्सा = गुगु कारणं; देवानमिन्दो = देवतापिनि मालिक जुजु जुया च्वंम्ह; सक्को = शक्र; अवीतरागो = अलग्ग मज्जीनगु राग दुम्ह जुया च्वन; अवीतदोसो = अलग्ग मज्जीनगु दोष दुम्ह जुया च्वन; अवीतमोहो = अलग्ग मज्जीनगु मोह दुम्ह जूया:च्वन; भीरु = ग्याये य:म्ह जुया च्वन; छम्भी = शरीर कम्प जुइ य:म्ह जुया च्वन; उत्रासी = त्राश चाये य:म्ह; थारा न्हुइ य:म्ह जुया च्वन; पलायी = विस्युं वने य:म्ह जुया च्वन; इति = उगु कारणं हे ख: ।

भावार्थ अ:पुल ।

प्रधान नय थन “सक्को हि भिक्खवे देवानमिन्दो” धका शक्र

छम्हसित जक अवीतराग आदि द्वारा कना विज्या:गु प्रधान नय ख: । उत्कृष्ट निर्देश नं धा: । शक्र देवेन्द्र हे नं राग, दोष, मोहं बलग्ग गजू ग्याये य:, थारा न्हुइ य:, विस्युं वने य:म्ह जुया च्वन धा सा ल्यंदुपिं देवतापिन्त धायेगु हे छुं मद्दु धयागु सिद्ध जुया च्वंच्वन ।

(८७) अहञ्च खो भिक्खवे एवं वदामि; सचे तुम्हाकं भिक्खवे अरञ्जगतानं वा रुक्खमूलगतानं वा सुञ्जागारगतानं वा उप्पज्जेय्य भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; ममेव तस्मि समय अनुस्सरेय्याथ-

(८७) भिक्खवे = भिक्षुपिं; अहञ्च खो = जि तथागतं ला; एवं = थथे ; वदामि = कना विज्याना च्वना; भिक्खवे = भिक्षुपिं; अरञ्जगतानं वा = अरण्य वासय् वना च्वंगु नं जुया च्वंपि; रुक्खमूलगतानं वा = सिमा क्वय् वना च्वंगु नं जुया च्वंपि; सुञ्जागारगतानं वा = सूनसानगु थासय् वना च्वंगु नं जुया च्वंपि; तुम्हाकं = छिमित; भयं वा = ग्यायेगु थारा न्हुइगु वा; छम्भितत्तं वा = शरीर कम्प जुइगु वा; लोमहंसो वा = चिमिसँ व्वं व्वं दनिगु; सचे उप्पज्जेय्य = यदि उत्पन्न जुया वल धा:सा; तस्मि समये = उगु इलय्; ममेव = जि तथागतयात हे जक; अनुस्सेय्याथ = बारम्बार लुमंकेया:; स्मरण यायेमा: ।

(८८) “इति प सो भगना अरहं, सम्मासम्बुद्धो, विज्जाचरण-
सम्पन्नो, सुगतो, लोकविदू, अनुत्तरो, पुरिसदम्मसारथि,
सत्था देवमनुस्सानं, बुद्धो, भगवा” ति ।

(८८) सो भगवा= भाग्य खुगू प्रकट गुण दुम्ह उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध, इति पि = अरहत्त
मार्ग कथं बुद्ध गुणांगं परिपूर्ण जुया ब्रम्हा, देव, मनुष्य त्रिलोक्यु च्वंपिनि अनेक दान दातव्य पूजा
धाक्वयात ग्रहण यो योग्यगु यइपुसे बांलाःगु थुपिं कारणं यानां; अरहं=अरहं धका समपूर्ण त्रिभूवनय्
प्रसारित जुया च्वंगु कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (१)

सो भगवा = विशाल भाग्यवान उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध; इति पि= यथार्थ रुपं गुरुं क्यने म्वाःक
स्वभाव द्वारा अनेक धर्म सम्पूर्ण गुणयात दक्वं सीका विज्याःगु थुगु कारणं याना नं; सम्मा
सम्बुद्धो=सम्मासम्बुद्ध पदधारी जुया सम्पूर्ण विश्वय् उज्जवल जुया कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन ।
(२)

सो भगवा = विशाल भाग्यवान उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध, इति पि=विद्या ज्ञान व आचारण चरणं
परिपूर्ण जुया प्रशंसाभागी जुया विज्याःगु थुगु कारणं यानां; विज्जाचरणसम्पन्नो = विज्याचरणसम्पन्न धका
सम्पूर्ण विश्वय् उज्जवल जुया कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (३)

सो भगवा = विशाल भाग्य, विशाल कर्म, विशाल ज्ञानवान उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध; इति पि = भिंंगु
वचन दया निर्वाणय् थ्यंका बुद्ध जूथाय् तक द्वं मदयेक हे स्मृति सम्प्रजन्यं सदां युक्त जूया बांलाक आगमन
याना विज्याये सःगु सीके व चायेके बहःगु थुगु कारणं याना नं; सुगतो= सुगत धका पवित्र गुणया ध्वाँय्
व्वयेका कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (४)

सो भगवा=भाग्य खुगूया स्वामि उम्ह तथागत सम्यक्-सम्बुद्ध; इति पि= अनेक सत्व अनन्त भूमि संस्कार
धयागु सम्पूर्ण लोक दक्वं सीके सःगु पवित्र गुण थुगु कारणं याना नं; लोकविदू=लोकविदू ध्वाँय् व्वयेका
विश्वा व्याप्तगु कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (५)

सो भगवा=देव मनुष्यं गौरव तयेका उपसंक्रमण याये बहःम्ह उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध; इति पि= शील
आदि गुण विशिष्टतां ज्वःलाःपिं मयदा पुला वनीपिं प्रकट मज्जुगु पंशसनीय यगु थुगु कारणं याना नं;
अनुत्तरो = अनुत्तर पद दया सम्पूर्ण लोक उज्जवल जुया कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (६)

सो भगवा = विश्वास भाग्यवान उम्ह तथागत सम्यक् - सम्बुद्ध; इति पि= दमन याये बहःपिं देव
मनुष्यपिन्त प्रयोजनीय आचरण विधि दक्वं फुकं उपदेश व अनुशासन याना विज्याये सःगु प्रशंसनीयगु थुगु
कारणं याना नं; पुरिसदम्मसारथि = पुरिसदम्मसारथि विद्यमान गुणद्वारा फइले जूगु कीर्तिघोष दया
विज्याकम्ह जुया च्वन । (७)

सो भगवा=भाग्य खुगूया स्वामि उम्ह तथागत सम्यक्-सम्बुद्ध; इति पि =सार्थवाह बंजाः नायः सम
सत्वपिन्त सम्पूर्ण संसार कन्तार मार्ग स्वर्ण प्रासाद निर्वाण पाखे तरे याना यंका देव मनुष्य ब्रम्हापिनि
उत्तम शास्ता धका सीके बहःगु प्रशंसनीयगु थुगु कारणं याना नं; सत्था देवमनुस्सानं=सत्था देवमनुस्सानं
धका क्षेत्र दक्वं त्वःत्वः पुइक उद्घोषितगु कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (८)

सो भगवा=विशाल भाग्यवान उम्ह तथागत सम्यक्-सम्बुद्ध; इति पि=प्यंगू सत्य यथार्थ धर्मयात स्वर्ण ज्ञान विशिष्ट मार्ग कृत्यं न्हापां सृष्टि याना खंका सीका विज्याये धुंका देव मुष्य सकलसितं खंके सीके बी सःगु विशिष्ट प्रणीतगु थुगु कारणं याना नं; बुद्धो=बुद्ध नामं पद धारण याना त्रिभवनयसं कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (९)

सो भगवा=लोक अग्र जुया विज्याकम्ह उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध; इति पि=इस्सरिय (ऐशवर्य) आदि भाग्य खुप्पवः स्वाँपवलं भःभः धायेका विज्याना च्वंगु थुगु कारणं याना नं; भगवा=भगवा धका सकसिनं धाये मायेक सम्पूर्ण लोकय् सदां प्रकट जुया च्वंगु कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन । (१०)

इति = थुकथं; अनुस्सरेय्याथ = बारवार चायेका अनुस्मरण याये माल ।

बुद्ध गुण भावार्थ

विशाल भाग्यवान उम्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्ध;
ब्रम्हा देव मनुष्यपिनि पूजा विशेषयात ग्रहण

याना कया विज्याये योग्य जुया विज्याःगु कारणं याना नं अरहं नां दया विज्यात । सम्पूर्ण धर्मयात यथार्थ रुपं हे गुरु म्वाःक सीका कया विज्याःगु कारणं याना नं सम्मासम्बुद्ध नां दया विज्यात । विद्या ज्ञान आचरण चरणं परिपूर्ण जुया विज्याःगु कारणं याना नं विज्जाचरणसम्पन्न नां दया विज्यात । भिंगु बांलाःगु खँ ल्हाये सःया विज्याःगु कारणं याना नं सुगत नां दया विज्यात । त्रिलोकयात ल्यंपुल्यं मदयेक दक्खं सिया विज्याःगु कारणं याना नं लोकविदूनां दया विज्यात । शीलादि गुण पुचलं ज्वं: मदया सर्वोत्तम जुया विज्याःगु कारणं याना नं अनुत्तर नां दया विज्यात । दमनीय सत्वपिन्त सुसभ्य व सुसंस्कृत जुइक अववाद व अनुशासन याना विज्याये सःगु कारणं याना नं पुरिसदम्मसारथि नां दया विज्यात । सार्थवाह बंजाः नाय : सम जुया सत्वपिन्त कन्तार मार्ग तरे याना बी सःगु कारणं याना नं सत्था देवमनुस्सानं नां दया विज्यात । प्यंगू सत्य पवित्र धर्मयात स्वयं थःमं नं सीका वेनेय्यपिन्त नं सीका विया विज्याये सःगु कारणं याना बुद्ध नां दया विज्यात । भाग्य खुगूलिं सम्पन्न जुया विज्याःगु कारणं याना नं भगवा नां दया विज्यात । थुकथं अनुस्मरण याये माल ।

गू गु गण उपरोक्त अर्थ भिंगू गुण छुटे यायेगु कथंयागु जुल । गूगू गुण आवश्यक जुल धाःसा अनुत्तरो व पुरिसदम्मसारथि-यात स्वाका बीमाः । सो भगवा = उम्ह विशाल भाग्यवान तथागत सम्यक्सम्बुद्ध ; इति पि = दमनीय सत्वपिन्त उपदेश विया अनुशासन यायेगुली ज्वः दया विमज्याःसे परमोत्तमगु गुणनिशंस दुगु थुगु कारणं याना नं ; अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि = अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि नां दया गुणयागु वास न्यांकनं फइले जुया कीर्तिघोष दया विज्याकम्ह जुया च्वन ।

टिप्पणी थुगु धजग्ग सूत्रय् त्रिरत्तनया गुणयात श्रमण गृहस्थ आपालसिनं स्वयं व्वन दयेकेत नाति संक्षिप्त नाति विस्तृत रुपं लुमंका तये बहःगु अभिप्रायतय्त च्वया दुथ्याका तयागु खः ।

बुद्ध-गुण १०-गू १-अरहं गुण

अरहं वर्णन अरहं = पूजा विशेषयता ग्रहण याये योग्य जुया विज्याकम्ह । पर्ण बांमलाना बास मदुगु स्वाँयात मनूतय्सं गबलें ययेकी मखु । वर्ण नं बांलाना बास नं दुगु स्वाँयात धा:सा प्रत्येक व्यक्तपिसं हे मान्यता वीगु हः । श्रीशोभा व गुण दुपिं श्रमणपिं वर्ण नं बांलाना, बास नं दुगु स्वाँथें आपालं आपालं मनूतय्सं माने याये बहःपिं जुइ दइगु जुया च्वन ।

वर्णन यानां याये मफयेक आपालं आपालं गुणया खानि गुणया स्वामि तथागत आपालंसिया पूजनीय जुया विज्याये दुम्ह खः धात्थें खः अरहन्तपिं अग्गदक्खिणेय्य=सर्वोत्तम दानयात ग्रहण यो योग्यपिं पूजा याये योग्यपिं आयुष्मानपिं जुया च्वन । उकथं जुया च्वनंगु अरहत्त मार्गद्वारा क्लेशतयत् हनन याना सफा याना छ्वये धुंगु जुया हे खः । तर अरहन्त आर्यपिसं वासनायात ला हटे यो मफु । क्लेशत फुइ धुंकूसा नं क्लेशयागु आनुभाव प्रभाव वासना ला ल्यना हे च्वनीगु जुया च्वन ।

आयुष्मान पिलिन्दवच्छ

थुम्ह आयुष्मान अरहन्त आर्य हे खः । ब्राम्हाण कोखय् जन्म जुया वसल = वृषल धका धया वःगु वानि न्यासःगू जन्म तक दयेका वःगु जुया अरहन्त जूसा नं उगु वासना ल्यना च्वना वसल= वृषल धयागु व्यवहारं व्यवहार यायेगु वानि दया हे च्वन तिनिगु जुल । छको मनू छम्हसिनं कःसु फल दाला ज्वना वःबले वस्पोलं 'अय् वृषल, छु छु लय्' थःत वृषल धाये ज्यू ला धका वस्पोलयागु वचन अनुसार व्यथां धाये माल माल धका "छुँ खि का भन्ते" धका धाल । "अँ छुँ खि सा छुँ खि हे का" धका आज्ञा जुल । लिपा स्थविर पुला वंला धात्थें छुँ खि हे जुया च्वंच्वन ।

दालाय् च्वंगु कःसु जक मखुसे गाडाय् स्वःगु अवस्थाय् गाडाय् च्वंगु कःसुत नं छुँखित जुया च्वंच्वन । मनू छम्हसिनं विचाः ब्यूगु कथं कःसु दाला ल्त्वना यंका स्थविरया न्ह्योने हानं वंबले "अय् वृषल, छु छु लय्" धका हानं न्यन । कःसु फलत का भन्ते" धका विन्त यात । "अँ कःसु सा कःसु हे का" धका आज्ञा जूसेलि तिनि कःसुया रुपय् परिवर्तन जुल ।

(अंगुत्तर डू.प. एतदग्ग वग्ग २१६)

अय्लायात वांछवया छ्वःसा नं अय्लायागु गन्ध अय्ला थलय् प्यपुना ल्यना च्वनीगुथें अरहन्तपिके क्लेश फुना वंसा नं जिना च्वंगु वानि वासनायागु बाफ् ल्यना च्वनीगु खः । प्रत्येके बुद्धपिं नं अथे हे जुल । तथागत बुद्ध ला उगु वासनायात नापं ल्यं पुत्यं मदयेक निर्मूल जुइक हटे याना हनन याना विज्याये फूम्ह जूया निपिं लोकय् दकसिबे विशुद्ध व परिशुद्धम्ह पवित्र पुद्गल जुया विज्यात । उकिं बुद्ध तथागत स्वया थन्ह्याम्ह पूजनीय व्यक्ति पूजा ग्रहणीय व्यक्तियात थुगु लोक, परलोक, गुगुं लोकय् नं मालां लुइके मडु ।

विभिन्न विभेद

क्लेशयात हटे यायेगुली जक पाना च्वंच्वंगु मख; अरहत्त मार्गमा कारणं प्राप्त जुया च्वनीगु फल गुणय् नं पाना च्वंगु दया च्वन । गुलिं विशिष्ट पारमी दुपिं अरहन्त आर्यपिके अरहत्त मार्ग फल प्राप्त जुइ धुनेवं तुं हे छकोलनं प्रति सम्भदा अभिज्ञा समापत्ति आदि ज्ञान ऋद्धित समेतं छगू पाखं प्राप्त जुइगु सिद्ध जू । उगु ज्ञान उगु ऋद्धि सिद्धित छुँ छुँ अंश जक स्युगु सीमाना दुगु ऋद्धि सिद्धित जक जुया च्वन । तथागतं ला अरहत्त मार्ग फल प्राप्त याना कथा विज्याये धुनेवं तुं छकोलनं सम्पूर्ण धर्मयात स्यूगु सर्वज्ञता महाज्ञानयात समतं प्राप्त याना कया विज्यात । मेमगु आसयानुसय जाण (=आन्तरिक धातु स्वभाव क्लेश मूहाः धातुतयत् स्यूगु ज्ञान) आदि मेपिं लिसे असाधारणगु तथागतपिसं जक प्राप्त यो फूगु ज्ञानतयत् नं प्राप्त याना कया विज्यात । तथागतपिसं जक प्राप्त याये फूगु "आवेणिक" धयागु विशिष्ट गुणत नं दया

चन । ऋद्धिया क्षेत्रय् नं सीमाना व परिधि मदयेक अन्त मदयेक सीके खंके फूगु सुना नं दाँजे याये मज्युगु शक्ति हे जुया चन ।

क्लेशं रहित जुया यच्चूसे पिच्चुसे परिशुद्ध जुया चंगु कारणं हे प्रकृति रुपं सुवर्ण वर्णथें जाःगु म्हासुसे ज्वारररां चंगु शरीरं सुवर्ण रश्मित पिज्वया च्वनीगु जक मखु उगु उगु थासं वँचुगु, ह्याउँगु, तुयुगु, प्वालाक्क प्वालाक्क पिज्वइगु पुचः पुचः रश्मित बाजिं बाजिं न्ह्याइपुसे च्वंक पिज्वया यइपुसे श्रद्धा प्रसन्न ताये बहः जुइक उत्पन्न जुया च्वनीगु नं मेमेपिं व्यक्तिपिं स्वया विशेषता दुगु श्रीशोभा हे जुया चन । उकिं वस्पोलया जीवनमान कालय् प्रयक्षदर्शी व्यक्ति पिनिगु “अतुल=अतुलनीय व्यक्ति हे जुया चन” धयागु प्रशंसा शब्द थौया अद्यापि प्रतिध्वनित जुया चंगु दया चन । अनुमान प्रमाण कायै बहःगु धर्म कथं व शासनिक मीमांशा कथं थौ कन्हेयापिं विद्वानपिसं नं हाकनं प्रशंसा याना वया चंगु जुया न्ह्याबले प्रतिध्वनित जुइ माःगु जुया हे च्वन तिनिगु जुया “विद्वानपिनिगु चिन्तना व्वाँवना स्वयेगु स्वया नं सत्य जू” धयागु धापू कथं सन्देश यायेथाय् मद् ।

सदां पूजा याका विज्याःगु पहः

तथागत सम्यक्सम्बुद्ध सुमेध ऋषि जुया नियत भविष्यद् व्याकरण स्वाँ तिया विज्यासें निसें हे आपालं मनूतयगु विशिष्ट पूजायात ग्रहण याना वये नंम्ह जुल । अनं लिपा पारमीतयूत पूर्ण याना विज्याःम्ह बोधिसत्व जन्मय् नं पूजा याका वया च्वने दुम्ह हे जुल । पारमी धयागु श्रेष्ठोत्तमपिं आयानेय्यपिनिगु क्रिया कलाप जुया उगु क्रिया कलापया अधिकारी बोधिसत्वं आपालं आपालं जन्मय् हे पूजा याका वया च्वने दु । तिरश्चीन जुया वये नंगु आपालं जीवनय् तकं विशिष्ट विशिष्ट रुपं पूजा याका वये नंगु नं प्रकट हे जुया चन । प्रतिसन्धि च्वना विज्याबले देवतापिसं रक्षा यायेगुद्वारा पूजा याःगु जुया च्वन । जन्म जुया विज्याःगु अवस्थाय् देवतापिसं जक मखु अरहन्त ब्रम्हापिसं समेतं वया वया पूजा याः वल । कालदेविल ऋषि शुद्धोदन महाराजया गुरु खः । देवलोकय् थ्यंबले देवतापिं हर्षोल्लास पूर्वक तितिं न्युया प्याखँ ल्हुया चंगु खना कारण न्यंबले बोधिसत्व जन्म जूगु खँ सीके दत ।

उकिं शुद्धोदन महाराजया दरवारय् वया बोधिसत्वयात दर्शन याये मास्ति वःगु खँ आज्ञा जूसैलि बोधिसत्व तुति छज्वलं थहाँ वना ला वन । थुगु आश्चर्ययात खंगु अवस्थाय् ऋषिं प्रणाम यात । शुद्धोदन महाराजं नं बालक- पुत्रयात प्रणाम यात । हलो जोटे यागेगु मंगल कार्य याः बले धाइपिसं जमुना माया क्वय् बोधिसत्वयात थ्याना हलो जोटे याःगु मंगल उत्सव स्वया च्वंच्वन । बोधिसत्व मचा मुलेपति थ्याना प्रथम ध्यानय् प्रवेश जुया च्वन । निभा : बिना वंसा नं जमुना माया किच : चिला मवंसे बोधिसत्वयात तान्चइगुलि बचे यायेगु बचे याना हे चंगु जुल । धाइपिनि लुमसैं वया होश दया लिहाँ वया स्वःवबले उगु । आश्चर्ययात खना महाराजयात विन्ति चढे या वन । महाराजं नं उगु अवस्थाय् निकोखुशी काय् मचायात हानं प्रणाम यात । बुद्ध मज्जनिबले हे देव, मनुष्य पिनि पूजायात ग्रहण याना वये नंम्ह वरपोल बुद्ध जुया विज्याये धुंका ला धायेथाय् हे मद्दुम्ह जुल । उगु युगय् पूजा याका च्वने दुपिं मनुष्यराज मनुष्याचार्य पण्डिपिसं जक मखुसे देव ब्रम्हापिसं पूजा याःगुयात समेतं विशिष्ट विशिष्ट रुपं ग्रहण याना विज्याये धुंगु जुया पूजा ग्रहण याये दुपि मध्यय् शीर्षस्थय् थ्यंक विज्याये दुम्ह जुल ।

मेमेगु अर्थत अरहं - या मेमेगु अर्थत नं दनिगु जुया छु भति

उल्लेख याना क्यने । आ+हं; अरि= शत्रु; हं= हनन यायेय यःम्ह ; अरि - ब्याकरण विधि अनुसार “अर” जुया चंगु खः । शत्रु धयापिं क्लेशत खः । अनर्थक दुःखयात निर्माण याये सःगुलि याना व, विकास पथय् रोकावत बिघ्न बाधा जुइ सःगुलि याना क्लेशत शत्रुत जुया च्वन । राजत्वयात आकांक्षा तइम्ह व्यक्ति शत्रुतयूत चीका दमन याये फया विजयी जूसा तिनि राजत्वय् थ्यंक वने दइगु खः : धर्मराजत्वयात आकांक्षा तया विज्याःम्ह तथागत बुद्धं नं क्लेश शत्रुतयूत हनन याये फइगु भिभिगु शस्त्र अस्त्र प्राप्ति

निति प्राथमिक पारमीतयूत पूर्ण याना मुंका विज्याये माल । पारमी, शमथ, विपश्यना शस्त्र अस्त्र द्वारा बार बार हमला या अन्तस अरहत्त मार्ग शस्त्र ल्हाती लाका सम्पूर्ण क्लेशतयूत धु धु याना विजय प्राप्त याये धुंसेलि अरहं पद धारण याना धर्मराजत्वये थ्यकं विज्यात ।

अरहंया मेगु अर्थ छथी मेकथं अर + आरतयूत, हं = स्यंके स :गु

जुया च्वन धका नं हानं धाये फु । कुशल, अकुशल चेतनायात संस्कार धाइ । उगु संस्कार दया च्वन धा : सा जाति (= प्रतिसन्धि) दया वया जरा मरणं छगु जन्म अन्त याये मालीगु निश्चित जुल । उकिं प्रतीत्य समुत्पाद कथं भव-यात चक्रया रूपय् जडे यायेबले संस्कारतयूत त्यकु, आरत धका व जार मरणयात पर्यन्त सीभू धका धायेमा: । संस्कार उत्पत्ति जुइत अविद्या (=मस्यूगु) व तृष्णा (=आशक्त जुइगु) कारणत जुया इपिं निगु धर्मतयूत संस्कार आरत लिघनिगु नामि (त्यफु) स्थल धाये माल । चक्र (घ:चा) यागु दथु आरतयूत स्यंका बिल धा:सा सीभू व नाभिस्थलत प्रयोगय् मव; चा:हिले फइ मखुत । संस्कार आरतयूत स्यंका विज्यात वया त:गुलि भवय् दु:ख चक्र चा:हिलिगुयात हटे याये धुनिगु जुल धयागु भाव जुल । थुगु गुण नं अरहत्त मार्ग द्वारा क्लेशतयूत हटे याये फूगुया कारणं प्राप्त याना कया विज्या :गु स्वकार्य गु हे जुल ।

पदविच्छेद पह : छथी अ+ रहं । श्र = मदु ; रह = रहस्य । मभिगु यायेगुली गोप्यप वा रहस्य मदु । गोप्य स्थलय् मभिगु कर्म मया: धयागु भाव जुल । लोकय् प्रज्ञावान नामधारी गुलि गुलि महान व्यक्ति पिसं हे प्रत्यक्ष रूपयु मभिगु मया:सा नं अप्रत्यक्ष रूपय् याये य : । तथागतं ला गोप्य स्थलय् हे नं याना विमज्या , क्लेश रहित मज्जीपिंके जक अकुशल कर्म दइगु जूसा नं क्लेश बिल्कुल दया मविज्या: म्ह तथा गतयाके गुगुं इलय् गुगुं थासय् नं दये फइ मखुत । गुलिसिनं शरीर व वचनय् संयम याये फुसा नं मनय् ला अकुशल जुइ ययेका च्वनीगु हे जुया च्वन । तथागतं ला मनय् समेतं अतिकं यच्चुसे च्वंका विज्याना च्वंगु दया च्वन । थ्व नं अरहत्त मार्गया कारणं प्राप्त जूगु कारण व्युत्पत्ति हे जुल ।

बुद्ध जुया विज्याये धुंका धायेगु अर्थे ति, बोधिसत्व भावय दुष्करचर्या आचरण याना विज्याना च्वंबले हे मना वृत्ति अतिकं परिशुद्ध जुया च्वंगु दया च्वन । मारं तथागत प्रति ह्व : ता : लुइकेत न्हेदँ तक पलाखं लिउ पला : न्ह्याका लित्तु लिना परिक्षण याना जुल । अन्तिमय् बिल्कुल माले मफूबले –

सत्तवस्सानि भगवन्तं; अनुबन्धि पदापदं ।

ओतारं नाधिगच्छिस्सं; सम्बुदस्स सतीमतो ॥

तथागतयात न्हेदँ यंकं पलाखं लिउ पला: न्ह्याका लित्तु लिना जुया नं जिं विशाल स्मृतिया अधिकारी तथागतयागु अकुशल उत्पत्ति अवसर ह्व: प्वा: लुइके मफुत धका दिक्क चाया स्वीकार याना वन । थुलि तकं परिशुद्ध जुया विज्याना च्वंगु जुल । (थन न्हेदँ धया त:गु बुद्ध जुइ न्ह्यव: दुष्कर चर्या आचरण याना विज्याना च्वंबलेयागु खुदँ व बुद्ध जुया विज्याये धुंका लिपायागु दच्छियात धा:गु: ख ।)

आपालं अर्थत अरहं-यात थुलि जक मखु प्रज्ञावान आचार्यपिसं विभिन्न कथं चिन्तन याना तया त:गु आपालं आपालं हे दनि । लोकय् गुण मदुपिं सामान्य गुण दुपिनि प्रति प्रशंसनीयगु गुण माले थाकुइ य:सां धात्थे गुण आपा: दुपिं विशिष्ट व्यक्तिपिंके ला ज्ञान दक्व माले अ:पुया च्वनीगु हे जुया च्वन । अनन्त गुणाधिकारी तथागतया नितिं ला अरहं धयागु शब्दयात न्ह्याखेपाखे दृष्टि छुवया वर्णन या या गुणत दुहाँ दुहाँ वाया च्वनीगु छुं आश्चर्यया खँ मखुत ।

धात्ये खः; उपालि गृहपति तीर्थकराचार्य निर्ग्रन्थ नाटपुत्रया शिष्य खः । लिपा तथागतयागु उपदेश न्यना तथागतया श्रावक भावय् थ्यंक वल । निर्ग्रन्थ नाटपुत्र छेँ थ्यंक वया “छन्त जुजु सहितं आपालं परिषद्पिसं जिमि शिष्य धका स्वीकार याना वया च्वच्वन । आः सुया शिष्य धका भाःपीगु लय्” धका न्यन । अबले थः तथागत श्रावक जुया च्वंगु खँ गुणतयत् व्वना व्वना प्रशंसा याना क्यंगु गाथात हे आपालं दु । निर्ग्रन्थ नाटपुत्रं “थौं हे तिनि श्रमण गौतमया शिष्य जुल; गबले जक श्रमण गौतमया गुणत मुंका माः हना तथा लय्” धका न्यन । “विभिन्न स्वाँ नं भरिपूर्ण जुया च्वंगु स्वाँ द्वँ दत धाःसा गथुयात स्वाँ-माः हनेत थाकू मजू । यःयःगु ल्यया ल्यया मती लूथे स्वाँ-माः हने दुथेँ तथागतयाके आपालं आपालं गुणत दया च्वंगु जुया जिमित उगु उगु गुणत मुंका स्वाँ-माः हनेत छुं थाकु मजू, अःपुसे हे च्वना च्वंगु दु । प्रशंसनीयम्ह व्यक्तियात प्रशंसा याये मफुपिं व्यक्ति धयापिं दये फइ मखु” धका धाल ।
(मज्झिमपण्णास; उपालि सुत्त ४४)

२-सम्मासम्बुद्ध गुण

सम्मासम्बुद्ध वर्णन सम्मा = दकसिबे बांलाक; सं=स्वयं थःथःमं; बुद्ध- सीका विज्याःम्ह तथागत । सम्बुद्ध= स्वयं थःथःमं सीका विज्यात धयागुली मार्ग निर्देशन व्यूम्ह गुरु मद्दु, पारमीयागु सामर्थ्य थःथःमं माला लुइका सीका विज्याम्ह धयागु मतलब जुल । प्रत्येक बुद्धपिसं नं गुरु मदयेक थःथःमं सीका विज्याइगु खः । तर सीकेगु उत्ते मजू, पाना च्वंगु दुगु पहःयात सम्माद्वारा क्यना च्वंगु जुल । सकसिबे बांलाक स्यू धयागुली द्वं मद्दु सही कथं स्यू । मस्यूगु विषय मद्दु सकतां स्यू धयागु मतलब खः । (थुगु तथ्यद्वारा सर्वज्ञता ज्ञानयागु सामर्थ्यात क्यना च्वंगु जुल ।) उकिं हे छुं छुं अंशय् जक सीका विज्याःपिं प्रत्येक बुद्धपिसं सम्मासम्बुद्ध नां ग्रहण याना विज्याये म्वाल ।

प्रत्यक्ष दर्शनं तिनि कारण स्यू

लोकय् अति गम्भीरगु घनघोर जंगलय् चाःहिले मनपिं व्यक्ति-पिसं उगु जंगलयागु स्थितियात सीके मफु, अनुमान यो मफु । चाःहिले नपिसं जक जंगलयागु अति घनघोर पहःयात व स्वाँ फलफूलतय्सं भः भः मभः धाया न्ह्याइपुसे च्वनाच्वंगुयात सीके फु । पिटकय् विचरण यो नपिं प्रज्ञावानपिसं जक थागतयागु ज्ञानयात अनुमान यायेफु ।

अभिधर्मया दृष्टि कथं लोकय् चीज पदार्थ धाक्व परिवर्तन मजूसे स्थिर जुया च्वं धयागु मद्दु । सामानय मनूतय्गु दृष्टी स्थिर जुया च्वंगुदु धका भाःपिया च्वनीगु चीज पदार्थ धातु विभाग ज्ञान तीक्ष्ण व तीव्रपिं ज्ञानवानपिनिगु दृष्टी दिपा मदयेक उत्पत्ति विनाश जुया तरंगया रुपय् विपरीत जुया वना च्वंगु विषय जक जुया च्वनीगु दया च्वन । उगु उगु चीज पदार्थत अष्टकलाप रुपधातुत ल्याःख्यानां ख्याये मफयेक छधि-छपाँय् जुया स्थिर जुया च्वननीगु अष्टकलाप रुपधातुत ल्याःख्यानां ख्याये मफयेक छधि-छपाँय् जुया स्थिर जुया च्वंगु विषयत जक जुया वना च्वंगु दु । सदां उत्पत्ति जक जुया च्वनीगु अष्टकलाप रुप धका नं छगू धका हे मद्दु । उत्पत्ति जुइ धुनेवं तुं तना निरोध जुयावने माःगु हे जुया च्वन । तना निरोध जुया वनीगु थासय् पलेसा च्वंगु दु । चीकिचाधंगु रुप कलाप छगूया प्रमाण तक नं धयां धाये मफयेक हे चीधंचा जुया च्वंगु दु । छगू छगू चीज पदार्थत् उगु चिचीधंगु रुप कलापतयत् भाग भाग छुटे याना थी थी अलग अलग सीके फु; उगु उगु रुप कलापतय्गु उत्पत्ति व विनाशयात नं छुटे छुटे जुइक विभाग विभाग याना स्यू धायेबले उगु ज्ञान गुलि तक थाकुक्क उत्पत्ति जुइ थाकुइगु ज्ञान जुइ लय् सा ? मेमेपिं प्रज्ञावानपिनिगु क्षेत्र वा विषय हे मुखत । तथागतं अनथाय् तक सीका विज्याःगु जुया अतुलनीय ज्ञानाधिकारीया रुपय् स्वीकार याना वया च्वने माल । उकिं हे उजोगु ज्ञान अनुसार अभिधर्मय् रुपधातुतयत् अनेक कथं छुटे छुटे याना कूकू थला क्वक्वजीक पूपूवंक कना विज्याये फूगु जुया च्वन । सत्वपिनि स्कन्धकायय् थःथःगु पुचः कथं रुपकलापत उत्पन्न जुया च्वंगु लिसें कारण कलापतय्सं नं कार्य (फल) रुप कलापतयत् सम्बन्धित शक्तिद्वारा उपकार याना सहयोग बिया च्वंगु पहःयात अले छगू रुप पुचलय् च्वंगु

रुपतयसं परस्परय् वं वयात वं वयात उपकार याना च्वंगु पहःयात, उगु उगु रुप कलापत् आयु गुलि दु धयागुयात व उत्पन्न जुइ धुंकूगु रुप कलापत विनाश जुया न्हून्हुगु रुप कलापत स्वात्तु स्वां पलेसा तया उत्पन्न जुया वया उत्पत्ति विनाश उत्पत्ति विनाश जुया च्वनीगु पहःयात धातु विभाजन याना कना तःगु मगाः मचाः धयागु मदु । उगु उगु तथ्यतयत् अनुसन्धान याना जुइपिं प्रज्ञावानपिसं अतिकं हे सिया बिज्याःगु जुया च्वन खनि सा धका ज्ञानयात अनुमान याना लुधुं फुधुं जुया च्वनीगु जुल ।

अति दुष्कर क्रियाः

उलि जक मखु; द्रव्य पदार्थया रुपय् मदुगु नाम धर्मतयत् नं चित्त व चैतसिक स्वाका थःथःगु पुचः नापं उत्पन्न जुया च्वंगुयात व, छगू विनाश जुल, छगू उत्पत्ति जुल थुगु रुपं क्रम टुटे मजुइक स्वात्तुं स्वां उत्पत्ति विनाश जुया च्वंगुयात, विभिन्न कारणं याना उत्पत्ति जुया च्वने माःगू पहः, न्ह्यवःयागु चित्तं लिउनेयागु चित्तयात विभिन्न शक्तिद्वारा उपकार याना, सहयोग बिया च्वंगु पहः, उत्पन्न जुया वःगु नाधर्मतयसं नं रुप कलापतयत् उत्पन्न जुया खने दयेक वइ कथं, खने दयेक वये धुंगु रुपत स्थिर जुया च्वने फइ कथं विभिन्न शक्तिद्वारा उपकार याना सहयोग बिया च्वंगु पहःयात नं कना तया बिज्याःगु मगाः मचाः धयागु मदयेक पूपू वना च्वंगु दया च्वन ।

थुपिं नाधर्मतयत् विभाजन याना तःगु अतिकं दुष्करगु महान कार्ययात बिज्याये फूगु सामथ्यं हे जुल । आयुष्मान नागसेनं जुजु मिलिन्दयात न्यंगु गथे धाःसा “गंगा, यमुना आदि महानदी न्यागूयागु लःत समुद्रय् वाः वना समुद्रयागु लः लिसे ल्वाक ज्याना च्वंगु उगु लःयात थ्व ला गंगा लः का, थ्व ला यमुना लः का आदि धका छुटे याये फइ ला” धका जुल । जुजुं “अतिकं थाकूगु खँ” निवेदन यात । थ्व ला स्पर्श का, थ्व ला वेदनाका आदि धका नामधर्मतयत् छुटे याना बिज्याकम्ह तथागतं उगु लः यात छुटे यायेगुया सिबे नं भिदुगं सच्छि दुगं मयाक थाकुसे च्वंगु विभाजन याना बिज्याःगु जुया धात्थे दुष्करगु महान कार्य याना बिज्याःगु हे जुल” धका वस्पोल प्रशंसा याना बिज्यात । (मिलिन्द पञ्चअरुपधम्म ववंतथान वग्ग ९४) थुपिं धर्मतयत् न्हापायागु युग थौयागु युगय् दुपिं बुद्धिपिसं बाहेक सुना नं मस्यू कने मफूगु जुया तथागतयागु अतुलनीय महाप्रज्ञायात उल्लेख याना च्वंगु दु ।

सुत्तन्त देशना अभिधर्मय् व्यक्ति ख्वाःपाः मल्युसे धर्मस्वभाव दक्वयात पूपूजंक क्वक्वजीक कना बिज्याःगु जूसा नं धर्माचरण सम्बन्धी सुत्तन्तया क्षेत्रय् धर्मश्रोतागणपिनि पारमी धातु संस्कार अनुसार सीके बहःगु गुलिं धर्मयात उल्लेख याना सीके खंके अःपुगु न्यने यइपुगु ल्वःवनापुसे च्जंगु जुइ कथं शब्द अर्थ छायेपिया उपमा, उपचार आदि सजे याना कना बिज्याना त गुलिं नं धर्म सःम्ह शब्द दक्षता दुम्ह जुया बिज्याःगु खँ स्पष्ट जुया च्वंगु दु । परमार्थ प्रज्ञप्ति पूर्वक दक्वं सिया बिज्याःगु जुया च्वन खनि धका आश्चर्य चाचां प्रशंसा यो माःगु जुया च्वन । थुकथं पिटकद्वारा सर्वज्ञता ज्ञानयात अनुमान याये फु । धात्थे खः; पृष्ठभूमि सही जुया च्वन धाःसा अनुमान ज्ञान नं च्वद्यः धयागु दये फइ मखु ।

आयुष्मान सारिपुत्रया अनुमानः आयुष्मान सारिपुत्र स्थविरं “प्रज्ञा ज्ञानया क्षेत्रय् तथागत स्वया च्वन्त्याम्ह ला न्हापा नं मदु, आः नं मुदः लिपा नं दइ मखु । थथे हे धका तथागत प्रति जिं श्रद्धा व आस्था व्यक्त याना च्वना” धा निवेदन यात । तथागतं “सारिपुत्र, निश्चित रुपं निर्भिक कथं सिंहनाद याना निवेदन याना च्वन लय् । तथागतपिं धाक्वसिगु चित्तयात सिया खः ला” धका न्यना बिज्याःबले अतीत अनागत वर्तमानया तथागतपिन्त विभाजन याना सीके फूगु चेतोपरिय ज्ञान जिके मदु । तर धर्म अनुमानयात जिं सीका तयागु दु । उपमा गथे धाःसा-जुजुयागु प्रत्यन्त प्रदेशय् लाःगु शहर छगू दया च्वंगुली तोरण प्रकारतयसं क्वात्तुसे च्वंक वारे याना तःगु भौचा छम्ह दुहाँ वनेत हे थाय् मदु, संरक्षण जुया च्वंगु जुल । ध्वाखा नं छदुवा : जक दु । उगु शहरया ध्वाखा पाले नं थुगु शत्रहरय् दुहाँ पिहाँ जुइपिं तःतःधिकपिं सत्वपिं तथागतपिसं न्हेगू बोध्यंग बृद्धि याना प्यंगू स्मृतिप्रस्थानय् चित्त क्वात्तुक तया सर्वज्ञता ज्ञान प्राप्त याना

वया विज्याः गु खः धका धर्म अनुमानयात सीका च्वनागु दुगु खँ निवेदन यात । (दीघनिकाय पाथिकवग्ग सम्पसादनीय सुत्त ८२.३)

आयुष्मान सारिपुत्रयागु अनुमान सही धर्मयात पृष्ठभूमि याना याना विज्या : गु अनुमान च्वमद्यः। ज्ञान दुम्ह-सिके पालिखाँय् खनेवं सत्तवयात अनुमान यायेगली च्वद्यले मफइगुथें हे, सुना नं कने मफूगु सीके मफूगु धर्मयात खना अतुलनीय ज्ञाना-धिकारीया रूप्य अनुमान यायेगुली गंन जक च्वद्य : वने फइ लय् ?

थुगु क्षेत्रय् तथागतयात तोता दकसिबे उच्चस्थ प्रज्ञावान आयुष्मान सारिपुत्रं हे तथागतपिनिगु चित्तयात स्यूगु ज्ञान प्राप्त याना विमज्याः, अनुमान जक याये फु । बुद्ध-शासनय् उच्चस्थ प्रज्ञावान महाश्रावकं हे सीके मफूगु तथागत धाक्वसिगु चित्तयात सीका विज्याये फूगु जूया नितिं नं तथागत अतुलनयि ज्ञानाधि-कारीया रूप्य सन्तोष तायेका श्रद्धा व आस्था व्यक्त याये माःम्ह जुया विज्यात ।

अभय राजकुमार सर्वज्ञता महान ज्ञानया कारण हे शीर्षस्थ आपालं विद्वानपिं लिसे व देव ब्रह्मापिं यथिं जाःपिसं प्रश्न न्यंगु हे थःजु विचाः याना च्वनेगु धयागु मदु ; तुरुन्त हे लिस : बिया विज्याये फूगु नं स्पष्ट हे जुया च्वन अभय राजकुमारं “भगवान्, क्षत्रिय , ब्रह्मण , गृहपति , श्रमण पण्डितपिसं प्रश्नत न्यं वइगु अवस्थाय् न्ह्यवः हे गुकथं जवाः बी धका विचाःयाना तथा विज्याये माःगु ला ,अथवा तुरुन्त हे लिसः बिया विज्याये फूगु ला” धका निवेदन यात । “राजकुमार....., थुगु विषयय् छंके हे न्यने माली । रथयागु अंग प्रत्यंगयात छं स्यू मखु ला ? ” धका न्यना विज्याःसेलि थःमं स्यूगु खँ निवेदन यात । “सुं छम्हसिनं छंके रथयागु अंग प्रत्यंगया बारय् न्यन धाःसा न्ह्यवः हे जिं गुकथं जवाः बी धका विचाः याना तये माःला कि, तुरुन्त हे धाये फु? ” धका हानं न्यना विज्याःसेलि “ जि रथ हाँके याइम्ह खः । रथयागु अंग प्रत्यंगत दक्वं सीका थइका तये धुं गु जुया विचाः याना च्वने माःगु मदु । तुरुन्त हे धाये फु” धका निवेदन यात । “राजकुमार....., जि तथागतं सर्वज्ञता ज्ञानयात प्रतिवेध याना सीका खंका तये धुं गु जुया धर्मया तथ्यतय्त सिया च्वने धुं कूगुलिं जि तथागतं न्ह्यवः विचा : याये माःगु मदु; तुरुन्त ज्ञानय् प्रकट जुया वइगु जुल” धका आज्ञा दयेका विज्यात ।

(मज्झिमपण्णास; अभयराजकुमार सुत्त ५८)

Dhamma.Digital

कोशल जुजुया विन्ति

कोशल जुजुं थःमं तथागतयागु सम्यक्-सम्बुद्धत्वयात छु कारणय् श्रद्धा विश्वास व अनुमान याना मान मर्यादा व प्रसन्न तायेका च्वनागु धयागु वारय् आपालं कारणत निवेदन यात । उपिं कारणत मध्यय् कारण छगू छु धाःसा-लोकय् क्षत्रिय प्रज्ञावान, श्रमण प्रज्ञावान, ब्राह्मण प्रज्ञावान, गृहपति प्रज्ञावानपिं दया च्वन । इपिं प्रज्ञावानपिसं थःथःपिनिगु प्रज्ञाया सामर्थ्य मेपिनि सिद्धान्तयात छिरे याना विनाश यायेथें याना चाःचाः हिला जुया च्वनीगु दया च्वन । इमिसं तथागत गुगु थासय् थ्यंक विज्याना च्वन धका तायेवं “तथागतं गुकथं लिसः बिल धाःसा जिमिसं गुकथं दोषारोपण याये नि” धका थाकुसे थाकसे च्वंगु प्रश्न व समस्यातय्य न्ह्यवः व्यवस्था याना तइगु जुया च्वन । तर तथागतयाथाय् इपिं थ्यंकः वया तथागतं उपदेश कना विज्याइबले थःपिसं न्यने नितिं, दोषारोपण याये नितिं व्यवस्था याना तयार याना तःगु सिद्धान्ततय्त आरोप लगे यायेगु न्यनेगु मयांसे तथागतया शिष्य श्रावकत्व ग्रहण याना काइगु जुया च्वन । गुलिं भिक्षु जू वनीगु जुया च्वन । इपिं तथ्यतय्यु कारणं याना थ मं तथागतयागु सम्यक्सम्बुद्ध भावयात अनुमानं आस्था व विश्वास तथा वये फा च्वंगु खँ निवेदन यात ।

(मज्झिमपण्णास, धम्मचेतिय सुत्त ३२२)

सुना नं गोतुइके मफु गबलें गबलें वादारोपण याः वइपिं शीर्षस्थ पण्डिततिं नं दया च्वंगु जुल । सकसिनं पराजित जुइका च्वने हे माः । तथागतं गबलें गबलें तैथिय परिव्राजक पिनिगु आश्रमय् हे बिज्याना इमिगु न्ह्यसः तय्त लिसः बीगु उपदेश बीगु याना बिज्यायेगु वानि दया च्वन । असन्तोषपिं तथागत स्वया नं पुइक धाये ल्यहाये फुपिं मदु । उगु युग आत्मदृष्टि अतिकं क्वातूगु युग जुया तथागतं सही धर्मयात उल्लेख याना क्यना बिज्याये फूगु, थुइक सन्तोष जुइक कना बिज्याये फूगु, मेपिसं प्रतिरोध यो मफयेक कारण तथ्यतय्त थासय् थासय् लाक्क उल्लेख याना क्यना बिज्याये फुगु कारणं याना तथागतयागु अनात्मवादयात लिखतं धिना धिना स्यंके फूपिं मदु । थुगु एवं यथिंजाःगु परिषद् यथिंजाम्ह व्यक्ति लिसे हे ध्वदुई माःगु थजु शूरजीरता पूर्वक स्पष्ट स्पष्ट रुपं क्वक्वजीक तथागतं जक विजय प्राप्त याना बिज्याइगु ल्हाः द्योने लाका बिज्याइगु सर्वज्ञता ज्ञानया कारणं हे जुल । थुगु ज्ञानया कारणं हे तथागतयागु वेसारज्ज=विशारद व्यक्तियागु भाव प्रकट जुया वःगु जुल । (वेसारज्ज ज्ञान प्यंगू बारे आटानाटिय सब्बे दसबलूपेता-गाथा वर्णन स्वये माल ।)

३-विज्जाचरणसम्पन्न गुण

विज्जाचरणसम्पन्न वर्णन विज्या धयागु प्रज्ञा ज्ञान प्रकाश खः । तथागतं बुद्ध जुया बिज्याइगु दिं खुनु प्रथमयामय् पूर्वे निवास ज्ञान प्राप्त याना कया बिज्यात । थुगु ज्ञानं न्हापा न्हापायागु जन्मय् उत्पन्न जुया वये नंगु आपालं आपालं जीयान रकन्धतय्त सीका कया बिज्यात । मध्यग यामया बाचा इलय् दिव्यचक्षु ज्ञान प्राप्त याना कया बिज्यात । थुगु ज्ञानं तापाःगु आरम्मण, चीधंगु आरम्मण, थी थी सत्त्व आदिपिन्त सीका कया बिज्यात । नसंचा ई अन्तिम यामय् आश्रवक्षय ज्ञान प्राप्त याना कया बिज्यात । थुगु ज्ञान ला क्लेशतय्त फुका छवये सःगु अरहत्त मार्ग ज्ञान खः । “पु. दि. आ.” धका लुमंका तये मा गु थुपिं ज्ञान स्वंगूयात विद्या स्वंगु धाइगु जुल । (थुगु स्वंगू ज्ञान सहित च्यागू विद्या धका छथी दया च्वन तिनि । उगु उगु गुण वर्णनय् स्वये माल ।)

चरणया कारणं विद्या प्राप्ति आर्यपिसं प्रपित्तिं अलग्ग जुया समाधि, प्रजा शिक्षाचरण द्वारा मार्गफल प्राप्त जुइगुथें तथागतं नं आचरण प्रतिपति द्वारा उपरोक्त विद्यात प्राप्त याना कया बिज्याःगु जुया उगु उगु आचरणतय्त चरण (= मार्गय् थ्यानीगुया कारण निर्वाण थ्यानीगुया कारण आचरण) धका धायेमाः । तथागतयागु विद्याज्ञानतय्सं सर्वज्ञता ज्ञान परिपूर्ण जुइका बिल । अवश्यं खः ; आश्रवक्षय धयागु अरहत्त मार्ग ज्ञान प्राप्त मजुइकं सर्वज्ञता ज्ञान प्राप्त जुइ फइ मखु । उगु ज्ञान प्राप्त जूसी तिनि सर्वज्ञता ज्ञान प्राप्त जुया विद्या सर्वज्ञता ज्ञानयात परिपूर्ण जुइका बिल धका धाये दइगु खः । चरण धर्मतय्सं महाकरुणं सम्पन्न जुइका बीगु खः । तथागतयागु चरण धर्मय् करुणा भावना ध्यान नं दुथ्याःगु जुया बुद्ध जुया बिज्याःबले चरण धर्मत दकसिबे तःजीक शीर्षस्थय् थ्यंथें करुणा नं महाकरुणा (=अतिकं सर्वोत्तमगु करुणा) या रुपय् थ्यंगु खः ।

चरण झिंन्यागू - -

शील रक्षा इन्द्रिय संयम; श्राहारय् नं प्रमाण स्यू ।

दइगु जागरण, ष्ठी, श्रतवा; श्रुत, प्रज्ञा, श्रद्धां हनं ॥

स्मृति श्रले वीर्य पुचः; प्यंगू ध्यान प्र . द्वि . त . च . ।

सीके माल ब्वब्वजीक; झिंन्यागू चरण थुपिं ॥

गुरु भिंसा शिक्ष्य भिं लोकय् प्रज्ञा ज्ञान जक दया आचरण धर्म मदुम्ह व्यक्ति मेमेपिसं अन्याय याना च्वन धाः सा दया, माया तथा रक्षा यायेमाः धका मस्यु । तरे याना बी मसः । प्रज्ञा ज्ञान समेतं मन्त धाःसा ला धायेथाय् हे मन्त । प्रज्ञा ज्ञान विद्या, आचरण चरण-दुम्ह ला थः धर्म दुम्ह जुया मेपिसं अनर्थ याना च्वन धायेवं दया माया तये सः; उगु अनर्थ तरे याना विया अर्थ दइ कर्थ संरक्षण व मरम्मत याना बी सः;

। उकि उजोम्ह व्यक्तिया शिष्यपिं भिपिं शिष्यापि जुइ य ; । थ्व विद्या चरण सम्पत्रपिनिगु धर्मता स्वभाव जुल । सर्वश्रेष्ठ विद्या चरणाधिकारी तथागतला सर्वज्ञता ज्ञानं अर्थ अनर्थयात सीका कया महाकरुणा द्वारा सत्वपिन्त अनर्थ तरे याना अर्थय् विभिन्न विधिं थ्यंका बिया बिज्या गु जुया मभिपि शिष्यपिं धका मद्दु धाःसां जिल । बालाकं आचरण याइपिं शिष्यपिं जक जुया वस्पोलया पालाय्यापि आर्यपि “२४-गू असंख्य ख्वीगू कोटी छगु लाख बलशैत्यपि” धका धापू दया च्वने धु कल ।

दुः ख सहन शक्ति तथागत याउँक अःपुक शान्ति व आनन्द पूर्वक विहार आरामय् विराजमान जुया च्वने फूमह जूसा नं सत्वपिनि निंतिं आराम कया विराजमान जुया च्वने मलाः । क्वाचुसे छाःगु लँय् नं पलाः छिना बिज्यायेमाः । मौसम कडागु जंगल वासय् नं सिमाक्वय् नं विराजमान जुया बिज्यायेमा : । यथिंजाः गु वृतु यथिंजा :गु थाय् थजु ध्वदुगु ध्वदुगुयात प्रमाण तया विमज्याः । बुद्ध जुया बिज्याये धु का धायेगु छखेति बुद्ध जुया बिज्याये न्हावः खुदँ तक घनजंगलया दुने सिमाक्वय् विचरण याना बिज्यावले हे नं मानय् छुं हे जुइका विमज्याः । थ्व चरणतय्गु सामर्थ्य हे खः । अनं हानं यथिंजाः थाय् च्वना बिज्याये माःसां दिव्य, बह, आर्य, करुणा समापत्ति विहार धयागु विमानय् सरे सरे जुया विराजमान जुया बिज्यानां च्वनीगु हे जुया उगु उगु दण्डता निंतिं याउँसे अः पुसे मच्चंसे सहन शक्ति मदया च्वनीगु जूसा नं तथागत क्लेश फुइ धु कूमह जूया निंतिं सहन शक्ति दया बिज्याः म्ह जुया विद्यायागु सामार्थ्य याना नं धाये फु ।

हत्थालवक छगु इलय् तथागत आलवी देशय् सिंसपा वनय् सा द्वहंत जुइगु लँय् स्याउला हःया आसनय् विराजमान जुया च्वना बिज्याः बले हत्थालवक थ्यंका वया “गथे खः भगवान्, (छःपि) सुखं धंदिया बिज्याः ला ?” धका कुशलवार्ता खेल्हात । “अं राजकुमार, जि याउँक च्वने दुः राजकुमार, थ्व लोकय् याउँक च्वने दुपि मध्यय् जि नं छम्ह खः ” धका आज्ञा दयेका बिज्याःसेलि “तथागत, ... ख्वाउँसे च्वंगु हेमन्त वृतुया चा नं जुया च्वन, शीत नं कुहाँ वया च्वंगु दु, वै नं छाना च्वंगु दु, स्याउला हःया आसन नं सालुसे च्वंच्वन, सिमा हःत नं चिलाय् मलाय् दना च्वंगु दु, चीवर नं ख्वाउँसे च्वं, ख्वाउँगु कडागु फय् नं वया च्वंगु दु, अथे नं (छः पिसं) सुखानन्दं च्वने दु धका आज्ञा दयेका बिज्याना च्वन भगवान्, धका निवेदन यात । “अथे जूसा छ राजकुमारयाके हे न्यने माली, दुने नं पिने नं प्लाष्टर याना लिउं तया तिना तःगु भ्याः खापात नं दया च्वंगु तँ तँ दया गजू दुगु तःखाःगु छँ या दुने कार्पट् लासात लाया तःगु पल्लंगय् प्यम्ह कलाः पिसं सेवा याका च्वना बिज्याःबले “सुखं हो वयेके दइ ला कि मदइ?” धका न्यना बिज्याः बले “सुखं न्हो वयेके दइ ला कि मदइ? ” धका निवेदन यात । गथे खः : राजकुमार, उम्ह व्यक्ति रागया कारणं उत्पन्न जुया वइगु शारीरिक व मानसिक दाह समान याये मालीबले, दोष, मोहया कारण उत्पन्न जुया वइगु शारीरिक व मानसिक दाह सामना याये मालीबले दुः ख पूर्वक च्वने माली मखु ला ?” धका हानं न्यना बिज्याः सेलि “खः भन्ते, छः पिसं आज्ञा दयेका बिज्याः थें हे जुया च्वन” धका निवेदन यात । “दुःख पूर्वक च्वने मा. म्ह उम्ह व्यक्तिया, राग, दोष, मोहथें जाः गु जि तथागतं निमूँल रुपं हटे याना छ्वये धु गु जुया जि सदां सदां सुखानन्द पूर्वक न्हो वयेके दुम्ह जुल” धका आज्ञा जुया बिज्यात ।

(अं १ देवदूत वग्ग ; हत्थक सुक्त १३५)

संगत याना स्वःसा तिनि खँ स्यू “संवासेन सीलं वेदितव्वं =

सहवास द्वारा तिनि शीलयात सीके दइगु जुल” धयागु पालि आनुसार सःसःतिक सहवास व संगत याये दुपि श्रावक शिष्यपिसं तथागतयागु ‘चरण’ यात श्रद्धा प्रसन्न व सन्तोष तायेकीगु जुया च्वन । ब्रह्मायु धयाम्ह ब्राह्मण प्राध्यापकं परीक्षण याके छ्वः म्ह उत्तर माणवकं तथागत लिसे लिउ लिउ जुया खुला तक निरीक्षण व परीक्षण यात । वनीगु, वइगु, जुइगु, च्वनीगु, दनीगु, फेतुइगु, नइगु, त्वनीगु उपासक उपासिकापि लिसे व्यवहार याइगु आदि तथागतयागु रहन सहन दक्कं क्वक्वजीक सुपरिवेक्षण यात । द्वं विद्ध भूलचुक बिल्कुल खकें मफयेक चत्त च्वना कु खिने थाय् मदयेक सभ्य सुसंस्कृतगु शारीरिक क्रिया कलाप

वाचसिक क्रिया कलाप जक खने दया थः म्हं खंक्व ताक्व तथागतयागु 'चरण' - यात थः आचार्ययाथाय् हानं प्रतिवेदन ब्यूगु अवस्थाय् (व खँ) न्यने दुम्ह आचार्य तथागतयाय खं हे मखंसा नं अत्यधिक प्रीति उत्पन्न जुया वया प्रणाम अभिवादन मया : से हे च्वने मफयेक जुइका "नमो तस्स" प्रणाम द्वारा तथागत विराजमान जुया च्वना विज्याः पाखे नतमस्तक जुया प्रणाम यात । (मतिभूमपण्णास; ब्रह्मायु सुत्त ३४९) इत्यादि खँयात बःकया तथागतयागु 'चरण' शीर्षस्थय् थ्यंक परिपूर्ण जुया च्वंगु खँ अनुमान याना श्रद्धा व विश्वास उत्पन्न जुइके फु ।

४ - सुगत गुण

सुगत वर्णन सु = बालां: गु वचनयात ; गत = लहाना विज्याइगु जुया च्वन । दोष दुगु खँ, अनर्थगु खँ लहाना विमज्याः; दोष मदुगु अर्थ युक्तगु खँ लहाना विज्याइगु जुया च्वन । निर्गन्थ नाटपुत्रं अभय राजकुमारयात तथागत प्रति वादारोपण याये निति विचाः बिल । वं विचाः ब्यूगु गुकथं धाःसा "तथागतं मेपिनि ल्वः मवंगु मयः गु खँ लहाना विज्याः ला? " धका न्यं । लहाना धाःसा- अथे जूसा पृथग्जनपिं लिसे छु हे पात लय्? धका न्यं । मल्लहाना धाः सा "देवदत्त अपायगामी खः; नर्कगामी खः; छगू कल्प पर्यन्त नर्कय् च्वनेमानिम्ह खः; चिकित्सा याये मज्यूम्ह जुइ धुं कल" धका देवदत्तया मयःगु खँ छु कारणय् लहाना विज्यानागु लय्?" धका न्यं । थुकथं च्वः निच्वलं मुक्त मजूगु न्हास : न्यन धाःसा श्रामण गौतम निखे धार दुगु नयागु ग्वाः नुना तइम्ह व्यक्तिये जुया ल्थ्ये नं मफला नुने नं मफयेका च्वनी धका जुल ।

अभय राजकुमारं नं स्वीकार याना थौं ई मन्त; कन्हे तिनि न्यने माली धका तथागतयात भोजनया नितिं निमन्त्रण बिलं । सुथय् तथागत गृह्य् थ्यंक विज्याः गु अवस्थाय् उगु समस्या निवेदन याना न्यन । च्वः निखं ज्वना जालय् क्यंका च्वंगु खँ सीका विज्याये धुं कूम्ह तथागतं "थुगु विषयय् निश्चित रुपं धाये मछि राजकुमार", धका च्वः निच्वलं छले याना लिस : बिया विज्याःबले "थुगु लिसलं याना निर्गन्थपिं विनाश जुइ धुं कल भगवान्" धका निवेदन यात । "लहाना मल्लहाना" छगू छगू धाये माली; उकथं धाल धाःसा श्रमण गौतम कठिनाइ सामना याये माली धयागु इमिगु धारणा इमिगु गर्वयात तथागतं मुक्त जुइक छले याना लिस : बिया विज्याः गुलि भंग जुइका वने माः गु जुया "निर्गन्थ नाटपुत्रं तथागतयात वादारोपण याये निति स्यना बिया हःगु खँ" निवेदन यात । तथागतं "निश्चित रुपं धाये मछि" धयागु थःगु खँयात हकनं स्पष्ट याना विज्याये मास्ति वया अभय राजकुमारया मुले तया तःम्ह मचाम्ह काय्मचायात साक्षि तया थुकथं हानं आज्ञा दयेका विज्यात ।

"छं काय् थुम्ह मचाचां छंगु बेहोशया कारणं थजु, धाइमापिमिगु बेहोशया कारणं थजु, कथि टुक्रा अथवा ल्वहँचा बाकु छगू छगूयात नुने लाना कथुइ थाना च्वन धाःसा छं गुकथं याये लय्" धका न्यना विज्याःबले "जि लिक्का बी माली; सामान्य कथं मज्यूसा च्वलापति चाः तुइका हि हे भूवाः भूवा : वःसां साला काये मात्तले नं साला काये हे माली । छाय् धाः सा - जिमि कायेया प्रति यःगुलिं हे खः" धका निवेदन यात । 'राजकुमार, तथागतपिसं असत्यगु, अनर्थकगु, कतपिनि ल्वः मवंगु मयइपुसे च्वंगु खँ लहाना विमज्याः । असत्यगु, अनर्थकगु जुल धा सा कतपिनि यइपुगु खँ नं लहाना विकज्याः । सत्य ला सत्य जू , अर्थ न मदु, कतपिनि यइपुगु खँ नं लहाना विमज्याः; सत्य नं जू, अर्थ न दु,तर कतपिनि यःता मजू, थ्व खँयात ला अवस्था स्वया ल्हाये योग्यगु अवस्थाय् लहाना विज्याइगु जुया च्वन; सत्य जू, अर्थ दु, कतपिनि यःता जू; थुजागु खँ ला लहाना विज्याः । कारण छाय् धाः सा; सत्वपिन्त जि तथागतया ममता दया यःगुलिं खः" धका आज्ञा जुया विज्यात ।

(मज्झिमपण्णास ; अश्रय राजकुमार सुत्त ५७)

ज्ञान निधी थुगु देशना द्वारा सत्य जू, फल नं दु, कतपिनि नं यःता जूगु खँ न्हाबलें लहाना सत्य जुया, अर्थ दया नं कतपिनि मयः गु खँ मचायागु दु : ख व कष्टयात च्यूता मतः से कथु. नंग्वाः साला कायेथें ल्हाये उचितगु अवसर चूलाइगु अवस्थाय् गर्बले गर्बले लहाना विज्याये माः गु जुया च्वन धका सीके दु । असत्य, अनर्थ खँ क्लेशं रहित मजूनपिसं जक सर्दा ल्हाइगु जुया च्वन । तथागतं क्लेशं रहित जुया विज्याये माः गु जुया च्वन धका सीके दु । असत्य, अनर्थगु खँ क्लेश रहित जुया विज्याये धुं कूम्ह जूया निति उजोगु खँ लहाना विज्याइ मखुत । थुगु तथ्य द्वारा अरहत मार्ग ज्ञान श्रद्धा प्रसन्न तायेके

वहः गु जुल । कतपिन्त प्रसन्न प्रफुल्लित जुइक, सन्तोष जुइक खँ ल्हाये मसल धा : सा उगु खँ नं बालाः गु खँ जुइ मखुनि । वादविवाद यायेबले **प्वान्ट प्वान्ट** ज्वना थासय् थासय् लाक्क खँ ल्हाये मसल धाः सा उगु खँ नं बालाः गु खँ जुइ मखुनि । तथागत ला कपिनि न्यने यइपुक प्रफुल्लित जुइक नं कना बिज्याये सः; वादविवाद याः वइबले नं कतपिसं कोथेले मफयेक छयो हे क्वछुइ मायेक थासय् थासय् लाक्क नं धया बिज्याये सः । थुगु तथ्ययात त्रिपिटकय् यक्व यक्व हे लुइके दुगु जुल । थुगु अभय कथावस्तुइ हे गुलि तक खँया क्षेत्रय् पट्टा व दक्षता दया च्वना बिज्याःगु दु धयागु खँ सीके फु । थ्व सर्वज्ञता ज्ञानयागु समर्थ्या कारणं जुया सुगत गुण कथं उगुं ज्ञानयात नं लुधं फुधं तायेका हानं श्रद्धा प्रसन्नता क्यने माल ।

सुगतया अर्थ छथी सु = भिंगु निर्वाणय्; गत = गमन याना बिज्याःम्ह तथागत । तथागतं बाहेक मेमेपिं श्रावकपिं नं निर्वाणय् थ्यंक बिज्याः । तर तथागतयागु गमन भं जक प्रकट व प्रख्यात जुया च्वंच्वन । धाथ्ये खः; तथागत ला निर्वाण मार्गयात न्हापां लुइका उगु मार्गद्वारा निर्वाणय् दकसिबे न्हापां थ्यंक बिज्याःम्ह जुल । अनं लिपा तथागतं उगु मार्गद्वारा नेतृत्व बिया ब्वना यका निर्वाणय् थ्यंपिं कम मजुल । दकसिबे न्हापां थ्यंक बिज्याःम्ह व्यक्तिया रूपय्; अले निर्वाण मार्ग निर्देशक नेता पथप्रदर्शक रूपय्, तथागतयागु निर्वाण गमन प्रकट व प्रख्यात जुया च्वंच्वन । अनं हानं निर्वाणय् थ्यनीगु समान जूसा नं निर्वाणय् थ्यने धुंका लिपा लाभ जूगु गुणया क्षेत्र ला पाना च्वंगु दु । जोतिक, जटिल आदि महाश्रेष्ठिपिनि “श्रेष्ठि” पद माचाछि गाचाछि सम्पत्ति दुपिसं ग्रहण यात धाःसा अनुचित व अयोग्य जुइगु जुया आपालं महाजनपिसं समर्थन याये फइ मखु । अथे हे छुं अंश कथं गुण समान जुइवं तुं अल गुणाधिकारीयागु सुगत गुणांगयात नं बुद्ध-शासनय् सुं छम्हसिनं नं ग्रहण व स्वीकार याये मछाःलिगु ग्रहण याःसां स्वीकार व समर्थन याये फइ मखुगु जुल ।

बालाक आगमन याना बिज्यात सु = बालाक; आगत=आगमन याना बिज्याकम्ह । बुद्ध जुया बिज्याथाय् तक बालाक आगमन याना बिज्याकम्ह जुल धयागु भाव खः । लोकय् लक्ष्यय् थ्यंक वये वने सःम्हसित, फूम्हसित बालाक वये वनेगु दुम्ह धका धायेमाः; द्वंगु मार्ग छले जूगु लँय् वना लक्ष्यय् मथ्यन धाःसा वये वने सःम्ह जुइ फइ मखु । संसार धयागु ब्यकोगु द्वंगु लंपुत्त यक्व दुगु महाकन्तार (विशालगु मरुभूमि) हे खः । सामान्यजनपिं मिखा कांथें जाःपिं व्यक्तपिं जुया द्वंगु लँ यक्व दुगु थुगु लोकय् खःगु भिंगु लंपुइ लाः वनीपि स्वया ब्यकोगु द्वंगु लँपुइ लाः वना च्वनीपिं हे आपाः दया च्वन । प्यंगू असंख्या ला छखे हे ति, छगू कल्पया दुने हे लँ द्वा गालय् कुतुं वना चुर्लुम्म दुबे जुया वये लाःगु जीवनया ल्याःचाः यायेथाय् मदु । तथागतं नियत भविष्यद् व्याकरण प्राप्त जूसें निसें सर्वज्ञता धापा कायेगु त्वफीका विमज्याः । मिखा छले याना विमज्याः । सदां सदां लक्ष्य तथा न्ह्याः बिज्यात । उगु महान ज्ञानया लागि धन द्रव्य शरीरयागु अंग प्रत्यंगत जक मखु प्राण समेतं ह्वाना छवये नितिं न्ह्याबले तयार जुया बिज्याना च्वंच्वन । उकिं हे सुना नं विचाः याये मछायेक थापा थारां न्हुइ वहः जूक सिद्धहस्त जुया पराक्रम पूर्वक भिंगु पारमीयात लुधं फुधं जुइक परिपूर्ण याना बिज्याये फत । उद्देशित महान लक्ष्यय् छस्वाकं तुं मन नं शरीर नं तोता तःगु जूगुलिं द्वंगु लँय् ब्यकोगु लँय् मथ्यंसे सदा नं हे लँ तप्यना च्वंच्वन । उकिं हे दकसिबे लिपा उद्देश्य पूवना सर्वज्ञता आज्जुइ थ्यंक बिज्यात । सुगत-यागु थुगु अर्थ कथं तथागत बुद्धयागु कारण पारमी अतिकं बालाना वःगु जुया व कारण बालाना फल महाबोधि (=अरहत्त मार्ग ज्ञान सर्वज्ञता ज्ञान) या अति विशिष्टता दुगु पहः प्रति क्वजीक ध्यान छवये लाक्व पतिकं अत्यधिक सन्तोष तायेका श्रद्धा प्रसन्ना उत्पन्न जुया वया च्वनीगु खः ।

५-लोकविदू गुण

लोकविदू वर्णन लोक = सम्पूर्ण लोकयात; विदू = सिया बिज्याकम्ह । लोकयात स्यू धाइपिं पुद्गलपिं दक्कसिबे च्वन्हाक सीके फूगु ज्ञानाधिकारी विशिष्ट पुद्गल धयागु मतलब खः । स्वंगू लोक दुगुली विभिन्न सत्वपिन्त सत्वलोक धाइ । सत्वपिनि आधार स्थल भूमि क्षेत्रत ओकास लोक जुल । सत्व, भूमि धयागु व्यवहार प्रज्ञप्तिया आधार नाम रुप धर्मतयूत संस्कार लोक धाये माल । सत्वलोकयात सीकेगुली मनुष्य देव ब्रम्हा नैरयिकपिं तिरश्चीन प्रेत विभिन्न असुरकायतयूत विभिन्न प्रकारं पूवक सिया बिज्यात । छम्ह छम्ह सत्वपिनिगु थुगु छगू जन्मयागु घटनायात जक मखुसे न्हापा न्हापा जुइका वये नंगु घटनातयूत, लिपा लिपा जुइतिनिगु जन्मयागु घटनातयूत तकं नं सिया बिज्यात । प्रभावशाली देव ब्रम्हा ऋषिमुनिपिं लिसें श्रावकपिसं नं उकथं स्यूला स्यू । तर इमिसं थुलि जन्म थुलि कल्प तक जक धका सीमाना तथा सिया च्वनीगु खः । तथागतं ला आदि अन्त हे मदयेक सिया बिज्याना च्वंगु विशिष्टगु विशेषता हे जुल ।

ज्वः मद्गु ज्ञान सत्व सम्बन्धी उजोगु ज्ञान मेमेपिं व्यक्तिपिसं नं मात्राछि कथं सीका च्वने फइतिनिगु जुया छुं विशेषता दुगु मखुनि धका धाःसा तु धाये फूनि । सुना नं ध्वदुइक वने मफूगु तथागतयागु ज्ञान दया च्वन तिनि । उगु ज्ञान ला सत्वपिनि आन्तरिक चरित्र विभिन्न शक्तियात विभाजन याना सीके फूगु ज्ञान हे जुल । उपमा गथे धाःसा- न्हापां सिमाचा बुइबले फल सयेका वी फूगु स्वभाव शक्ति दया च्वंगु सिमा व उजोगु शक्ति मदया थारी जुइगु सिमा धका निथी दुगुली उगु शक्ति दु मद् धका सीकेगु विषय गुलि तक थाकू जुइ ? उगु स्वभाव शक्तियात सीकेया निति भौतिक परीक्षण विधि द ला दये फु । दयेमाः सत्वपिनिगु आन्तरिक धातु स्वभावयात सीकेत ला तथागत ज्ञानं अलगगु मेगु मद् । उकिं हे सत्वपिन्त गुजोगु धातु स्वभावत दया च्वन, गुजागु अनुसय क्लेशत अप्वः जुया वना च्वन, कम जुया च्वन, गुजोगु मनं ह्यःगु आशा छन्द दया च्वन, गुजोगु चरित्र अत्यधिक जुया च्वन, गुगु इन्द्रियत परिपक्व जुइ धुंकल, कोमल तिनि, आदि दुने दुहाँ वना स्वया सुनिश्चित रुपं खम्हंथे क्वक्वजीक विभाजन याना सीके फु । उत्पादया रुप्य् उत्पन्न जुया च्वंगु स्वभाव धर्मतयूत दुग्ययेक छुटे छुटे याना सीकेत थाकुसे च्वं । मेमेपिनिगु विषय मखु । उत्पन्न हे मज्जनिगु धातु शक्तिया रुप्य् जक तिनिगु उपरोक्त स्वभाव तयूत सीकेगु ला दकसिबे थाकूगु जुया सर्वज्ञता ज्ञानाधिकारीयात तोता मेपिं सुनां सीके फइगु जुइ ! उकिं आसयानुसयत्राण (=आन्तरिक धातु स्वभाव क्लेश बीजधातुतयूत स्यूगु ज्ञान); इन्द्रियपरोपरियत्तत्राण (=इन्द्रिय अपरिपक्व व परिपक्वयात स्यूगु ज्ञान) व असाधारण (=मेमेपिं लिसे असम्बन्धितगु तथागत लिसे जक सम्बन्धितगु ज्ञानत; जुइ माल ।

तथागत विषय आन्तरिक धातु स्वभाव चरित्र आदि सीकेगु तथागतयागु विषय जक जुया आयुष्मान सारिपुत्रथे जाःम्ह शीर्षस्थ प्रज्ञावान महास्थविरपिसं तकं कर्मस्थान वीगु च्वद्ययेका च्वने मानि । वस्योलं थः शिष्य नवयुवक भिक्षु छम्हसित “नच्चागु उमेरतिनिपिं राग उत्पन्न जुइका च्वनीगु अप्वः जुया च्वने यः” धका अशुभ कर्मस्थान बिया बिज्याःगुली निमित्त तकं प्रकट मजू, सिद्ध मजूगु जुया च्वन । नवयुवक भिक्षुयात तथागतयाथाय् ब्वना यंके धुंका कारण निवेदन याःगु अवस्थाय् उम्ह भिक्षुया धातु स्वभाव विचाः याना निरीक्षण याना बिज्याःम्ह तथागतं बांवांलागु यः तायेके सःगु स्वभाव खाना अशुभ लिसे अनुकूल मजूगु सीका बिज्यात । स्वाकं निरीक्षण याना बिज्याःबले नयासःगु जन्म तक लुँकःमि जुया वःगु खना उगु धातु स्वभावयात निर्णय याना ठोके यो फूगु जुया लुँयागु पद्म पुष्प निर्माण याना बिया बिज्याये धुंका लोहित कर्मस्थान भाविता याका बिज्याःगु अवस्थाय् गुलिचा मदुवं चतुर्थध्यान तक प्राप्त यात । अनं लिपा पद्म पलेस्वाँ सुखु चिना भुइसे च्वना वंगु स्थिति निर्माण याना क्यना बिज्याःबले अनित्य आदि स्वभाव प्रकट जुइका मार्ग फल प्राप्त याना अरहन्त जुया वने दत ।

(धम्मपद इ. २ मग्ग वग्ग सुवण्णकारत्थेरवत्थु २६६)

तथागत ज्ञानया आनुभाव

आयुष्मान महापन्थक-अरहन्त पुद्गल हे जुल । थः किजा चूलपन्थकयात प्यला देका तकं गाथा छपु वयेके मफूम्ह धका पितिना छवल । तथागत नाप लाना उखुनुया सुथे हे प्रतिसम्भदा ज्ञान ध्यान अभिज्ञात प्राप्त याना अरहन्त जुइतिनिगु सीके दुगुलिं कर्मस्थान बिया बिज्याःबले गुलिचा मदुवं अरहन्त जुल । (अं दृ. १ एतदग्ग वग्ग १६८) निभाः जः जहाँ थिना ह्वयेत सना च्वंगु पद्म पलेस्वाँ मुख्थें तःसकं हे इन्द्रियत छिपे जुया च्वंगु श्रावकपिसं ख्याल तये मलाना तथागतं जक सिया बिज्याइगु धातु स्वभाव सीकेगुली सुं लिसे ज्वः मदयेक सामथ्यं दये फूगु तथागतयागु ज्ञान शक्ति हे जुया च्वन ।

ओकास (लोक) सिया बिज्याःगु पहः थौं कन्हे दृष्टान्त रुपं विभिन्न मनुष्यपिं बसोवास याना च्वंगु (द्वीप) दक्षिण द्वीप हे जक जुल । मनूत मथ्यंगु खने मदुगु पश्चिम द्वीप, पूर्व द्वीप, उत्तर द्वीपत नं दया च्वन तिनि । इपिं प्यंगू द्वीपतयगु दथुइ मेरु पर्वत व परिवार पर्वत न्हेबः दु । मेरु पर्वतयात चाः हुइका सीदा समुद्रत स्थित जुया च्वंगु दया च्वन । प्यंगू द्वीपया आधार पृथ्वीयात चाः हुइका चक्रवाल पर्वत आवरण बिया तःगु दया च्वन । मेरु राजया च्वकाय् त्रयस्त्रिंशत् देवभूमि दया युगन्धर पर्वतया च्वकाय् चातुर्महाराजिक देवभूमि दया च्वन । त्रयस्त्रिंशत् च्वय् आकाशय् यामा आदि देवभूमि प्यंगू त नं तं स्थिर जुया च्वंगु लिसें न्यीगू ब्रम्हाभूमि नं दया च्वन । पृथ्वीया क्वय् नर्कभूमि च्यातं दया च्वन तिनि । प्रेत तिरश्चीन असुरकायतयत् ला अलग्ग भूमि धका मदु । थुगु स्वीछगू भूमिया आधार छगू पृथ्वी लोकयात चक्रवाल धका धाइगु जुया स्वात्तु स्वाना स्थिर जुया च्वंगु उगु चक्रवाल समूहया अन्त मदु । थ्व पृथ्वी स्थिर जुया च्वंगु पह या सारांश मात्र जुल ।

तथागतं उपरोक्त चक्रवाल ओकास लोकतयत् वना स्वः बिज्याना च्वने माःगु मदु; फेतुना दनेम्वाक इच्छा जूजू कथं खने दया च्वनीगु जुल गुलिं गुलिं ऋद्धिवानपिं देव ब्रह्मा ऋषि श्रावकपिसं नं खंके ला फूगु जुया च्वन; तर छुं अंश मात्र जक । तथागतंथे आदि अन्त मदयेक खाना मच्चं । तथागतंथे विभाजन याना नं दुगययेक छगू छगू दत्तले सीके मफु । उकि ओकास लोकयात सीकेगुली नं ज्वः मदुम्ह जुया बिज्यात ।

संस्कार (लोक) यात सिया बिज्याःगु पहः

सत्त, आकास धयागु प्रज्ञप्ति मात्र जक खः^१ । धात्थें प्रकट रुपय् दया च्वंगु ला मखु । धात्थें प्रकट रुपय् दया च्वंगु परमार्थ सार धातु स्वभाव प्रति नां छुना व्यवहार याना तःगु मात्र जुल ।

१. सहनीति धातुमाला २८० ।

धात्थें ला रुप कलाप समूह नाम कलाप समूहत कोटान् कोटी पुचः चिना च्वं च्वंगु विषययात “सत्त्व” धया रुप कलाप मात्र जक पुचः चिना दया च्वंगु विषययात “ओकास” (भूमि) धका धया तःगु खः । सत्तलोक ओकास लोक-यात सिया च्वपिं धाःपिं ऋद्धिवानपिं व्यक्तिपिके हे सङ्घार लोकयात सीकेगु सामर्थ्य मदु । बुद्ध-शासनय् तथागतयागु उपदेश ग्रहण याना आचरण व अभ्यास याये दुगुलिं विपश्यना ज्ञान तीव्र व तीक्ष्ण जुया, च्वपिं योगी आर्यपिसं विपश्यनाया क्षणय् नाम व रुपतयत् सिया च्वनीगु खः । तर अति वेगं उत्पत्ति विनाश जुया च्वंगु नाम रुपतयत् त्वःमफिक छगू छगू दत्तले दक्वं खना च्वनीगु मखु । प्रकट रुपय् दया वक्क दया वक्क नाम रुपतयत् जक सिया च्वनीगु खः । उगु उगु नाम रुपय् हे समूहात्मक भावं दुचायेक सिया च्वनीगु नं मखु । दकसिबे विशिष्टगु विपश्यनाया रुपय् आयुष्मान सारिपुत्रया अनुपद विपस्सना धका (म. ३-३५ ली) वया च्वंगु तनं तं ध्यानय् प्रवेश जुया उगु उगु धयान् दुगु धर्मतयत् क्रमिक रुपं त्व मफिक भाविता यो फूगु जुया च्वन धाइ । तर नेवसञ्जानासञ्जायतन ध्यानय् ला बुद्ध विषय जक जुया भाविता याये फइगु मखु । प्रकट जुया च्वंगु धाःगु धर्म पुचलय् हे वेदना आदि धर्म छगू छगूयात जक सिया नाम समूह धाक्वयात सीगु ला मखुनि । तथागतयां क्वय् सर्वश्रेष्ठ बोधिज्ञानाधिकारी प्रत्येक बुद्धपिसं हे नाम रुप छुं छुं अंशयात जक सिया बिज्याइगु जुया च्वन । वस्पोलपिसं ला थःगु

सन्तानय् दया च्वंगु धर्म समूहयात जक सीके माक्व माचाछि जक सीका कतपिनि सन्तानय् दुगु नाम रुप व बाहिरिक-वन, पर्वत आदी दया च्वंगु रुप धातुतयत् ला सीके मफु ।

तथागतं ला छगू दत्तले अति वेगं उत्पत्ति विनाश जुया च्वंगु नाम रुप धर्मतयत् स्पष्ट रुपं छुटे छुटे जुइक विभाजन याना सीका विज्याये फु । कलाप समूह छगु छगुली च्वंगु रुपतयत् नं विभाजन याना सीका विज्याये फु । अनेक कारणं विभिन्न शक्ति पूर्वक हे सिया विज्याः । थः कत मधाः से दुने पिने सजीव निर्जीव मल्यःसे सम्पूर्ण नाना लोकधातुतयत् छुटे छुटे जुइक विभाजन याना सिया विज्याः । तथागतयागु अभिधर्म पिटंक ला तथागतयागु ज्वः मदुगु धातुवेद उत्तमाचार्य भाव क्यना च्वंगु दया च्वन । उकिं लोकयात स्यू धाः पिं ऋद्धिवान देव ब्रह्मा श्रावकपिसं छुं छुं अंशयात जक सीके दुगु थःपिनिगु ज्ञानं **लोकविदू** नां ग्रहण याये मंमदु :मछाः । तथागतयागु कतः पि लिसे असाधारणगु व्यक्तिगत गुणांगया रुपय् घोषित याना सन्तोष व गौरव पूर्वक पूजा याये माल ।

६ - अनुत्तर गुण

अनुत्तर वर्णन अनुत्तर = च्वन्तामह मदुमह व्यक्ति । अनेक क्षेत्रय् थः दकसिने च्वन्तामह उत्तममह जुया थः स्वया च्वन्तामह धका सु छमह हे मदु धयागु मतलब जुल । तथागत लुम्बिनी उद्यानय् मांयागु गर्भ जन्म जुइ साथं तु उत्तर पाखे खाः लाका न्हेपलाः छिना विज्याये धुंका लोकयात स्वया विज्याः बले थः स्वया च्वः त्तामह मखना “**श्रगो हमस्मि लोकस्स** = जि सम्पूर्ण लोक स्वया नं अग्रमह खः ।” “**सट्टो हमस्मि लोकस्स** = जि सम्पूर्ण लोक स्वया नं श्रेष्ठमह खः ।” “**जेट्टो हमस्मि लोकस्स** = जि सम्पूर्ण लोक स्वया नं जेष्ठमह खः” धका स्वंगू वाक्ययात मग्याःसे निर्भीक पूर्वक सिंहनाद याना विज्यात । उगु अवस्थाय् देव ब्रह्मापिसं सर्वात्तम रुपय् स्वीकार याना वःगु जुया मनूतयत् नं आश्रय अद्भूत जुया धयां हे पवमचाःगु जुल । अरंह गुणया वर्णनय् धया वयाथे लिपा लिपा नं आश्रय चकित जुइ माः गु घटनात खना वया अभिज्ञालाभी ऋद्धिमान काल देविल ऋषियागु अभिवादन ग्रहण याये दुगु जक मखु अबुजु महाराजं नं निको निको तक वन्दना यात । बुद्ध न्हावः हेज्वः मदुमह अद्भूत महापुरुष जुया विज्याः मह बस्पोल तथागत बुद्ध जुया विज्याः गु अवस्थाय् धायेथाय् मदयेक आश्रय अद्भूतमह जक मुर्क जुया विज्यात ।

आश्चर्य अद्भूत पहःल सुना नं प्रतिस्पर्धा याये मफयेक पटुता व दक्षता पूर्वक याये फूगू क्याने फूगू विभिन्न ऋद्धि खनीगु बखतय् आश्रय चाये हे माः । सुना नै ध्वये मफयेक निर्मल शुद्ध जुया शान्त प्रणीत शूक्ष्मगु **चरण** (= शीलादि आचरण) तयत् खनीगु बखतय् सःतिक संगम याना सहचारी जुइ दुपि शिष्य श्रावकपिं आश्रय चाया च्वनेमाः । विचार विमर्श यायेगु द्वारा सुलिसे ज्वः मदयेक सीके फूगु प्रज्ञा शक्तियात सीके दइगु बखतय् नं हानं अतिकं आश्रय चाये मालीगु हे जुल । थौं कन्हे बुद्धोपदेश अध्ययन याये दुपिसं तकं तथागतयागु ज्ञान शाक्तियात अद्भूत तायेका च्वनेमाः । उपदेश न्यनेबले सः न्हाइपुसे च्वंच्वनीगु पहः; खँ ल्हायेगुली पट्टा व दक्षता दुगु पहः; उपदेशया गम्भीर पहः; अनेक कारणं याना हे अचम्म तायेकीगु खः । तः धं चीधंगु अनेक लक्षणतय्सं शोभायमानगु सुवर्ण वर्ण रुपकायं मह धच्छि ब्याः गु प्रकाश, खुता प्रकारयागु रश्मि सुशोभित जुइक ज्वारररां ज्वारररां च्वंक फइले जुया पिहाँ वया च्वनगु नं स्वस्वं मगाः; स्वस्वं लुमधकं आश्रयजनक जुया च्वनीगु जुल ।

थुकर्थ विभिन्न क्षेत्रय् मेपि स्वया च्वन्तक विशिष्टता दया विज्याः मह तथागत बुद्धयागु कारण पारमीयात विचाः याना यंकल धाः सा सु लिसे नं ज्वः मलाक पराक्रमत क्यना विज्याःगु नं अद्भूतं जाया च्वंगु हे जुल । अनं हानं **श्रद्धारस - बुद्धधम्म** (=तथागतं जक प्राप्त याये फूगु भिंच्याता गुण) ; **दसबल** (= भिंंगू बल बुद्ध ज्ञानत) (आटानाटिय सुत्त वर्णन स्वये माल) आदि धर्मत मेपिके मदु, तथागतयमके जक दया च्वंगु खनीबले नं आश्रय चाये मालीगु जुल । थुलि तकं **श्रच्छरिय - पुगगल** आश्रय विलिबिलि जाः मह जुया विज्याः गु कारणं याना हे अनन्त चक्रवालत दया च्वंसा नं थुगु चक्रवालय् हे जक उत्पन्न जुया थुगू चक्रवालय् नं मनुष्य लोकय् हे जक, मनुष्य लोकय् नं दक्षिण द्वीप मध्यम देशय् हे जक अतुलनीय जुया हे छमह मात्र विशिष्टमह जुया उत्पन्न जुया विज्याये माल ।

७ - पुरिसदम्मसारथि गुण अथवा

अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि गुण

पुरिसदम्मसारथि वर्णन पुरिसदम्म = दमन याये बहः पि सत्वपिन्त ; सारथि = दमन याना बिज्याये सः म्ह । थुकी भिगू गुणया रूप्य अनुत्तरयात अलग ग्रहण याना वयागु खः । गुंगू गुयाण रूप्य जुल् धाः सा अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथिधका निगू पद जोडे याना छगू गुण कथं काये माल । सत्वपिन्त सभ्य जुइक दमा यायेगुली ज्वः मदया च्वन्ताम्ह धयागु भाव खः । लोकविदू गुण अनुसार लोकयात सिया च्वनीगु, थुगु अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि गुणयात प्राप्त यायेगुया कारण हे जुया च्वन । विशेषतः सत्वपिनि अनेकौ आन्तरिक स्वभाव धातुयात सुनिश्चित रुपं सिया बिज्याः गु सत्वपिन्त सभ्य जुइक पद्धति क्यान दमन यायेगुली अतिकं हे ग्यसु दु । धात्थें खः; रोगयागु लक्षण मसीकुसे वासः बिल धाः सा रोग छता वासः मेता जुया रोगीया रोग लना मवसे भं जक बढे चढे जुया वये यः नि । रोगयागु लक्षण व रोगीया धातु स्वभाव स्यूम्ह वैद्यं जक रोग व वासः पाय्छि जुइक वासः बी फु ।

क्लेशत ला धात्थें रोगत खः । मभिंगु कायकर्म, वचीकर्म, मनोकर्मत उगु क्लेश रोग दया उत्पन्न जुइगु विपरीत कार्यत जुल । “पुथुज्जनो उम्मत्तको” अनुसार पृथग्जन धाक्व वँय उइत जक खः धयागु धापू दया वया च्वंगु जुया उगु वँय उइं चाइगु नं क्लेश रोगया विपरीत कार्य हे जुया च्वन । विभिन्न प्रकारया धर्म वासः ल्हाती दया बिज्याम्ह तथागत बुद्ध ला क्लेश रोगतयेगु हा, चुलि, आपाः भति आदि आन्तरिक सही परिस्थितियात निश्चित रुपं सिया बिज्याः गु जुया व्युक्व थातय् लाना न्हाक्व हे जंगली जुया च्वम्ह जूसां सभ्यम्ह जुइ माःगु हे जुल । सत्वपिनिगु मूल धातु स्वभावयात दक्षता पूर्वक मस्यूपिं श्रावकपिके छको बको धर्म व मूल धातु स्वभाव चरित्र थ्याक्क चूमलाना छखे लाइगु अवस्था दये यःसा नं (लोकविदू वर्णन स्वये माल) मूल धातु स्वभाव दुग्ययेक दक्षता पूर्वक सिया बिज्याः म्ह तथागतयाके उकथं छले जुल धयागु मद्दु । श्रावकपिसं उपदेश बिया लँय मलाः म्ह व्यक्ति तथागतयाथाय् थ्यं वइबले लेय् थ्यना सिद्ध जुइक सभ्यम्ह जुइगु खः । उकिं “अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि = सत्वपिं सभ्य जुइक दमन यायेगुली ज्वः मदयेक सामर्थ्य दया बिज्याःम्ह व्यक्ति जुया बिज्यात । अहो धन्य” धका सम्पूर्ण लोकं आश्चर्य तायेका गौरव तथा शिरय् छुना वये माल ।

बिभिन्न कथं दमन सत्वपिन्त दमन याना बिज्यायेगुली नाइसे च्वंक व छाक्क वा नायुगु छाः गु नितानं योग्यतानुसार दमन व अनुशासन याना बिज्याइगु जुया च्वन । देवदत्तयागु निर्दशन अनुसार अजातशत्रु जुजुं नालागिरि गजराजयात अय्लाखं कायेका चूर जुइक त्वंका शिष्य श्रावकपिं लिसे भिक्षाटन बिज्याना च्वम्ह तथागतयाथाय् तोता हः बले तथागतयागु मैत्रीयागु सामर्थ्यया कारणं किसि तथागतयाथाय् न्हाणे पुलिं चू वल । अनं लिपा तथागतं उपदेश बिया हारांम्ह किसि सुशीलम्ह किसि जू वन । आपालं जनपिसं आश्चर्य व अद्भूत पूर्वक धया जुइगु धापू गुकथं धाः सा “कथि अंकुश बेट कतपिसं दमन याये मज्यूम्ह गजराजयात कथि मदयेक शस्त्र अस्त्र मदयेक सुशील व सभ्य जुइक दमन याना बिज्याये फूगु जुल धन्य धन्य” जुया च्वन ।

तथागतं सच्चक, अम्बट्ट आदि अभिमानी गुलिं गुलिं पण्डितपिन्त क्वथुना स्याच्चुक्क स्याच्चुक्क धया दमन व अनुशासन याना बिज्याये माःगु नं दया च्वन । वादविवाद याः वइगु अवस्थाय् गुलिं गुलिं पण्डितपिन्त इमिगु सिद्धान्त क्वय् लाः वनीकथं क्वथुने धुंका तिनी न्हाइपुसे कोमलता पूर्वक उपदेश बिया दमन यायेमाः । बक ब्रह्मा आदि गुलिं गुलिं ऋद्धिमान देव ब्रह्मापिन्त ऋद्धी प्रतिस्पर्धा याना दमन याये माःगु नं दया च्वन । छको केसि धयाम्ह सवार छम्ह तथागतयाथाय् थ्यं वया च्वंबले “केसि, सलः तय्त (छं) गुकथं दमन याना लय्” धका न्यना बिज्यात । “जिं नायुगु विधि द्वारा नं दमन याना ; कडागु विधि द्वारा नं दमन याना ; नायुगु कडागु विधि निगुलि नं दमन याना ; छुं छुं विधिं नं दमन याये मज्यूम्ह सलः यात ला स्याना छवयेगु खः ” धका निवेदन याये धुंका “छल्पोल अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि जुया बिज्याः म्ह जुया (छः सिं) सत्वपिन्त गुकथं दमन याना बिज्याना लय्” धका बिनित्ति यात ।

“केसि, जि तथागतं नं सत्वपिन्त नायुगु, कडागु, नायुगु व कडागु स्वतां विधित द्वारा हे दमन यायेगु ख : । छुं गुगुंकथं नं दमन याये मज्यूम्ह सत्वयात ला स्याना छ्वये हे माल ।” धका आज्ञा दयेका बिज्या : सैलि “भन्ते ; छुं : पिसं पाणातिपात कर्म याना बिज्याये मज्यू मखु ला” धका निवेदन या : बले “अं....ख ; जिं दमन मया : से अनुशासन मया : से तोता छ्वल धा : सा उम्ह व्यक्ति मरण जूगु हे धा : वनीगु ख : ” धका आज्ञा जुया बिज्यात ।

(अं. १ ; केसि सुत्त ४२७)

उत्साहवर्द्धक परिषद्

थौं कन्हे अनुशासन बांला : म्ह गुरुया शिष्याप सुशील सभ्य व कोमल जुया चत्त च्वं, थातय् ला : । सभ्यपि शिष्य परिषद्पिन्त स्वया च्वने दुपिं गुरुयागु अनुशासन बांला : गु पह : खना उत्साहित जुया च्वनीगु स्वाभिक जुल । तथागतया पालाय्यापि बुद्ध-परिषद्पिं तथागतयागु अनुशासन गृहण याये दुपिं जुया अतिकं सुसभ्यपि जुया च्वंगुलि उजोपिं परिषद्पिं ध्वदुक्कविसिनं तथागतयागु अनुशासन अतिकं बांलां : गु पह : ल्हा लिसे फ्व : मचा : लिगु जुया च्वन । अजातशत्रु जुजुं अबुजुयात अपराध याना, बुद्धयात अपराध याये धुं का पश्चाताप जुइका जीवकयागु निर्दशन कथं छन्हुया रात्री संघ परिषद्पिं समागम जुया च्वंबले तथागतयाथाय् थ्यंक बल । अतिकं शान्त दान्तगु संघ परिषद् खंगु अवस्थाय् थ : मचाचाम्ह काय् मचायात लुमंकल । - “जिम्ह मचाचाम्ह काय्मचा उदयभद्द थुजोगु सभ्यता, थुजोगु शान्त दान्तगु पह : दुम्ह जुइमा : ” धका आशिका यात ।

(दो.१;सामञ्जफल सुत्त ४७)

कन्दरक व पेस्स

चम्पा देशया गगगर पुखूया लिक्क भिक्षुसंघपिं लिसे विहार याना बिज्याना च्वंम्ह तथागतयाथाय् कन्दरक परिव्राजक व पेस्स धयाम्ह किसिमाग : या काय् थ्यंक बल । कन्दरकं शान्त दान्त पूर्वक मौन धारण याना छ्वाख्यरं उपस्थान याना च्वापिं संघ परिषद्पिं खंबले चाक : मकलं स्वये धुं का अतिकं सन्तोष तायेका आश्रय घटनाया रुपय् प्रशंसा वचन निवेदन यात । अबले तथागतं थुपिं भिक्षुपिं अरहन्तपिं व शैक्ष आर्यपिं मुक्कं जक जुया च्वंगु खे, इमिसं स्मृतिप्रस्थान धर्म प्यंगूयात क्वात्तुक ध्यान तथा दृढता पूर्वकगु चित्त दयेका च्वं च्वंगु खँ आज्ञा दयेका बिज्या सैलि पेस्सं “तथागत, प्यंगू स्मृतिप्रस्थान उपदेश याना बिज्याना तःगु आश्रय हे जुया च्वन; जिमिसं नं गबलें गबलें थुगु प्यंगू स्मृतिप्रस्थानय् ध्यान बिया वृद्धि याना च्वं च्वनागु दु । ल्वाकः बुक धौबजति जुया थुइके थाक्पिं मनूतय् नितिं लाभ दु मदुगु उपदेशयात तथागतं सिया थुया बिज्याना च्वंगु तःसकं हे अद्भूत जुया च्वन । मनूत सीके थाकुइक व्यकोपिं अस्पष्टपिं जुया तिरश्रीनपिं तःतःप्यना स्पष्टपिं जुया च्वन । जिपिं जंगली किसितयत्त बसे जुइक दमन याना स्येखे याइपिं जुया जंगली किसिं चम्पा देशया वये वनेगु लँपुइ दुने वं याये मास्ति वयेकूगुयात सुचुका मतःसे छलकपट मयाःसे हे प्रकट जुइक याइगु हे जुया च्वन । मनूत ला जिटिलपिं जुया च्वन । तिरश्रीनपिं ला स्पष्टपिं जुया च्वन” धका निवेदन यात ।

तिरश्रीनतय्सं दिशा च्वने यःसां च्वनीगु, पिशाव याये यःसां याइगु, दने मास्ति वःसां दनीगु, छखे चिले मास्ति वःसां चिलीगु द्वारा याये मास्ति वःगु धाक्व त्वःत्वः मपुसे प्रकट रुपं याइगु जुया च्वन । मनूत ला न्ह्योने छता, लिउने मेता, मनय् दुने छता पिनेयागु पहः चहः मेता दया तःसकं जटिल व ल्वाकःबुकःपिं जुया च्वन धयागुं भाव जुल । पृथग्जनपिं ला जटिलपिं जक जुल । आर्य जुल धाःसा जटिलता मदया तप्यपिं जुइगु जुल । धात्थें तप्यपिं सभ्यपिं आर्यसंघ परिषद्पिन्त दृष्टान्त स्वया च्वने दुम्ह पेस्सं थुपिं व्यक्तपिं थुगु स्मृतिप्रस्थान धर्मद्वारा सुसभ्यपिं जुया च्वन खनिसा धका लुधँ फुधँ जुइका च्वं च्वं भिंगु धर्म ल्हाती दया सुसभ्यपिं जुइकथं अनुशासन व दमन याना बिज्याये फूम्ह तथागतयागु अस्तित्व यात श्रद्धा व प्रसन्नभाव ततं मगाःम्ह जुया अद्भूत घटनाया रुपय् निवेदन यात ।

(मज्झिमपण्णस, कन्दरक सुत्त २)

कोशल जुजुया निवेदनः

परिषद्द्यात थुलि तक सभ्य जुइक दमन याना विज्यागु पहः खना ज्वः मदयेक दमन नया विज्याये सःम्ह अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि भावयात विश्वास याये फु । थुगु तथ्य मज्झिमपण्णास धम्मचेतिय सुत्त (३२४)-य् कोशल जुजुं निवेदन याःगु विषयद्वारा प्रकट ज्यू । जुजुं विन्ति याःगु गथे धाःसा- “भगवन्, जि स्याये फूम्ह दण्ड बी फूम्ह हुकुमधारी व्यक्ति खः । अथे नं राजसभाय् जिं खँ ल्हाना च्वनेगु बखतय् द्यतं द्यतं खँ ल्याइपिं व्यक्तिपिन्त “जि खँ ल्हाना च्वनेबले, द्यतं द्यतं खँ ल्हाये मत्य” धका रोके याये मज्यू । तथागतं सलंसः श्रावक शिष्य परिषद्पिनि पुचलय् उपदेश बिया विज्याना च्वनीगु अवस्थाय् न्हि काः सः, मुसु तः सः, हाछिका तःसः तक नं ताये मदु, न्यने मदु । छको छःपिसं उपदेश बिया विज्याना च्वंगु अवस्थाय् भिक्षु छम्हसिनं मुसु तये लाना लिक्कसं च्वंम्ह मेम्ह भिक्षुं पुलिं तीजक ध्वाना “आयुष्मान्, सुमुक च्वने माल, सःपिकाये मजिल; तथागतं उपदेश कना विज्याना च्वन” धका होश व्यूगु (जिं) स्वये नं । दण्ड मदु अस्त्र शस्त्र मदुसा नं हे थुलि तक शान्त दान्त जुइक दमन याना विज्याये फूगु खना जि अद्भूत चाचां लघुं फुधं जुइका च्वना । थुलि तक सभ्य, कोमल, स्थिर शान्त दान्त गुथें जाःगु परिषद् छःपिनिगु शासनं पिने मेमेगु गुगुं थासय् नं जिं स्वये मनं । उकिं छल्पोल धात्थें धात्थें सुनिश्चित एवं हे बुद्ध जुया विज्याम्ह खः धयागु तथ्ययातथ अनुमान याना श्रद्धा प्रसन्नता व्यक्त याये फु” धका निवेदन यात ।

परिषद् प्रति सन्तोषः

तथागतं परिनिर्वाण जुया विज्याये त्ययेका समागम जू विज्याना च्वंपिं श्रमण परिषद् पिन्त आज्ञा दयेका विज्याःगु गथे धाःसा- “भिक्षुपिं, बुद्ध, धर्म, संघ प्रति थजु, मार्गय् थजु, आचरणय् थजु शंका संशय दया च्वन धाःसा न्यने माःगु न्यं; तथागतयात प्रत्यक्ष खंका च्वना नं जिमिसं न्यने मखन, निवेदन याये मखन धका लिपा पश्चाताप जुइका च्वने मत्य” धका जुल । सुं छम्ह भिक्षुं हे मन्यंसे च्वं च्वंगु जुया “जि तथागत प्रति गौरबया कारणं भयया कारणं न्यने मछाला च्वं च्वंगु जूसा लिक्क लिक्कसं च्वंपि सहधर्मी भिक्षु छम्ह छम्हसित छतं धया न्यंके बी नं ज्यू” धका आज्ञा जुया विज्यात नं सुं छम्ह धका भिक्षुं मन्यंगु, निवेदन मयाःगु जुल ।

उगु अवस्थाय् आयुष्मान् आनन्दं “थुलि तक अत्यधिक परिषदय् सुं छम्हसिके नं बुद्ध, धर्म, संघ, मार्ग, प्रतिप्रती शंका संशय मदु जुइमाः धका जि विश्वास याना च्वना । आश्चर्य खः, अद्भूत खः भन्ते” धका निवेदन याःसेलि “आनन्द”, छं ला विश्वास कथं निवेदन याःगु जुल । जि तथागतं ला थुपिं भिक्षुपिं संशय मदुपिं खःधका क्वक्वजीक सिया विज्याः, थुगु परिषदय् दकसिवे क्वयु लाःम्ह भिक्षु श्रोतापन्न जुया च्वंम्ह खः” धका आज्ञा दयेका विज्यात ।

(दी. २; महापरिनिर्वाण सूत्र १२७)

तथागत परिनिर्वाण जुया विज्याये त्ययेका थः परिषदुयात सन्तोष व लुधुं फुधुं जुया विज्याःगुथें न्हापायागु युगय् थुगु युगय् थुगु घटना न्यंको ताकोसिनं तथागत सम्यक् सम्बुद्धयागु अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि भावप्रति दुग्ययेक ग्यसुलाक्क श्रद्धा प्रसन्नता वयेका सन्तोष तायेका च्वनीगु जुया च्वन ।

८ - सत्था देवमनुस्सानं गुण

सत्था देवमनुस्सानं वर्णन देवमनुस्सानं = देवता व मनुष्यपिनि;

सत्था = शास्ता, गुरु । अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि गुण कथं सत्वपिन्त सुसभ्य जुइक दमन व अनुशासन याना विज्याये फूम्ह जुया विज्याःगु जूया नीतिं हे “सत्था देव मनुस्सानं = देवता व मनुष्यपिनि शास्ता” धयागु महान गुण प्राप्त याना विज्यात । तथागतयागु अनुशासन ग्रहण याये दया सभ्य जुया वःपिं

देव ब्रह्मापिसं जिमि शास्ता हे खः धका नुगलय् थुदिक गौरव मान्यता बिया समर्थन याना यंकुसें निसें थुगु महान गुण विश्वय् प्रतिध्वनित जुइक प्रख्यात जुया वःगु जुल । लौकिक व भौतिक आचार्यपिनि पाखें प्राप्त जुइगु प्रज्ञा छगू जन्मया निति जक खः । सांसारिक दुःख चक्रं मुक्त याना वी फइगु नं मखु; आपालं आपालं कल्पं निसें बार बार प्राप्त याना वये नंगुथें जाःगु प्रज्ञा जुया विशेष छुं विशेषता दुगु नं मखु । तथागतं बिया बिज्याःगु प्रज्ञा सांसारिक दुःख सोहरे यायेत शीतल शान्त धातु स्वभाव प्राप्त कारण अवबोध कारण जुया च्वंगु प्रज्ञा जुया आपालं आपालं जन्मं निसें छकोवको तक नं ध्वःदुइके मनंगू उगु शीतल शान्त धातु स्वभावयात खनिगु अवस्थाय् सुं गुरु प्रति तकं जुइके मनंगु विशिष्टगु मान्यताद्वारा धात्थेम्ह शास्ता गुरुया रूपय् मान्यता वीगु जुया च्वन । लोकय् थः गुरु ध्वः दुथे जुइम्ह जुल धायेवं जिमि गुरु हे धका क्यनेत भ्यातुया च्वने यः । गुरु जुम्ह स्यने कने सःम्ह जुया भिंगु आचरण भिंगु गुण दम्ह जुल धाःसा थः गुरुया रूपय् निर्भिक पूर्वक व्यक्ति याये फु । तथागत ज्वः मदुम्ह मार्ग पदर्शक व निर्देश जुया बिज्याःगु जुक मखु, अतुलनीय आचरण व गुणत द्वारा पकट जुया बिज्याःगु जक मखु, अतुलनीय आचरण व गुणतद्वारा प्रकट जुया बिज्याःम्ह जूया निति उगु युगया श्रावक शिष्य पिसं छुयो थः छवया छी फर्के याना थःपिनि शास्ताया रूपय् निर्भिक पूर्वक प्रस्तुत याये फत । कारण छाय् लय् धाःसा-मां-बौपिके थें जाःगु मैत्री करुणा नं लाभ जुया च्वंगु दु; धन सम्पत्ति अंश स्वया श्रेष्ठ पवित्रगु प्रज्ञा अंश नं ग्रहण याना काये दु; लोकया शास्ता जुया बिज्याःम्ह तथागतं ला सत्वपिनि दुःखया कारण दुःखया भाव दक्कदक्कयात ज्ञानं प्रवेश याना निरीक्षण याना करुणा चाया बिज्याना च्वम्ह जुया सुं आचार्य सुं मां-बापिसं नं तये मफूगु श्रेष्ठोत्तमगु लोकुत्रर अंश नं लः लहाना बिया बिज्यात । उकिं हे तथागत श्रावक श्राविका आपालं आर्यपिसं “जिपिं तथागत पुत्रपिं; जिपिं तथागत पुत्रीपिं खं ला” धका छुयो थः छवया देदिप्यमान जुया फूर्तिसाथ व्यक्त याना वये फत ।

ग्यसु दुगु आचार्यत्व

अनं अतिरिक्त तथागतयागु आचार्यत्व ला अतिकं ग्यसु दया च्वन । लौकिक आचार्यपिं लाभ सत्कार पूजा यशकीतिया कामना दुपिं जुया च्वनीगु खः । थः गु स्वार्थयात स्वया च्वनीपि खः । तथागतं ला बोधिसत्वया जन्मय् पारमी पूर्ण याना च्वना बिया बिज्यात । राजपाट सुख वैभव त्याग याना महाभिष्किमण याना बिज्याः से निसे छुं गुंगुं लाभ सत्कार पूजा सन्मान यशकीति फइले जुइगुयात तकं च्यूता कया विमज्याः । बुद्ध-कृत्य सिद्ध जुइ धुंका ला धमयेथाय् हे मन्त । बुद्ध-कृत्य सिद्ध जुइ धुं कूगु जुया थः गु स्वार्थ धयागु बिल्कुल मदु । सत्वपिनि नितिं जक लक्ष्य तथा बिज्याना चान्निहनं फुसद मदयेक कोशिस पूर्वक निर्देशन वीगुलिं जक समय फुका बिज्यात । लौकिक आचार्यपिसं ला थः थाय् वइपि शिष्यपिन्त जक स्यने कने याइगु जुया च्वन । तथागतं ला थः थाय् वइपि शिष्यपिन्त जक मखुसे देशं देशय् गामं गामय् थ्यंक बिज्याना उपदेश व निर्देशन वीगु याना बिज्यायेगु बानि दया च्वन । मुक्त जुइ बहःपिं सत्वपिं खन धायेवं न्हाक्व हे तापाः गु जूसा नं, न्हाथिं जाः गु थाय् जूसा नं, हद से हद मलमूत्र त्याग याइगु मनूत वने मास्ति मवः गु थाय् हे जूसा नं बिज्याइगु जुया च्वन ।

छको बको ऋद्धि बिज्याना छको बको न्यासि हे बिज्याइगु जुया च्वन । गुलि गुलि मुक्त जुइ नितिं सः तिना च्वपिं सत्वपि जुया च्वन धाः सा लिक्कसं लिक्कसं च्वना बडो हे स्नेह तथा विधि क्यना रक्षा याइगु जुया च्वन । गुलिंसित तापाकं हे प्रकाश तोता छवया उत्साह वीगु जुया च्वना । तापाकं निसे निर्देशन याना बिज्याइगु जुया च्वन । नसंचा ई त्ययेका छुं क्षण मात्र जक विश्राम कायेगु ई दया चानं न्हिनं सत्वपिन्त उपदेश वीगु अनुशासन यायेगु मार्ग प्रदर्शन यायेगु द्वारा ४५- दँ तक प्रयास व प्रयत्न याना बिज्याः म्ह तथागत सम्यक्सम्बुद्धया आचार्यतत्व गनं जक उत्साहवर्द्धक प्रशंसनीय, माननीय, गौसवनीय मजूसे च्वने फइ !

सत्थाया छथी श्रय्य “सत्थ” शब्दं बंजाः तय् नायः प्रमुख नेता नायः प्रमुख नेता सार्थवाह समान जूगु कारणं याना तथागतयात सत्था (शास्ता) धमयेमाः । वये वने जुइ च्वने थाकूसे च्वंगु मार्गयात कन्तार (= दुर्गम) धाइ । उगु कन्तार सिंह, धु चितुवा आदि वनजन्तुत आपाः दुगु कन्तार

धका दया च्वंगुली न्हापा न्हापायापिं बंजा: तयूत गाडां उगु उगु कन्तार काटे याना पुला वने मालीगु अवस्थाय् दक्षता दुम्ह प्रमुख नेता आवश्यक जू । प्रमुख नेता दक्षता दुम्ह जुल धा: सा कन्तार लिसे सामना याये म्वाक, कथं महना सामना याये हे मा: सा नं अनुयायीपिन्त भय अन्तरायं अलग्ग जुइ कथं रक्षा व सुरक्षा याये सइगु जुया च्वन । जातकय् भावी देवदेत्त बंजा: नाय: नं नेतृत्व याना वंगु न्यास: गाडा व बोधिसत्व बंजालं नेतृत्व याना वंगु न्यास: गाडा राक्षसत आपा: दुगु कन्तार लिसे सामना याये मा: बले देवदत्त नेतृत्व याना त: गु न्यास: गाडाय् च्वपिं मनूत व द्रहंत समेतं राक्षसतय् नसा जुइका च्वने माल ।

बोधिसत्वं नेतृत्व याना च्वंगु न्यास: गाडा सुखानन्द पूर्वक भय अन्तराय मद्गु क्षेत्रय् थ्यंक वने दत्त । अथे हे थें संसार नै प्रतिसन्धि च्वनेगु वृद्ध जुइगु रोगी जुइगु मरण जुइगु अनेक भय अनेक अन्तरायं ख्वात्तसे त्व:पुयात:गु महान कन्तार ख: । उगु कन्तारय् विचरण याना जुया च्वने मा:पिं सत्वपिं ला अनेक भय अनेक अन्तरायया सामना याना च्वने मा:पिं दु:खीपिं पथिकत जुया च्वन ।

तथागतं नेतृत्व याना विज्या:पिं सत्वपिसं ला उगु कन्तारयात पुला वने फया भय रहितगु क्षेत्र जुया च्वंगु शान्तिसुख निर्वाण धातुइ थ्यंक वने दु । उकिं तथागतयात कन्तारं तरे याना आरक्षा याना बी स:म्ह सार्थवाह नेता समान भा:पा “देवमनुस्सानं= देव व मनुष्यपिनि; सत्था= नेतृत्व कया विज्या:म्ह प्रधान सार्थवाह समान जुया विज्या:म्ह शास्ता” धका प्रशंसा याना त:गु जुया च्वन ।

९. बुद्ध गुण

बुद्ध वर्णन बुद्ध= प्यंगू सत्य धर्मयात स्यूम्ह, सीके वीम्ह । “सब्ब धम्मो बुज्झतीति बुद्धी=सम्पूर्ण धर्मयात सिया विज्या:म्ह जूया नितिं नं “बुद्ध” धका धाये फू:गु जुल । तर “चतुसच्चविनिमुत्ती धम्मो नाम नत्थि=प्यंगू सत्यय् समावेश जुया च्वंगु हे जुया प्यंगू सत्ययात स्यूम्ह धायेगुलि धर्म दक्कं स्यूम्ह धयागु अर्थ नं सिद्ध हे जू । सत्य मसीकं आर्य, अरहन्त, प्रत्येक बुद्ध, बुद्ध धका दत्त धयागु मद्दु । सत्य फुकंयात सीकेगुलि हे जक दया वइगु ख: । सत्य सीकेगुली गुलिंसिके सत्ययात सि जक सीगु दया गुलिंसिके प्रतिसम्भदा, अभिज्ञा, समापत्ति आदि गुण विशेषतात नं छकोलनं प्राप्त जू । तथागतं नं सत्ययात स्यूगु अरहत्त मार्ग व फलया अनन्तरय् हे सर्वज्ञता ज्ञानयात नं प्राप्त याना विज्यात । दश बल धयागु तथागत बल भिगुली नं पूर्णयात् थ्यंक विज्यात ।

मेमेगु असाधारण (=मेपिं लिसे असम्बन्धितगु) गुण, वैसारद्य गुण आदि तथागतं जक प्राप्त याना विज्याइगु सम्पूर्ण बुद्ध-गुणयात नं प्राप्त याना विज्यात । उकिं हे सत्य स्यूसा नं सत्य सीकेगुया कारणं प्राप्त याये मा:गु गुण परम्परय् अतिकं अन्तर दया च्वंगु जूया नितिं बुद्ध धयागु नां मेमेपिं व्यक्तिपिं लिसे असाधारणगु जुया च्वन । अवश्यं ख:; बुद्ध धयागु नां माँ-बौपिसं छुइ ज्यूगु नां नं मखु, दाजु किजा, तता केहें, पासा भाइ, थ:थिति ज्ञातिबन्धु, श्रमण ब्राम्हण, देव ब्रम्हापिसं छुइ ज्यूगु नं मखु । अरहत्तमार्ग फलया अन्तय् उत्पन्न जुया वइगु सर्वज्ञता बोधिवृक्ष मूलय् प्राप्त जुइवं तुं हे सम्पूर्ण धर्मयात स्यूगु कारणं याना उत्पन्न जुया व:गु नाम प्रज्ञप्ति जुया च्वंगु खँ महानिद्वेस पालि (३६३)-य् कना विज्या:गु जुल । लोकय् धन सम्पत्ति आपालं दुम्हसित सेट्टि (=श्रेष्ठि, साहु) धका व प्रज्ञावानयात पण्डित धका थ:पिसं वा कतपिसं नां छुना बी म्वायेक थ:थ:गु गुण अनुसार व्यवहार जुया वइगुथें सर्वज्ञता महान ज्ञानया कारणं स्वत: व्यवहार जुया व:गु नां जुया सत्य सि जक सीगुलिं याना बुद्ध धयागु नांयात लोकं स्वीकार याइगु मखया च्वन ।

बुद्धया मेगु अर्थ बुद्ध-या मेमेगु अर्थत नं दनि । ‘बुध’ शब्दं व्याकरण विधि कथं ‘बुद्ध’ जुया व:गु जुया ‘बुध’ शब्दं सीकेगु जक मखुसे जागृत जुइगु अर्थयात नं व्यक्त या:नि । न्त्यो व:गु स्थितिं न्त्यलं चा:म्ह धयागु अभिप्राय दुगु जुल । मोहं रहित मज्जनितल्ले न्त्यो वया च्वंम्ह हे जुल । न्त्यो व:म्ह व्यक्तिं छुं हे सीके मदया

चवनीगुथें मोह दुमहं वास्तविक धर्म स्वभावयात खंके मदइगुया कार(ं धात्थें भुसुक्क न्ह्यो वयेका च्वंमहे हे जुल । तथात ला भुसुक्क न्ह्यो वयेका च्वंपिं लौकिक प्राणीपिनि पुचलं अरहत्त मार्गद्वारा मोहयात विनाश याये फूगु जुया नितिं दकसिबे न्हापां न्ह्यलं चायेका विज्याःमह श्रेष्ठ व्यक्ति जुया विज्यात ।

लोकय् नापं घना चवनीपिनि पुचलं न्हापां दना वःमह व्यक्ति ल्यंदुपिं व्यक्तिपिं अप्वः घना मच्चनी कथं थना वीगुथें दकसिबे न्हापां न्ह्यलं चायेका विज्याःमह तथागतं भुसुक्क न्ह्यो वयेका च्वंपिं सत्वपिन्त न्ह्यलं चायेका बिया विज्याःगु जुया न्ह्यलं दना वःपिं व्यक्तिपिनि ल्याःचाः हे याये मफूगु जुल । तथागतं थना विज्याःगु कारणं दना वया आश्वस्त जुइका च्वंपिं सत्वपिसं 'बुद्ध=जाग्रत श्रेष्ठ पुद्गल हे खः' धका प्रशंसा याना पिज्वःगु उगु नां तथागत बुद्ध प्रति हे जक व्यवहार जुया वःगुली लिपा तिनि दना वःपिसं उगु नांयात धारण याये मछ्छाः, मफु ।

ह्वया विज्यात

बुध-शब्दं विकसन= ह्वयेगु अर्थ नं व्यक्त याः ।

थुगु अर्थ कथं बुद्ध=ह्वया विज्याःमह धयागु मतलब जुल । अरहत्त मार्ग अरहत्त फल उत्पन्न जुइगुयात हे ह्वयेगु, ह्वया च्वन धाये माःगु जुल । (सिमा स्वांमाय् ह्वयेके बीगु धातु शक्ति दया च्वन । उगु धातु शक्तियागु उद्वेग, चा, लः, सूर्य प्रकाश आदिया सहयोगं छसिकथं विकास जुया वया अन्तिमय् ह्वये फयेक प्रभाव वःलाना वइगु इलय् छन्हु चुलि जाया वया मुख् पिज्यवया ह्वया वये माःगु जुया च्वन ।) बोधिसत्वया जीवनं पारमीत पूर्ण याना च्वने माःगु ह्वयेके वी सःगु धातु शक्ति उद्वेग वृद्धि जुया वइ कथं मरम्मत याना च्वनेगु हे जुल । अन्तिम जन्मय् सर्वशक्ति पूर्ण धातु शक्ति प्रभावं चुलि जाया वःगु हे जुल । गृह त्याग याना ध्यानया उद्योग व अभ्यास याना विज्याःगु अवस्था ला गुलिखे गुलिखे मुख् पिज्वःगु अवस्था हे जुल । बोधिवृक्ष व अपराजित पल्लकय् अरहत्त फल लाभ चचकं गौरव पूर्ण रुपं ह्वया वःगु हे जुल । तनंतं वःवः बुद्ध गुण हलं चाः हुइका शोभायमान जुया ह्वया वःगु उगु बुद्ध पुष्पयागु सुगन्ध भिद्रः चक्रवालयादेव ब्रम्हापिनि क्षेत्र क्षेत्रय् तत्क्षणय् तत्क्षणय् फिजे जुया वंगु जुया इपिं सकलें सन्तोषया सीमाना मदयेक प्रसन्न प्रमुदित प्रफुल्लित जुया च्वंगु जुल । बुलुहुं बुलुहुं मनुष्य लोकया क्षेत्र क्षेत्रय् फइले जुया वंगु जुया स्वयं थःथःपिसं दर्शन प्राप्त यानां धर्म प्रीति उत्पन्न जुइके नपिसं अतुलनीय विशाल पुष्प खः धका थीथी प्रशंसा याना आस्था व विश्वास पूर्वक लुधुं फुधुं जुइक स्तुति याना च्वंगु जुल ।

Dhamma.Digital

१०-भगवा गुण

भगवा वर्णन भग = भाग्य; वा = दया विज्याःमह । मेपिं स्वया अत्यधिकगु भाग्य दया विज्याःमह बुद्ध धयागु मतलब खः । न्हापा न्हापायागु कुशल कर्मया कारणं उत्पन्न जुया च्वंगु आनिशंस गुणांगतयत् भग = भाग्य धाइ । तथागतयाके अतिकं विशिष्ट रुपं पूर्ण याना तथा विज्याःगु पारमी पुचः कुशल कर्मया कारणं मेपिं स्वया नं अत्यधिकगु भाग्यत प्राप्त जुया च्वंगु जुल । उगु उगु भाग्ययात "इस्सरिय, धम्म, यस, सिरी, काम, पयत्त धका खूता विभेद याना क्याना तःगु दु । उकी मध्यय् इस्सरिय धयागु अधिकारयुक्त जुइगु खः । तथागतं अशोभनीय आरम्मणयात अशोभनीय मज्जुगु कथं खंका विज्याये फु । अशोभनीय मज्जुगु आरम्मणयात अशोभनीय कथं खंका विज्याये फु । अशोभनीय, अशोभनीय मज्जुगु आरम्मण धाक्वयात उपेक्षा याना मध्यस्थं कथं खंका विज्याये फु । थुकथं इष्ट, अनिष्ट विभिन्न आरम्मणतयत् अपेक्षित जू कथं खंकेया नितिं थःगु चित्तयात अतिकं बसय् तथा विज्याइगु जुया च्वना । थुकथं चित्तयात अधिकारयुक्त यायेगुयात नं "इस्सरिय भाग्य धका धायेमाः ।

भाग्य ढ-गू अनं अतिरिक्त "अणिमा" आदि च्यागू भाग्ययात नं "इस्सरिय" भाग्य धका हे धया तल । परमाणु प्रमाणं चीधं जुइक सृष्टि याये फूगु ऋद्धि "अणिमा" ऋद्धि जुल । अतिकं चीग्वःगु तूया दुनें परमाणु

प्रमाणगु शरीरयात निर्माण याना परिष्कार च्यागू धारण याना चंक्रमण याना विज्याये फु । वायुवेगं ब्वया वनीगु कपायुथें व भंगःतथें याउँसे हलुका पहलं द्रुतगतिं आकाशय् पलाः छिना विज्याये फूगु आदि ऋद्धियात “लघिमा” धाइ । थन याउँसे च्वंगु पहःयात सीके बी मास्ति वया भंगःत लिसे तुलना याना त सा नं बुद्ध सुगतयागु याउँगु पहःयात सुना नं दाँजे याये फइ मखु । अभिज्ञा चित्तया कारणं उत्पन्न जुइगु ऋद्धि जुया च्वंगु जुया चित्त वेगवान जुथें हे हलुका व वेगवान जुया च्वंगु जुल । इच्छित स्थानय् तत्क्षणय् थ्यंक विज्याये फूगु ऋद्धियात “पत्ति” धाइ । तथागत गबलें गबलें उत्तर कुरु द्वीपय् भिक्षाटन विज्याइगु नं दया च्वन । देव ब्रम्हालोकय् विज्याइगु नं दया च्वन । मेमेगु चक्रवालय् विज्याना उगु उगु क्षेत्रया जुजुपिं समान पहलं उपदेश विया विज्याइगु नं दया च्वन । न्ह्याक्व हे तापाःगु क्षेत्र जूसा नं वेगं तत्क्षणय् थ्यंक विज्याये फु । वस्पोलया अभिष्टगु आधार संस्थान विभिन्न रुपरेखायात इच्छा दुथे निर्माण यायेगु सिद्ध यायेगु ऋद्धियात “पाकम्म” भाग्य धाइ । शरीरयात तःधंके मास्ति वःगु कथं तःधंके निर्माण याये फूगु । ऋद्धि “महिमा” ऋद्धि धाइ । “ईसिता” अधीनस्थ भाग्य जुल । तथागतयागु छन्द ला सत्वपिन्त मार्ग, फल, निर्वाण प्राप्त जुइकेगु खः; प्राप्त यायेया नितिं आचरण याके बी मास्ति वइगु खः; अनुशरण याके बी मास्ति वइगु खः; उजोगु स्थिती थ्यनी कथं वस्पोलया छन्द सिद्ध जुइ कथं आकर्षण वीगुली सिद्ध मजू धयागु मदयेक छन्दानुकरा जुइगु हे जुया सत्वपिन्त अत्यन्त अधीनस्थ याना विज्याये फु । ऋद्धिविध सम्बन्धी अनेक ऋद्धि निर्माण यायेगुली अत्यन्त दक्षता दुगु बसय् दुगु भावयात “वसिता” भाग्य धाइ । आकाशय् ब्वयेगु, पृथ्वी दुहाँ वनेगु आदि छुं छगू कृत्य याइवले सिद्ध जुइके मास्ति वल धाःसा अनिश्चिता मदयेक हे सिद्ध जुइके फूगुयात “यत्थकाम-वसायिता” भाग्य धायेमाः ।

भाग्य च्यागू बुद्ध-प्रणाम

अणिमा लघिमा पत्ति; पाकम्मं महिमा तथा ।
ईसिता च वसिता च; यत्थकामवसायिता ॥
इस्सरियगुणोपेतं; वन्दे अप्पटिपुगगलं ॥

अणिमा च=परमाणु समान चिकीधंगु आकार प्रकारं निर्माण यायेगु सामर्थ्य दुगु ‘अणिमा’ धयागु भाग्य छथी; लघिमा च=फसय् ब्वया वनीगु कपाय् समानं भंगःपंछीतथें च्वय् आकाशय् द्रुतगतिं न्यासि विज्याये फूगु सामर्थ्य दुगु ‘लघिमा’ धयागु भाग्य छथी; पत्ति च=अधिष्ठानद्वारा मनं तुनाथें इच्छित प्रदेश धाक्वल्य् तुरुन्त तत्क्षणय् थ्यंक विज्याये फूगु ‘पत्ति’ धयागु भाग्य छथी; पाकम्मं च=तथागतया चित्तय् उत्पत्ति जुइके मं दुगु विभिन्न आकार प्रकार रुपरेखायात मती लूथें व्यवस्था याक्व सिद्ध याये दुगु ‘पाकम्म’ धयागु भाग्य छथी; तथा=भाग्य धाक्व ल्यंपुल्यं मदयेक अनं लिपा; ईसिता च=ब्रम, देव, मनुष्य सत्त्वयात माःमाःपिन्तु न्हेने हये दयेक अधीनस्थ याये फूगु शक्ति दुगु ‘ईसिता’ धागु भाग्य छथी; वसिता च=ऋद्धिविध वशियभावय् ज्वः मदयेक सामर्थ्य दुगु ‘वसिता’ धयागु भाग्य छथी; यत्थकामवसायिता च=आकाशय् ब्वयेगु पृथ्वी दुवीगु आदि अनेक विधि क्रियाकलाप धाक्वल्य् सिद्ध जुइके मास्ति वल धाःसा सिद्ध मजू धयागु मदयेक हे बिल्कुल सिद्ध जुइके फूगु सामर्थ्य दुगु ‘यत्थाकाम वसायिता’ धयागु भाग्य छथी; इति=थुकथं; इस्सरियगुणोपेतं= विभिन्न क्षेत्रय् अधिकार दुगु ‘इस्सरिय’ धयागु च्याज्वः गुणं सम्पन्न जुया विज्याकम्ह; अप्पटिपुगगलं= समान प्रतिस्पर्धा मद्दुम्ह जुया मनु स्वया नं उत्तम देव स्वया नं श्रेष्ठ ब्रम्हा समेतं भुके जुइ माःम्ह शिर्षस्थ स्वामि तथागत बुद्धयात; वन्दे वन्दामि= उत्तत विशिष्ट च्याज्वः ऋद्धि प्रातिहार्य गुणय् आरम्भ याना श्रद्धा वृद्धिद्वारा अति सम्मान याना शीर कवळुका वन्दना याना च्वनागु जुल हे तथागत !

धर्म भाग्य लोक्तर धर्मयात ‘धम्म’ धाइ । गुंगू लोक्तर धर्म अतोत पारमी पुचः कुशल कर्म याना प्राप्त जूगु अत्यावश्यकगु गुण जुया ‘भग’ भाग्यय् समावेश जुइ माःगु खः । गुंगू लोक्तर धर्म लाभ विना बुद्ध

मजू । गुंगू लोकोत्तर धर्म प्राप्ति कारणं सम्पूर्ण बुद्धगुणयात ल्यंपुल्यं मदयेक दुथ्याका अधीनस्थ याना विज्याःगु लोकोत्तर धर्म गुंगू महत्वपूर्णगु जूया निरति भाग्य छगूया रूप्य विशेष धाये माल ।

यश भाग्य प्रख्याति व परिषद्यात 'यश' धाइ । तगाथत बुद्धयागु कीर्ति गुणघोष विश्व लोकधातुइ थौंया अद्यापि प्रतिध्वनित जुया च्वंगु दु । उकथं दिपा मदयेक कीर्ति प्रतिध्वनित जुया च्वने दुगु विनाश जुइ मफयेक धिसिधाःगु आपालं धर्म स्तम्भया कारणं हे जुया च्वन ।

आपालं प्रज्ञावानपिसं न्ह्याबलें सम्मान व गौरव तयेका वया च्वने दुगु पिटक धर्म दया च्वंतले थुगु लोक्य बुद्धयागु कीर्ति अतिवेगं प्रतिध्वनित जुया च्वनी तिनिगु हे जुल । जीवित जुया च्वना विज्याःगु अवस्थां निसें आपालं प्रज्ञावानपिन्त स्वीकार याना २५०० दँ पुला वने धुंकूगु युग्य तक नं स्थिर जुया च्वंगु निस्सन्देह ऋजु व यथार्थ जुया सारं सम्पन्नगु जूया निरति हे खः । समस्त विश्वया प्रज्ञावानपिसं नं न्हापा स्वया अप्वः स्वीकार याना आस्था व विश्वास याना वया च्वंगु स्वये खंके फु ।

बुद्धकालीन अवस्थाय् वस्पोल तथागतयागु कीर्ति फइले जूगु बारय् धाये माःगु हे छुं मन्त । मनुष्य मात्रय् जक मखु, प्रत्येक देव ब्रम्हा मात्रय् नं प्रयात जुया च्वंगु दये माल । लोक्य परिषद् विस्तृत याना निर्माण यायेगु मदयेक सही कथं जक दया वःगु गुणं याना जक प्रख्यात जुया विज्याःमह खः । तथागत बुद्धयाके धर्म सुधर्मता, अतुलनीय गुण दुगुलिं याना बुद्धकालीन युग्य बुद्ध स्वया परिषदु अप्वःपिं शास्ता धका सुं छम्ह नं मदु ।

उगु युग्य राजाधिराजपिं लिसें आपालं प्राचार्य प्रमुख, पण्डिताचार्यपिं बुद्ध श्रावकपिं हे जक आपाः दये माःगु जुल । मनुष्य मात्रय् जक मखु, देव ब्रम्हा परिषद् मात्रय् नं अत्यधिक रुपं बहुसंख्या दुगु जुया थौं नं देव ब्रम्हालोक्य (इपिं) दया च्वन तिनि । थुगु रुपं कीर्तिं दुगु परिषद् आपाः दुगु छगू प्रकारया भाग्य हे जुल ।

श्री भाग्य शरीरयागु शोभायात "सिरी=श्री" धाइ । तथागत यागु रुपकाय शरीर ३२- ताः महालक्षणं सम्पन्न जुया च्वंगु दु । थुपिं लक्षणतय्सं सम्पन्नपिं मेपिं विशिष्ट पुद्गलपिं दये फु । तर क्लेशं विमुक्त जुया अति प्रसन्न प्रफुल्लित जुया च्वंगु तथागतयागु श्रीयात ध्वदुक वने ला फइ मखु ।

अनं हानं चयता अनुव्यञ्जनद्वारा नं अलंकृत याना तःगु जुया न्ह्याक्व स्वःसां स्वये मगाः, सन्तुष्टि धयागु दये मफु । मह धुच्छित हाकःगु सदां प्रज्वलित जुया च्वंगु तेजप्रभा मण्डलं व इच्छित अवस्थाय् ज्वाला ज्वालां पिहाँ वया च्वनीगू छवर्ण रश्मि याना न्ह्याक्व स्वःसां स्वये मगाक शोभायमान जुया च्वंगु श्रीयात धारण याना च्वंगु दया च्वन ।

तथागतयागु मिखाफुसि निगूया थ्याक्क दथुइ उण्णलोम धयागु सजीव सँ नं दया च्वन । उगु सँ विशेष रुपं बांलाना तइसे च्वना साला काल धाःसा निकुः ति ताःहाकः जुया जवं चाःचाःतुला च्वंगु दया किं तइसे च्वंगु रश्मि नं ख्वाःपाः यात प्रष्ट जुइ कथं छायेपा तःथगुथें च्वना आपालंसित स्वये मगायेका तःगु दया च्वन । चसुप्वालया द्योने रश्मित पुचः चिना थहाँ वना जहाँ थिना च्वंगु केतुमाला धयागु छता प्रकारया रश्मि नं दया च्वन तिनि । थुगु रुपं मनूत स्वया नं सौन्दर्य तेज प्रकाशय् च्वन्त्याना च्वपिं देव व महाब्रम्हापिसं तकं स्वयां स्वये मगाः सन्तुष्ट जुइ मफयेक शोभायमान जुया च्वंगु श्रीयात धारण याना च्वना विज्याःमह तथागतयागु रुपकाम शरीरयागु श्रीशोभायात 'श्री भाग्य' धाइगु खः ।

काम भाग्य

तथागतं सर्वज्ञता ध्यागु व्यक्तिगत लाभयात नं अपेक्षा तथा विज्याःगु जुया च्वन । सत्वपिन्त तरे यायेगु ध्यागु परार्थयात नं अपेक्षा तथा विज्याःगु जुया च्वन । अपेक्षा तथा विज्याःगु सर्वज्ञता ज्ञानयात नं लाभ याना सतव पिन्त नं तरे याना विज्याये फु । अपेक्षा तथा विज्याःगु स्व-अर्थ पर-अर्थ नितायात सिद्ध जुइका विज्याये फुगु भाग्ययात “काम भाग्य” धाइ ।

प्रयत्न भाग्य

शिर्षस्थय् थ्यंगु वीर्ययात “पयत्त=प्रयत्न भाग्य” धाइ । बुद्ध जुया विज्याये न्हयवः आपालं आपालं जन्म निसं हे वस्पोलयागु वीर्य साधारण मनूतय्सं ध्वःदुइके मफयेक पराकास्थाय् थ्यना वये धुंकल । अतिवेगं विकास जुया वःगु उगु वीर्य बुद्ध जुया विज्याःगु अवस्थाय् शिर्षस्थय् थ्यंगु जुल । उकि हे विश्राम कया विज्यायेगु ई धका हे धाये मलाक सत्वपिनि निति दिपाः मदयेक प्रयत्न पूर्वक उपदेश याना विज्याःगु उत्तीर्ण याना विज्याःगुयात बहुसंख्यकपिनि निति उद्योग याना च्वना धाइपि सुं छम्हसिनं नं ध्वःदुइके मफु । थुगु महान वीर्यया निति नं मुनष्य देव ब्रम्हापिनि अत्यधिक आधारजुइगु गौरव व सन्मानयात अतुलनीय रुपं धारण व लाभ यायेगु याना विज्यात ।

(८९) ममं हि वो भिक्खवे अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भितत्तं वा लोमहंसो वा; सो पहीयिस्सति ।

(८९) हि= अनुस्मरण याये माःगुया कारण छु धाःसा; भिक्खवे= भिक्षुपि; ममं = जि तथागतयात; अनुस्सरतं=बारबार लुमंका च्वनीपि; वो=छिमित; यं भयं वा = गुगु भय वा; यं छम्भितत्तं वा = गुगु शारीरिक कम्पन वा; यो लोमहंसो वा = गुगु चिमिसं व्वं व्वं दनिगु; भविस्सति = जुइगु खः; सो = उगु भय, कम्पन वा लोमहर्षनयात; पहीयिस्सति = हटे याना छुवया वी तिनि ।

(९०) नो चे मं अनुस्सरेय्याथ;
अथ धम्मं अनुस्सरेय्याथ-

(९०) मं = जि तथागतयात; नो चे अनुस्सरेय्याथ = यदि अनुस्मरण मयाइगु जुल धाःसा; अथ = अथे अनुस्मरण मयाइबले; धम्मं =धर्मयात; अनुस्सरेय्याथ = अनुस्मरण यो माल ।

(९१) “स्वाक्खाती भगवता धम्मो, सन्दिट्टिको, अकालिको, एहिपस्सिको, ओपनेय्यिको, पच्चत्तं वेदितब्बो विञ्जू ही” ति ।

(९१) भगवता = त्रिलोकया अधिपत्ति तथागत भगवानं; धम्मो=मार्ग, फल, निर्वाण, धर्मस्कन्ध परियत्ति, भिगू उत्तमगु धर्मयात; स्वाक्खातो = त्रिविध कल्याण समीकरण जुया शब्द अर्थ केवल परिपूर्णगु प्रशंसनीय आचरण योग्य जुइकथं बांलाक देशना याना तथा विज्यात । भगवता = त्रिलोकया अधिपत्ति तथागत भगवानं; स्वाक्खातो = विभिन्न नय समीकरण याना नियमित रुपं बांलाक कना तथा विज्याःगु; धम्मो =मार्ग, फल, निर्वाण गुंगू निर्धारित उत्तम धर्म; सन्दिट्टिको = ध्वःदुपिनिगु भाषणय् आधारित जुया विश्वसनीय मज्जेसे धर्मचारी सकल देव मनुष्यपिसं स्वयं थःथःपिसं थी थी विभाजन याना क्वक्वजीक सीके खंके बहःगु पवित्र धर्म जुया च्वन । धम्मो = मार्ग प्यंगू धर्म; अकालिको = ई व्य सिद्धिं छुवया मच्चंसे समय विते जुइ न्हयवः तुरन्त हे फल वी सःगु पवित्र धर्म जुया च्वन । धम्मो = गुंगू लोकुत्तर धर्म; एहिपस्सिको = वा, थन वया स्व वा धका न्ह्याम्हसिनं प्रेरणा बिया आमन्त्रण याये बहःगु विशिष्ट गुणयुक्त पवित्र धर्म जुया च्वन । धम्मो = लोकुत्तर धर्म गुंगू; आपनेय्यिको = वसः मि नःसां छुयौं मि नःसा नं स्यायेगु मयासे ह्थाय् पथाय् चाचां भावनाद्वारा नुगलय् स्वच्चाक सदां धारण याये बहःगु जुया च्वन । धम्मो = लोकुत्तर धर्म गुंगूयात; विञ्जू हि = धर्म स्यू खँपिं विद्वानपिसं; पत्तत्तं= थःथःपिनिगु प्रत्यक्ष सन्तानय्;

वेदितब्बो = मार्ग, फल, निर्वाण प्राप्ति पहःयात गथे दु अथे सीके खंके वहः जुया च्वन । इति = थुकथं; अनुस्सरेय्याथ = बारबार लुमंका च्वने माल ।

धर्म गुण भावार्थ

जि तथागतयात लुममंकल धाःसा धर्मयात लुमंके माल । तथागत भगवानं बांलाक देशना याना तथा बिज्याःगु दु । बांलाक देशना याना तथा बिज्याःगु पवित्र धर्म स्वयं दृष्टान्त सीके खंके ज्यूगु धर्म जुया च्वन । समय बिते मजूवं फल वी सःगु जुया च्वन । वा, वया स्व वा धका सःता क्यने वहःगु धर्म जुया च्वन । धर्म स्यू खंपिं प्रज्ञावानपिसं थी थी कथं थःथः पिनिगु सन्तानय् सीके खंके वहःगु जुया च्वन । थुकथं अुस्मरण याये माल ।

धर्म गुण खुगू

१ - स्वाक्खात गुण

स्वाक्खात वर्णन

तथागत भगवानयागु धर्म सर्वोत्तम रुपं उपदेशित धर्म खः । तथागतयागु उपदेश धर्म धाक्व आदि कल्याण, मध्यकल्याण व पर्यवसान (अन्त्य) कल्याण धयागु त्रिविध कल्याणं सम्पन्न जू । अकल्याणगु अंश धका छकूचा नं मदु । उकथं कल्याण जुया च्वंगु नं सम्पूर्ण देशनात शब्द व अर्थ परिपूर्णगु जुया हे खः । शब्द क्रमबद्ध मजू विधि विधान नियम नीति मिले मजूसे ध्वःदुकथं जुया च्वंगु जूसा उजागु धर्म अकल्याणगु धर्म जक जुइगु जुल । तथागतयागु देशना ला शब्द नं प्रज्ञावानपिसं दोष खने मदयेक प्रशंसनीय जुइ कथं क्रमबद्ध जुया न्ह्याइपुसे यइपुसे सलललं च्वना अर्थ नं धात्थें अर्थ हित शान्ति सुख उत्पादक जक जुया अकल्याणगु अंश मदु, कल्याणं जक मुक्कं जाया च्वंच्वन ।

मेकथं त्रिविध कल्याण

तथागत उपदेशय् त्रिविध कल्याण दुगु पहःयात थुकथं नं सीके वहःजू । उपदेशय् न्यनेगु, आचरण यायेगु, लाभ दइगु धका स्वंगू पक्ष दया च्वंगुली इपि स्वंगुलि पक्ष कल्याणं जक जाया च्वंगु जुया नं त्रिविध कल्याणं सम्पन्न जू धका धायेमाः । तथागत उपदेश न्यने दत सयेके दत धाःसा धर्मयात सिया वइगु, अर्थयात सिया वइगु द्वारा विशेष रुपं प्रीति लुया वइगु जुल । उकिं हे बुद्धकालीन अवस्थाय् बुद्धोपदेश पवित्र जुया च्वंगु पहःयात च्वच्छाया प्रशंसा याइगु सः धाराप्रवाह न्ह्याना च्वंगु जुल । [रतन-सुत्त, वरो वरञ्जू वर्णन, कारणपाली वत्थु (पौल्याः३०), स्वये माल ।]

मनयात सुख वीगु शान्त जुइकीगु प्रीति युक्त याना वीगु धर्म जुया हे उगु धर्म उपदेश न्यने खम्ह व्यक्ति शोक परिदेव आदि तापं रहित जुइगु खः; रागं रहित जुइगु खः; दोषं रहित जुइगु खः । तापं रहित मल रहित जुया नं मनय् शान्ति प्रीति व प्रश्रब्धि दया वइगु खः । आचरण यायेबले ला धायेथाय् हे मन्त । शीलाचरण छगू मात्रं नं भय रहित उपद्रव रहित याना कायिक सुख मानसिक सुख दयेका वीगु जुल । समाधि प्रज्ञा आदि आचरणत आचारण याये खनीबले ला गुलि गुलि भावना थहाँ थहाँ वनीगु खः; उलि उलि प्रीति प्रश्रब्धि सुख समाधित व्वं व्वं दना वया न्ह्याक्व न्ह्याइपुकूसां मगाइगु रुपं भं भं बांबांलाना वइगु जुल ।

भावना सिद्ध जुया इच्छित मार्ग फल अर्थ लाभ जुइबले ला कने हे साध्य मजुइक लय्ताइगु, सुख ताइगु जुया च्वन । अनं लिपा दुःखत पूर्ण अन्त जुइन धयागु सीके दया विचाः याक्व पतिकं लय्ताये दइगु फल समापत्ति महाविमानयात अधीनस्थ याना च्वने मास्ति वक्व पतिकं न्ह्याइपुका सुखानन्द पूर्वक च्वने दइगु आदि द्वारा सुखी जुइ वहः गुलिं जाया च्वनीगु जुया पर्यवसान कल्याण उच्चस्थ शीखरय् थ्यनीगु जुल । थुपिं त्रिविध कल्याणयात सीके दत धाःसा तथागत उपदेश गुलि तक बांलाक देशना याना तःगु दु धयागु सीके फु ।

नित्तु नीका च्वने फूगु धर्मः

थुलि तकं बांलाःगु जूया नितिं हे प्रज्ञावानपिनिगु घात प्रत्याघातयात फये फूगु जुया थौं तक नं विश्वय् प्रभाषित जुया स्थिर जुया च्वने फूगु खः । अवश्य खः; जीव आत्म (= प्राण, पुतली, हंस, विज्ञान) परम आत्म (अनन्त ऋद्धिशालीयागु अविनाशी विज्ञान) आदि वादत, शासनं पिनेयागु मेमेगु मिथ्यावादत दृष्टान्त क्यने फूगु मखु, कल्पना चिन्तनाया आधारय् निर्देशितगु जुया स्वाभाविकतायात माला जुइपिं प्रज्ञावानपिनिगु जवर्दस्त तर्क वितर्क परीक्षणतय्त फये मफु ।

बुद्ध धर्म उक्तं कल्पनां निराधार कथं निर्देशित याना तःगु धर्म मखुसे कारणं याना कार्य उत्पत्ति जुइ माःगुयात साक्षात् क्यने फूगु जुया गुलि गुलि प्रज्ञा दत उलि उलि सन्तोष तायेके दुगु जुया च्वन । थुगु विषयय् मज्झिम पण्णास उपालि सुत्तपाखें उद्धरण क्यना यंके । उपालि तीर्थकरपिनि दुग्यःमह दाता खः । वया गुरु निर्ग्रन्थ नाटपुत्रयागु विचाः कथं बुद्धयाथाय् वादारोपण यायेत वल । तथागतं वं आरोपण याःगु वादयात विभिन्न तथ्य युक्त कारण क्यना निराकरण याना विज्यावले अतिकं सन्तोष तायेकल । अनं लिपा तथागत उपदेश बिया विज्याःगु अवस्थाय् श्रोतापन्न जुल । बुद्ध श्रावक जुया वन धका न्यने दुबले निर्ग्रन्थ नाटपुत्र थः पुलांमह दातायाथाय् वया “छ गौतमयाथाय् वादारोपण याये धका वना आःश्रमण गौतमयागु वादया जालं तक्यंका च्वने माल । श्रमण गौतमयागु छले याइगु मायाद्वारा छ छले याका च्वने माःमह जुल” धका सह याये मफूगु अनुसार दोषारोपण याना धाल । अबले उपालिं “तथागतयागु छले याइगु माया तःसकं बांला । मिजी थःथितिपिं इष्ट मित्रपिं उगु मायां छले याका च्वने दत धाःसा सकलें सुखी जुया च्वनी । सारा विश्व छले याका च्वने दत धाःसा नं सारा विश्व सुखी जुइ” धका धया तीर्थकर वाद व बुद्धवादया अन्तरयात नमूना उदारहणद्वारा हानं थाल ।

माकः यात रंगं छिके ब्यूगु

न्हापा बुढाम्ह ब्रम्हु छम्हसिया जन्म बी त्यंमह गर्भवती ल्यासेचाम्ह कलाः छम्ह दुगु जुया मबूनिमह वया मचाया नितिं माकःचा छम्ह न्यायके छवत । “आसेनि बुइ धुंका तिनि ल्वःकथं न्याये का” धका धालं नं कलातं बारबार पिरे याःगुलिं बजारय् वना माकः छम्क न्याना बी माल । हानं माकःयात रंगं छिना बीया नितिं पिरे याःगुलिं छिपातय्गु पसलय् वना माकःयात दाया मोल्हुइका रंगं छिना बीत लःल्लाये यंकूबले छिपाजुं “छिम्ह माकः नं रंगं छ्युगु ला सह याये फये फु । दाया मोल्हुइकीगु ला फये फइ मखु” धका धाल । (मज्झिम निकाय, उपालि सुत्त ३८-४६) “अथे हे निर्ग्रन्थ पिनिगु वाद मूर्खतय्सं तःधं तायेका ह्ययेकथं रंगं छीगु ला फया काये फु । प्रज्ञावानपिनिगु जवर्दस्त तर्क वितर्क याइगु परामर्शन याइगुयात ला फया कायेगु क्षमता मद्दु” धका धाल । उपालिं न्हापा तीर्थकरवादयात नुगलय् स्वच्चाक स्वीकार याना विश्वास व आस्था तया वःमह जूसा नं बुद्धोपदेश न्यने दुबले उगु तीर्थकरवादय् छुं हे सार माले मदया सिद्धिं वना च्वंगु भावयात क्वजीक सीके फूगु, बुद्ध धर्मयात (उकी) गुगुं नं बाह्य शासनयागु धर्म लिसे प्रतिस्पर्धाय् वने फूगु बांलाःगु गुणत दया च्वंगुयात उल्लेख यायेगु हे जुल ।

सर्वोत्तम धर्म

गणक मोगगल्लान ब्राम्हणं तथागतयाथाय् प्रश्न न्यवले तथागत बुद्धयागु विभिन्न धर्म सम्बन्धी लिसः न्यने दया अतिकं प्रसन्न प्रफुल्लित्त जूगुलिं “भो गौतम ... जरा श्रीखण्ड जाति धाक्वल्य देवतरु-पाचेतनी दकसिबे भिंगु दकसिबे श्रेष्ठगु धायेमाः । सार श्रीखण्ड जातिल्य रक्तचन्दनयात दकसिबे विशिष्टगु दकसिबे उत्तमगु धायेमाः । पुष्प श्रीखण्ड जातिल्य मालती (जातिसुमना) पुष्पयात सर्वोत्तम धायेमाः । अथे हे आधुनिक युगय् उत्पन्न धर्म मध्यय् श्रमण गौतमयागु अववाद धर्म दकसिबे बांलाःगु दकसिबे उत्तमगु जुया च्वन” धका प्रशंसा यात ।

(उपरिपणस, गणक मोगगल्लान सुत्त ५७)

२- सन्दिट्टिक गुण

सन्दिट्टिक वर्णन सन्दिट्टिक = स्वयं सीके खंकेवहःगु धर्म ।

कतपिनि धापू द्वारा विश्वास व स्वीकार यो माःगु मखुसे प्रत्यक्ष दृष्टान्त स्वये खने सीके दुगु मार्ग, फल, निर्वाण धर्मयात सन्दिट्टिक धाइ । मार्ग, फल, निर्वाणय् प्रत्यक्ष सीके माःगु सन्दिट्टिक गुण दु धका धया तःगुलिं शासनं पिनेयागु सिद्धान्तवाद धर्मय् उकथं प्रत्यक्ष सीकेगुद्वारा सीकेगु मदुसे मेपिनि धापूद्वारा जक आशा कया च्वने माःगु धर्मत जक जुया च्वंगु खँ सीके दु । ब्राम्हणवादय् ध्यानधर्मत दु । प्रत्यक्षीकृत नं खः । तर उगु ध्यान धर्मत निर्वाणथें सम्पूर्ण दुःखयात शान्त जुइके सःगु धातु मखु । ब्रह्मलोक थ्यनीगु कारण धर्मत जक खः । ब्रह्मायात इमिसं “विश्व व सत्त्वपिन्त सृष्टि याइम्ह, जीर्ण व मरण मजुसे सदां स्थिर जुया च्वंम्ह” धका धया तःगु जुया इपिं ब्रह्मापिनिगु स्थल भूमियात इमिगु विचाः कथं छता प्रकारया निर्वाण हे धायेमाः । ब्रह्मायात सदां स्थिर जुया च्वंम्ह धका धया तःगु इमिगु दृष्टान्त ज्ञान मखुसे मेपिनि धापू मात्र जक जुल । बुद्धवाद अनुसार वास्तविकता ला इमिसं धाःथें नित्यधातु मखुसे रुपधातु नामधातु हे जुया छन्हु मरण व विनाश जुया अपायय् थ्यंक पुया कुतुं वने यःनिगु धातुत जक खः ।

बक ब्रह्मां थःत थःमं स्थिरम्ह विश्वयात सृष्टि याइम्ह भाःपिया च्वन । भाःप्युथें खँ थुइ कथं तथागत बिज्याना उपदेश बिया बिज्यात । गुलिंसिनं स्वर्गय् विश्वयात सृष्टि याइम्ह नित्य स्थिर जुया च्वंम्ह अनन्त शक्तिशालीम्ह दु धका विश्वास याना च्वन । वया भिंपिं शिष्यपिं उम्ह शक्तिशालीयाथाय् थ्यंक वने दुपिं धका धया च्वन । इपिं अनन्त शक्तिशाली पिनिगु स्थान स्वर्गभूमि धयागु इमिगु विचाः कथं छता प्रकारया निर्वाण हे खः । तर उजोगु निर्वाण नं धाःम्हिसिनं नं मेपिसं धाइकथं विश्वास याना वया न्यपिसं नं मेपिसं धाःकथं जक जुया च्वंगु जुया धापू कथं जक दया धात्थें खने देक प्रत्यक्ष रुपं क्यने मफूगुलिं प्रत्यक्ष सीके दुगु थुगु शासनया निर्वाणथें जाःगु ला मखु । मेमेगु विभिन्न मिथ्यावाद नं मन गढन्त काल्पनिक दृष्टि भ्रमत जक जुया गनं जक प्रत्यक्ष सीके फयेक निर्देशन बी फइ धका ?

दक्कं प्रत्यक्षीकृत जक

थुगु शासनय् च्वंगु निर्वाण धातु ला प्रत्यक्ष सीके खंके दुगु अनुभव याये दुगु धातु जक खः । उगु निर्वाण शान्तधातुयात खंके सीके दत धाःसा लिपा लिपा अनन्त रुपं अनुभव याये मालीगु संसार दुःखत अन्त जुया शान्त जुया वनीगुयात नं सीके फु । उगु निर्वाणयात खंके फूगु मार्ग धर्म फलधर्मत थःगु सन्तानय् (थःके) दया वःगुयात नं प्रकट रुपं सीके दु । मार्ग, फल, निर्वाणयात जक मखु, उगु मार्ग फल प्राप्ति कारण आचरणयात आचरण यायेबले न्हापा न्हापा ग्रन्थ व मेपिनि धापू कथं जक सीका वःगु नाम व रुपतय्गु उत्पत्ति विनाश पहःयात विपश्यना

ज्ञानद्वारा छुटे छुटे जुड़क विभेद याना प्रत्यक्ष रूपं हे खना वड़गु जुल । थुकथं आचरण अवस्था निसें निर्वाण थ्यनीथाय् तक सम्पूर्ण साक्षात्कृत जक जुया गुलि तक सन्तोषजक जुया च्वन धायेथाय् हे मद्दु । न्हापा थःपिसं शरण कया आधारित जुया वःगु धर्मयु खइ ला थ्व धका द्वन्द संशय जुइ यः । धर्मय् संशय दयेवं धर्माधिकारी बुद्ध प्रति व उगु धर्म दुगु संघय् नं संशय जुइगु हे जुल । धर्मयात प्रत्यक्ष रूपं खनीगु अवस्थाय् ला थ्व स्वया बांलाःगु भिंगु धर्म मन्त, सर्वोत्तम धर्म खः धका निर्धारित याना निर्णय याना वये फूगु जुया धर्मय् बिल्कुल संशय रहित जुइगु जुल; धर्मय् संशय मदयेवं धर्माधिकारी बुद्ध धात्थेंम्ह बुद्ध जुया च्वंगु खँ, उगु धर्म दुगु संघ धात्थें संघ जुया च्वंगु खँ क्वक्वजीक निर्धारित याना निर्णय याये फइगु जुल । उकथं निर्णय याये फूगुलिं हे न्हापा न्हापा थःमं शरण कया वःगु त्रिरत्न सम्बन्धय् मेपिसं आघात याना खँ ल्हा बल कि जिगु धर्म, जिम्ह बुद्ध उम्ह व्यक्ति धाःथें जक जुया च्वनीगु ला, वयागु धर्म जक खया च्वनीगु ला आदि धका ग्या चिकु पहः दये फुसा नं प्रत्यक्ष सीके दइबले थुगु धर्म हे जक धात्थेंगु खः, थुगु धात्थेंगु यथार्थ धर्म थुगु बुद्ध शासनय् जक दया शासनं पिने मेमेगु वादय् मद्दु धका क्वक्वजीक निर्णय याये फइगु जुया धर्म सम्बन्धय् विशारदभावय् थ्यनीगु जुल । उकिं हे धर्मयात प्रत्यक्ष खने धुंकूपिसं बुद्ध बाहेक शासनं पिने मेगु शरण मेगु आधार मेगु विश्वास मेगु भरोसा धका सुयातं हे खनी मखुत; बुद्ध प्रति हे जक निरवशेष रूपं आस्था विश्वास व भरोसा काइगु जुल ।

धर्म मखनिगुया दोष

थुगु मार्ग, फल, निर्वाण धर्मयात मखनिबले पृथग्जन जीवनय् मेम्ह विशिष्टम्हथें च्वंम्ह व्यक्तियात खनीबले सन्तोष ताये यः; मान याये यः; गुरु हिले यः । सुनक्खत्त भिक्षु तथागतया उपस्थापक शिष्य खः । तथागतयागु श्रीशोभा व विभिन्न आचरण ऋद्धि सिद्धि ज्ञानयात खना सिया च्वंम्ह नं खः । उजोम्ह श्रीशोभा दुम्ह भाग्यवानम्ह ज्ञानवानम्ह ऋद्धिमानम्हसिया ल्यूल्यू पात्र पाछाया जुया च्वने दुम्ह जुया नं मिगाःया दथुइ खरानी द्र्यं घना खिचाथें प्यपां चुया खिचाब्रत आचरण याना च्वंम्ह श्रीविहीनम्ह कोरखत्तिय तीर्थकरयात अरहन्त धका तःधं तायेकल । तथागतं सिया दोषारोपण याना बिज्याःबले तथागतया समेतं भं ब्यंग याना क्यंगु गथे धाःसा “, मेपिनि अरहत्त फलयात ईर्ष्या याना बिज्याये मत्यः” धका जुल । (दी.३, पाथिक सुत्त ४) धर्म मस्यूगु पृथग्जन जीवन गुलि तक मन खिन्न तायेके बहः जू स्व सा ।

कौशल जुजुया निवेदनः

प्रत्यक्षीकृत धर्म सीके दुम्हं ला तथागत स्वया अप्वः गौरव तये वहःम्ह माने याये वहःम्ह पूजा याये वहःम्ह धका माले म्वाःलिगु जुल । थुगु तथ्यय् मज्झिमपण्णास धम्मचेतिय सुत्त (३२५)-ली वया च्वंगु कौशल जुजुयागु निवेदनं उद्घृत अंश क्यना यंके । जुजुं विन्ति याःगु गथे धाःसा “भन्ते, इसिदत्त व पुराण नां दुपिं स्थापित आचार्यपिं जिं रथ, ज्याला, जीवकोपार्जन, परिषद् बिया तथापिं जुया नं छःपिन्त आदर गौरव तइगुति जित आदर गौरव मतइपिं जुया च्वन । छको युद्धया नितिं पिहाँ वने माःगु अवस्था चूलाबले इमित परीक्षण याये मास्ति वया संकीर्णगु छगू थासय् इपिं नापं घना जिं न्ह्यो वः पहः याना च्वना । इपिं निम्हसिनं गुलिखे चा कटे जुइक तक धर्म छलफल याय् सिधयेका तथागत पाखे फुसः लाका जिगु पाखे तुति लाका घन । अबल “अहो आश्चर्य; थुपिं इसिदत्त व पुराणपिसं रथ, ज्याला, परिषद्, जीविकोपार्जन धाक्व जिगु पाखें प्राप्त याना च्वपिं जुया नं तथागतयात गौरव तःगुति जित गौरव मतः । अवश्यमेव इमिसं विशिष्ट धर्मत तनं तं थहाँ वंगुसिबे नं च्वये लाक्क सिया वःगुलिं हे खः” धका आश्चर्य रूपं विचाः याना सन्तोष तायेका वये नं । उकथं सन्तोषप्रद स्थिति खना वयागु कारणं हे छःपिं धात्थेंम्ह बुद्ध जुया बिज्याःगु पहः; धर्म उत्तम जुया च्वंगु पहः; धात्थेंपिं संघ जुया च्वंगु पहःयात अनुमानं प्रसन्न तायेका वये फत” धका निवेदन यात ।

३-अकालित गुण

अकालिन वर्णन अकालिक= ई पुला मर्वनिवं फल बी सःगु । थुगु गुण मार्ग धर्म प्यंगू लिसे जक सम्बन्धितगु गुण खः । मार्ग प्यंगू थः उत्पन्न जुइ धुनेवं तुं छस्वाकं फल धयागु परिणाम बीगु खः । मार्ग कारण कुशल खः । फल परिणाम विपाक खः मार्ग क्लेशतयत् हनन याना बी । क्लेश शान्त व रहित जुइगु सुख फलं अनुभव याइ । मेमेगु कुशलं लिपायागु जन्मय् तिनि फल बीगु खः । द्रुतगति फल बीगु धयागु दिद्वधम्मवेदनीय (दृष्टधर्म वेदनीय) कर्म हे नं न्यान्हु न्हेनु दयेका तिनि फल बीगु खः । पुण्ण, काकवल्लिय आदि गुलि गुलिसिगु कर्म न्हिच्छि लाछि फल बीगु उगु उगु कर्म हे नं गुलिखे घडी वंका तिनि फल बीगु जुल । मार्ग धर्म मेमेगु कुशल कर्मथें ई पिया मच्चंसे छस्वाकं फल बी फूगु क्लेशतयत् छकोलनं प्यदंक हनन यायये फूगु अति शक्तिशाली आनुभावया कारणं हे खः । उगु आनुभावया कारणं फल बीगुली नं मेमेगु कुशलतयु फल सिबे च्वन्त्यागु अतुलनीयगु फल बी फूगु जुया खः । मेमेगु कुशलतयु फल क्लेश रहित मज्जूगु दुःख हटे मज्जूगु फलत जक जुया क्लेश रहित जुया दुःख हटे जुया वना शास्त शीतलगु सुख अनुभव याये दुगु फल सुख परिणाम सुख धाक्वया शीर्षस्थ जुया च्वन । थुकथं द्रुतगतिं फल बी फयेक आनुभाव प्रभाव दइगु, सर्वश्रेष्ठ फल वी फइगु जूया नितिं मार्गयागु शक्ति आश्चर्यजनक जुया च्वन । उकिं हे समय अन्तर मदयेक छस्वाकं फल बी फूगु उगु सामर्थ्यात मार्गया विशिष्ट गुणया रूप्य “अकालिको” धका च्वछाया प्रशंसा याना तःगु खः । (रतनसुत्त, यं बुद्धसेट्ठो) आदि गाथा वर्णन (पौल्याः २१७ नं स्वये माल ।)

४-एहिपस्सिक गुण

एहिपस्सिक वर्णन एहिपस्सिक=वया, आचरण याना स्व सा धका आमन्त्रण याये बहःगु धर्म । प्रकट रूप्य दया च्वंगु धर्म जुगुया कारणं व अति पवित्र परिशुद्ध जुया च्वंगुया कारणं, वया आचरण याना स्व वा धका आपालंसित आमन्त्रण याना सःता क्यने बहःगु धर्म धयागु मतलब खः । लोकयु प्रदर्शनी गृह आदिलयु छुं नं मन्त धाःसा वा दुगु चीजबस्तुत अपरिशुद्धगु मयइपुसे च्वंगु जूल धाःसा आपालं मनूतयसं स्वये मास्ति वयेकी मखुगु जुया आमन्त्रण याना सःता गथे याना क्यने योग्य जुइ धका ! मार्ग, फल, निर्वाण धर्मत ला थःगु सन्तानय् प्रकट रुपं खंके फइगु जुया विद्यमानगु धर्म नं जुया च्वन । सुपाँय् कुं मदया अतिकं यच्चुसे जहाँ थिना च्वनीगु पूर्ण चन्द्र ज्वारररां थिना स्व लिसे स्वये मगाःगु माणिक रत्न समान अति हि परिशुद्ध जूया निर्दोषगु नं जुया च्वन । उकिं हे आपालंसित सःता क्यने फयेक प्रभावकारीगु जुया “एहिपस्सिक” धाये माल ।

मेकथं सःता क्यने बहः जुया च्वंगु मार्ग मेमेगु कुशलतथें ई साला मच्चंसे कालया अन्तरय् हे छस्वाकं फल बी सःगु अकालिक गुण दया च्वन धका धया वया । तुरन्त फल अनुभव याये दुगु, अनुभव जूगु फल नं शास्त शीतल सुख पूर्णगु निर्वृत्ति रस जुया च्वंगुलिं छुं गुगु कुशलं नं बी मफूगु सर्वविशिष्ट फल नं जुया च्वन । अथें जुया मार्गयागु थुगु अकालिक गुण अनुसार हे आपालंसित सःता क्यने ज्यूगु गुणांग दया च्वने धुंकल । अनं हानं लोकयु अद्भूतगु जुल धाःसा स्वयं थ मं नं स्वये मास्ति वयेकु । पासा भाइ स्नेह पात्रपिन्त नं लुधं फुधं जुइक सःता क्यने मास्तिव वः । मेमेगु धर्मत आपालं आपालं जन्मय् बारवार न्ह्याम्हसिनं नं प्राप्त याये नने धूंगु जुया छुं विशेषता दुगु मखुत । उकिं हे न्हापा जुइके मनं कथं अद्भूत रुपं थुपिं धर्मत लुया वःगु अवस्थाय् अनुभव याये मनं कथं विशेष रुपं आश्चर्य चायेगु, यइपु तायेगु, प्रसन्न जुइगु अनुभव याये दुगु जुल । अवले थुजोगु धर्मयात थःस्नेह पात्रपिन्त लाभ याके बी मास्ति वइगु कने क्यने मास्ति वइगु आशा छन्दत वेगं उत्पन्न जुया वये यःगु जुया लुया वःथेंतु थुगु धर्म लाभ जुइ कथं उद्योग यायेत प्रेरणा बी यागु सःता क्यने यःगु जुया च्वन ।

बुद्धकालीन अवस्थाय् थुकथं परस्परय् आमन्त्रण याना सःता आचरण याके व्यूगुलिं नं आर्यपिं अचम्म तालं आपाः दया वःगु खः । थुपिं तथ्यत द्वारा नं धर्मया “एहिपस्सिक” गुण प्रकट जूगु खः ।

बुद्धया आमन्त्रण विधि तथागत नं “एहि पस्स = वा, आचरण याना स्व वा” धयागु भावं कना विज्याःगु उपदेशत यक्व यक्व हे दया च्वन; “थुगु जिगु शासनय् जक प्रथम श्रमण श्रोतापन्न दु; द्वितीय श्रमण सकृदागामि, तृतीय श्रमण अनागामि, चतुर्थ श्रमण अरहन्त नं थुगु जिगु शासनय् जक दु; जिगु शासनं पिने मेमेगु सिद्धान्त व वादत ला प्यम्हं श्रमणपिनि पाखें सून्य व रहितगु वादत खः ।” (दी. २; महावग्ग; महापरिनिब्बान सुत्त १२४) “श्रमण जुइगुया कारण मार्ग, फल, निर्वाण खः । मार्ग, फल, निर्वाण धर्मत, उगु धर्म लाभया नितिं आचरणत मेथाय् मद्दु; जिगु शासनय् जक दु; पत्याः मजूसा वा, आचरण याना स्व वा” धका आज्ञा दयेके मास्ति वःगु हे जुया थःगु धर्मया “एहिपस्सिक” गुणयात उल्लेख यायेगु हे जुल । थुगु देशना द्वारा मार्ग, फल, निर्वाण मद्दुगु शासनं पिनेयागु मेमेगु सिद्धान्त व वादय् “एहि पस्स” धका आमन्त्रण याये फूगु धर्म मद्दु; धापू कथं विश्वास याये माःगु धर्मत जक जुया च्वन । “एहिपस्सिक” गुण दये मफूगु धर्मत जक खः धका सीके बिया विज्याःगु जुल ।

मेकथं आमन्त्रण विधि

महासतिपट्टान सुत्त-य् “दाह व सन्ताप जुइगु शोक, ख्वया हाला जुइगु परिदेवतय्त्त पुला वने निति, शारीरिक दुःख मानसिक कष्ट पूर्णतः निरोध व शान्त याये निति, आर्य मार्ग प्राप्त याये निति, निर्वाणयात साक्षात् रुपं थ्यंका सीकेया निति छपु जक लँपु, छगू जक मार्ग जुया उगु मार्ग स्मृतिप्रस्थान धर्म छगू जक खः” धका कना विज्यात । उगु देशनाद्वारा “वा, स्मृतिप्रस्थानयात आचरण याना स्व वा । आचरण यात धाःसा आर्य मार्ग लाभ जुइ, निर्वाणयात प्रत्यक्ष सीके दइ, सिल धाःसा शोक परिदेव तथा वनी, शारीरिक व मानसिक दुःख पूर्णतः लुया वइ मखु, मुक्कं सुख जक जुइ” धका आज्ञा दयेके मास्ति वःगु मुख्य जुया थःगु धर्मयागु “एहिपीसक” गुणयात क्यना विज्याना च्वंगु हे जुल थुकथं “एहिपस्सिक” गुणयात क्यना तःगु देशनात यक्व यक्व हे दया च्वन ।

५-ओपनेय्यिक गुण

ओपनेय्यिक वर्णन ओपनेय्यिक=थःगु चित्तय् दुचायेक धारण याना तये बहःगु धर्म । थःपिनि नितिं मदयेकुसे मगायेक प्रयत्न पूर्वक प्राप्त याना काये बहःगु धर्मत धयागु भाव खः । मार्ग, फल, निर्वाण धर्मत ला दुःख निरोध व शान्त जुइगुया कारण धात्थेंगु सर्वश्रेष्ठ आत्म हितकर व अर्थकर हे जुया उपिं धर्मत स्वया प्राप्त याना काये बहःगु मेगु धर्मत धका गनं दये फइ धका ! उकिं हे इपिं धर्मत मदयेकुसें मगायेक दिपाः मदयेक हथासं पथासं प्रयत्न याना प्राप्त याना काये नितिं उत्तमम्ह तथागतं बारबार धुवांधु तकोमछि हे प्रेरणा बिया विज्याना तल ।

छाती भालां सुइका च्वने माःम्ह व्यक्ति उगु भाला स्वहायेका कायेत पथासं प्रयत्न याये माःथें, छयौं मि नयेका च्वने माःम्ह व्यक्ति उगु मि शान्त यायेत हथासं पथासं प्रयत्न याये माःथें संसार भययात ख.म्ह व्यक्ति स्मृति धर्म क्वात्तुक तथा सत्कायदृष्टि निर्मूल जुइक ल्यहं थना वांछुवये निति निरन्तर प्रयत्न याये योग्यगु जुया च्वन । (सगाथावग्ग देवतासंयुत्त १२) थ्व ला वस्पोल तथागतयागु विशेष प्रेरणा वहे जुल । सत्कायदृष्टि रुप व नाम स्कन्धय् जि धयागु आत्मोपादान कथं च्वद्यला द्वावा च्वंगु सिद्धान्त जुया उगु दृष्टि, शाश्वत उच्छेद आदि दृष्टि, उगु उगु विभिन्न अकुशलतय्गु आधारभूत जुया च्वंगु कारणं याना संसार दुःखतय्त्त दिपाः

मदयेक स्वापु मब्यंक बारवार अन्त मजुइक अनुभव याये माःगुया कारण बीज जुया च्वन । उगु दृष्टि दया च्वंपिनि नितिं प्यंगू अपाय थःगु निजी छें थें जुया च्वंगु जुया नर्क अग्नि पुका च्वने माःगु, प्रेत जुया नसा त्वँसा घांलाका च्वने माःगु, तिरश्चीन जुया अनेक दुःख भोग याना च्वने माःगु रुपय् दी हे मद्युसे कष्ट भोग याना च्वने मालीगु जुया कर्म भिना सुगती थ्यंक वने दइगु जीवन न्हेन्हु न्हेचा हाकुक्क अन्धकारं त्वःपुया च्वंगु वर्षातय् छकोवको सेकेण्ड भरति जक हाबलासा त्वइगुथें जक जुया च्वन । थुलि तक अन्त मदयेक भोगे याये मालीगु अनन्त दुःख पीडाया कारण उगु दृष्टियात हथासं पथासं ल्यहें थना वांछवयेया लागी प्रेरित याना विज्याःगु जुल ।

मुख्य अभिप्राय

थुकी मार्ग लाभ जूसा तिनि सत्कायदृष्टि निर्मूल जुइक हटे याये फइगु जुया “सत्कायदृष्टि हटे याये फइ कथं उद्योग याः” धयागु खँपुद्वारा मार्ग, फल, निर्वाण लाभ जुइक विपश्यना कार्य उद्योग याः धका आज्ञा दयेका विज्यायेगु हे मुख्य जुया च्वन । छाती भालां सुइका च्वने माःम्ह, छुर्यो मि नयेका च्वने माःम्हसिगु उपमा नं अतिकं दुग्यः । छाती भालां सुइका च्वने माःम्ह व्यक्तियात उगु भाला लिकायेगु स्वया अत्यावश्यकगु ज्या-खँ मेगु मदु । छुर्यो मि नयेका च्वने माःम्ह व्यक्तियात नं अथे हे मि स्यायेगु स्वया अत्यावश्यकगु ज्या मेगु गनं दइ तिनि धका ! (थुगु) उपमा सत्कायदृष्टिया तुलनाय् तःसकं निम्नकोटीयागु उपमा जक जुल । छाया धाःसा-छाती भालां सुइका च्वने माःम्ह छुर्यो मि नयेका च्वने माःम्हसिगु दुःख छगू जीवनया नितियागु दुःख जक जुया अन्त मदयेक भोगे आये मालीगु सत्कायदृष्टिया पाखेंयागु दुःखया तुलनाय् छुं हे धायेथाय् मदुगु कारण हे खः । अथे जुइवले भालां सुइका च्वने माःम्ह व्यक्तिं भाला लिकाये नीतिं आवश्यक जुया च्वंगु स्वया छुर्यो मि नयेका च्वने माःम्ह मि शान्ति जुइके निर्निं आवश्यक जुया च्वंगु स्वया सत्कायदृष्टि हटे याये नितिं आवश्यक जुया च्वंगुलि हे छाती भालां सुइका च्वने माःम्ह व्यक्ति भाला लिमकासे, छुर्यो मि नयेका च्वे माःम्ह व्यक्ति मि मस्याःसे हे सत्कायदृष्टियात हटे याये फइ कथं हथासं पथासं ज्या यायेमाः धका अभिप्राय ग्रहण याये माल ।

मेकथं आवश्यक पहः

गुलिं गुलिं पाली मि नयां च्वंगु शरीररयागु वस्त्रयात व छुर्योयात वास्ता किस्ता मतः, च्यूता मकाःसे धर्म लाभ जुइक जक प्रयत्न याये नितिं कना विज्यात । बुद्धकालीन अवस्थाय् गुलिं गुलिं आर्यपिसंस तथागतयागु आकांक्षा अनुरूप हथासं हथासं उद्योग याना विज्यात । जंगलय् भावना धर्म उद्योग याना विज्याःम्ह तिस्स स्थविरयात अंश भाग बी माली धका ग्याःम्ह वस्पोलया किजा भौम्हं न्यासः खुँतय्त स्याके छुवले । चच्छि जक पिया च्वने नितिं इमिके वचन पवना स्थविरं लिक्कसं च्वंगु ल्वहँ ग्वारा छुग्वारां पुलिं निग्वः तछुयाना बी माल । बी धुंका हि भवाः भवाः वयेका त्वःधुगू पुलिं पिज्वःगु अति तीब्रगु दुःखयात च्यूता मतःसे भावना धर्मयात जक जोरतोरं उद्योग याना यंका अरुणोदय जूवले अरहन्तत्वय् थ्यंक विज्यात । (दी.इ.२; महासतिपट्टान सुत्त ३३९) छाया थुलि तकं दुःखयात च्यूता मतःसे अति उत्साहित जुया उद्योग यो माःगु लय् ? थुगु शासनय् जक लाभ जुइ फुगु महान अवसरयात त्वःफिका छुवये माल धायेवं विनिपात महाभय लित्तुलिना प्यपुना वया च्वनीगु पृथग्जन जीवनं अनन्त दुःखत भोग यो मालीगु स्थितियात विचाः याना बांवांलाक हे खना च्वंगु कारण हे खः ।

सःतिका तिनि मरण भयं भयभीत

जरा भय, रोग भय, मरण भय, अपाय भय आदि संसार भयत ला सत्त्वपिनि नितिं अति भयानकगु भयत खः । विशेषतः मरण भय खना अतिकं ग्याः । मार्ग, फल, निर्वाण ला सम्पूर्ण भयतय्त गना

पना हटे याना मदयेका छुवये फूगु खः धका तथागतं जीवन बीमा बिया बिज्याना तःगु ठोस धातु सारतत्व भिंगु वासः जुया च्वन । मरण भय खना ग्याःपिं व्यक्ति पिसं उगु तथागत भैषज्य प्राप्त याये नितिं महत्व बिया उद्योग याइगु खः । उगु धर्म प्राप्तिना नितिं जामि मचाःपिं व्यक्तिपिसं ला मरण भय खना मग्याना मखु तःसकं प्रमत्तपिं जुया मरण भययात मखंगु जक खः । इपिं मरण जुइन धका सीवं धाये थाय् हे मदयेक ग्याइगु जुया च्वन । सम्राट् अशोकया किजा तिस्स राजकुमार छ्हे वनक्रीडाय् वंग अवस्थाय् चलातयत् खना ‘थुपिं चलात घाँय् नया च्वने माःपिं जुया नं न्त्याइपु तायेका च्वने फु । सासा भिंभिंगु नया त्वना तःजीगु शैय्याय् च्वने दुपिं भिक्षुपिन्त ला धायेगु हे छु दइ’ धका अयोग्यगु कल्पना याये लात । थःगु कल्पना दाजु सम्राट्यात निवेदन याः बले वयात अनुशासन याये मास्ति वया “किजा, छं न्हेन्हु राजसुख भोग या, न्हेन्हु पुलेवं धाःसा छन्त स्याये माली” धका हुकुम जुल । न्हेन्हु दयेका सी तिनिगु चिन्तनां शोक सन्तापं सन्त्रशत जुइका च्वंम्ह राजकुमारं अतिकं न्त्याइपु ताये वहःगु राजसुख वैभवयात गनं जक यइपु न्त्याइपु तायका च्वने फइ लयु ?

न्हेन्हु वने धुंका “गथे खः लय् किजा, राजसुख अनुभव यायेगु न्त्याइपु जूला ? धका न्यन ।” दाजु, मरण भयं भयभीत त्रिशित जुइका गनं न्त्याइपु ताये फइ धका” धया निवेदन याःसेलि “अँ, जिमि किजाया न्हेन्हु दयेका सी मानी धकां सीका थुलि तकं न्त्याइपु यइपु प्रसन्न तायेके मुफुसा भिक्षुपिसं सासः दुकाक्व पिकाक्व पतिकं दिपाः मदयेक मरण भय प्यपुना च्वंथें तायेका च्वंसेलि गनं जक आनन्द व मज्जा तायेके फइ लय्” धका आज्ञा जुल । अबले तिनि बुद्ध शासन प्रति अतिकं श्रद्धा प्रसन्नम्ह जुल । लिपा भिक्षु जूसेलि अरहन्तत्वय् थ्यंक वन । (वि.ट्ट. १; निदान ४१) तिस्स राजकुमारं ला न्त्यवः मरण जुइ मानिगुयात भयभीत जुइमाः धका तकं मस्युः अति प्रमत्त जुया च्वंम्ह जुल । न्हेन्हु दयेका स्याये धाःसेलि. तिनि ग्यायेमाः धमका सिया वल । अबले तिनि शासनय् मरण जुइ म्वाःगु अमृत वासः माला स्वःबले थःमं इच्छा यानागु मार्ग, फल, निर्वाण धयागु अमृत वासः लाभ जूगु जुल । लिपा ला मरण भय न्त्याक्व हे सःतिक च्वंवःसा नं मरण जुइ खना मग्यात । थुगु जन्मया च्युतिया अनन्तरम् अनुपादिशेष निर्वाण धातुइ थ्यंक वना सदां सुख जुइका च्वने दइगु जुल, अथे जुइबले थ्व स्वया अप्वः चित्तय् दुने लिक्क तथा धारण याना तये वहःगु मेगु धर्म गन जक दइ तिनि लय् !

शासनिक भिंगु क्षेत्रः

अवश्यं खः, चा नं लस्सा मदु, लस्सा गना च्वंगु छाःगु भुइसे बांमलाःगु जुया पुसा नं नक्कलीगु जुल धाःसा पुसा पीम्हसिगु प्रयास थातय् मलाना भिंगु बाली दयेका काये फइ मखु । भिंगु लस्सा दुगु ओज सम्पन्नगु चाय् अतिकं शुद्धगु ताजागु भिंगु पुसा पी दत धाःसा तःसकं बांलाःगु बाली दयेका काये फु । शासनं पिनेयागु वादत ला मभिंगु चा समान जुया इमिगु धर्मत नं ध्वरिगु किलं नया तःगु पुसाथें जुया गनं जक यथार्थ सत्यगु आत्मार्थ बाली नाली दयेका काये फइ ! वपोल तथागतयागु शासन ला उपरोक्त गुणानुसार तःसकं ओज युक्त सार दुगु यइपुसे च्वंगु भिंगु यथार्थगु चा समान जुया च्वन । आचरण धर्मत नं तःसकं छ्वासुगु तःसकं कसे जूगु छ्गू अन्तय् ध्ययेचुला च्वंगुथे जाःगु आचरण मखु, मध्यम प्रतिपदा सुच्चसे तप्यंगु आचरण जुया ध्वरिगु धारिगु लिसे ल्वाक मज्याः किलं नया तःगु मदु अतिकं शुद्ध व निर्दोषगु शक्ति धातु पूर्वक दुगु पुसा समान प्रयास याये वहःगु जक जुया च्वन । उकिं हे लोकय् फलगु जुया च्वन; समृद्धगु जुया च्वन; फले फुले जूगु जुया चवन धयाःगु आचरण बीजयागु प्रभाव फल बालीत स्वया नं ज्वः मदुगु कथं अतिक्रमण जुइक सुख धारण याये सःगु, धारण यायेगु शक्ति दुगु मार्ग, फल, निर्वाण धयागु धर्म फलतयत् उत्पन्न जुइके फूगु, दयेका बी फूगु, अनुभव योक फूगु जुया गुगु शासनं, गुगु धर्म, गुजोगु सिद्धान्त वा वादं प्रतिस्पर्धा याना त्याका काये फूगु जुइ फइ लय् ? बुद्धकालीन अवस्थाय् गुण कथं श्रीपेच

धारण याये फूथें थौयागु युगय् नं तुलना याये मफयेक प्रतिस्पर्धा याये मजीक उच्चस्थ स्थिती च्वंगु ध्वाँय् ब्वयेका श्रीपेच धारण याना हे च्वन तिनि ।

संवेग वःसा तिनि धर्म लुमं

उपरोक्त कारण कारण अनुरूप तथागतयागु धर्म धात्थें नुगलय् गाडे जुइक धारण याये बहःगु लाभ याना कायै बहःगु यथार्थगु सत्य धर्म हे जाय च्वन । उलि तकं लाभ याये बहःगु सही धर्म जुया च्वंगु खँ स्यूसा नं मनूत रस रंगय् न्ह्याइपुका प्रमादी जुया च्वनीबले धर्म लुमना मवः, संत्रस्त जुया वइबले तिनि लुमंका हये यःगु जुया च्वन । छको शत्रु देवेन्द्र तथागतयाथाय् थ्यंक वया तण्हासंखयविमृत्त (=तृष्णां मुक्तगु निर्वाणय् विमुक्त जुया च्वंम्ह) व्यक्ति जुइगुया कारण धर्म न्ह्यसः तथा निवेदन याःगु अवस्थाय् तथागतं आज्ञा दयेका विज्यात । शक्र देवेन्द्र नं अतिकं लुधं फुधं तायेका सन्तोष जुया अभिनन्दन याना देवलोकय् लिहां वन ।

अबले आयुष्मान मौद्गल्यायन देवेन्द्रयागु अभिनन्दन सः न्यने दुबले देवेन्द्रयाथाय् वना परीक्षण यायेगु विचाः वया देवलोकय् विज्यात । अबले देवेन्द्र एकपुण्डरीक धयागु उद्यानय् बाजं थाना वय् पुया प्याखँ ल्हुया म्ये हाला च्वंपिं देव अप्सरापिं लिसे न्ह्याइपुके फक्व न्ह्याइपुका च्वंगु ई जुया च्वन । आयुष्मान मीद्गल्यायन विज्याबले म्ये हाला बाजं थाना च्वंगु सः दिके बिया लँ स्व वया कुशल वार्ता याः वसेलि आयुष्मानं तथागत पाखें देवेन्द्र न्यना वःगु उपदेश थःत कने नितिं आज्ञा जुया विज्यात । देवेन्द्र धर्म लुमंके मफये धुं कूगु जुया खँ त्वःपुइगु रुपय् थःपिं देवतापिनिगु तःधं चीधंगु । मामिलां याना लिमलाना च्वंगु जुया छकोबको न्यना वयागु उपदेशयात लु हे ममंगु खँ निवेदन याना वस्पोलयात बेजयन्त प्रासादय् आमन्त्रण याना यंका बेजयन्त प्रासादयागु वर्णन याना च्वंच्वन ।

थुकी वस्पोलं “तःसकं ल्वःमंके यःम्ह शक्र खनि सा, थारा न्हुइ कथं याये माल” धका ऋद्धि बेजयन्त प्रासादयात बुढा पतिंचिया कापी न्याका लिगि लिगि च्वंक संके बिल । अबले तिनि आश्चर्य व स्तम्भित जुया धर्म लुमना वया तथागतया पाखें न्यना वयागु उपदेश हानं कने फत ।

(मूलपण्णास चूलतणसंखय सुत्त ३१८)

थुगु कथावस्तुद्वारा न्ह्याइपुया च्वनीबले धर्म ल्वःमना त्राश चाइबले तिनि धर्म लुमना वये यःगु जुया च्वन धका सीके दु । उकिं संसार भय दुःखं त्राश चाइकथं चित्तयात फाता पुइका बिया ओपनेय्यिक गुणं सम्पन्न जुया उत्तम जुया च्वंगु तथागतयागु धर्मयात प्राप्त जुइगु कारण उत्तम पवित्रगु मध्यम प्रतिपदा उत्तमाचरणयात अत्यधिक रुपं चित्तयागु जोश प्रबल याना जोरतोरं उद्योग प्रयत्न याये योग्य जू, ल्वः जू ।

६-पच्चत्तं वेदितब्ब गुण

पच्चत्तं वेदितब्बो विञ्जूहि वर्णन पच्चत्तं वेदितब्बो विञ्जूहि
= विद्वान जनपिसं प्रत्यक्ष स्वयं थःथःमं सन्तानय् (थःके) सीके माःगु अनुभव याये माःगु । ग्रन्थ, साहित्य बहुश्रुत आपालं दुपिं विद्वानपिन्त मेमेगु क्षेत्रय् ‘विञ्जू’ धाये माःसा नं थुगु “पच्चत्तं वेदितब्ब” गुण ला इपिं विञ्जू-पिनिगु क्षेत्र मखु । मार्ग स्यूपिं आर्यपिन्त जक “विञ्जू” धायेमाः । इपिं विद्वान आर्यपिसं ला प्रत्यवेक्षण ज्ञानं थःपिनि सन्तानय् मार्ग, फल उत्पन्न जुइ धुंकूगु व निर्वाण साक्षात्कार याना वये धुंकूगु स्यू । फल समापत्तिद्वारा निर्वाणधातुयात खंका श्रेष्ठोत्तमगु

निर्वृत्ति रसयात नं अनुभव याः । उक्तं सीका अनुभव याइगुली नं थःपिनि मार्ग, थःपिनि फल, थःपिनि निर्वाण थी थीयात प्रत्यक्ष स्वयं थःथःपिसं लुइका खंका अनुभव याये दुगु जुया पच्चत्तं= थी थी प्रत्यक्ष स्वयं थःथःपिसं थःपिनि सन्तानय; वेदितब्बो = सीके माःगु अनुभव याये माःगु खः धका धया तल ।

धात्थेंगु निजी धर्म

इपिं धर्मत ला थःलिसे जक सम्बन्धितगु धात्थेंगु थःगु निजी धर्म खः । अवश्यं खः; गुरुयागु मार्ग शिष्ययागु कलेशतयत् चीका मदयेका छ्वये फइ मखु । गुरुं प्रत्यक्ष रुपं साक्षात्कार याना तःगु निर्वाणयात शिष्यं साक्षात्कार याये फु धयागु म्दु । थुपिं धर्मत ला धात्थें थःगु चित्तय् सुनिश्चित रुपं लुइके खंके माःगु विद्वानपिसं प्रत्यक्ष अनुभव याये माःगु धर्मत जक खः । थन “विञ्जू हि” या स्वरुप आर्य प्रज्ञावानपिं जक खः धका अर्थ काये माःगु जुया विशुद्धि मार्ग (१-२१०) “बालानं पन अविशयो एस= थुपिं धर्मत बालपिनिगु क्षेत्र मखु, बालत लिसे योग्य मजू” धका धया तःगु खः ।

फल परस्परय् विशिष्ट पहः

थुगु गुणं मेमेगु लौकिक कुशल फलत लिसे पाना च्वंगु पहः सीके दु । लौकिक कुशलया कारणं लाभ जुइगु फल मेपिं सकसितं बी फूगु अनुभव याके बी फूगु नं दु । उपमा-कुशल कर्मया कारणं धन सम्पत्ति यक्व दत्त धाःसा मेपिन्त बी फु । बांलाःगु छँ बांलाःगु लासा बांलाःगु थाय् दत्त धाःसा मेपिन्त च्वंके बिया सुख इना बी फु । मार्ग कुशलया कारणं दया वःगु फल परिणाम ला उक्तं मेपिन्त इना बिया दयेके बी ज्यूगु फल मखु । थःपिनि फलं जक शान्त शीतल जुइगु निर्वृत्ति रस अनुभव याये दु । मार्ग, फल थी थी दुथें निर्वाण नं थी थी दुगु जुया थःथः पिनि निर्वाण थःथः पिसं आरम्भण याना हे च्वनेमाः ।

थुगु रुपं शरण का वःम्हसित सृष्टिकर्ता परमेश्वरं तरे याना बी फु धयागु धर्मथें जाःगु मखुसे थःगु सही आचरण, सत्य मार्गद्वारा बारबार यायेगु कोशिश अनुसार स्वयं थःमं आचरण याना स्वयं थःमं सीके दुगु अनुभव याये दुगु धर्म जुया च्वंगु खँ थुगु गुणं क्यना तःगु जुया धर्मया धात्थें प्रकट रुपय् दया च्वंगु, उत्तम पवित्र जुया सही जुया च्वंगु, धात्थें फल दुगु आदि कारणं याना शासनं पिनेयागु धर्म धाःगु लिसे बिल्कुल असमान जुया छगू हे तालं विशेषता दुगु अतिकं लिधंसा कया सम्मान याये माःगु विशेष भरोसा काये बहःगु धर्म जुया च्वंगु खँ बांलाक सीके फु ।

(९२) धम्मं हि वो भिक्खवे अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छ्मिमतत्तं वा लोमहंसो वा; सो पहीयिस्सति ।

(९२) हि = लुमंके माःगु कारण छु धाःसा; भिक्खवे = भिक्षुपिं; धम्मं = धर्मयात; अनुस्सरतं = बारबार लुमंका च्वनीपिं; वो = छिमित; यं भयं वा = गुगु भय; यं छ्मिमतत्तं वा = गुगु शरीर स्तम्भित जुइगु; यो लोमहंसो वा = गुगु चिमिसँ ब्वँ ब्वँ दनिगु; भविस्सति = जुइ; सो = उगु भय, शरीर कम्पन, चिमिसँ ब्वँ ब्वँ दनिगु; पहीयिस्सति = चीका मदयेका छ्वये फइ ।

(९३) नो चे धम्मं अनुस्सरेय्याथ;

अथ संघ अनुस्सरेय्याथ -

- (९३) धम्मं = धर्मयात; नो चे अनुस्सरेय्याथ= यदि लुममंकल धा:सा; अथ=उकथं लमंके मलाइवले; संघं= संघयात; अनुस्सरेय्याथ=अनुस्मरण याना लुमंकी ।
- (९४) “सुप्पटिपन्नो भगवतो सावकसंघो,
उजुप्पटिपन्नोत्र भगवतो सावकसंघो,
त्रायप्पटिपन्नो भगवतो सावकसंघो,
सामीचिप्पटिपन्नो भगवतो सावकसंघो,
यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ट पुरिसपुग्गला;
एस भगवतो सावकसंघो,
आहुनेय्यो, पाहुनेय्यो,
अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्तं लोक्खसा” ति ।
- (९४) भगवतो= बुद्ध भगवानया; सावकसंघो=शिष्य श्रावक संघ; सुप्पटिपन्नो=तथागतयागु उपदेश पुला मवंक क्यना त:गु अनुसार जक दकसिबे बांलाक आचरण याना बिज्याये स; भगवतो= बुद्ध भगवानया; सावकसंघो= शिष्य श्रावक संघ; भगवतो=बुद्ध भगवानया; सावकसंघो=शिष्य श्रावक संघ; त्रायप्पटिपन्नो=धात्येगु सुख निर्वाणय् थ्यंक वनेगुयात महत्व विया आचरण याना बिज्याये स; भगवतो=बुद्ध भगवानया; सावकसंघो=शिष्य श्रावक संघ; सामीचिप्पटिपन्नो=देव मनुष्यं प्रसन्न तायेका गौरव तये बह: जुइक ग्रहण याये बह:गु अवसर दयेक गुणांग वृद्धि जुइक आचरण याना बिज्याये स; यदिदं यानि इमानि चत्तारि पुरिसयुगानि-मार्ग, फल निथी समभावं ज्व: खाना च्वंपि गुपिं पुद्गल समूह प्यज्व; अट्ट पुरिसपुग्गला=च्याम्ह आर्य पुद्गल उत्तम पुरुषपिं; होन्ति=दया च्वन; भगवतो=बुद्ध भगवानया; एस सावकसंघो= थ्व शिष्य श्रावक संघ; आहुनेय्यो=तापाकं निसें हे आह्वान याना स ता व्यूगु दातव्य पदार्थयात ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन; पाहुनेय्यो=स्नेह व सन्मान तये बह:पिं थ:थिति कल्याण मित्रपिन्त धका त:जी जुइक विशेषं व्यवस्था याना त:गु अतिथि पाहुना आगन्तुक दानयात सुनिश्चित रुपं ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन; दक्खिणेय्यो=विभिन्न सुख फलयात उद्देश्य तया वीगु सही दानयात ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन; अञ्जलीकरणीयो=भिंगु प्रतिफल आशिका याना ल्हा: निपा: छ्यनय् थ:छुवया धात्ये या:गु सही प्रणामयात ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन; लोकस्स=सम्पूर्ण लोकया; अनुत्तरं=विशाल वैपुल्य प्रतिफल अनुसार तुलना मदया ज्व: मदुग; पुञ्जक्खेत्तं=भिंगु जातया पुसा पीगु क्षेत्र समानं अनर्घ अमूल्य भिंगु धात्येगु बुं जुया च्वं च्वन; इति=थुकथं; अनुस्सरेय्याथ=अनुस्मरण याना लुमंके माल ।

संघगुण भावर्थ: धर्मया गुणयात लुमंके मलात धा:सा संघगुणयात लुमंके माल । तथागतया शिष्य संघं बांलाक आचरण याना बिज्याये स: । त:त:प्यंक आचरण याना बिज्याये स: । निर्वाण प्राप्तियात महत्व विया आचारण याना बिज्याये स: । त:त:प्यंक आचरण याना बिज्याये स: । निर्वाण प्राप्तियात महत्व विया आचरण याना बिज्याये स: । देव मनुष्यपिनि आदर गौरव ग्रहण याये ल्वयेक आचरण याना बिज्याये स: । ज्व: कथं प्यज्व:, थी थी कथं च्याम्ह दुपिं थुपिं तथागत पुत्र संघपिं तापाकं निसें बहन याना ह:गु दान दक्षिणायात नं ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन । भिंपिं अतिथि पाहुनापिन्त धका व्यवस्था याना त:गु चीज पदार्थयात नं ग्रहण याना कया बिज्याये योग्य जुया च्वन । भिंगु सही

जुया च्वंगु दानयात ग्रहण याये नितिं योग्य जुया च्वन । ल्हाः विन्ति याना शीरय् छुना अभिवादन याये योग्य जुया च्वन । सम्पूर्ण लोकया ज्व : मदुगु भिंगु पुसा पीगु बांला : गु क्षेत्र वा वुँ समान जुया विज्याना च्वन । थुकथं अनुस्मरण यायेमा :।

संघगुरा गुं गु

१ - सुप्पटिपत्र गुण

सुप्पटिपत्र वर्णन सु=बांलाक ; पटिपत्र = आचरण याइम्ह व्यक्ति; प्रज्ञा ज्ञान 'विद्या' आचरण "चरण" परिपूर्णपि व्यक्तिपिनि शिष्य श्रावकपिं बांलाक आचरण याइपिं शिष्यपिं जक जुया च्वनीगु खँ कना वये धुन । विज्जाचरण गुण अनुसार बुद्ध तथागतया थुपिं आर्य संघपि आचरण बांमलाः पिं धका गनं जक दये फइ ? सम्पूर्ण देव मनुष्यपिनि यइपुसे प्रसन्न तायेके बहःगु आचरण गुणं पूर्ण जुया च्वनीगु हे जुल । अनं हानं वस्पोल तथागत ला अनुत्तरो पुरिसदम्मसारथि = अववाद अनुशासन याये बहःपिन्त सुसंस्कृत जुइकथं अनुशासन यायेगुली मेपिं लिसे असमान जुइक सामर्थ्य दया विज्याकम्ह उत्तम पुग्दल जुया सत्था देवमनुस्सानं = देव मनुष्यपिनि पवित्रशमह शास्ता गुरु जुया विज्याकम्ह जुया उजोम्ह उत्तम बुद्धया शिष्यपिं स्वया सुसंस्कृत पुष्ट जुया धात्थे यइपुसे प्रसन्न तायेके बहःम्ह व्यक्तियात मालां लुइके फइ मखु ।

बांलाःगु पृष्ठभूमि दुगु पह : लोकय् आर्थिक, शैक्षिक क्षेत्रय् दकसिबे च्वन्हाके मास्ति वःम्हं प्रज्ञा परिहानी जुइगुया कारण धन सम्पत्ति विनाश जुइगुया कारण रसरंग आदी भुले मजुसे बांलाक सयेके सीकेगु सम्पत्ति मालेगु याना बारवार उद्योग याना च्वनीगु हे जुल । अथे हे आर्य श्रावक सम्यक्सम्बुद्धया शिष्यपिं क्षय जुइगुयात जक आशा व प्रार्थना याइपिं जुया शुद्धपि भिंगु आचरण जक दुपिं जुइगु जल । आश्रव क्षय कारण भिंगु पृष्ठभूमि परिपूर्णपि जुइगु जुल । थुपिं पृष्ठभूमित प्रधानियंग धर्मत हे जुल । पञ्चगुत्तरय् तथागतयागु उपदेश पहःया साराशं मायाँ पाखे बौया पाखे निखलः पाखेयागु न्हेगु, रुप सम्पत्ति बांलाना च्वंगु, माँ-बौपिनिगु स्नेह सन्मान प्राप्त जुयां च्वंगु, जुजुपिसं सयेके सीके बहःगु विभिन्न शिल्पत पूर्ण रुपं सया सिया च्वंगु थुपिं न्यागु अंगं सम्पन्नम्ह जुजुया, जेष्ठ पुत्रं राजभाव प्रार्थना याइथे तथागतयागु मार्ग ज्ञानयात विश्वास याइगु श्रद्धा दइगु, रोग व्याधिं अलग जुया तीव्र मन्दभाव मदुसे समान रुपं पचे जुइके फूगु पाचक तेज शक्ति दइगु, माया कुटिलता वञ्चना मदुसे, थःगु वास्तविकतायात प्रकट याये सइःगु, कुशल धर्मय् अभिभार छ्वासुका मच्चंसे तीव्र प्रबलगु वीर्य दइगु, प्यंगू सत्ययात प्रतिबेध याना निर्वाणय् थ्यंके फूगू घटनायात खंगु प्रज्ञा परिपूर्ण जुइगु ; थुपिं न्यागू धर्म परिपूर्णम्ह भिक्षुं आश्रवक्षय जुइगुयात प्रार्थना याइगु ख : । (अं. २-१३४)

बुद्ध आज्ञा श्रतिक्रमण मजु थुलि तकं क्वातूगु पृष्ठभूमि दुगु जूया निति हे वस्पोल आर्यपिसं तथागतं थुगु कार्य आपत्तिजनक याये मज्यू धाल कि उजोगु कार्ययात प्राण समेत त्याग याना आरक्षा याना विज्याइगु आश्रय अद्भूत चाये मायेक तकं हे जुया च्वन । समाधि, प्रज्ञा आचरणय् नं अथे हे । मार्ग, फल , निर्वाण धर्मत ला पुरुषपिनिगु बल वीर्य द्वारा जक लाभ याये फइगु धर्मत जुया फइ मखखूनि । छयंगु नसा क्वय् जक बाकि ल्यंगु थजु, हि, ला दक्वं फुना गना वंगु थजु, उद्योग व प्रयत्न यायेमाः धका तथागतं आज्ञा दयेका विज्यात धाःसा उगु आज्ञा अनुरूप फुना गना गंसिचा जुइगु ला अथे ति प्राण समेत त्याग याये मातले नं आचरण याये शक्ति दुपिं पुरुष आजनी उत्तम पुरुष सिद्ध जुया विज्याना च्वपि खः । आर्य मजुनिबले हे उलि तक निर्दाष व परिशुद्ध जुइकथं सर्वापरि रुपं आचरण याना विज्याइपि आर्यभावय् थ्यनीबले ला छुं हे धायेथाय् मदयेक पूर्ण रुपं हे उत्तमपिं जुइगु खः ।

मभिङ्गु आचरण मात्र बुद्ध-शासनं पिने नं अतितीव्रं रूपं आचरण याइपिं दया इमित नं “सुप्पटिपत्र” धायेमाः मखु ला धका धायेथाय् दु । तर इमिगु आचरण अतितीव्रं अति शिथिल अन्तं मुक्त मज्जुगु आचरणत जुया थुगु शासनया निर्वाणथे जाःगु सर्वात्तम सर्वनिश्चित लक्ष्य नं मदया च्वंगु जुया न्तक्व हे आचरण याःसा नं इच्छितगु दुःख शान्त जुइगु फल मदया दुप्पटिपत्र = मभिङ्क आचरण याइपिं जक जुल । थुगु शासनय् ला (बुद्ध-गुण वर्णनय् क्यना वयाथे) धर्म नं सुधम्म= प्रत्यक्ष साक्षात्कृत रूपं पूर्णतः बांलाक कना तथा बिज्याः गु धात्थेःगु सही धर्म जुया उम्ह धात्थेम्ह बुद्धया शिष्य, बुद्धयागु सही धर्मयात अंश काये दुपिं संघपिं नं सुसंघं = सर्वोत्तम संघ जुया च्वन । थुकथं बुद्ध, धर्म, संघ मुक्कं सर्वोत्तम जुया च्वंगु हे बुद्धशासनया सम्पत्ति गुण जुया च्वंगु जुया उगु शासन ला संसार भभय खना ग्याःपि, वास्तविक सुखयात कामना याइपिं मनुष्य देव ब्रह्मापिनि आधार स्थल शीतल शालाया रूपय् स्पष्ट रूपं प्रतिस्थित जुया च्वंगु दु ।

मित्रथे आचरण याइम्ह तथागतं, आनन्द,जि तथागतयात मित्रथे जाःगु भावं आचरण या, शत्रुथे जाःगु भावं आचरण याये मत्य । उक्तं शत्रुथे आचरण मयासे मित्रथे आचरण यायेगु छिमि नितिं ताकाल तक अर्थ हितया लाभार्थ सुख प्राप्तार्थ जुइ धका आयुष्मान आनन्दयात आज्ञा दयेका बिज्याये धुंका शत्रुथे आचरण याइपिं व मित्रथे आचरण याइपिन्त विभाजन याना कना बिज्यात । सारांश कथं तथागतं “थूगु धर्म छिमि नितिं हित व सुख प्राप्तार्थ खः” धका निर्दशन बिया बिज्याइबले बांलाक ख मन्यं आचरण म्याःम्ह व्यक्ति तथागत प्रति शत्रुथे आचरण याइम्ह जुया बांलाक खं न्यना आज्ञा अनुरूप व्यवहार व आचरण याइम्ह व्यक्ति तथागत प्रति मित्रथे आचरण याइगु हे जुया च्वन । (उपरिपण्णास, महासुञ्जत सुत्त १५८) थ्वस्पोल आयुष्मान संघपिं ला उत्तम बुद्ध प्रति मित्रथे आचरण याइपिं भिपिं शिष्यपिं जुया च्वंगु जुया दुप्पटिपत्र (= मभिङ्क(=तथागत वचनयात उल्लंघन मयासे आज्ञानुरूप समान भावं आचरण याइपिं सर्वात्तम आचरण कर्तात) जक जुया च्वन ।

२-उजुप्पटिपत्र गुण

उजुप्पटिपत्र वर्णन उजुप्पटिपत्र = तःतःप्यंक आचरण याना बिज्यात । “सुप्पटिपत्र” गुण अनुसार सर्वात्तम रूपं आचरण याना बिज्याःपिं आर्यपुद्गलपिंके द्वं गु पाय्छि मज्जुगु लै लिना वनेगु व कृत्तिल वंचक माया भावत गनं जक दये फइ ? अवश्यं खः; “उजुप्पटिपत्र” या अर्थ व्यकोगु द्वं गु लै लिना मवसे तःप्यंगु लै अनुसार आचरण याइम्ह, छले यायेगु, व्यक्वयेक कपट व्यवहार यायेगु मदुसे सिद्धा सादा तःतःप्यंक आचरण याइम्ह धका अर्थ निथी हे दया च्वन । सुख शान्तिया नितिं उद्देश्य तथा आचरण याइगु आचरणत मभ्यय् कामगुण सुख अनुभव यायेगु आचरण, थःत थःपिसं सास्ति व कष्ट बिया आचरण याइगु आचरण धका निथी दु । न्हापांगु आचरणयात छ्वासुगु आचरण याइगु आचरण धका निथी अु । न्हापांगु आचरणयात छ्वासुगु आचरण धका व निगूगु आचरणयात कसे जुगू आचरण धका धायेकाः । थुकथं अतिकं छ्वासुगु अतिकं कसे जूगु छले अन्तय् कृतु वना च्वंगु आचरण यासें निसें हे थःपिनि दोषयात त्वःपुइगु माया मदुगु जुया आर्य जुइगु अवस्थाय् ला धायेथाय् हे मदुगु जल । थःके दोष दत धाःसा त्वःपुया सुचुका मतःसे उला क्यनीगु हे जुया च्वन । (रतन सुत्त, किञ्चापि सो कम्मं करोति पापकं-आदि गाथा वर्णन (पौल्य : २६५) स्वये माल ।) आर्य जुइगुया कारण धर्मयात जक लाभ मयाःसे मच्चनी कथं अतिकं उद्योग याना च्वनीपिं वस्पोल आर्यपिंके मनोवृत्ति परिशुद्ध जुया च्वनीगु दया गनं जक पहः कायेगु छल कपट यायेगु धका दइ तिनि लय् ! आर्य जूगु अवस्थाय् उजोगु कपट (व्यवहारत) गबलें हे लुया मवइ कथं सुच्चुसे च्वंक मदया अति हे तःप्यपि ऋजु जुइगु जुल । पहः कुलुतय्त बुद्धि विवेक मदुपिसं तःघं तायेकीगु जूसा नै सः स्यू थूपि गृहस्थी प्रज्ञावानपिसं सही कथं विभाजन याना सीके

खंके सः । धात्वे. शील, समाधि, प्रज्ञा प्रकट जुया च्वंपि आर्यपिन्त ला गुलि गुलि प्रज्ञा दत उलि उलि कारण सीका अति हे सन्मान याइगु जुल ।

३-आयप्पटिपत्रि गुण

ॐ आयप्पटिपत्र वर्णन आायप्पटिपत्र=निर्वाणया निंतिं आचरण याइपिं जुया च्वन । निर्वाण पाखे छ्वया तःगु चित्त दुपिं जुइगु जुया निर्वाण प्राप्तार्थ गौरव पूर्वक दिपा : मदयेक आचरण याइपिं जुया च्वन । वस्पोल आर्यपिसं ला निर्वाण प्राप्त चिला मेगु छुकीयात नं आशा अभिलाषा मतः । निर्वाणया निंतिं थःपिनि सुख धाक्व दक्वदक्वं परित्याग याये फु । दुःख धाक्व सह याये फु । लौकिक सुख समृद्धिया निंतिं छुं छुं हे अभिलाषा तथा विमज्याः । निर्वाणयात स्वयेगु त्वः फिका लौकिक सुख समृद्धियात जक अभिलाषा तइपिं लाभ सत्कार, यश कीर्ति दयेके मास्ति वयेके यःपिंःखः । उगु अभिलाषायागु कारणं याना हे त्यःमत्यःमधाःसे (सम्पत्ति) माला जुइगु, विभिन्न कथं दया कथं याये यःपिं जुया शील सदाचार भंग जुया च्वनीगु खः । समाधि, प्रज्ञायात महत्व वीमाः धका तकं मस्यु । त्रिविध शिक्षायात मययेकु, मनोबल हीन व दुर्बल जुया च्वनीपिके दोष अपराधं याना मलीनता दया च्वने यःसा नं निर्वाण लाभया निंतिं त्रिविध शिक्षा खालि मजुइ कथं दिपाःमदयेक' क्वात्तु से च्वंक उद्योग याना विज्याना च्वनीपिं वस्पोल आर्यपिं ला निर्दाषपिं जुया च्वनीगु खः । उकिं हे निर्दाष जुया अति विशुद्धगु आचरण द्वारा जक प्राप्त जुइ फूगु थ्यने फूगु निर्वाणयात थःपिसं अभिलाषा तइगु अनुसार राक्षात्कार याना आर्य धका यच्चुसे परिशुद्धताय् थ्यंके विज्याना च्वंपि वस्पोल आर्यपिं देव मनुष्यपिनि प्रशंसनीय पूजनीय माननीय रत्त छथी जुया विज्याये दुगु जुल ।

४-सामीचिप्पटिपत्र गुण

सामीचिप्पटिपत्र वर्णन सामीचिप्पटिपत्र =आदर गौरवयात ल्वयेक आचरण याना विज्याना च्वन । मनुतयसं थःपिसं हे पुने मच्छाः, नये मच्छाः, उपभोग याये मच्छायेकुसे वस्त्र, नसा त्वंसा आसन थाय्बाय् संघपिन्त सन्मान पूर्वक मुक्त त्यागी जुया दान याइगु खः । संघपिसं नं आदर गौरव पूर्वक ब्यूगु दान प्रदानयात योग्य जुइ कथं आचरण याना विज्यात । थः पिनि गुण अभिवृद्धि जूसा तिनी इमि दानया प्रतिफल महान जुइगु जुया उकथं महान प्रतिफल दइगु रुपं थःपिनि गुणंगया प्रभावयात च्वच्छाया वीगुयात हे सामैचिप्पटिपत्र धाइ ।

मैत्री भावना वृद्धि यायेगुयात “अमोघं रट्टपिण्डं भञ्जति = जनतापिनि भोजन निरर्थक मजुइक सेवन याःगु जुइ” धका कना विज्यात । अथे हे ध्यान भावना स्मृतिप्रस्थान भावना आदि भावनातयत्त वृद्धि याना विज्याना च्वनीपिं वस्पोल आर्यपिसं जनतापिनिगु भोजन निरर्थक मजुइक लाभ दयेक सेवन याःगु जू वं धयागु खंयात नं एकंगुत्तर (४९)-य् कना विज्यात । थुगु तथ्य द्वारा भावना कार्यत जनतापिनिगु भोजन महत्फल जइकेत व्यक्तियागु गुणांग प्रभाव च्वच्छाया गुण द्यतना वीगु खः धका सीके दु । भावना कार्य मदयेकं शील तकं हे नै मन्त धाःसा ला राष्ट्रपिण्डयातं सिद्धिं छुक्क्या च्वंपि हे खः धका नं सीके फु । वस्पोल आर्यपिं ला आरद्धविपस्सक (=कर्मस्थानय् उद्योग याना विज्याना च्वंपिं) धंयापिं योगी आस्थां निसें हे राष्ट्रपिण्डयात महत्फलदायी जुइक (भाविता) याना सेवन याना विज्याः पिं जुया आर्य जुया विज्याये धुं बले ला सर्वश्रेष्ठ फल वी याना विज्याः पिं हे जुया विज्यात ।

भोजन गौरव अनं हानं वीर्यसम्बोध्यंग वर्णन सम्बन्धी उगु उगु अर्थकथाय् वया च्वंगु पिण्डपातापचायन (=भोजनयात गौरव तयेगु) धयागु जनतापिन्त भोजनानिशांस आपालं आपालं लाभ जुइकेया नितिं थःत थःपिसं गुणात्मक दृष्टि सर्वाच्चय् थ्यनी कथं प्रयत्न पूर्वक च्वछाया वीगु हे खः । जनतापिसं थःगु लाभ थःगु सुखया च्यूता मतःसे वास्ता मयाःसे गौरव व प्रसन्नतां निर्धक्क रुपं निर्भयी जुया दान प्रदान याये फूगुयात खना च्वनीगु सामना याना च्वनीगु अवस्थाय् थूगु भोजन क्लेशं रहित मज्जुतल्ले जिं सेवन याये मत्वः; क्लेश रहित जूइ कथं उद्योग याये आदि धका भोजनानिशांस महान जुइक प्रबलगु जोशं विशेष उद्योग याना विज्यात । थुकथं उद्योग याना विज्याःम्ह आर्यमित्र थेर वस्तु सारांश रतनसुत्त “ये पुग्गला” आदि गाथा वर्णन (पौल्या : २५९) य् कना वये धुन ।

थुकथं भोजनयात गौरव तयेगु मेमेगु थःपिनि प्रति याये थाकूगु ज्या-खँ याना वीगुयात आदर तयेगु कथं निर्भिक रुपं डटे जुया उद्योग याना विज्याःपि आर्यपि न्हापा न्हापा कम मजू । थुगु रुपं जनतापिसं गौरव पूर्वक याःगु दान प्रदान, सेवा टहल आदियात त्वयेक थःपिनिगु गुणयात सर्वात्तम जुइक च्वन्तका विज्याना च्वपि वस्पोल आर्य संघपिनि देव भिंगु माणिक खानि पिहाँ वया भिगु जातयागु जूगुलि मूल्यवान जुया च्वंगु हे जुल ।

५-आहुनेय्थ गुण

आहुनेय्थ वर्णन आहुनेय्थ=तापाकं निसें हया वी माःगु दान ग्रहण याये जुया च्वन । शील मद्दु, समाधि खालि प्रज्ञा सून्य जुया च्वंम्ह व्यक्ति दानया फल महान जुइकथं वहन याये तकं फइ मखुसा गनं जक दानं ग्रहण याये योग्य जुइ लय् ? दान याइम्ह व्यक्ति नं स्यू थूम्ह जुल धाःसा दान याये मास्ति वयेकी मखु । वस्पोल आर्यपि कना वये धुं गु गुण अनुसार दान महत्फलदायी जूइ कथं वहन याये सःगु जुया मेमेगु थाय्बाय् तातापाकं निसें दुःख कष्ट सिया ज्वना वःगु दान दातव्य चीज पदार्थत समेतं ग्रहण याये योग्य जुया च्वन । चन्दन, तगर, नीलोत्पल, जीस्वाँ थुपिं नस्वाःवःगु स्वाँतय्गु गन्ध स्वया नं शीलगन्ध ज्वः मदयेक हे विशिष्ट जुया च्वन धका, तगर स्वाँ व श्रीअण्डया गन्ध धाये मद्धिक स्वल्प मात्रगु गन्ध जक खः; शीलवनानपिनिगु गन्ध ला देव, ब्रह्मालोक थ्यंक तक फिजे जुया बास वया च्वनीगु खः धका धम्मपद (२९)-य् कना विज्याता तःगु अनुसार वस्पोल आर्यपिनिगु शोलगुण गन्धया कारणं याना मनुष्यलोकया तापाःगु थासं जक मखु देवलोकं समेत विशेष रुपं वया दान यायेमाः । न्हापा शक्र देवेन्द्र वृद्ध गरीबया भेष धारण याना महारानी सुजा लिसे वया आयुष्मान महाकाश्यप स्थविरयात भोजन दान याये नं ।
(धम्म.इ.१-२६८-९)

दर्शनीय पह : वस्पोल आर्यपिं दान वीया नितिं जक मखु, मात्र दर्शनया नितिं हे नं तापाःगु थासं पिशेष रुपं वया दर्शन या वये बहःपिं व्यक्तिपि खः । छको तथागत पुन्हीया उपोसथ दिं खुनु भिक्षुसंघपिसं चाःहुइका फाँटय् फेतुना विज्याना च्वन । अबले निःशब्दं शान्त जुया च्वपि भिक्षुसंघपिन्त स्वया सन्तोष ताया वःगुलिं थःशिष्य संघपिन्त प्रशंसा यायेगु रुपय् थुगु परिषद् स्याफः मद्दुगु परिषद् खः; परिशुद्ध जुया शीलादि सारय् प्रतिष्ठित जुया च्वंगुलिं क्वत्त गु स्याफः मद्दुसे मुक्कं भिगु जक दया च्वंगु परिषद् मुक्कं खः; भतिजा जक ब्यूसा नं आपालं आपालं फल दया यक्वं यक्व विलि धाःसा ला अत्यधिक रुपं अप्वः फल वी सःगु परिषद् खः; लोकया नितिं दर्शन दुर्लभगु परिषद् खः; द्रलं द्रः योजन तापाकं निसें आद्यात्र प्वः कुविया दर्शनया लागी वये बहःपिं परिषद्पिं खः धका आज्ञा जुया विज्यात । उलि तर्क थः मं प्रशंसा याये बहः जुया च्वंगु कारण क्यने मास्ति वया थुगु भिक्षुसंघय् अरहन्त, अनागामि, सकृदागामि, श्रोतपत्र व बोधिपक्षीय भावना, ब्रह्मविहार भावना भिक्षुपिं थी थी दया च्वंगु खें स्वाकं आज्ञा दयेका विज्यात ।
(उपरिपण्णास, आनापानस्सति सुत्त ११३)

६-पाहुनेय्य गुण

पाहुनेय्य वर्णन पाहुनेय्य=पाहुनातय्यु नैति प्रबन्ध व व्याख्या याना तःगु चीज पदार्थ ग्रहण याना कया विज्याये योग्य जुया च्वन । उगु उगु थासं थ्यंयंक वःपिं थःपिनि स्नेह व सन्मान याये बहःपि थःथिति इष्टमित्रपिन्त स्वागत याना नके त्वंके माल धाःसा थी थी कथं सजे धजे याना बांवांलाक व्यवस्था याये माःगु स्वाभाविक हे जुल । उकथं दकपसबे भिक ताजिक सजे धजे याना प्याख्या याना तये बहःगु सासा भिंभिंंगु नंसा त्वंसातंयूत समेत थुपि आर्यपिसं गृहण याना कया विज्याये योग्य जुया च्वन । छाया धाःसा; अतिथि पाहुनातयूत सेवा सत्कार यायेगु थुगु जन्मया सामान्य प्रतिफल मात्र हानं लाभ जुइ यः । लिपायागु जन्मया सामान्य प्रतिफल मात्र हानं लाभ जुइ यः । लिपायागु जन्मया महान फल अनुभव याये दइगु मखु । दानया प्रतिफल महान व उत्तम याये सःगु गुण दया विज्याःपि वस्पोल आर्यपिन्त बियागु दान ला धाये हे फइ मखु कथं महान विपुल प्रतिफल अनुभव याये दइगु सुनिश्चित जुया च्वन । उकि हे “उजोगु आगन्तुक दानयात अतिथि पाहुनातयू निर्तिं तीजक लिक्कु का वस्पोल आर्यपिन्त जक दान याये योग्य जू” धका पिशुद्धि मार्ग (१-२१३)-यू धया तल ।

मेगु कारण छथी

अतिथि पाहुनापिं स्वया अप्वः दान ग्रहण याये योग्य जुया च्वंगुली महान प्रतिफल दइगु जक मखु ध्वदुइके थाकूइगु चूलाके थाकूइगु नं कारण छथी हे जुया च्वन । सब्बसाभ्यागतो गुरु = थःथायू थ्यंयंक वइपि अतिथि पाहुनात सकलें गौरवनीयपिं हेरविचार याये माःपिं हे खः । संघपि दाता दातामाँपिनिगु आश्रय कर्या जीवन निर्वाह याये माःपि जुया दाता दातामाँपिंथायू उपसंक्रमण याये माःपिं जुया “आगच्छतीति आगन्तुकी= वये सःपि जूया निर्तिं आगन्तुक धाइ” धयागु अर्थ अनुसार अतिथि पाहुनापिं हे जुल । लौकिक अतिथि पाहुनापिं बारबार ध्वदुया चूलाना च्वनीपिं जुया अपायसकं विशेषता दुपिं मखु । ध्वदुइके चूलायेके थात्रूपिं नं मखु । संघपिं ला तथागत प्रादर्भाव जुया विज्याइबले तिनि खने दयेक विज्याइगु स्वभाव दुपिं जुया तथागतपिं लिसे चूलाना च्वनीपिं जुया अपायसकं विशेषता दुपिं मखु । ध्वदुइके चूलायेके थात्रूपिं नं मखु । संघपिं ला तथागत प्रादर्भाव जुया पबज्याइबले तिनि खने दयेक विज्याइगु स्वभाव दुपिं जुया तथागतपिं लिसे चूलाये थाकूथें हे चूलाये थाकूपिं विश्व अतिथि पाहुनापिं जुया च्वन । गुणत्मक कथं धाल धाःसा नं लौकिक अतिथि पाहुनापिं स्वया प्रसन्न व प्रसादनीयगु धर्मत दुपिं व्यक्तिपिं जक खः । उकि “संघसदिसो पाहुनाको नाम नत्थि= संघं समानपिं अतिथि पाहुना धयापि मदु” धका विशुद्धिमार्ग (१-२१३)-यू धया तःगु दु । उकथं ध्वदुइके चूलायेके थाकूगु, प्रसन्न व प्रसादनीयगु गुण दया च्वंगु कारणं याना लोकयू याना लोकयू सर्वोत्तम रुपं (सन्मान) याये बहःपि शीर्षस्थ अतिथि पाहुनातयूत समेतं स्वांगग मया : से हे तीजक चीका तथा बुद्ध-श्रावक थुपिं आर्य संघपिन्त जक दान प्रदान याये बहः जुया च्वन ।

७-दक्खिणेय्य गुण

दक्खिणेय्य वर्णन दक्खिणेय्य = सही दानयात ग्रहण याये योग्य जुया च्वन । वायात दान यात धाःसा वया पाखें छुं छगू लाभ प्राप्त जुइ धका आशा तथा बिल धाः सा दक्खिणा (=सही दान उत्तम दान) धाइ मखु । परलोकथा सुखयात उद्देश्य तथा बीगु दानयात जक दक्खिणा धायेमाः । शीलादि गुण मदुपिसं ला आशा याइगु प्रतिफल बी मखुगु जूया निर्तिं उगु दान ग्रहण याये मत्वः । आर्यपिसं जक इमिसं इच्छा याक्व फल सिद्ध जुइका बी सःगु जुया दक्खिणेय्य (=सही दान भिंंगु दान ग्रहण याना कया विज्याये ल्वः जू) धका धायेमाः । (रतन सुत्त, ये पुग्गला गाथायू वः गु दक्खिणेय्य वर्णन (पौल्या : २४०-१) नं स्वंये माल ।)

८-अञ्जलीकरणीय गुण

श्रञ्जलीकरणीय वर्णन श्रञ्जली करणीय = ल्हाः विन्ति याये योग्य जुया च्वन । शील, समाधि, प्रज्ञा शिक्षा गुण शक्ति सम्पन्न जुया विज्याः पि जुया हे थ्वस्पोल उत्तम आर्यपिं सम्पूर्ण लोकवासी सकसिनं श्रद्धोत्रत जुया गौरव तद्गु नमस्कार याद्गुयात ग्रहण याये ल्वः जू । शील भंग जुया च्वपिं भिक्षु श्रमणपिं गृहस्थीपिनिगु वन्दना प्रणाम आदिया कारणं अति गरुभार दुपिं जुया गनं जक नमस्कार याये ल्वः पिं जुइ ! धात्थें खः; तुति निपां क्वात्तु से बल्ला गु छयंगु-खिपतं बेरे याना घिस्त्रे याना सायेका च्वने माः गुलिं क्वे स्योलय् तिक्क ला कुच्चा कुच्चा वयेका च्वने माः म्हसिगु दुःख स्वया गृहस्थी पिसं नमस्कार याका च्वंगु कारणं उत्पन्न जुया वद्गु शील हीनम्हसिगु दुःख अत्यधिकगु जुल । भालां छाती सुइका च्वने माः म्हसिगु दुःख स्वया शील मदयेक गृहस्थी पिनिगु नमस्कार फया च्वनीम्ह भिक्षुया दुस्ख भं अप्वं तीव्र जुया च्वन । त्हाउंसे राक जुइक मि छवया च्वंगु नं पाता म्हय् भुंके माः म्हसिगु दुःख स्वया दातापिनिगु चीवर पुनेगुया कारणं जुया वद्गु शील हीनम्ह भिक्षुया दुःख महान जुया च्वन । त्हाउंसे राके जूगु नं ग्वारा नुने माः म्हसिगु दुःख स्वया दाता दातामापिनिगु भोजन सेवन यायेगु कारणं जुइ तिनिगु शील भ्रष्टम्ह भिक्षुया दुःख अत्यधिक नष्टकारक जुया च्वन । मि हाबला हाबला वया च्वंगु च्वाँ च्वाँ पूगु नं खासी च्वने माः म्हसिगु दुःख स्वया विहारय् च्वनेगुया कारणं जुइका च्वने माः गु शील मदुम्ह भिक्षुया दुःख विशाल व अति दुःखदायी जुया च्वन ।

थुपिं तथ्यतयत्त अग्गिक्खन्धोपम सुत्त (अं. २-४९५ ; विसुद्धिमग्ग १-५२)-य् कना विज्यात । उकि नमस्कार यायेगु द्वारा याये बहः गु सत्कार अति उच्चगु क्रियाकलाप जुया शील मदुम्हसिगु प्रति अतिकं गरुभार जुया शीलवानपिं आर्यपिनिगु निंतिं ला उगु कार्य दकसिबे उचितगु ल्वः गु योग्यगु जुया च्वन । वस्पोलपिं नं उचित, योग्य व ल्वः पिं व्यक्तिपिं जुया च्वन ।

९- अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्त गुण

अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्तं लोकस्स वर्णन अनुत्तरं पुञ्जक्खेत्तं लोकस्स सम्पूर्ण लोकया भिंगु कुशल पुसा पीगु लागी सर्वोत्तम क्षेत्र जुया विज्यात । कोशल जुजु गुजोपि व्यक्तिपिन्त वीगु दान महत्फलदायी जू धका निवेदन याः बले “शीलवानम्ह व्यक्तियात ब्यूगु दान महत्फलदायी जुया शील हीनम्ह व्यक्तियात ब्यूगु दान उकथं महत्फलदायी मजू” धका तथागतं आज्ञा दयेका विज्यात । (सगाथावग्ग इस्सत्थ सुत्त ९९) । निस्सन्देह ; चा मभिंगु बुइं गनं भिंगु ताजागु पुसा पिना धका बालिनालित बांलाक खः । उम्ह व्यक्ति प्रति यानागु भिंगु कुशल वीज गनं महत्फलदायी जुइ फइ धका !

चा नं भिना लः नं दुगु भिंगु बुइं पीगु पुसां जक माक्व धाक्व बालिनालि बीके सइ । तथाकथित गुणत अनुसार आर्यसंघपिनि प्रति याक्व कुशल वीजत अतिकं समृद्धगु फलत वी सः गु जुया संघपिन्त “अनुत्तर पुञ्जक्खेत्त” भिंगु कुशल कर्म वीज पीगुया सर्वोत्तम वुँ धका प्रशसा याना तः गु खः ।

(९५) संघं हि वो भिक्खवे अनुस्सरतं यं भविस्सति भयं वा छम्भित्त वा लोमहंसो वा ; सो पहीयिस्सति ।

(९५) हि=अनुस्मरण यायेगुया कारण छु धाः सा; भिक्खवे=भिक्षुपिं; संघं=संघयात; अनुस्सरतं= बारबार लुमंका अनुस्मरण याइपिं; वो=छिमित; यं भयं वा=गुगु भय वा; यं छम्भित्त वा= गुगु शारीरिक कम्पन वा; यो लोमहंसो वा=गुगु चिमिसं व्वाँ व्वाँ दनिगु रौकहर्षण; भविस्सति=जुइ; सो=उगु भय, कम्पन, व रौकहर्षण; पहीयिस्सति=प्रहीण याना हटे यायेगु जू वनी ।

(९६) तं किस्स हेतु ?

तथागतो हि भिक्खवे अरहं सम्मासम्बद्धो वीतरागो वीतदोसो वीतमोहो अभीरु अछम्भी अनुवासी अपलायीति ।

(९६) तं = उगुं भय त्राश आदि न्हना मदया वनीगु ; किस्स हेतु = छु कारणं लय ? भिक्खवे = भिक्षुपिं ; हि यस्मा = गुगु कारणं ; अरहं = पूजा विशेषयात ग्रहण याना कया विज्याये योग्य जुया विज्याःम्ह ; सम्मासम्बद्धो = सम्पूर्ण धर्मयात पूर्ण रुपं निर्दशक गुरु मदयेक यथार्थ रुपं सिया पवज्याःम्ह ; तथागतो = जि तथागत ; वीतरागो = रागं रहितम्ह ख ।; वीतदोसो = दोषं रहितम्ह ख ।; वीतमोहो = मोहं रहितम्ह ख ;; अभीरु = ग्यायेगु थारा न्हुइगु मदुम्ह ख ;; अछम्भी = मह थरथर खाइगु मदुम्ह ख ;; श्रनुवासी = त्राश चायेगु मदुम्ह ख ;; श्रपलायी = विस्सुं वनेगु वानि दया मविज्याः मह खः । इति = थुगु कारणं हे खः ।

(९७) इदमवोच भगवा ; इदं वत्वान सुगतो श्रथापरं एतदवोच सत्था ।

(९७) भगवा = भगवान बुद्ध ; इदं = थुगु “सचे तुम्हाकं भिक्खवे” आदि गद्य उत्तम देशनायात ; श्रवोच = आज्ञा दयेका विज्याये धुंकल ; सुगतो = भिंगु खँ ल्हाना विज्याये सःम्ह तथागतं ; इदं = थुगु गद्य देशनायात ; वत्वान = आज्ञा दयेका विज्याये धुंका ; श्रथ = अनं लिपा ; सत्था = देव मनुष्यपिनि शास्ता वस्पोल तथागतं ; श्रपरं = मेगु ; एतं = थुगु गाथाबन्ध पद्य धर्मदेशनायात ; श्रवोच = आज्ञादयेका विज्यात ।

(९८) श्रञ्जे रुक्खमूले वा ; सुञ्जागारे व भिक्खवो ।

श्रनुस्सरेथ सम्बुद्ध ; भयं तुम्हाकं नो सिया ।

(९८) भिक्खवो = भिक्षुपिं ; श्रञ्जे वा = जंगलय् वा ; रुक्खमूल वा = सिमा क्वय् वा ; सुञ्जागारे = सूनसानगु पर्णशाला कुटी ; सम्बुद्ध = जि तथागतयात ; श्रनुस्सरेथ = बारवार लुर्मका अनुस्मरण या ; एवं = थथे अनुस्मरण यात धाः सा ; तुम्हाकं = छिमित ; भयं = भय व त्राश ; नो सिया = जुइ मफला च्वनी ।

(९९) नो चे बुद्धं सरेय्याथ ; लोकजेठ नरासभं ।

श्रथ धम्मं सरेय्याथ ; निय्यानिकं सुदेसितं ॥

(९९) लोकजेठ = लोकया नाय ; जेष्ठ जुया विज्याःम्ह ; नरासभं = अतुनीय पवित्र पुद्गल जुया विज्याःम्ह ; बुद्धं = जि तथागत बुद्धयात ; नो चे सरेय्याथ = यदि लुममंकल धाः सा ; श्रथ = अथे लुममंकीबले ; निय्यानिकं = संसार वर्त (चाकलं) पिहाँ वने सःगु ; सुदेसितं = बांलाक कना तथा विज्याःगु ; धम्मं = उत्तम धर्मयात ; सरेय्याथ = लुमंके माल ।

(१००) नो चे धम्मं सरेय्याथ ; निय्यानिकं सुदेसितं ।

श्रथ संघं सरेय्याथ ; पुञ्जक्खेत्त श्रनुत्तरं ॥

(१००) निय्यानिकं = संसार वर्त पिहाँ वने सःगु ; सुदेसितं = बांलाक कना तथा विज्याःगु ; धम्मं = उत्तम धर्मयात ; नो चे सरेय्याथ = यदि लुममंकल धाः सा ; श्रथ = अथे लुममंकीबले ; श्रनुत्तरं = ज्वः मदुगु ; पुञ्जक्खेत्त = भिंगु जातया पुसा पीगु बांलाः गु बुँ बालि जुया च्वंगु ; संघं = संघयात ; सरेय्याथ = स्मरण याये माल ।

(१०१) एवं बुद्धं सरन्तानं ; धम्मं संघञ्च भिक्खवो ।

भयं वा छिम्भितत्तं वा ; लोमहंसो न हेस्सति ॥

(१०१) भिक्खवो = भिक्षुपिं ; एवं = थथे जि तथागतं निर्दशन वियागु अनुरुपं ; बुद्धञ्च = जि तथागत बुद्धयात ; धम्मञ्च = उत्तमगु धर्मयात व ; संघञ्च = उत्तम संघयात ; सरन्तानं =

लुमंका स्मरण याइपिं छिमित ; भयं वा = ग्याइगु थारा न्हुइगु ; छम्भित्त वा = म्ह थरथरं खाइगु वा ; लोमहंसो वा = चिमिसे व्वे व्वे दनिगु ; न हेस्सति = जुइ मखु ।

निगमन देशना गद्य - अः पुल
सीके बहः गु अभिप्राय सहित
धजग्ग सुत्त न्हूगु निश्रय
क्वचाः गु जुल ।

बोज्झंग सुत्त न्हूगु निश्रय

(१३५) संसारे संसरन्तानं ; सब्बदुक्खविनासने ।
सत्त धम्मं च बोज्झङ्ग ; मारसेनापमद्वे ॥

(१३६) बुज्झवा येच्चि'मे सत्ता ; तिभवा मुत्तकु'त्तमा ।
श्रजाति' मजरा' ब्याधिं ; श्रमतं निब्भयं गता ॥

(१३७) एवमादिगुणूपेतं ; श्रनेकगुणसङ्गहं ।
श्रोसधञ्च इमं मन्तं ; बोज्झङ्गञ्च भणाम हे ॥

(१३५-७) हे=हे सत्यपुरुषपिं ; संसारे = संसारय् ; संसरन्तान = चाः चाः हिला जुया च्वंपि सत्वप्राणीपिनि ; सब्बदुक्खविनासने = सम्पूर्ण दुःखयात विनाश जुइके यःगु ; मारसेनापमद्वे = मारसैन्य संगठनतयत्त प्रमर्दन व नष्ट भ्रष्ट याये यः गु ; बोज्झत्वा = अवबोध जूगु कारणं ; उत्तमा = उत्तमपिं ; इमे सत्ता = थुपिं सत्वपिं ; तिभवा = स्वंगू भवं ; मुत्तका = मुत्त जुइ दुपिं जुया ; श्रजाति = प्रतिसन्धि च्वनेगु मदुगु ; श्रजरं = जीर्ण जुइगु मदुगु ; श्रब्याधिं = रोग जुइगु मदुगु ; श्रमतं = मरण जुइगु मदुगु ; निब्भयं = भय मदुगु ; निब्बानं = निर्वाणय् ; गता = थ्यकं वने धुंकल । एवमादिगुणूपेतं = इत्यादि गुणनिशंसं जाया च्वंगु ; श्रनेकगुणसङ्गहं = आपालं आपालं गुणत संचित जुया च्वंगु ; श्रोसधञ्च = रोग लंकेगु विषयय् वास : समान नं च्वंगु ; मन्तञ्च = अन्तराय मदयेकेगुली मन्त्रथे नं जुया च्वंगु ; इमं बोज्झङ्ग = थुगु बोध्यंग सूत्र परित्राणयात ; मयं = जिमिसं (भीसं) ; भणाम = पाठ याये नु ।

(भावार्थ अःपु)

(१३८) बोज्झङ्गो सतिसङ्घातो ; धम्मानं विचयो तथा ।

वीरियं पीति पस्सद्धि ; बोज्झङ्गा च तथा'परे ॥

(१३९) समाधुपेक्खा बोज्झङ्गा ; सत्त'ते सब्बदस्सिना ।
मुनिना सम्मदक्खाता ; भाविता बहुलिकता ॥

(१४०) संवत्तन्ति श्रभिञ्जाय ; निब्बानाय च बोधिया ।
एतेन सच्चवज्जेन ; सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥

(१३८-४०) सतिसङ्घातो = स्मृति धयागु ; बोज्झङ्गो च = बोध्यंग ; धम्मानं विचयो च = धर्मविचय बोध्यंग ; तथा = अनं मेगु ; वीरियं च = वीर्य बोध्यंग ; पीति-पस्सदिबोज्झङ्गा च = प्रीति बोध्यंग प्रश्रब्धि बोध्यंग ; तथा = अनं मेगु ; श्रपरे = अतिरिक्तगु ; समाधुपेक्खा बोज्झङ्गा च = समाधि बोध्यंग व उपेक्षा बोध्यंगत ; इति = थुकथं ; सब्बदस्सिना = सम्पूर्ण धर्मयात दक्वं सिया विज्याना तःगु ; सत्त = न्हेगू ; एते = थुपि बोध्यंग धर्मतयत्त ; भाविता = वृद्धि जुइकल धाः सा ; बहुलीकता = बारबार अभ्यास याना यंकल धाः सा ; श्रभिञ्जाय च = प्यंगु सत्ययात सकिेया नितिं ; निब्बानाय च = निर्वाणया नितिं ; बोधिया च = मार्ग ज्ञानया नितिं नं ; संवत्तन्ति = जुइगु जुया च्वन । एतेन सच्चवज्जेन = थुगु सत्य वचनया कारणं ; ते = छन्त ; सब्बदा = न्हाबलें , सोत्थि = सुखी श्रस्ति ; होतु = जुइमाल ।

न्हेगू बोध्यंग भावार्थ सम्पूर्ण धर्मयात दक्वं सिया विज्याकम्ह तथागतं कना विज्याना तःगु स्मृति, धर्मविचय, वीर्य, प्रीति, प्रश्रब्धि, समाधि व उपेक्षा धयागु न्हेगू बोध्यंग थुपि धर्मतयत्त अभ्यास व वृद्धि जुइकल धाः सा प्यंगु सत्य सीकेया नितिं ; निर्वाण लाभया नितिं, मार्ग प्राप्तिया नितिं जुइगु जुया च्वन । थुगु सत्य वचनया कारणं छन्त न्हाबलें सुखी श्रस्ति जुइमाल ।

(१४१) एकस्मिं समये नाथी ; मोग्गल्लानञ्च कस्सपं ।
गिलाने दुक्खिते दिस्वा ; बोज्झङ्गे सत्त देसयि ॥

(१४१) एकस्मिं समये = छगू इलय् ; नाथो = भगवान बुद्ध ; मोग्गल्लानञ्च = मौद्गल्यायन स्थविरयात व ; कस्सपञ्च = कश्यप स्थविरयात ; गिलाने = म्हं मफया च्वंगुयात ; दुक्खिते = दुःखी जुइका च्वंगुयात ; दिस्वा = खना विज्याना ; सत्तबोज्झङ्गे = न्हेगू बोध्यंग ; देसयि = देशना याना विज्यात ।

(१४२) ते च तं श्रभिनन्दित्वा ; रोगा मुसञ्चसु तङ्गणे ।
एतेन सच्चवज्जेन ; सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥

(१४२) ते च = शीपं स्थविरपिसं नं ; तं = उगु न्हेगू बोध्यंग उपदेशयात ; श्रभिनन्दित्वा = हर्षाल्लास पूर्वक ग्रहण याना ; तङ्गणे=उगु क्षणय् ; रोगा=रोगं ; मुच्चिसु = लना मुक्त जुया वन । एतेन सच्चवज्जेन = थुगु सत्य वचनया कारणं ; ते = छन्त ; सब्बदा = न्हाबलें ; सोत्थि = सुखी श्रस्ति ; होतु = जुइमाल ।

(भावार्थ अःपु)

बोध्यंग सूत्र उत्पत्ति पह : छगू इलय् भगवान बुद्ध राजगृह नगरया वेलुवन विहारय् नगरया लिक्क पिप्पलि गुफाय् च्वना विज्याना च्वंम्ह आयुष्मान महाकश्यप म्हं मफया च्वंगु जुया तथागत विज्याना न्हेगू बोध्यंग न्हेगू बोध्यंग धर्म उपदेश याना विज्यात । उगु उपदेश द्वारा हे आयुष्मानया ल्वय् छत्थुं लना वन । उगु उपदेश न्यना विज्याः म्ह आयुष्मानयात “जि उपसम्पत्र जुया न्हेन्हु दुखुनु सत्ययात सीके दुगु अवस्थाय् थुपिं बोध्यंग धर्मत प्रकट रुपं लुया वये नं । बुद्ध-शासन ला धात्थें संसार वर्त दुःख मुक्त जुइकीगु सही जुया च्वन खनि सा” धका विचा : लुया वःसेलि शरीरं

हि परिशुद्ध जुया वया उपादा रुपत यच्चुसे च्वना वःगुलिं पलेहलय् कुतु वःगुलः फुतिथें शरीर रोग चिला तना वंगु जुल । अथे हे गृहकूट पर्वतय् वास याना विज्याना च्वंम्ह आयुष्मान मौद्गल्यायन स्थविर म्हं मफुबले बोध्यंग सूत्रयात हे तथागतं कना विज्याःगु अवस्थाय् आयुष्मानया रोग छत्थुं कया वांछ्वया वीथें लना वने नंगू जुल ।

(१४३) एकदा धम्मराजापि ; गेलञ्जेना'भिपीलितो ।
चुन्दत्थेरेन तंयेव ; भणापेत्वान सादरं ॥

(१४४) सम्मोदित्वान श्राबाधा ; तम्हा बुद्धासि ठानसो ।
एतेन सच्चवज्जेन ; सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥

(१४३-४) एकदा=छगू इलय् ; धम्मराजापि = धर्मराज तथागत नं ; गेलञ्जेन = रोग वेदनां ; श्रभिपीलितो = तीव्र रुपं सास्ति याःगु जुया ; चुन्दत्थेरेन = चुन्दस्थविरयात ; तं येव = उगु बोध्यंग धर्मयात हे ; सादरं = आदर गौरव पूर्वक ; भणापेत्वान = पाठ याके बिया ; सम्मोदित्वान = लय् लय् ताया विज्याःगुलि ; ठानसो = उगु क्षणय् हे ; तम्हा श्राबाधा = उगु रोगं ; बुद्धासि = लना दना विज्यात । एतेन सच्चवज्जेन = थुगु सत्य वचनया काणं ; ते = छन्त ; सब्बदा = न्हाबले ; सोत्थि = सुखी श्रस्ति ; होतु = जुइमाल ।

(बोध्यंग प्रतिफल भावार्थ अःपुल)

तथागतयागु रोग तथागत राजगृह नगरया वेलुवन विहारय् विराजमान जुया च्वना विज्याःबले अस्वस्थ जुया विज्याःगुलिं आयुष्मान चुन्दयात बोध्यंग धर्म पाठ याये नितिं आज्ञा दयेका विज्यात । आयुष्मान महाकश्यप आयुष्मान मौद्गल्यानपिन्त तथागतं कना विज्याःगु बोध्यंग सूत्रयात हे आयुष्मान चुन्दं पाठ याना न्यंकूगु अवस्थाय् तथागतयागु तीव्र वेदना तुरुन्त लना तना वंगु जुल ।

(१५५) पहीना ते च श्राबाधा ; तिण्णत्रम्पि महेसीनं ।

मग्गाहता किलेसाव ; पत्ता'नुप्पत्तिधम्मकतं ।

एतेन सच्चवज्जेन ; सोत्थि ते होतु सब्बदा ॥

(१५५) मग्गाहता = आर्य मार्ग धर्म चीका विनाश याना तःगु ; किलेसा = क्लेशत ; अनुप्पत्तिधम्मकतं = हानं दोहरे जुया उत्पन्न जुइ मखुतगु स्वभाव दुगुया स्थिती ; पत्ता इव = थ्यंक वंगुथें ; तथा = अथे हे ; तिण्णत्रम्पि = स्वम्हं जुया विज्याकपिं ; महेसीनं = शीलस्कन्ध आदि माला विज्याकम्ह तथागत, निम्ह आयुष्मान स्थविरपिनि ; पहीना = बोध्यंग धर्म चीका हटे याना छ्वये धुंकूगु ; ते श्राबाधा च = उगु रोगत नं ; अनुप्पत्तिधम्मकतं = हाकनं दोहरे जुया उत्पन्न जुइ मखुतगु स्वभाव दुगुया स्थिती ; पत्ता = थ्यने धुंकल । एतेन सच्चवज्जेन = थुगु सत्य वचनया कारणं ; ते = छन्त ; सब्बदा = :न्हाबले; सोत्थि = सुखी श्रस्ति ; होतु = जुइमाल ।

बिल्कुल रोग तंगुया भावार्थ मार्ग चीका हटे याये धुंकूगु क्लेशत हानं दोहरे याना लुया वइ मखुत्तगुथें महिषि स्वम्हसिगु (= तथागत, आयुष्मान महाकश्यप, आयुष्मान महामौद्गल्यानपिनि) बोध्यंग धर्म चीका हटे याना छ्वःगु वेदनात नं लिपा हानं बिल्कुल लुया मवःगु स्थिती थ्यंक वन । थूगु सत्य वचनया कारणं छन्त न्हाबले सुखी श्रस्ति जुइमाल ।

लुमंके बहःगु अभिप्राय लिसं
बोध्यंग सूत्र न्हूगु निश्रय
क्वचाःगु जुल ।

“पञ्चा नरानं रतन”

बुद्धकालीन ब्राम्हण

परियत्ति सद्धम्म कोविद अन्तिम वर्ष

(कक्षा १०, प्रथम पत्र)

न्हूगु परित्राण निश्रय ३० अंक, ८ घण्टा

लेखक - भिक्षु अमृतानन्द महास्थविर

Dhamma.Digital

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

१. अजित माणव

परिचय

अतीत कथा

अपदावपालि अनुसार पभोत्तर बुद्धको^१ पालामा यी अजित माणव त्रिदण्डधारी तपस्वी भई हिमाल प्रदेशमा बसेका थिए र मधु, तेल तथा प्रदीपद्वारा यिनले पभोत्तर बुद्धलाई पूजा गरेका थिए^२ ।

यिनको प्रदीपपूजालाई स्वीकारगरी पभोत्तर बुद्धले त्यसको फल प्रकाश पार्नुहुँदै यस्तो भन्नुभयो -

“जसको मलाई यो प्रदीपदान गर्यो उ भविष्यको साठीहजार कल्पलम्भ देवलोकमा अभिरमण गर्नछ । हजार पठकसम्म चक्रवर्ती राजा

१. दीपंकर बुद्धदेखि लिएर दशौं हुन् । बु.वं.पा.पृ.३३७ : पदुमुत्तरबुद्धवंसो ।

२. “तिदण्डके गहेत्वान, अब्भोकासे ठपेसहं ।

पदीपं पज्जलित्वान, अट्टक्खत्तु अवन्दहं ॥”

अप.दा.पा.१.पृ.४२९: अजितत्थेर अपदानं, गा.नं.४९०

हुनेछ । छत्तीस पटकसम्म देवेन्द्र हुनेछ र सातशय पटकसम्म पृथ्वीको राजाभई राज्य चलाउने छ ...^१ । अनि एकलाख कल्पपछि ओक्काक कुलमा गौतम योत्र नामक शास्ता लोकमा उत्पन्न हुनुहुनेछ र जसको धर्ममा दीक्षित भई आस्त्रव क्षीणगरी, शाक्यसिंह गौतम सम्यक् सम्बुद्धलाई रिसाउने छ र उसको नाम अजित रहनेछ^२ ।”

यसरी पभोत्तर बुद्धबाट भविष्यवाणी पाएका यी अजित माणव संसारमा घुम्दैफिदै एकात्रब्दे कल्पमा विपश्री बुद्धलाई पनि यिनले आफ्नै हातले कपित्थफल (= Wood apple) दानदिएका थिए भन्ने कुरा थेरगाथा अट्टकथाले उल्लेख गरेको छ^३ ।

वर्तमान कथा

त्यसपछि पनि अनेक कुशल कर्महरु गरी अनेक देवलोकहरुमा संचरण गरी यस भद्रकल्पमा शाक्यमुनि गौतमबुद्ध उत्पन्न हुनुभन्दा अगावै श्रावस्तीमा महाकोशल राजाको अग्रासनिक ब्राह्मणको पुत्र-

१. “सट्टिकप्पसहस्सानि, देवलोके रमिस्सति ।

सहस्सक्खत्तु राजा च, चक्कवती भविस्सति ॥

“छत्तिसक्खत्तु देविन्दो, देवरज्जं करिस्सति ।

पथवियं सत्तसतं, विपुलं रज्जं करिस्सति ॥ ...” अप.दा.पा.१.पृ.४२२.अजितत्थेर अपदानं,

गा.नं.४९९, ५००

२. अप.दा.पा.१.पृ.४२२.अजितत्थेर अपदानं, गा.नं.५०६-०८

३. थेर.गा.अ.क.१.पृ.७३: अजितत्थेरस्स गाथावणणा ।

भई उनी जन्मे । उनको नाम अजित थियो । त्यसबखत तीन महापुरुष लक्षणहरुले युक्त भएका, तीनै वेदमा पारंगत बावरी^१ भन्ने ब्राह्मण श्रावस्तीबाट निस्केर तापस भेष लिई प्रव्रजित भई गोदावरी तीरमा कपित्थतीर्थाराममा बसेका थिए । अजित माणव बावरी भाषा^२ थिए र पछि उनी बावरीकहाँ गई प्रव्रजित भए^३ । माणवका एकहजार शिक्ष्यहरु पनि थिए^४ ।

उपरोक्त आराममा बसिरहेको बेलामा एकदिन अर्थकामी देवताको कुरा सुनेर अजित सहित* सबै सोह्र शिष्यहरुलाई बोलाई बावरी ब्राह्मणले यस्तो भने -

“हे शिष्य हो ! लोकमा बुद्ध उत्पन्न भए भनी भन्दछन् हो होइन बुझेर आओ^६ ।

बावरी ब्राह्मणले बुद्धसँग सोध्ने प्रश्नहरु पनि माणवलाई सिकाएका थिए । यी सबै कुराहरु बावरी ब्राह्मणको कुरा विस्तृतरूपले उल्लेख भएका छन् । बावरी ब्राह्मणले यस्तो पनि सोचे ।

१. बावरी ब्राह्मणका कुराहरु बु.ब्रा.भा-३ मा उल्लेख भएका छन् ।
२. अं.अ.क.।.पृ.१८४: मोघराजकथा ।
३. थेर.गा.अ.क.।.पृ.७३ : अजितत्थेरस्सगाथावणना ।
४. सुत्त.नि.अ.क.पृ.४३८ : अजितसुत्तवणना ।
५. थेर.गा.अ.क.।.पृ.७३ : अजितत्थेरस्सगाथावणना ।
६. अं.अ.क.।.पृ.१८३ : मोघराज कथा ।
७. बु.ब्रा.भा-३ मा ।

थिए कि-“यी ब्राह्मण माणवहरु सबै विद्वान् छन् । बुद्धको उपदेश सुनेपछि यिनीहरु म कहाँ फर्कर आउलान् वा नआउलान् भन्नसकिन्न ।” यति सोचेर आफ्नो भाञ्जा अजित माणवलाई बोलाई बावरी ब्राह्मणले यस्तो भने -

“अरुहरु फर्कर आए पनि नआए पनि तिमी चाहिँ फर्कर आई अवश्य पनि मलाई समाचार भन्न आउनुपर्छ^१ ।

अनि बावरी ब्राह्मणलाई अभिवादन गरी बावरीको जेठो शिष्यहुने अजित माणव अरु साथी शिष्यहरुका साथ उत्तराभिमुख भई अलक देशको राजधानी प्रतिष्ठान नगर , महिष्मती , उज्जैन , मोनद्धपुर , वेदिस , वनसह्य , कौशम्बी तथा साकेत हुँदै श्रावस्ती पुगे^२ । त्यस समय बुद्ध भगवान् श्रावस्तीमा नभई राजगृहस्थित पाषणक चैत्यमा हुनुहुन्थ्यो । अनि अजित माणवहरु पनि सेतव्य , कपिलवस्तु , कुशीनगर , पावा , भोगनगर र वैशाली भई क्रमशः मगध राजधानी राजगृहमा पुगी पाषणक चैत्यमा पुगे^३ ।

त्यहाँ पुगेपछि बुद्धको शरीरमा महापुरुषलक्षणहरु देखेर अजित माणवले बावरी ब्राह्मणले सिकाए बमोजिम बुद्धसँग मनले प्रश्नहरु सोधे । अनि बुद्धबाट प्रश्नहरुको उत्तर सुनिसकेपछि अजित माणव हर्षले गद् गद् भए र उनीहरु सबैले बुद्धको चरणकमलमा शीरले ढोगे ।

१. अं.अ.क.।.पृ.१८४ : मोघराजकथा ।
२. सुत्त.नि.पा.पृ.४२२ : बत्थुगाथा , परायणवग्गो ।
३. तुत्त.नि.पा.पृ.४२२ : वत्थुगाथा , परायणवग्गो ।

यस विषयमा जम्मै कुराहरु बावरी ब्राह्मणको कुरामा उल्लेख भएका छन् ।

अजित माणवले मनले सोधेका प्रश्नहरुका उत्तरहरु दिइसक्नु भएपछि बुद्ध भगवानले अरु पनि केही सोध्न चाहन्छौ भने सोध भनी उनीहरुलाई भन्नुभयो । अनि सर्वप्रथम अजित माणवले बुद्धसँग प्रश्न सोधे । जुन कुरा अगाडि अनुदित मूल सूत्रमा छ ।

प्रश्नका उत्तरहरु सुनिसकेपछि, उपदेशको अन्तमा अजित माणव आफ्ना एकहजार (१०००) शिष्यहरुका साथ अरहत्वमा प्रतिष्ठित भए भनी सुत्तनिपातट्ठकथाले^१ उल्लेख गरेको छ ।

थेरगाथा अट्ठकथामा चाहिँ प्रश्नका उत्तरहरु सुनिसकेपछि प्रसन्नतापूर्वक अजित माणव भगवान्कहाँ प्रव्रजित भई कर्मस्थान (= ध्यान) ग्रहण गरी , विपश्याम ध्यान अभिवृद्धिगरी अरहत् भएको कुरा उल्लेख भएको छ^२ ।

अरहत्वमा प्रतिष्ठित भइसकेपछि जब अजित माणवले भगवान्सँग भिक्षुत्वकोनिमित्त प्रार्थना गरे तब भगवान्ले हात पसारी “आऊ भिक्षु” भनी भन्नुभयो र तदनन्तर अजित माणव सहित उनका सबै एकहजार शिक्ष्यहरुका चर्म, वल्कल तथा जटाहरु सबै अन्तर्धान भए र शीरमा दुइ औंला जति मात्र केश बाँकीरहे । अनि ऋद्धिमय पात्र-

१. पृ. ४६८ : अजितसुत्तवण्णना ।
२. थेर. गा. अ. क. ६. पृ. ७३ : अजितत्थेस्सगाथावण्णना ।

चीवर धारी भिक्षुहरु भई उनीहरु सबै भगवान्को अगाडि दुइहातजोरी नमस्कार गरी बसे^१ ।

अरहत् भइसकेर भिक्षुजीवन बिताई बसिरहनु भएका आयुष्मान् अजितले आफ्नो प्रीतिवाक्य प्रकटगर्द थेरगाथापालिमा यस्तो भन्नु भएको छ -

“मरणे मे भयं नत्थि, निकन्ति^२ नत्थि जीविते ।
सन्देहं निक्खिपिस्सामि, सम्पजानो पटिस्सतो^३ति^४ ॥”

अर्थ -

“मरणमा मलाई भयछैन, जीवनमा अनुराग छैन, छाड्नुपर्न यो देहलाई स्मृतियुक्त भई छाड्ने छु ।”
आफ्नो पूर्व चरित्रको अनुस्मरण गर्नुहुँदै वहाँले अपदानपालिमा यस्तो उल्लेख गर्नुभएको छ -

१. “तुसिताहं चवित्वान, ओक्कामिं मातुकुच्छियं^५ ।
जायमानस्स सन्तस्स, आलोको विपुली अहु ॥

१. सुत्त. नि. अ. क. पृ. ४६८ : अजितसुत्तवण्णना ।
२. स्याम र रोमनमा : ‘निकत्ती’ ।
३. सिंहल, स्याम र रोमनमा : ‘पतिस्सतो’ ।
४. थेर. गा. पा. पृ. २३८ : अजितत्थेरगाथा ।
५. स्याममा : ‘मातुकुच्छिया’ ।

२. “अगारा अभिनिक्खम्म , पब्बजिं अनगारियं ।
बावरिं उपसङ्गम्म , सिस्सतं अज्जुपागमिं ।
३. “हिमवन्ते वसन्तोहं , अस्सोसिं लोकनायकं ।
उत्तमत्थं गवेसन्तो , उपयच्छिं विनायकं ॥
४. “दन्तो बुद्धो दमेतावी^१ , ओघतिण्णे निरुपधि ।
निब्बानं कथयी बुद्धो , सब्बदुक्खप्पमोचनं ॥
५. “तं मे आगमनं सिद्धं , तोसितोहं महामुनि ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता , कतं बुद्धस्स सासनं ॥
६. “सतसहस्सितो कप्पे , यं दीपमददिं तदा ।
दुग्गतिं नाभिजानामि , दीपदानस्सिदं फलं ।
७. “किलेसा भापिता मय्हं , भवा सब्बे समूहता ।
नागोव बन्धनं छेत्वा , विहारमि अनारवो ॥
८. “स्वागतं वत मे आसि , मम बुद्धस्स सन्तिके ।
तिस्सो विज्जा अनुप्पत्ता , कतं बुद्धस्स सासनं ॥
९. “पटिसम्भिदा चतस्सो , विमोक्खा पि च अट्टमे ।
छलभिज्जा सच्छिक्कता , कतं बुद्धस्स सासनं^२ति^३ ॥”

१. स्याममा : 'दमेतापि' ।

२. अप.दा.पा.६.पृ.४२३ : अजितत्थेर अपदानं गा.नं.५११ देखि ५१९

अर्थ -

१. "तुषित लोकबाट च्युतभई मातृकोखमा उत्पन्न भए, मातृकोषबाट जन्मिदा महत् आलोक बिस्केको थियो ।
२. "घरबाट निस्केर अनगारिय तथा प्रव्रजित भई बावरी ब्राह्मणकहाँ गई उनको शिष्य थियो ।
३. "हिमवन्तमा^१ बसिरहेको मैले लोकनायकको बारेमा कुरा सुने अनि उत्तमार्थको खोज गर्द विनायककहाँ म गएँ ।
४. "सबै इन्द्रियहरुलाई दमन गरी दान्त हुनुभएका, संसाररूपी बाढीबाट उत्तीर्ण हुनुभएका बुद्धले मलाई सबै दुःखबाट प्रमुक्त भएको निर्वाणको कुरा बताउनुभयो ।
५. "महामुनिलाई मैले रिसाएँ, मेरो आगमन सफल भयो, तीन विद्यालाई प्राप्तगरे र बुद्धशासनलाई पालन गरे ।
६. "यहाँदेखि एकलाख कल्प अघि जुन प्रदीप मैले दानदिएको थिएँ, त्यस पुष्यकर्मको प्रभावद्वारा मैले दुर्गाति भनेको जानिन - सोही प्रदीपदानको यो फल हो ।
७. "मेरा सबै क्लेशहरु भस्मभइसकेका छन्, सबै भवतृष्णाहरु

१. सुत्त.नि.पा.पृ.४१९ : वत्थुगाथामा चाहिं गोदावरीको तीरमा बसिरहेको कुरा उल्लेख भएको छ । तर यहाँ अपदानपालिमा चाहिं हिमवन्तमा भन्ने उल्लेख भएको छ ।

नाश भइसकेका छन्, अब म बन्धन चुँडाली बस्ने हात्ती (=नाग^१) जस्तै अनारवरी भई विहार गर्दछु ।

८. "मेरा बुद्धका अगाडि मेरो स्वागत नै छ, तीन विद्या^२ प्राप्तगरी मैले बुद्धशासन पुरागरेको छु ।
९. "चार-प्रतिसम्भदा^३, आठ-विमोक्ष^४, तथा छ-अभिज्ञाहरु^५ समेत प्राप्तगरी मैले बुद्धशासनलाई पूरागरेको छु ।"

१. क-कस्तालाई 'नाग' भनिन्छ भन्ने सम्बन्धमा अं.नि-६पृ.५९ : नागसुत्तं, धम्मिकवग्गमा हेर्नु ।

२. पूर्वनिवासानुस्मृति, दिव्यचक्षु र आस्त्रवक्षय ज्ञानहरुलाई 'तीन विद्या' भनिन्छ । यस सम्बन्धका कुराहरु तल जाणुस्सौणि ब्राह्मणको कथामा उल्लेख भएका छन् ।

३. १. अर्थ-प्रतिसम्भदा, २. धर्म-प्रतिसम्भदा, तथा ४. प्रतिभान-प्रतिसम्भदालाई 'चार प्रतिसम्भदा' भनिएको हो । विसु.म.प.३२९ : परिच्छेद-१४ ; हेर लेखकको बु.प.भा-१, पृ.२०९ को पादटिप्पणीमा ।

४. 'आठ-विमोक्ष' भनेका के के हुन् भन्ने सम्बन्धका कुराहरु लेखकको बु.प.भा-१, पृ.४४८ मा हेर्नु ।

५. (१) ऋद्धिविधज्ञान, (२) दिव्यश्रोतज्ञान, (३) दिव्यचक्षुज्ञान, (४) चेतोपरियज्ञान, (५) पूर्वनिवासानुस्मृतिज्ञान तथा (६) आस्त्रवक्षयज्ञानलाई 'छ अभिज्ञाहरु' भनिएको हो । पटि.म.अ.क.पृ.९६ : सच्छिकातव्वपनद्देसवण्णना-७ ; हेर लेखकको बु.प.भा-१, पृ.५९२-९४ मा पनि ।

यसरी बावरी ब्राह्मणका शिष्य अजित माणव बुद्धधर्ममा दीक्षित भई आफ्ना एकहजार शिष्यहरुकासाथ अरहत् भए ।

अजित नाम भएका व्यक्तिहरु पालिसाहित्यमा कति छन् भन्ने कुरा बु.प.भा-१ पृ.१०० मा उल्लेख गरिसकेको छु ।

मूल सूत्र -

१. यो लोक केले ढाकेको छ ?

(अजित-)

१. “केनस्सु निवुतो लोको, (इच्छायस्मा अजितो) केनस्सु नप्पकासति । किस्साभिलेपनं बूसि, किंसु तस्स महब्भयं^१ ॥”

अर्थ -

१. “कैले लोकलाई ढाकेको छ ?
के कारणले प्रकाश हुत्र ?
केलाई अभिलेप भन्नुहुन्छ ?
त्यसको महाभय के हो ?”

(बुद्ध-)

२. “अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिताति भगवा) पमादा नप्पमासति जप्पाभिलेपनं बूमि, दुक्खमस्स महब्भयं ॥”

१. सुत्त.नि.पृ. ४२४ : अजितमाणवपुच्छा, अ.क. ४६७

अर्थ -

२ - “लोकलाई अदिदयाले ढाकेको छ,
मात्सर्यता र प्रमादले गर्दा प्रकाश हुत्र^१।
तृष्णालाई अभिलेप (=मल) भन्दछु,
दुःख नै उसको महाभय हो ॥”

(अजित -)

३. “सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्छायस्मा अजितो) सोतानं किं निवारणं ।
सोतान संवरं बूहि, केन सोता पिधिय्यरे^२ ॥”

अर्थ -

३- “जताततै रत्रोतधारहरु^३ बध्दैछन्,
रत्रोतधारलाई केले निवारण गर्नसकिन्छ ?
स्त्रोतधार बन्दगर्न उपाय बताउनुहोस्,
केले स्त्रोतधार बन्द हुन्छ ?”

१. मात्सर्यता आदिले गर्दा दानादि कुशलकार्यमा बाधा पुऱ्याउँछ तथा प्रमादले शीलापद गुणधर्ममा बाधा पुऱ्याउँछ । त्यसैले ‘प्रकाश हुत्र’ भनी भनिएको हो । सुत्त.नि.अ.क.पृ. ४६७ : अजितसुत्तवण्णना ।

२. स्याम र रोमनमा : ‘पिधिय्यरे’ ; सिंहलमा: ‘पिथीय्यरे’ ।

३. सबै रूपादि आयनतनहरुमा तृष्णादि स्त्रोतहरु बध्दैछन् । यस्तै स्त्रोतलाई यहाँ स्त्रोत भनिएको हो । सुत्त.नि.अ.क.पृ. ४६७ : अजितसुत्तवण्णना ।

(बुद्ध -)

४. “यानि सोतानि लोकसिंम, (अजिताति भगवा) सति तेसं निवारण^१ । सोतानं संवरं ब्रूमि , पञ्जायेते पिधिय्यरे ॥”

अर्थ -

५. “पञ्जा चेव सति^२ यंच^३ , (इच्चायस्ममा अजितो) नामरुपं च मारिस । एतं मे पुट्टो पब्रूहि, कत्थेतं उपरुज्झति ॥”

अर्थ -

५- “हे मारिष ! जुन प्रज्ञा र स्मृति हुन् तथा जुन् नामरुपहरु हुन् - यिनीहरु कहाँ निरुद्ध हुन्छन् अर्थात् कहाँ अन्त हुन्छन् ? यो मैले सोधेको प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ।”

१. सिंहलमा : ‘निवारणा’ ।

२. रुपादि विषयहरुमा जुन तृष्णादि स्रोतहरु हुन्छन् - ती सबै अनित्यादि प्रतिबेधज्ञानद्वारा मार्गप्रज्ञाले निवारण हुन्छ अर्थात् बन्दहुन्छ । सुत्त.नि.अ.क.पृ.४६८ : अजितसुत्तवण्णना ।

३-३. सिंहलमा : ‘सत्ति चेव’ ; स्याम र रोमनमा : ‘सति च’ ।

(बुद्ध -)

६. “यमेतं पञ्चं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।
यत्थ नामं च रुपं च, असेसं उपरुज्झति ।
विञ्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उरुज्झात् ॥

अर्थ -

६- “हे अजित ! जो तिमिले ‘नाम-रुप^१’ कहाँ निशशेषरुपले निरुद्ध हुन्छ ?’ भनी प्रश्न सोध्यौ त्यस्को म उत्तर दिन्छु - जब विज्ञानको निरुद्ध हुन्छ तब त्यहीँ निरुद्ध हुन्छ ।”

१. माथि गा.नं.५ को प्रश्न सोधाइमा ‘प्रज्ञा र स्मृति’ भन्ने उल्लेख भएको छ । तर बुद्धले दिनु भएको उत्तरमा ‘प्रज्ञा र स्मृति’ को उल्लेख किन नभएको होला ? भन्ने सम्बन्धमा अट्टकथाले “त्यहाँ गा.नं.५ मा उल्लेख भएको ‘प्रज्ञा र स्मृतिद्वारा’ नामलाई लक्ष गरिएको हुँदा उत्तरमा बुद्धले ‘नाम र रुप’ मात्र प्रयोग गर्नुभएको हो” भनी उल्लेख गरेको छ । सुत्त.नि.अ.क.पृ.४६८ : अजितसुत्तवण्णना ।

बौद्ध दार्शनिक भाषामा-वेदना, संज्ञा, संस्कार तथा विज्ञान-स्कन्धलाई ‘नाम’ र रुपस्कन्धलाई (=अचेतन तत्वलाई) ‘रुप’ भनिएको हो भनी सबै ठाउँहरुमा बुझ्न सक्नुपर्छ । ‘रुप’ भन्नाले आँखाले देखिने रुप-वर्णलाई मात्र भनिएको होइन । त्यस्तै गरी ‘नाम’ भन्नाले कसैको नामलाई ‘नाम’ भनिएको होइन भन्ने कुरा पनि बुझ्न सक्नुपर्छ ।

(अजित -)

७- “ये च सङ्घात धम्मासे, ये च सेखा^१ पुथू इध ।
तेसं मे निपको इरियं, पुट्टो पब्रूहि मारिस ॥ ”

अर्थ -

७- “जो संख्यात धर्म (= अरहत्), हो जो शैक्ष (=सिकीरहने, आर्य) हो, जो अरु पृथक्जन (= साधारण मानिस) हुन् - तिनीहरुको चर्याको सम्बन्धमा म सोध्दछु ; पण्डितहुनु भएका तपाइले बताउनुहोस् ।

(बुद्ध -)

८. “कामेसु नाभिगिज्झ्य्य , मनसानाविलो सिया ।

कुसलो सब्बधम्मानं , सतो भिक्खु परिब्बजे'ति ॥”

अर्थ -

८ - “कामविषयमा लोभ नगर्नु, मनमा मलिनता नराख्नु धर्ममा कुशल हुनु-यही हो स्मृतिमान् भिक्षुको चर्या ।”

१. सं.नि.क्ष.पृ. ४१ : भूतसुत्तं , निदानसंयुत्तंममा पनि यो गाथा भएको छ । त्यहाँ 'सेक्खा' उल्लेख भएको छ । त्यहाँ भगवान् आयुष्मान् सारिपुत्रलाई यो गाथाको अर्थ बताउनु भएको छ ।

२. अस्सलायन माणव

प रि च य

अस्सलायन (=अश्वलायन) गोत्रको आधारमा नामकरण गरिएका एक सोह्रवर्षीय ब्राह्मणलाई यहाँ अनुदित मूल सूत्रमा “अस्सलायन माणव” भनिएको हो । यिनी विद्वान् तथा तीनै वेदमा पारङ्गत थिए । बुद्धसंग भेट्नुभन्दा अगाडिदेखि नै यिनमा बुद्धप्रति आस्था रहेको कुरा सूत्रद्वारा बुझिन्छ । त्यसैले जब ब्राह्मणहरूले “श्रमण गौतमसँग वादगर्नकोनिमित्त जाऔं” भनी यिनलाई आह्वान गरे तब यिनले आफू जान नचाहेको कुरा व्यक्त गरेका मात्र होइनन् धार्मिक श्रमण गौतमसँग वादगर्न क्षमता आफूमा नभएको कुरा पनि स्पष्ट शब्दमा बताएका थिए ।

किन्तु धेरै जिद्दीगरेपछि यिनी भगवान्कहाँ गएका थिए र भगवान्को कुरा सुनी प्रसन्नभई भगवान् बुद्धकै शरणमापरी अमफू उपासबत्वमा रहेको घोषणा पनि गरेका थिए ।

अपदानपालिले - “माता चन्द्रवती नाम, पिता अस्सलायन^१” अर्थात् - “मेरी भाता चन्द्रवती र पिता अस्सलायन

१. अप.दा.पा.॥.पृ.१२७ : महाकोट्टिकथेरअपदानं, गा.नं.२४३

हुन् ...” भनी महाकोट्टिक स्थाविरले आफ्नो अपदानमा उल्लेख गरे अनुसार यस्तो बुझिन्छ कि अस्सलायन माणव महाकोट्टिक स्थाविरका पिता थिए । किन्तु यस सम्बन्धमा अपदानद्वकथाले कुनै कुरा उल्लेख गरेको छैन । अरु विशेष कुराहरू अगाडि अनुदित सूत्रमै उल्लेख भएका छन् ।

मूल सूत्र -

१-चारैवर्णको शुद्धि

यस्तो मैले सुनें^१ ।

एक समय भगवान् श्रावस्तीस्थित अनाथपिण्डकको जेतवनाराममा बस्नुभएको थियो । त्यसबखत कुनै कामले^२ विभिन्न राज्यहरूबाट^३ आएका पाचँशय ब्राह्मणहरू श्रावस्तीमा बसिरहेका थिए । अनि ती ब्राह्मणहरूको मनमा यस्तो लाग्यो -

“यी श्रमण गौतम चारै वर्णका शुद्धि बताउँछन्^४ । श्रमण गौतमसँग यस वचन (=विषय) मा प्रतिवाद गर्नसक्ने को होला ?”

१. म.नि.॥.पृ.४०३ : अस्सलायनसुत्तं, अ.क.॥.पृ.२८१

२. यज्ञादि गर्न कुनै अनियमित काम । पपं..सू.॥.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

३. अङ्गमगध आदि विभिन्न राज्यहरूबाट । ललं..सू.॥.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

४. हामी ब्राह्मणहरू चाहिं स्नानशुद्धि र भावनाशुद्धिद्वारा ब्राह्मणहरू मात्र शुद्धि हुन्छन् भनी भन्दछन् । श्रमण गौतमले अयोग्य भन्दछन् । पपं..सू.॥.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

त्यसबखत अस्सलायन (=अश्वलायन) भन्ने माणव श्रापस्तीमा बस्दथे । उनी तरुण, शीरमुण्डन गरेका, जन्मले सोह्रवर्ष पुगेका, तीनै वेदमा पारङ्गत ; निघण्टू, केटुभ (=कौस्तुभ), अक्षरप्रभेद तथा इतिहास सहित पाँचौं ग्रन्थहरू, पदशास्त्र, व्याकरण, लोकायत (=भौतिकवाद) तथा लक्षण-शास्त्रमा पनि निपुण थिए । अनि ति ब्राह्मणहरूलाई यस्तो लाग्यो -

“यी अस्सलायन माणव श्रावस्तीमा बस्दछन् । उनी तरुण, शीरमुण्डन गरेका, ...^१ लोकायत तथा लक्षण-शास्त्रमा पनि निपुण छन्।”

अनि ती ब्राह्मणहरु जहाँ अस्सलायन माणव थिय त्यहाँ गए ; त्यहाँ पुगेपछि अस्सलायन माणवलाई यस्तो भने -“भो अस्सलायन ! यो श्रमण गौतम चारैवर्णहरु शुद्धि हुन्छन् भनी भन्दछन् । श्रमण गौतमा साथ यस विषयमा प्रतिवाद गर्न तपाईं अस्सलायन आउनुहोस् ।”

यस्तो भन्दा, अस्सलायन माणवले ती ब्राह्मणहरुलाई भने- “भो ! श्रमण गौतम धर्मवादी हुनुहुन्छ । धर्मवादीसँग प्रतिवाद गर्न कठिन पर्छ । श्रमण गौतमसँग यस विषयमा प्रतिवाद गर्न म असमर्थ छु ।”

दोश्रो पटक पनि ती ब्राह्मणहरुले अस्सलायन माणवलाई यस्तो भने-“भो अस्सलायन ! यी श्रमण गौतम चारैवर्णहरु शुद्धि हुन्छन्

१. माथि जस्तै दोहऱ्याई पढ्नु ।

भनी भन्दछन् । श्रमण गौतमका साथ यस विषयमा प्रतिवाद गर्न तपाइ अस्सलायन आउनुहोस् । तपाइ अस्सलायनले परिव्राजक विधानहरु जम्मै अभ्यास गरिसक्नु भएको छ^१ ।”

दोश्रो पटक पनि अस्सलायन माणवले ती ब्राह्मणहरुलाई यस्तो भने-“भने ! श्रमण गौतम धर्मवादी हुनुहुन्छ । धर्मवादीसँग प्रतिवाद गर्न कठिन पर्छ । श्रमण गौतमसँग यस विषयमा प्रतिवाद गर्न म असमर्थ छु ।”

तेश्रो पटक पनि ती ब्राह्मणहरुले अस्सलायन माणवलाई यस्तो भने-“भो अस्सलायन ! यी श्रमण गौतम चारैवर्णहरु शुद्धि हुन्छन् भनी भन्दछन् । श्रमण गौतमका साथ यस विषयमा प्रतिवाद गर्न तपाइ अस्सलायन आउनुहोस् । तपाइ अस्सलायन युद्ध नगरिकनै पराजित भए जस्तै पराजित नहुनुहोस् ।”

यस्तो भन्दा अस्सलायन माणवले ती ब्राह्मणहरुलाई यस्तो भने - “यति भन्दा पनि तपाइहरुबाट मैले सुक्ति पाइन । भा ! श्रमण

१. भनाइको तात्पर्य त्रिवेद अध्ययन गरेर सबभन्दा पछि प्रव्रजित हुनेहरुले जुन मन्त्रद्वारा प्रव्रजित हुन्छन् र जुन मन्त्रहरु परिहरण गछ्छन्-ती सबै तपाइ अस्सलायनले अभ्यास गरिसक्नु भएको छ भनिएको हो । अतः पराजित हुने सवालै उठ्दैन, तपाइको जयनै हुन्छ भन्ने सोची उनीहरुले यस्तो भनेका हुन् भनी पपं.सू.॥.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

गौतम धर्मवादी हुनुहुन्छ । धर्मवादीसँग प्रतिवाद गर्न कठिन पर्छ । श्रमण गौतमसँग यस विषयमा प्रतिवाद गर्न म असमर्थ छु । किन्तु अब म तपाइहरुको वचनले गर्दा जानेछु ।”

ब्राह्मणवादको खण्डन

(१) अनि अस्सलायन माणव धेरै ब्राह्मणहरुका साथ जहाँ भगवान् हुनुहुन्छ त्यहाँ गए ; त्यहाँ पुगेपछि भगवन्सगँ सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुशलवार्ता गरिसकेपछि एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका अस्सलायन माणवले भगवान्लाई यस्तो भने -

“भो गौतम ! ब्राह्मणहरु यस्तो भन्दछन् कि - ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठ वर्ण (= जात) हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ; ब्राह्मणहरु नै शुक्लवर्ण हुन्, अरु वर्ण कुष्णवर्ण हुन् । ब्राह्मणहरु नै शुद्धि हुन्छन्, अ-ब्राह्मणहरु हुन् । ब्राह्मणहरु नै ब्रह्माका औरस पुत्रहरु हुन्, मुखबाट निस्केका हुन्, ब्रह्माजः हुन् ब्रह्मदायाद हुन् (=ब्रह्माले दिएको पाउने) । यस विषयमा तपाइ गौतम के भन्नुहुन्छ ?”

“अस्सलायन ! किन्तु ब्राह्मणहरुका ब्राह्मणहरु ऋतुमती^१ भएका पनि, गर्भिणी भएका पनि, जन्माउनेहरु पनि, दूध पियाउनेहरु

१. पुत्रलाभ गर्नकानिमित्त ब्राह्मणहरुले ब्राह्मणीहरूसँग आवाह-विवाह गरेका पनि देखिन्छन् । अनि पछि गएर उनीहरु ऋतुमती आदि भएका पनि देखिन्छन् । पपं.सू.॥.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

पनि देखिन्छन् । ब्राह्मणीहरूको योनीमार्गबाट उत्पन्न भएर पनि उनीहरू (= ब्राह्मणहरू) यस्तो भन्दछन्^१ कि - ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ; ब्राह्मणहरू नै शुक्लवर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् । ब्राह्मणहरू नै शुद्धि हुन्छन्, अ-ब्राह्मणहरू हुन् । ब्राह्मणहरू नै ब्रह्माको औरस पुत्रहरू हुन्, ब्रह्मदायाद हुन् ।”

“यद्यपि तपाइ गौतम भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरू चाहिं यस्तै सम्झन्छन् कि -ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठवर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ; ब्राह्मणहरू नै ब्रह्मदायाद हुन् ।”

२. “अस्सलायन ! तिमीले सुनेका छौं के - योन, कम्बोज ^२

१. ब्राह्मणहरू ब्राह्मणीहरूको योनीमार्गबाट उत्पन्न भएर पनि उनीहरू ब्राह्मण नै श्रेष्ठ तथा ब्राह्मणहरू ब्रह्माको मुखबाट उत्पन्न भएका हुन् भनी भन्दछन् । यदि उनीहरूको वचन सत्य हो भने - ब्राह्मणीहरूको पेट नै महाब्रह्माको छाती हुन्छ ; ब्राह्मणीहरूको योनीमार्ग नै महाब्रह्माको मुख हुन्छ । हुन्छ । ‘छातीमा बसेर मुखबाट उपत्त्र भएका हौं’ भनी भन्न नपाउन् भन्ने कुरा दर्शाउनेकोनिमित्त सूत्रमा ‘योनिमार्गबाट उत्पन्न भएर पनि ...’ भन्ने आदि कुरा उल्लेख भएको हो भनी पपं.सू.क्ष्क्ष.पृ.२८१ : अस्सलायनसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

२. योन देश र कम्बोज देशमध्ये कम्बोज देश त्यसताकाका सोह्र जनपदहरूमध्ये एक थियो भन्ने कुरा अं.नि-८, पृ.३५३ : विसाखसुत्तमा उल्लेख भएको छ । जसको अनुवाद लेखकको बु.म.भा-१, र अरु पनि प्रत्यन्त जनपदहरूका दुवै मात्र वर्णहरू (=जातिहरू) छन् - आर्य र दाश । आर्य भएर दाश पनि हुन्छन् , दाश भएर आर्य पनि हुन्छ । यस बारेमा तिमी के भन्दछौ त ?”

पृ.१३३ मा र लेखककै बु.रा.भा-१, पृ.९६ का पादटिपणीमा उल्लेख भएको छ ।

वर्तमान समयमा यो देश कहाँ पर्छ भन्ने सम्बन्धमा भरतसिंह उपाध्यायले बु.भा.भू.पृ.४५६ देखि ४६१ सम्म विस्तृतरूपमा छलफल गरेका छन् । हालको निश्चय अनुसार ईरानलाई भन्न सकिन्छ भनी उपरोक्त ग्रन्थमै उल्लेख भएको छ ।

‘योन’ को संस्कृत रूपान्तर ‘यवन’ हो र यो देश हालको ग्रीस हो भन्ने विचार भरतसिंह उपाध्यायले वहाँको बु.भा.भू.पृ.४७३ मा लेखेका छन् ।

१. कुनै ब्राह्मण व्यापार गर्द भयसिहित योन देश अथवा कम्बोज देशमा पुग्छ र ब्राह्मण मर्छ । उसको पुत्र नभएकोले ब्राह्मणीले दाशसँग अथवा कामदारसँग संवास गर्छ । यसबाट बालक जन्मिन्छ । सो बालक दाश नै हुन्छ । सो बालक उसको धनसम्पत्तिको अस्थायी हुन्छ । सो बालक आमाबाट शुद्ध र बाबुबाट अशुद्ध हुन्छ । उ व्यापार गर्द मध्यप्रदेशमा गई ब्राह्मणी कुमारी लिन्छ र उसको गर्भबाट पुत्र पाउँछ । त्यो पनि आमाबाट शुद्ध र बाबुबाट अशुद्ध हुन्छ । यसरी ब्राह्मण धर्ममै जातिसम्भेद देखिन्छ भन्ने कुरा दर्शाउनेकोनिमित्त यो कुरा गरिएको हो । पपं.सू.॥. २८१-८२ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

“भो हो, मैले पनि सुनेको छु कि - योन कम्बोज र अरु पनि प्रत्यन्त जनपदहरूमा दुवै मात्र वर्णहरू छन् - आर्य र दाश । आर्य भएर दाश पनि हुनसक्छ, दाश भएर आर्य पनि हुनसक्छ ।”

“अस्सलायन ! त्यसोभए यहाँ ब्राह्मणहरूको के रत्तो त, के रत्तो त ? - जहाँ कि ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठवर्ण हुन् , अरु वर्ण हीन हुन् ;.....?”

“यद्यपि तपाइ गौतम यस्तो भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरू चाहिं यस्तै सोच्दछन् कि - ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ; ...।”

३. “अस्सलायन ! प्राणीतिपाती, अदित्रादायी, काममिथ्याचारी, मृषावादी, पैशुन्यवादी, परुषभाषी, सम्प्रलापी, लोभी, द्वेषी तथा मिथ्यादृष्टिक हुने क्षत्रीहरू मात्र शरीर छाडी मरणपछि अपाय दुर्गति विनिपात तथा नरकमा उत्पन्न हुनेछन् र ब्राह्मणहरू हुँदैनन् कि^३ ? प्राणातिपातो, तथा मिथ्यादृष्टिक हुने वैश्यहरू मात्र शरीर छाडी ... नरकमा उत्पन्न हुनेछन् र ब्राह्मणहरू हुँदैनन् कि ? प्राणातिपाती ... तथा

मिथ्यादृष्टिक हुने शूद्रहरु मात्र शरीर छाडी ... नरकमा उत्पन्न हुन्छन् र ब्राह्मणहरु हुँदैनन् कि ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौत ?”

१. दास भएका दास नै हुन्छन् र आर्य भएका आर्य नै हुन्छन् तथा ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठ हुन्छन् भन्नेमा ब्राह्मणहरुको के शक्ति रह्यो त ? पपं.सू. ६६६.पृ. २८२ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।
२. भनाइको तात्पर्य प्राणीहिंसादि गर्न क्षत्री, वैश्य, शूद्रहरु मात्रै नरकमा जान्छन् कि अथवा ब्राह्मणहरु पनि जान्छन् भनी सोधिएको हो ।

“भो गौतम ! त्यसो होइन, प्राणातिपातो, ... क्षत्रीहरु पनि, ... नरकमा जान्छन् । भो गौतम ! प्राणातिपातो ब्राह्मणहरु पनि, .. नरकमा जान्छन्, ... भो गौतम ! प्राणातिपातो वैश्यहरु पनि, .. नरकमा जान्छन्, ... भो गौतम ! प्राणातिपातो शूत्रहरु पनि, .. नरकमा जान्छन् ।”

“अस्सलायन ! त्यसो भए यहाँ, ब्राह्मणहरुको के बल रह्यो त, के आश्वासन रह्यो त ?...”

“यद्यपि तपाइ गौतम यस्तो भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरु चाहिं यस्तै सम्भून्छन् कि - ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ...।”

(४) “अस्सलायन ! प्राणीघातबाट विरत हुने, आदित्रादानबाट विरत हुने, काममिथ्याचारबाट विरत हुने, मृषावादबाट विरत हुने, पैशुन्यवादबाट विरत हुने, परुषवाचाबाट विरत हुने, सम्प्रलापबाट विरत हुने, निर्लाभी, अद्वेषी तथा सम्यक्दृष्टिक हुने ब्राह्मणहरु मात्रै शरीर छाडी मृत्युपछि सुगति स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन सक्दैनन् ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! त्यसो होइन , प्राणीघातबाट विरत हुने, ... तथा सम्यक्दृष्टिक हुने क्षत्रीहरु पनि, ब्राह्मणहरु पनि, वैश्यहरु पनि, शूद्रहरु सिन, शरीर छाडी मृत्युपछि सुगति स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन सक्छन् । भो गौतम ! प्राणीघातबाट विरत हुने, आदित्रादानबाट विरत हुने, काममिथ्याचारबाट विरत हुने, मृषावादबाट विरत हुने, निर्लाभी, अद्वेषी तथा सम्यक्दृष्टिक हुने सबै चारवर्णहरु शरीर छाडी मृत्युपछि सुगति स्वर्गलोकमा उत्पन्न हुन सक्छन् ।”

“अस्सलायन ! त्यसोभए यहाँ ब्राह्मणहरुको के बल रह्यो त, के आश्वासन रह्यो त ?...”

“यद्यपि तपाइ गौतम यस्तो भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरु चाहिं यस्तै सम्भून्छन् कि - ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ...।”

(५) “अस्सलायन ! के त ब्राह्मणहरुले यस प्रदेशमा (= यो संसारमा) वैररहित, द्वेषरहित भई मैत्रीचित्तको भावना गर्न सक्छन् र क्षत्रीहरुले, वैश्यहरुले र शूद्रहरुले सक्दैनन् ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! त्यसो होइन । क्षत्रीहरुले पनि यस प्रदेशमा वैररहित, द्वेषरहित भई मैत्रीचित्तको भावना गर्न सक्छन् ; भो गौतम ! ब्राह्मणहरुले पनि ... वैश्यहरुले पनि, .. शूद्रहरुले पनि यस प्रदेशमा ... मैत्रीचित्तको भावना गर्न सक्छन् । भो गौतम ! सबै चारवर्णहरुले यस प्रदेशमा वैररहित, द्वेषरहित भई मैत्रीचित्तको भावना गर्न सक्छन् ।”

“अस्सलायन ! त्यसोभए यहाँ ब्राह्मणहरुको के बल रह्यो त, के आश्वासन रह्यो त ? ...”

“यद्यपि तपाइ गौतम यस्तो भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरु चाहिं यस्तै सम्भून्छन् कि - ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ,...”

(६) “अस्सलायन ! ब्राह्मणहरुले मात्र सोत्तिसिनानि (= स्नानचूर्ण = साबुन आदि) लिई नदीमा गई मैलो फाल्न सक्छन् र क्षत्री, वैश्य र शूद्रहरुले सक्दैनन् ?”

“भो गौतम ! त्यसो होइन । क्षेत्रीहरूले पनि, ब्राह्मणहरूको पनि वैश्यहरूले पनि, शुद्रहरूले पनि सोत्तिसिनानिं लिई नदीको गई मैलो फाल्न सक्छन् । भो गौतम ! सबै चारवर्णहरूले सोत्तिसिनानिं लिई नदीमा गई मैलो फाल्न सक्छन् ।”

“अस्सलायन ! त्यसो भए यहाँ ब्राह्मणहरूको के बल रह्यो त, के आश्वासन रह्यो त ?..”

“यद्यपि तपाईं गौतम यस्तो भन्नु हुन्छ, तैपनि ब्राह्मणहरू चाहिं यस्तै सम्भन्छन् कि -ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हिन हुन्; ...।”

(७) “अस्सलायन ! यहाँ , अभिषेक प्राप्त क्षत्री राजाले विभिन्न जातिमा एक शय पुरुषहरूलाई एकत्रित पारी यसो भन्छन् - ‘जो यहाँ क्षत्री कुलबाट, ब्राह्मण कुलबाट, राजन्य कुलबाट उत्पन्न भएका हुनुहुन्छ तपाइहरू यहाँ आउनुहोस् । तपाइहरूले शालको काठबाट सल्लाको काठबाट, चन्दनको काठबाट अथवा पदुम (=रुखकमल) काठबाट अरणी लिई आगो बाल्नुहोस्, ज्वाला (= तेज) निकाल्नुहोस् जो यहाँ चण्डालकुलबाट, निषादकुलबाट, वेणकुलबाट, सार्कीकुलबाट, पुक्कुसकुलबाट उत्पन्न भएका छन् तिनीहरू पनि यहाँ आउनु । तिनीहरूले पनि कुकुरलाई खुवाउने द्रोणीबाट, सुगुरलाई खुवाउने द्रोणीबाट, धोवीको लुगाधुने प्रोणीबाट अथवा एणण्डक (= औणिल) काठबाट अरणी लिई आगो बाल, ज्वाला (= तेज) निकाल ।’अस्सलायन ! जो क्षत्रीकुलबाट, ब्राह्मणकुलबाट, राजन्यकुलबाट उत्पन्न भएका हुन् - तिनीहरूले शालको काठबाट, अरणी लिई निकालेको जो आगो अर्थात् ज्वाला हो, त्यो मात्र अचिंमान्, वर्णवान् तथा प्रभास्वर हुन्छ र आगोले लिनुपर्छ काम पनि लिइन्छ कि अथवा जो ती चण्डालकुलबाट,... उत्पन्न भएका हुन्- तिनीहरूले कुकुरलाई खुवाउने द्रोणीबाट,.... अथवा एणण्डक काठबाट अरणी लिई निकालेको जो आगो अर्थात् ज्वाला हो - त्यो पनि अचिंमान्, वर्णवान् तथा प्रभास्वर हुन्छ र आगोले लिनुपर्न काम पनि लिनसकिन्छ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! त्यसो होइन । भो गौतम ! जो ती क्षत्रीकुलबाट, ... उत्पन्न भएका हुन् - तिनीहरूले शालको काठबाट, अरणी लिई निकालेको जो आगो अर्थात् ज्वाला हो - त्यो पनि अचिंमान्, वर्णवान् तथा प्रभास्वर हुन्छ र आगोद्वारा लिनुपर्न काम पनि लिनसकिन्छ । त्यस्तै गरी चण्डालकुलबाट,... उत्पन्न भएका हुन् - तिनीहरूले कुकुरहरू

१. जाडो हटाउने, अन्धकार हटाउने, तथा खाना पकाउने आदि आगोबाट लिइने कामहरू । पप.सू.।।।.पृ.२८२ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

लाई खुवाउने द्रोणीबाट,.... अथवा उणण्डक काठबाट अरणी लिई निकालेको जो आगो अर्थात् ज्वाला हो - त्यो पनि अचिंमान्, वर्णवान् तथा प्रभास्वर हुन्छ र आगोद्वारा लिनुपर्न काम लिन सकिन्छ । भो गौतम ! सबै प्रकारबाट उत्पन्न अग्निहरू अचिंमान्, वर्णवान् तथा प्रभास्वर हुन्छन् र ती सबै आगाबाट आगाद्वारा लिनुपर्न काम पनि लिनसकिन्छ ।”

“अस्सलायन ! त्यसोभए यहाँ, ब्राह्मणहरूको के बल रह्यो त, के आश्वासन रह्यो त ? ...”

“यद्यपि तपाइ गौतम यस्तो भन्नुहुन्छ ; तैपनि ब्राह्मणहरू चाहिं यस्तै सम्भन्छन् कि-ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठ वर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन् ; ... ।”

(८) “आस्सलायन ! यहाँ क्षत्रीकुमारले ब्राह्मणकन्यासँग सहवास गर्छ, उनीहरुको सहवासको कारणले पुत्र जन्मिन्छ, उसलाई आमा अनुसार ब्राह्मण र बाबु अनुसार क्षत्री हो भनी भन्नु पर्छ कि पदैन त ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! जो त्यो क्षत्रीकुमारद्वारा ब्राह्मण कन्याबाट पुत्र उत्पन्न भयो, त्यसलाई आमा अनुसार ब्राह्मण र बाबु अनुसार क्षत्री हो भनी भन्नुपर्छ ।”

“अस्सलायन ! यहाँ ब्राह्मण कुमारले क्षत्री कन्यासँग सहवास गर्छ, उनीहरुको सहवासको कारणले पुत्र जन्मिन्छ, त्यसलाई बाबु अनुसार ब्राह्मण र आमा अनुसार क्षत्री हो भनी भन्नुपर्छ कि पदैन त ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! जो त्यो ब्राह्मणद्वारा कुमारद्वारा क्षत्री कन्याबाट पुत्र उत्पन्न भयो, त्यसलाई बाबु अनुसार ब्राह्मण र आमा अनुसार क्षत्री हो भनी भन्नुपर्छ ।”

“अस्सलायन ! (भनौं कि) यहाँ गधाले घोडीसँग सहवास गर्छ, उनीहरुको सहवासको कारणद्वारा बच्चा (=किशोर) जन्मिन्छ ; जो त्यो गधाद्वारा घोडीबाट बच्चा (= किशोर) उत्पन्न भयो, उसलाई बाबु अनुसार ‘गधा र आमा अनुसार ‘घोडा’ हो भनी भन्नुपर्छ कि पदैन त ? यस विषयमा तिमी के भन्दछौ त ?”

“भो गौतम ! त्यो बच्चालाई खच्चर (= अस्सतर = अश्वतर) भन्दछन् । भो गौतम यहाँ भेद देख्दछु ; तर त्यो अर्का चाहिँमा (माथिको ब्राह्मण क्षत्रीहरुमा) कुनै भेद देखिदैन ।”

१. जुन कुरा ब्राह्मणहरु चारवर्ण मात्र छन् भनी भन्दछन् त्यस कुराको त्रुटी देखाउनेनिमित्त माथिमा ‘क्षत्री कुमार ब्राह्मण कुमारी’ भन्ने आदि कुरा भन्नुभएको हो ।

जसरी गधा र घोडीको संयोगबाट उत्पन्न हुने बच्चालाई ‘खच्चर’ भन्दछन् त्यसरी नै ब्राह्मण र क्षत्रीहरुको संयोगबाट उत्पन्न हुनेलाई अर्का नामकरण गरिने चलन छैन भन्ने अभिप्रायले ‘त्यो अर्कावाहिमा कुनै भेद देखिदैन’ भनी सूत्रमा भनिएको हो । तर भगवान्ले चाहिँ क्षत्री कुमारद्वारा ब्राह्मण कुमारीबाट पाएकोलाई

(९) “अस्सलायन ! (भनौं कि) यहाँ सहोदर दुइ दाजुभाइ माणवहरु छन् । (तीमध्ये) एउटा विद्वान् अध्ययन गरेको अर्का अविद्वान् अध्ययन नगरेको । यी दुइ मध्ये कुनचाहिलाई प्रथमतः ब्राह्मणहरुले श्रद्धा-भोज, मङ्गल-भोज, यज्ञ-भोज अथवा स्वागत-भोज खुवाउँछन् ?”

“भो गौतम जो त्यो माणव विद्वान् छ अध्ययन गरेको छ - उसलाई प्रथमतः ब्राह्मणहरुले श्रद्धा-भोज, मङ्गल-भोज, यज्ञ-भोज अथवा स्वागत-भोज खुवाउँछन् । भो गौतम ! त्यो अविद्वान् अनपढलाई दिएको फल के महान् होला र !”

(१०) “अस्सलायन ! (भनौं कि) यहाँ सहोदर दुइ दाजुभाइ माणवहरु छन् । (ती मध्ये) एउटा विद्वान् अध्ययन गरेको तर दुराचारी, पापधर्मी ; अर्का चाहिँ अविद्वान् अनपढ तर सदाचारी कल्याणधर्मी, यी दुईमध्ये कुनचाहिलाई प्रथमतः ब्राह्मणहरुले श्रद्धा-भोज, मङ्गल-भोज, यज्ञ-भोज अथवा स्वागत-भोज खुवाउँछन् त ?”

“भो गौतम ! जो त्यो माणव अविद्वान् अनपढ तर सदाचारी कल्याणधर्मी छ - त्यसलाई प्रथमतः ब्राह्मणहरुले श्रद्धा-भोज, मङ्गल-

‘खतियपारिसक’ र अर्कालाई ‘ब्राह्मणपारिसक’ भन्दछन् भनी भन्नुभई पञ्चम जाति पनि छ भन्ने कुरा दर्शाइएको हो । चारैवर्णहरू शुद्धि हुनसक्छन् भन्ने कुरातिर ध्यानाकर्षण गराउनु हुँदै अगाडिका कुराहरू बताउनु भएको हो । पपं.सू.॥३. २८२ - ८३ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

भोज, यज्ञ-भोज अथवा स्वागत-भोज खुवाउँछन् । भो गौतम ! दुराचारी पापधर्मीलाई दिएको फल के महान् होला र ।”

“अस्सलायन ! पहिले तिमी जातिमा गयौ ; जातिमा गएर मन्त्रमा गयौ ; मन्त्रमा गएर तपमा गयौ ; तपमा गएर चातुर्वर्ण शुद्धिमा फर्कर आयौ - जुन कुराको उपदेश म गर्दछु ।”

यस्तो भन्नुहुँदा अस्सलायन माणव चूपलागी, नाजवाफ भई, शीर निहुय्याई, तलतिर हेरी, चिन्तित भई केही भन्न नसकी बसे ।

असित देवल ऋषिमा कुरा

अनि भगवान्ले अस्सलायन माणवलाई चूपलागी, नाजवाफ भई, शीर निहुय्याई, तलतिर हेरी, चिन्तित भई केही भन्न नसकी बसिरहेको देखेर अस्सलायन माणवलाई यस्तो भन्नुभयो -

“अस्सलायन ! अतीतकालमा अरणयायतनको पर्णकुटीमा बसिरहेका सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूको मनमा यस्तो पापकदृष्टि (= गलत विचार) उत्पन्न भएको थियो -‘ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठवर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन (= नीच) हुन्’^१ । अस्सलायन ! अनि असित देवल^२

१. माथि पृ. २१ मा भैं पढ्नु ।

२. ‘असित’ भनेको कालो हो, ‘देवल’ पनि भनिएकोछ । पपं.सू.॥३. पृ. २८३ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

(काल देवल) ऋषिले -अरणयायतनको पर्णकुटीमा बसिरहेका सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूको मनमा - ‘ब्राह्मणहरू नै श्रेष्ठवर्ण हुन्, अरु वर्ण हीन हुन्...’ भन्ने पापकदृष्टि उत्पन्न भएको कुरा सुने । अस्सलायन ! असित देवल ऋषि केश दाही क्षौर गरी, मजेठी वर्णका वस्त्रहरू पहिरी, पत्र पत्र तलुवा भएको चप्पल (= पटलियो उपाहना) लगाई, सुनचाँदीयुक्त लट्टी लिई, सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूको कुटीको आँगनमा प्रादुर्भाव भए । अस्सलायन ! अनि कुटीको आँगनमा टहलिँदै असित देवल ऋषिले यस्तो भने - ‘हाँ, यी ब्राह्मण ऋषिहरू कहाँ गए ? हाँ, यी ब्राह्मण ऋषिहरू कहाँ गए ?’ अस्सलायन ! अनि ती सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूलाई यस्तो लाग्यो - ‘गँवार वालक जस्तै सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूको कुटीको आँगनमा टहलिँदै ‘हाँ, यी ब्राह्मण ऋषिहरू कहाँ गए ? हाँ, यी ब्राह्मण ऋषिहरू कहाँ गए ?’ भन्ने यो को रहेछ ? अवश्य पनि यसलाई अभिशाप गर्नुपर्छ ।’ अस्सलायन ! अनि सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूले असित देवल ऋषिलाई - ‘भस्स होस् वसल (= वृषल) ! भस्महोस् वसल !’ भनी अभिशाप गरे । अस्सलायन ! जति जति सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूले असित देवल ऋषिलाई अभिशाप गरे त्यति त्यति असित देवल ऋषि भन् भन् अभिरुप भए, भन् भन् दर्शनीय भए, भन् भन् प्रासादिक पनि भए । अस्सलायन ! अनि ती सातजना ब्राह्मण ऋषिहरूको मनमा यस्तो लाग्यो - ‘हामीहरूले गरेको तपस्या तुच्छ रहेछ, ब्रह्मचर्य निष्फल रहेछ । अघि अघि हामीहरूले ‘भस्महोस् वसल ! भस्महोस् वसल !’ भनी जसलाई अभिशाप गर्दथ्यौं केही भस्म नै हुन्थे । यीनलाई चाहिँ जति जति हामीले अभिशाप गर्थ्यौं उति उति यी अभिरुपतर, दर्शनीयतर, तथा प्रासादिकतर हुन्छन् ।’ (अनि असित देवल ऋषिले यस्तो भने -

) 'तपाइहरुको तपस्या तुच्छ छैन, तपाइहरुको ब्रह्मचर्य निष्फल छैन । बल्कि जो तपाइहरुको चित्त म प्रति दूषित भयो त्यसलाई हटाउनुहोस् ।' 'भो ! सुनेका छौं ।' 'भो ! म सोही हुँ ।'

“अस्सलायन ! अनि असित देवल ऋषिलाई अभिवाचन गर्न सातजना ब्राह्मण ऋषिहरु अगाडि गए । अस्सलायन ! अनि असित देवल ऋषिले सातजना ब्राह्मण ऋषिहरुलाई यस्तो भने - 'भो ! अरण्यायतनको पर्णकुटीमा बसिरहेका तपाइ सातैजना ब्राह्मण ऋषिहरुको मनमा यस्तो पापकदृष्टि उत्पन्न भयो भन्ने कुरा मैले सुने - 'ब्राह्मणहरु नै श्रेष्ठवर्ण हुन् अरु वर्ण हीन हुन् ; ब्राह्मणहरु नै शुक्लवर्ण हुन् अरु वर्ण कुष्ण हुन् ; ब्राह्मणहरु नै शुद्धि हुन्छन् अ-ब्राह्मणहरु हुन्नन् ; ब्राह्मणहरु नै ब्रह्माका औरस पुत्रहरु हुन्, मुखबाट निस्केका हुन्, ब्रह्मज : हुन् , ब्रह्मनिर्मित हुन् तथा ब्रह्मादाय हुन् ।' 'भो ! हो ।' तपाइहरु जान्नुहुन्छ के (तपाइहरुलाई) जन्मदिने माता ब्राह्मणकहाँ मात्र गई र अ-ब्राह्मणकहाँ गइन ?' 'भो ! जान्दैनौ ।' 'तपाइहरु जान्नुहुन्छ के (तपाइहरुलाई) जन्मदिने माताकी माता उसकी पनि माता गरी सातपुस्तासम्मकी माता ब्राह्मणकहाँ मात्र गई र अ-ब्राह्मणकहाँ गइन ?' 'भो ! जान्दैनौ ।' तपाइहरु जान्नुहुन्छ के (तपाइहरुलाई) जन्मदिने पिता ब्राह्मणकहाँ मात्र गयो र अ-ब्राह्मणकहाँ गएन ?' - 'भो ! जान्दैनौ ।' 'तपाइहरु जान्नुहुन्छ के (तपाइहरुलाई) जन्मदिने पिताको पिता उसको पनि पिता गरी सातपुस्तासम्मको पिता ब्राह्मणकहाँ मात्र गयो र अ-ब्राह्मणकहाँ गएन ?' 'भो ! जान्दैनौ ।' तपाइहरु जान्नुहुन्छ के' कसरी गर्भ धारण हुन्छ ?' भो ! हामीहरु जान्दछौं कि कसरी गर्भ धारण हुन्छ । (१) यहाँ आमाबुबाहरु एकत्रित हुन्छन् (२) आमा पनि ऋतुमती^२ हुन्छे, (३) गन्धर्व (= गर्भमा उत्पन्न हुनसक्ने सत्व अर्थात् प्रतिसन्धि चित्त) पनि उपस्थित हुन्छ (= उत्पन्न हुन्छ) । यसरी तीनै संयोग^३ एकत्रित हुनाको कारणद्वारा गर्भ धारण हुन्छ ।' 'केत,

१. यहाँ 'गर्भ' भनी गर्भमा उत्पन्न हुनसक्ने 'सत्व' लाई भनिएको हो भनी पपं.सू.क्ष.पृ.२५८ : महातण्हासङ्गयसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

२. स्त्रीहरुको जुन ठाउँमा बालक उत्पन्न हुन्छ त्यस ठाउँमा रगतको डल्लो भई फुटेर बध्नथाल्छ । त्यसबखत वस्तु शुद्धि हुन्छ । यसै अवस्थालाई 'ऋतुमती' भनिन्छ । वस्तु बुद्धि भएको वेलामा आमा-बाबुहरुको एक रात सत्रिपात भए पनि सातदिनसम्म क्षेत्र नै हुन्छ । त्यसबखत हात समात्ने, चुलो समात्ने, अङ्गप्रत्यङ्ग परामर्श आदिवारा पनि गर्भधारण हुनसक्छ भनी पपं.सू.क्ष.पृ.२५८ : महातण्हासङ्गयसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

३. यो तीन संयोग विना गर्भधारण हुन सक्दैन भनी भनिएको हो । यस सम्बन्धका अरु कुराहरु म.नि.६.पृ.३२७ : महातण्हासङ्गयसुत्त मा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

तपाइहरु जान्नुहुन्छ के त्यो गन्धर्व (- गर्भ धारण हुने सत्व वा विज्ञान) क्षत्री नै थियो अथवा ब्राह्मण नै थियो अथवा वैश्य नै थियो अथवा शूद्र नै थियो ?' भो ! हामीहरु जान्दैनौ कि - त्यो गन्धर्व क्षत्री नै थियो वा ब्राह्मण नै थियो वा वैश्य नै थियो वा शूद्र नै थियो ।' 'भो ! त्यसोभए हामीहरु जान्दैनौ कि - हामीहरु को हौं ।'

“अस्सलायन ! असित देवल ऋषिद्वारा सोधिएका कारणहरुलाई ती सातजना ब्राह्मण ऋषिहरुले त सम्पादन गर्न सकेनन् भने अहिले तिमीले आफ्नो जातिवाद सम्बन्धी मैले सोधेका कारणहरुका बारेमा के सम्पादन गर्न सकौला, जो कि अहिलेसम्म तिमी स-आचार्य नै छौ ; पूर्णले^१ जस्तै दाडु समात्न पनि तिमीले जानेका छैनौ^२ ।

१. उपरोक्त सातजना ब्राह्मण ऋषिहरुको पूर्ण भन्ने भान्से थियो । उ पाक-शास्त्र जान्दथ्यो । तिमीत अहिलेसम्म दाडु समात्ने काम सिक्दैछौ । पूर्णले जस्तै दाडु समात्न पनि जानेका छैनौ । छोटकरीमा भन्ने हो भने असित देवलसँग ती ब्राह्मण ऋषिहरुले आफ्नो जातिवादका कुरा सम्पादन गर्न सकेनन् भने अहिले तिमीले के सम्पादन गर्न सकौला भनी भनिएको हो । पपं.सू.III.पृ.२८३ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

२. यी अस्सलायन माणव श्रदालु थिए । आफू बस्ने घरको एउटा कोठामा एक चैत्य (= पूजास्थान) बनाई राखेका थिए । भनिन्छ कि आजसम्म पनि अस्सलायन (=अश्वलायन) वंशका घरहरुमा चैत्य बनाई राखेको हुन्छ । पपं.सू.III.पृ.२८४ : अस्सलायनसुत्तवण्णना ।

यस्तो भन्नुहुँदा अस्सलायन माणवले भगवान्लाई यस्तो भने -

“धन्य हो, भो गौतम ! धन्य हो, भो गौतम !! भो गौतम ! जस्तै - घोप्टेकोलाई उतातोपारिदिंदा वा ढाकिएकोलाई उघादिदिंदा वा बाटो भुलेकोलाई बाटो देखाइदिंदा अथवा अन्धकारमा तेलको दियो बालिदिंदा आँखाहुनेले रूप देख्दछ - त्यस्तैगरी तपाइ गौतमले मलाई अनेक प्रकारले धर्म र भिक्षुसङ्घको पनि । आजदेखि आजीवन शरणमा आएको उपासक हो भनी तपाइ गौतमले मलाई स्वीकार गर्नुहोस् ।”

३. उदायी ब्राह्मण

प रि च य

एकदिन बुद्ध भगवान्कहाँ गई जब उदायी ब्राह्मणले बुद्धसँग “के तपाइ पनि यज्ञको वर्णन गर्नुहुन्छ ?” भनी सोधे तब वहाँले “सबै यज्ञहरुको वर्णन गदिन” भनी उत्तर दिनुभयो ।

ब्राह्मण धर्ममा ‘यज्ञ’ को अर्थ हिंसामय यज्ञलाई लक्षगरिन्छ भने बुद्धको धर्ममा ‘यज्ञ’ को अर्थ दानादि अहिंसामय कुशलकर्महरुलाई लक्ष गरिएको हुन्छ । त्यसैले बुद्ध भगवान्ले अगाडिको सूत्रमा हिंसामय यज्ञलाई प्रतिक्षेप गर्नुहुँदै “सबै यज्ञहरुलाई वर्णन गार्दिन” भनी भन्नु भएको हो । अरु कुराहरु अनुदित मूल सूत्रबाटै प्रष्ट हुनेछन् ।

उदायी भन्ने व्यक्तिहरु अलावा अरु पनि उदायी नाम भएका व्यक्तिहरु छन् के, भन्ने कुरा बु.प.भा -१, पृ.१०० मा उल्लेख गरिसकेका छन् । यहाँ चाहिँ उदायी नाम जोडिएका कति सूत्रहरु छन् भन्ने कुरा उल्लेख गरेको छु ।

१) उदायीसुत्त - यस सूत्रमा आयुष्मान् आनन्द र आयुष्मान् उदायीको बीचमा छलफल भएका कुराहरु छन् । कौशम्बीको घोषिताराममा बसिरहनु भएको बेलामा आयुष्मान् उदायीले “जस्तै भगवान्ले यो शरीरलाई ‘अन्-आत्म’ भनी भन्नुभएको छ त्यस्तैगरी विज्ञानलाई पनि ‘अन्-आत्म’ भनी देखाउन सकिन्छ के?” भनी आयुष्मान् आनन्दसँग सोध्दा आयुष्मान् आनन्दले भन्नसकिन्छ, देखाउन सकिन्छ भन्ने कुराको प्रमाण देखाउनु भएको छ । सं.नि. III.पृ.१५० : सलायतनसंयुत्तं ।

२) उदायीसुत्त - यस सूत्रमा आयुष्मान् उदायीले आफूले सप्तबोध्यङ्गलाई धेरै अभ्यास गर्दछु भनी सेतक भन्ने सुभ्रहरुको निगममा बसिरहनु भएका बुद्ध समक्ष उद्गार प्रकट गरेका कुराहरु उल्लेख भएका छन् । सं.नि. IV.पृ.८२ र बोज्झङ्गसंयुत्तं ।

३) उदायीसुत्त - यस सूत्रमा आयुष्मान् उदायीले धेरै गृहपति परिषद्लाई धर्मापदेश गरिरहेको कुरो आयुष्मान् आनन्दले भगवान्लाई सुनाउनु हुदाँ भगवान्ले धर्मापदेश गर्नु सजिलो छैन, धर्मापदेश गर्नहरुमा पाचँ गुणहरु हुनुपर्छ भनी भन्नु भएका कुराहरु छन् । जस्तै -(१) आनुपूर्विकथा भन्ने छु, (२) कारणहरु देखाई भन्ने छु, (३) दयापूर्वक भन्ने छु, (४) लाभसत्कारको आशा नलिई भन्ने छु तथा (५) आफ्नो प्रशंसा र अर्काको निन्दा नगरी भन्ने छु । अं.नि-५,पृ.४३३

४) उदायीसुत्त - यस सूत्रमा भगवान्ले आयुष्मान् उदायी (लाल) सँग प्रश्न सोध्नु हुँदा आयुष्मान् उदायी चूपलागेर बसे अनि नजिकमा बसिरहनु भएका आयुष्मान् आनन्दसँग प्रश्न सोध्नु भयो र वहाँले बताउनु भएका उत्तरहरु यसमा छन् । यस सूत्रमा उदायी (लाल) लाई भगवान्ले मोघपुरुष भन्नुभएको कुरा पनि छ । अं.नि -६, पृ.६०

मूल सूत्र -

१ - बुद्ध, हिंसायुक्त यज्ञको वर्णन गर्नुहुन्न

अनि उदायी ब्राह्मण जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए ; त्यहाँ पुगेपछि भगवन्सँग सम्मोदन गरे । सम्मोदनीय कुराकानी गारिसके पछि एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका उदायी ब्राह्मणले भगवान्लाई यस्तो भने^१ -

“भो गौतम ! के तपाइ पनि यज्ञको वर्णन गर्नुहरन्छ ?”

“ब्राह्मण ! म सबै यज्ञहरुको वर्णन गर्दिन । न त म सबै यज्ञहरुको अवर्णन नै गर्छु । ब्राह्मण ! जुन यज्ञमा गाईहरु काटिन्छन्, बोकाहरु काटिन्छन्, कुखुराहरु, सुगुरहरु माटिन्छन् तथा विविध प्राणीहरुको ज्ञान लिइन्छ - ब्राह्मण ! त्यस्ता प्रकारका प्राणीघात हुने यज्ञको म वर्णन गर्दिन । किन भने ? - यसप्रकारका प्राणीघात हुने यज्ञहरुमा अरहन्तहरु अथवा अरहत् मार्गमा लाग्नेहरु उपस्थित हुन् ।

“ब्राह्मण ! जुन यत्रमा गाईहरु काटिन्, बोकाहरु काटिन् , कुखुरा। सुगुरहरु काटिन् तथा कुनै प्रकारका प्राणीहरुको ज्यान

१. अं.नि-४, पृ.४५ : उदायीसुत्त, अ.क.॥.पृ.५०८

लिइन्न ब्राह्मण ! त्यस्तो प्रकारको प्राणीघात नहुने यज्ञको वर्णन म गर्दछु । जस्तै - नित्यदान, अनुकूल दान । किन भने ? - यसप्रकारको प्राणीघात नहुने यज्ञमा अरहन्तहरु अथवा अरहत् मार्गमा लाग्नेहरु उपस्थित हुन्छन् ।

१. “अभिसङ्गतं निराम्भं, यञ्जं कालेन कप्पियं ।
तादिसं उपसंयन्ति सञ्जता ब्रह्मचारियो ॥

२. “विवृच्छद^१ ये लोके, वीतिवत्ता कुलं गतिं ।
यञ्जमेतं पसंसन्ति, बुद्धा यञ्जस्स^२ कोविदा ॥

३. “यञ्जे वा यदि वा सद्धे, हव्यं^३ कत्वा यथारहं ।
पसन्नचित्तो यजति, सुखेत्ते ब्रह्मचारिसु ॥

४. “सुहुतं सुयिदं सुप्पत्तं, दक्खिणेय्येसु यं कतं ।
यञ्जो च विपुलो होति, पसीदन्ती च देवता ॥

५. “एतं^४ यजित्वा मेधावी, सद्धो मुत्तेन चेतसा ।
अव्यापज्झं सुखंलोकं, पण्डितो उपपज्जती^५ति ॥”

१. सिंहल र रोमनमा : ‘विवृच्छद’ ।

२. सिंहल, स्याम र रोमनमा : ‘पुञ्जस्स’ ।

३. सिंहलमा : ‘हव्यं’, स्याममा : ‘हुञ्जं’ ; रोमनमा : ‘भव्यं’ ।

४. सिंहल, स्याम र रोमनमा : एवं ।

- १- 'उपयुक्त समयमा उपयुक्त दानवस्तुहरु थुपारी प्राणीघात रहित गारिने यज्ञ (= दिइने दान) मा संयत ब्रह्मचारीहरुले भाग लिन्छन् ।
- २- 'यो लोकमा जसले संसारको गतिलाई पारगरिसके -ती रागरहित यज्ञ-कोविद बुद्धले यस्तो यज्ञको प्रशंसा गर्छन् ।
- ३- "(बुद्धिमानीले) यज्ञ (=प्रकृतिदान) मा अथवा श्रद्धादान (=मृतकदान = श्राद्ध) मा, उचित तरिकाले हव्य (=दिनयोग्य वस्तुको सङ्कल्प) गरी, प्रसन्नचित राखी असल खेत जस्ता भएका ब्रह्मचारीहरुलाई दानदिन्छन् ।
- ४- "दाक्षिणेयहरु माथि जुन दान दिइन्छ त्यो दानलाई असल राम्रो सुपात्रमा दिइएको दान भनिन्छ र त्यस दानको फल विपुल पनि हुन्छ तथा देवताहरु पनि प्रसन्न हुन्छन् ।
- ५- "यस्तो किसिमको यज्ञगरी (=दान दिई) परित्यक्तचित्तले दानदिने श्रद्धालु मेधावी पण्डित पुरुष दुःख र पीडा रहित भई सुखी लोकमा उत्पन्न हुन्छ ।"

४. कसिभारद्वाज ब्राह्मण

प रि च य

भगवान् बुद्धको समयमा राजगृहको दक्षिणागिरिको एकनाल भन्ने ब्राह्मणहरुको एक गाउँ थियो । त्यस गाउँमा भारद्वाज भन्ने खेतीगरी जीविका गर्न एक धनाढ्य ब्राह्मण बस्दथे । खेतीगरी जीविका गर्न भएको हुनाले उनलाई 'कसिभारद्वाज' अर्थात् 'कृषी भारद्वाज' भनिएको हो । भारद्वाज भनेको गोत्रको नाम हो ।

कसिभारद्वाजको रोपाई

एकदिन उनले पाँचशय (५००) हलोहरु जोताइ रहेका थिए । जोताइको पहिलो दिन मङ्गलदिन थियो । त्यस सबै गोरुहरुकम सिडहरुमा सुवर्णले मोरिएका थिए र खुरहरुमा रजतले मोसरएका थिए । ती सबैलाई

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१८८ : कसिभारद्वाजसुत्तवण्णना , ब्राह्मणसंयुत्तं ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९० : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

पञ्चगन्धयुक्त सेता मालाहरुले सजाइएका थिए । उनीहरु सबैका अङ्गप्रत्यङ्गहरु पनि सजाइएका थिए र सबै गोरुहरु लक्षण सम्पन्न थिए । तिनीहरुमध्ये कुनै गाजल जस्तै काला थिए, कुनै बादल जस्तै सेता थिए, कुनै मूगा जस्तै राता थिए तथा कुनै मसारगल्ल मणि जस्तै छिन्नबिरे थिए ।

सबै पाचशय (५००) जोताहाहरुले सेता सेता नयाँ नयाँ कपडाहरु लगाएका थिए । सुगन्ध र मालाहरुले अलंकृत थिए । दाहिने काँधमा फूलका गुच्छाहरु राखेका थिए तथा उनीहरुको शरीर वर्ण हरितालको वर्ण जस्तै पहुँलो तथा चम्किलो थियो । दश दश हलोहरुको एक एक डप्फा बनाई खेत जोत्दथे । हलोहरुका पूर्वभाग तथा जुवा र छडीहरु सुवर्ण जडित थिए । अधिल्लो हलोमा आठओटा गोरुहरु नारिएका र बाँकी हलोहरुमा चार चार ओटा गोरुहरु नारिएका थिए । बाँकी गोरुहरु साट्फेर गर्नकोनिमित्त राखिएका थिए । एक एक डप्फाकोनिमित्त एक एक गाडा बिऊ थियो । एकथरीले जोत्छन् अर्काथरीले रोप्छन् ।

त्यसदिन बिहान सबैरै दाहिँ काटी नुहाई सुगन्धित लेप लगाई पाचशय (५००) मूल्य जाने वस्त्र षहिरी, एकहजार (१०००) मूल्य जाने कपडा एकाशं गरी, एक एक औँलामा दुइ दुइवटा गरी जम्मा बीसवटा (२०) औँठीहरु लगाई तथा कानमा सिंहकुण्डलहरु लगाई,

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१८८-८९ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९४-९५ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

शीरमा उत्तमरुपले फेटाबाँधी, सुवर्णको माला लगाई ब्राह्मणहरुद्वारा परिवृतभई रोपाई गर्न ठाउँमा गई - कसिभारद्वाज ब्राह्मणले अनुशासन गरिरहेका थिए ।

उता, अनेक शय भाँडाहरुमा पायल पकाउन लगाई, ठूला ठूला गाडाहरुमा राखी, सुगन्धित पानीले नुहाई, सबैप्रकारका अलंकारहरुद्वारा अलंकृत भई तथा ब्राह्मणीहरुले परिवृत भई कसिभारद्वाजकी ब्राह्मणी रोपाई गर्न लागेको ठाउँमा गइन् । घर पनि सुगन्धित गोबरले लिपेको थियो । लावाहरु छरिएका थिए । सुवर्ण घडाहरु, केराका बोटहरु तथा ध्वजाहरु फहराइएका थिए र पुष्पगन्धले युक्त पूजा पनि गरिएको थियो । खेतको ठाउँ ठाउँमा ध्वजा पताकाहरु फरफराइएका थिए । कामदार तथा परिजनहरु सबै भेलाहुँदा जम्मा अढाइ हजार (२,५००) को समूह थियो । सबैका नयाँ कपडाहरु थिए र उनीहरुकोनिमित्त पनि पायस नै तयार पारिएको थियो ।

अनि उनकी ब्राह्मणीले चमहिं सुवर्णको भाँडा धुनलाई त्यसमा भरी पायस राखलगाई घिऊ, मह तथा सखर (=फाणित) द्वारा हलोहरुको पूजा गर्न लगाइन् । पाचँशय जोताहरुलाई सुन, चाँदी, काँस, तामा तथा फलामका भाँडाहरु दिनलगाई उनीहरुलाई पायस पस्काउँदै मइन् । यसरी पूजा गर्न लगाई रातो तथा सुवर्णको खराऊ (=उपाहन = उपानह) लगाई, रातो तथा सुवर्णको लट्टी हातमा लिई

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१८९ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९४-९५

- यहाँ घिउ राख, यहाँ मह राख तथा यहाँ सखर राख भनी अष्टउँदै ब्राह्मण हिड्न थाले ।

बुद्धको दिनचर्या

बुद्ध भगवान् जुनसुकै विहारमा बस्नुभए पनि वहाँका पाचँवटा दैनिक चर्याहरु हुन्छन् । जस्तै - (१) भोजन पहिलेको चर्या, (२) भोजन पछिको चर्या, (३) पूर्वयामिक चर्या, (४) मध्ययामिक चर्या तथा (५) पश्चिमयामिक चर्या ।

(१) भोजन पहिलेको चर्या-प्रातःकालमा उठ्नुभई उपस्थाकहरुको अनुग्रह गर्नकोनिमित्त र आफ्नो शरीरको सुखविहारको निमित्त मुखधुने आदि शारीरिककृत्य सिध्याई भिक्षाटन् जानेवेला नभएसम्म एकान्त खुला ठाउँमा बस्नुभई भगवान् बुद्ध समय विताउनु हुन्छ । भिक्षा जानेवेला भएपछि कायबन्धन बाँधी चीवर पारुपन गरी पात्र ग्रहण गरी - कहीले एकलै, कहीले भिक्षुसङ्घद्वारा परिवृत्तभइ ; कहीले प्रकृति स्वभावले, कहीले अनेक प्रकारका प्रातिहार्यहरु देखाउनु हुँदै गाउँ वा गिगममा भिक्षाटन् जानुहुन्छ । कस्तो प्रातिहार्य भने ? -

भिक्षाटन् जानुहुने बुद्ध भगवान्को अगाडि अगाडि मन्दहवाले बाटो सफापाछ । मेघले अलि अलि पानीभारी बाटामा भएका धूलाहरु

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१८९ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९५ : कसीभासहाजसुत्तवण्णना ।

नउडाउने गरी शान्तपाछ । भगवान्को माथि चदुवा जस्तो भई बस्छ । अर्का हावाले ठाउँ ठाउँबाट फूलहरु उडाएरल्याई बाटामा छर्छ । अग्ला अग्ला भूमिभागहरु होचा हुन्छन् र होचा तथा खाडलहरु पुरिएर आउँछन् । पैताला राख्ने बेलामा भूमिभाग सम्महुन्छ । सुखतंस्पर्श भएका फूलहरुले पैतालाहरुलाई थाप्छन् । गाउँ वा नगरको सिमाना भित्र दाहिँने खुट्टा राख्नेबित्तिकै शरीरबाट छवर्ण ररशमीहरु^१ निस्की सुवर्णपिञ्जर जस्तो भई, चित्रपटले घेरेको जस्तो भई तथा प्रासादको कूटागार बनेको जस्तो भई रशमीहरु यताउता फैलिन थाल्छन् । हात्ती, घोडा तथा चराचुरङ्गीहरु आ-आफ्ना ठाउँमा बसेर नै मधुराकारको स्वर निकाल्छन् । त्यस्तै गरी भेरी वीणा आदिहरुले पनि । कनुष्यहरुको शरीरमा भएका आभरणहरुले पनि मधुर स्वर निकाल्छन् । यो लक्षण देखेर मनुष्यहरुले थाहापाउँछन् कि - आज, राम्रा राम्रा लुगाहरु लगाई, पुष्पगन्धहरु हातमा लिई घरबाट निस्केर बाटामा गई भगवान्लाई सम्मानपूर्वक पुष्पगन्धहरुद्वारा पूजा गर्छन् र - “भन्ने ! हामीलाई दश भिक्षुहरु दिनुहोस्, हामीलाई शय भिक्षुहरु दिनुहोस्” भनी याचना गरी भगवान्को हातबाट पात्र मागेर लिई, घरमा निम्त्याई, आसनहरु बिच्छ्याई सत्कारपूर्वक भोजनद्वारा वहाँको स्वागत सम्मान गर्छन् ।

१. नील,पील,लोहित,ओदात(=सेतो), मञ्जेष्ठ तथा प्रभास्वर आदि छ वर्णहरुलाई 'छवर्णरशमी' भनिएको हो । अद्.सा.पृ.११ : निदानकथा ।

भोजनकृत्य सिद्धिएपछि उनीहरुको चित्तसन्ततिलाई हेरी भगवान्ले उनीहरुलाई त्यसरी धर्मापदेश गर्नुहुन्छ जसरी धर्मापदेश गर्नुहुँदा कुनै शरणागमनमा प्रतिष्ठित हुन्छन्, कुनै स्त्रोतपत्ति, सकृदागामो र

अनागानी कलहरुमध्ये कुनै एकमा प्रतिष्ठित हुन्छन् । यसरी महाजनहरुको संग्रह गरी आसनबाट उठी बुद्ध भगवान् विहारतिर फर्कर जानुहुन्छ ।

विहारमा पुगेपछि भिक्षुहरुको भोजनकृत्य नसिद्धिसम्म मण्डलमालमा विच्छयात्रराखेको वरबुद्धासनमा वहाँ बस्नुहुन्छ । भिक्षुहरुको भोजनकृत्य सिद्धिएपछि उपस्थाक भिक्षुले भगवान्लाई कुराहरुलाई भोजन पहिलेको चर्या भनिन्छ । यहाँ उल्लेख नभएका ईर्यापथका कुराहरु ब्रह्मायुसुत्तमा हेर्नु अथवा लेखकको बुद्धकालीन ब्राह्मण भाग-१, पृ.१७० : 'ईर्यापथ' शीर्षकमा हेर्नु ।

(२) भोजन पछिको चर्या - उपरोक्ताकारले भोजन पहिलेका कृत्य सिद्धिएपछि भगवान् बुद्ध गन्धकुटी भित्र जानुहुन्छ र खुट्टा पखाली, पीरा एक छेउमा राखी उपस्थान शालामा बस्नुभई वहाँले भिक्षुसङ्गलाई यसरी अववाद उपदेश दिनुहुन्छ -

“भिक्षुहो ! यो लोकमा बुद्धोत्पाद समय दुर्लभछ, मनुष्यत्व

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१८९ - १० ; सुत्त.नि.अ.क.पृ. १० - ११ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

लाभगर्नु दुर्लभ छ, श्रद्धासम्पत्ति पाउनु दुर्लभ छ, क्षणसम्पत्ति^१ पाउनु दुर्लभ छ, प्रब्रज्यात्व पाउनु पनि दुर्लभ छ तथा सद्धर्म श्रवण गर्नु पनि दुर्लभ नै छ । अतः अप्रमादपूर्वक सम्पादन गर ।”

अनि भगवान्लाई अभिवादन गरी केहीले भगवान्सँग मर्कस्थान (=ध्यान) सम्बन्धी र भगवान्ले उनीहरुको चर्या अनुसार कर्मस्थानका कुराहरु बताउनु हुन्छ । कर्मस्थानका कुराहरु अध्ययागरी भगवान्लाई अभिवादन गरी उनीहरु आ-आफ्नो रात्रिस्थान वा दिवास्थानमा जान्छन् । केही अरण्यमा, केही वृक्षमूलमा, केही पर्वतको कुनै एक स्थानमा तथा केही चातुर्महाराजिक भवनमा,..... र केही वशवर्ती भवनमा जान्छन् । त्यसपछि भगवान् बुद्ध गन्धकुटी भित्र जानुभई - यदि चाहनुहुन्छ भने दाँहिनेतिरबाट सिंहशय्या^२ मुद्रामा स्मृतिसम्प्रजन्य हुनुभई लेटनुहुन्छ । अनि केहीदिन शरीरलाई आराम दिएर सिंहशय्याबाट उठ्नुभई दिनको दोश्रो भागमा वहाँले लोकलाई हेर्नुहुन्छ । दिनको तेश्रो भागमा चाहिं - जुन गाउँ वा निगममा वहाँ बस्नु भएको छ, त्यस गाउँ वा निगमका मानिसहरु भोजन पहिले दानदि पुण्यकार्य गरी भोजनपछि - बुद्धवस्त्र लगाई, गन्धपुष्पादि हातमालिई विहारमा भेला हुन्छन् । अनि भेला भएका परिषद् अनुरूप प्रातिहार्य -

१. कस्तोलाई 'क्षणसम्पत्ति' भन्दछन् भन्ने कुरा बुझ्नकोनिमित्त अं.नि-ड,पृ.३२८ : अखणसुत्तं गहपतिवग्गोमा हेर्नु ।

२. कस्तो मुद्रामा सिंहशय्या भन्दछन् भन्ने कुरा बुझ्नकोनिमित्त अं.नि - ४, पृ.३२८: आपतिवग्गोमा हेर्नु ।

पूर्वक भगवान् धर्म सभामा जानुहुन्छ र त्यहाँ विच्छाइराखेको वरबुद्धासनमा बस्नुभई कालानुकूल र समयानुकूल धर्मापदेश गर्नुहुन्छ । समय जान्नुभई वहाँले परिषद्लाई विदाई दिनुहुन्छ र भगवान्लाई अभिवादन गरी मानिसहरु फर्कर जान्छन् । यो हो भोजन पछिको चर्या^१ ।

(३) पूर्णयामिक चर्या- यसरी भोजनपछिको चर्या समाप्त गरिसक्नु भएपछि यदि नुहाउन चाहनुभयो भने - वहाँ बुद्धासनबाट उठ्नुभई, उपस्थाकद्वारा पानी तयारपारी राखेको ठाउँमा जानकोनिमित्त, उपस्थाकको हातबाट नुहाउने कपडालिई - नुहाउने कोठाभित्र जानुहुन्छ । अनि नुहाइसकी थकावट दूरगरी शरीर चंगा पार्नुहुन्छ । त्यतिञ्जेलसम्म उपस्थाकले बुद्धासन टकटक्याई ल्याएर गन्धकुटीको प्रागंगमा विच्छयाउँछ । शरीर नुहाउनु भएका बुद्ध भगवान् रातो दोपट्टा लगाई, कमयबन्धन बाँधी, चीवर एकांशपारी त्यहाँ जानुहुन्छ र एकछिन बसी एकलै समाधिष्ठ हुनुहुन्छ । अनि भिक्षुहरु आ-आफ्ना स्थानबाट आई भगवान्को उपासनार्थ जान्छन् । केहीले भगवान्सँग त्यही प्रश्नहरु सोध्छन्, केहीले कर्मस्थान विषय

सम्बन्धी कुराहरु सोध्छन् तथा केहीले धर्मश्रवणकोनिमित्त प्रार्थना गर्छन् । उनीहरुको अभिप्राय अनुसार कार्यसम्पादन गर्नुहुँदै भगवान्ले रातको प्रथमयाम बिताउनु हुन्छ । यसैलाई भन्दछन् पूर्वयामिक चर्या^१ ।

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१९१ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९२ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

“कसिभारद्वाजको रोपाईमा गएको खण्डमा उनीसँग कुराकानी हहुनेछ । अनि कुराकानीको अन्तमा धर्मापदेश सुनेर यी ब्राह्मण पुत्रदारहरुका साथ त्रिशरणमा प्रतिष्ठित हुनेछन् र असीकोटी धनसम्पत्ति मेरो शासनमा परित्याग गरी घरबाट त्यागी प्रव्रजितभई यिनले अरहत्व प्राप्तगर्न छन् ।”

यति कुरा जान्नुभई बुद्ध भगवान कसिभारद्वाज ब्राह्मणको रोपाई भइरहेको ठाउँमा जानु भएको हो^१ भनी संयुत्तनिकायट्ठकथाले^२ उल्लेख गरेको छ । त्यसैले चल सूत्रमा “अनि भगवान् पूर्वाह्न समयमा चीवर पहिरी पात्र-चीवर ग्रहणगरी जहाँ कसिभारद्वाज ब्राह्मणको रोपाई भएको थियो त्यहाँ जानुभयो” भनी उल्लेख भएको हो ।

जस्तै माथि (पृ.४७) मा भगवान बुद्धको दिनचर्याहरुमध्ये भोजन पछिको चर्यामा ‘कहीले एकलै कहीले भिषुसङ्घद्वारा परिवृत भई भिक्षाटन्कोनिमित्त जानुहुन्छ...’ भनी उल्लेख भएको छ तीमध्ये यहाँ भगवान् एकलै जानुभएको हो ।

जब भगवान् एकलै कही जान चाहनुहुन्छ तब वहाँ भिक्षटन् जाने समयमा गन्धकुटीको दैलो थुनेर बस्नुहुन्छ । भिक्षाजाने बेलामा गन्धकुटीको दैलो बन्द भएको देखेर भिक्षुहरुले यस्तो थाहा पाउँछन् कि

१. बुद्धको एघारौँ (११) वर्षवासको समयमा यो घटना घटेको हो भन्ने कुरा लेखकको बु.रा.भा - १,पृ.१५२ को पादटिप्पणीबाट प्रष्ट हुन्छ ।

२. १.पृ.१९१-९२ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९२

- आज भगवान् एकलै कहीं जानचाहनुहुन्छ । अवश्य पनि आज वहाँले कुनै दमनीय पूद्गललाई देख्नुभयो होला भनी उनीहरु आ-आफ्ना पात्रचीवर लिई गन्धकुटीलाई प्रदक्षिणगरी भिक्षटन्कोनिमित्त जान्छन् ।

त्यसैले कसिभारद्वाज ब्राह्मणको खेतमा जानुहुँदा भगवान्को साथमा अरु कुनै भिक्षुहरु थिएनन् र वहाँ एकलै त्यहाँ जानु भएको थियो भनी अट्ठकथाहरुले उल्लेख छन्^१ ।

जब वहाँ त्यसठाउँमा पुग्नुभयो तब प्रातिहार्यको प्रभावद्वारा चन्द्रसूर्यको तेजलाई पनि माथगर्न रश्मी प्रभावद्वारा ब्राह्मणका खेतमा गोरु, हलो, रुख तथा भूमि समेत सबै वस्तुहरु सुवर्ण भै देखिन्थे । यो देखेर हलो जोतिरहेका तथा खाइरहेका मानिसहरु सबैले हलोजोत्न छाडी तथा खानाखान छाडी हातखुट्टा धोई भगवान्लाई घेरालगाई हेरेर बस्नथाले । यसरी सबै कामछाडी बुद्धलाई हेरिरहेको देखेर ब्राह्मणको मनमा “काममा बाधादिन आउने” भन्ने जस्तो लागेर उनी बुद्धमाथि अप्रसन्न भएका थिए । त्यसैले मूल सूत्रमा उनले भगवान्लाई “श्रमण ! तिमीले पनि ... जोतेर खाऊ” भन्ने आदि कुराहरु भनेका हुन् । विशेष कुराहरु अगाडि अनुदित मूल सूत्रमै उल्लेख भएका छन् ।

जब उनले बुद्धको शरीरमा असी अनुव्यञ्जनहरु युक्त बत्तीस महापुरुष-लक्षणहरु देखे तब उनको मनमा “श्रमण गौतम शाक्यपुत्र

१. सं.नि.अ.क.१.पृ.१९२ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९५ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

शाक्यकुलबाट प्रव्रजित भएको कुरा” भूवास्स सम्भना भयो । यति सम्भना आएपछि उनको मनमा वहाँप्रति श्रद्धा उत्पन्न हुनथाल्यो^१ ।

अरु कुराहरु अगाडिका मूल सूत्रका ठाउँ ठाउँमा पादटिप्पणीमा उल्लेख गरेका अट्टकथाका कुराहरुबाट स्पष्ट हुनेछन् ।

धर्मापदेशको अन्तमा प्रव्रजित भएका कसिभारद्वाज ब्राह्मणले अरहत्व साक्षात्कार गरे ।

१. सं.नि.अ.क.पृ.१९२ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९७ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

मूल सूत्र -

१ - खेती गरेर खाऊ

यस्तो मैले सुने^१ ।

एक समय भगवान्, मगधदेशको दक्षिणागिरिस्थित^२ एकनाल^३ भन्ने ब्राह्मण गाँउमा बस्नुभएको थियो । त्यसबखत^४ कसिभारद्वाज ब्राह्मणको रोपाईको समयमा पाचँशय हलगोरुहरु जोतिराखेका थिए । अनि भगवान् पूर्वाण्ह समयमा चीवर पहिरी

१. सं.नि.पृ.१७१ : कसिभारद्वाजसुत्त, ब्राह्मणसंयुत्तं ; अ.क.पृ.१८८ ; सुत्त.नि.पृ.२८० : कसिभारद्वाजसुत्तं, उरवगो, अ.क.पृ.९० । रोमनमा : 'कसिसुत्त' ; स्याममा: 'पठमंकसिसुत्त' ; सुत्त.नि.अ.क.मा 'कसीभारद्वाजसुत्त' ; सं.नि.अ.क.मा 'कसीभारद्वाजसुत्त' ।

२. राजगृहलाई घेरेका पहाडहरुकध्येका दक्षिणागिरिको पहाडलाई 'दक्षिणागिरि' भनिएको हो । सार.प.पृ.१८८ : कसिभारद्वाजसुत्तवण्णना, ब्राह्मणसंयुत्तं ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९३ ।

३. सोही दक्षिणागिरिमा ब्राह्मणहरु बस्ने एक गाउँ थियो । जसको नाम 'एकनाल' थियो र धेरै ब्राह्मणहरु बस्ने भएको हुदाँ त्यस

पात्र-चीवर ग्रहणगरी जहाँ कसिभारद्वाज ब्राह्मणको रोपाई^१ भएको थियो त्यहाँ जानुभयो ।

गाउँलाई 'एकनाल ब्राह्मण गाउँ' भनिएको हो । सार.प.पृ.१८८ : सुत्त.नि.अ.क.पृ.९४ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

उपरोक्त दक्षिणागिरि भन्ने ठाउँ वर्तमान समयमा कहाँ पर्छ भन्ने सम्बन्धमा भरतसिंह उपाध्यायले यसरी लेखेका छन् -

"राजगृहस्थित यष्टिवन-उदयानको विवेचन गर्दा वर्तमानको 'जेठियन' भन्ने ठाउँ हो भन्ने कुरा निर्विवाद छ-जो राजगृह कस्वाबाट १३ मील दक्षिण-पश्चिमतिर स्थित छ । यसै 'जेठियन' बाट दक्षिणागिरि 'दखिनाऊ' भन्ने पहाड छ । यसको नाम र रुपरेखाको विचार गर्दा बुद्धकालीन मगध राष्ट्रको 'दक्षिणागिरि' यही हो भनी बुझ्न सकिन्छ ।" बु.भा.भू.पृ.२२३ ।

४. जुन बखत भगवान् अपराजित आसनमा आसन बाँधी बसी अनुत्तर सम्यक्सम्बोधिज्ञान प्राप्तगरी धर्मचक्र प्रवर्तन गरिसकेपछि मगधदेशको एकनाल ब्राह्मण गाउँमा दक्षिणागिरि महाविहारमा ब्राह्मणको इन्द्रियपरिपक्वताको प्रतीक्षामा बसिरहनु भएको थियो 'त्यसबखत' । सुत्त.नि.अ.क.पृ.९४ : कसीभारद्वाज सुवण्णना । सार.प.पृ.९४ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले चाहिँ केवल 'ब्राह्मणको इन्द्रिय परिपक्वताको प्रतीक्षामा एकनाल ब्राह्मण गाउँमा बसिरहनु भएको बेलामा' भनी उल्लेख गरेको छ ।

१. रोपाई दुइधरीका छन् - (१) हीलोमा बिउ छरेर गरिने रोपाई र

त्यसबखत त्यहाँ कसिभारद्वाज ब्राह्मणको खुवाउने काम भइरहेको थियो^१ । अनि भगवान् जहाँ खुवाउने काम भइरहेको थियो त्यहाँ जानुभयो ; त्यहाँ पुगेपछि एक छेउमा उभिइरहनु भयो^२ । अनि कसिभारद्वाज ब्राह्मणले भगवान्लाई भिक्षाकोनिमित्त उभिइरहनु भएको देखे । देखेर भगवान्लाई यस्तो भने -

"श्रमण ! म जोत्न पनि जोत्दछु, रोप्न पनि रोप्दछु ; जोतेर तथा रोपेर खान्छु (= जीविका गर्दछु) ।

श्रमण ! तिमीले पनि जोत्ने

(२) माटामा बिउ रोपेर गरिने रोपाई । यीमध्ये यहाँ माटामा बिउ रोपेर गरिने रोपाईलाई 'रोपाई' भनिएको हो । सार.प.पृ.१८८ ; सुत्त.नि.अ.क.पृ.९४ ।

१. त्यसबखत सुन चाँदी तामा आदिका थालहरु लिई खेतमा बसिरहेका जोताहाहरुलाई संग्रह गर्दै, सुनको दाडू हहातमा लिई, श्रीर पायस राख्दै ब्राह्मणी जाँदै थिईन् । त्यसैले 'खुवाउने काम भइरहेको थियो' भनी भनिएको हो । सुत्त.नि.अ.क.पृ.९६ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

२. जहाँनर उभिइँदा ब्राह्मणले देख्न सक्ने हो जहाँ उभिइँदा ब्राह्मणसँग कुरा गर्न सकिने हो त्यस्तो एक अग्लो ठाउँमा उभिनु भयो ।
सार.प. १. पृ. १९२; सुत्त. नि.अ.क.पृ. ९६ ।

काम गर, रोप्ने काम गर; जोतेर तथा रोपेर खाऊ १ (=जीविका गर) ।”

ब्राह्मण ! म पनि जोत्दछु, रोप्दछु; जोतेर तथा रोपेर नै खान्छु ।”

१. भगवान्लाई देखेर खेतमा काम गरिरहेका मानिसहरु कामछाडी बुद्धलाई हेरिरहेको देखेर ब्राह्मणको मनमा ‘मेरो काममा बाधा हुनेगरी यी श्रमण यहाँ आई उभिइरहेछन्’ भन्ने जस्तो लागेपछि ब्राह्मणले भगवान्लाई यस्तो भनेका हुन् भनी सार.प. १. पृ. १९३ र सुत्त. नि.अ.क.पृ. ९६: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेका छन् । लक्षण सम्पन्न भगवान्लाई देखेर “यदि यिनले काम गरेको खण्डमा सारा जम्बुद्वीपमा यिनी शिरोमणी हुन सक्छन्, किन्तु यिनी अल्छी भएर रोपाईको उत्सवमा भिक्षा माग्न यहाँ आइरहेछ भन्ने कुरो मनमा लागेर पनि यस्तो भनेका हुन् भनी उहाँ नै लेखिएको छ ।

बुद्धलाई त्यहाँबाट धपाएर पठाउनको निमित्त ब्राह्मणले बुद्धमाथि पानी फ्याकि दिएका थिए भनी सूत्रालङ्कारमा उल्लेख भएको छ भनी D.P.P. १. पृ. ५४२ को पादटिप्पणीमा डा. मलल सेकरले उल्लेख गरेका छन् ।

“तर हामी तपाइ गौतमको १ न जुवा (=युग) देख्दछौं, न नङ्गल (=हलो वा हरिस) देख्दछौं, न फाली देख्दछौं, न फाली देख्दछौं, न त छडी (=पाचन) देख्दछौं, न त गोरु नै देख्दछौं; तैपनि तपाइ गौतम यस्तो भन्नु हुन्छ - ‘ब्राह्मण ! म पनि जोत्दछु, रोप्दछु; जोतेर तथा रोपेर खान्छु’ ।

१. जब भगवान्ले ‘म पनि जोतेर तथा रोपेर नै खान्छु’ भनी भन्नु भयो तब ब्राह्मणले यस्तो सोचे- ‘यी श्रमण म पनि ... जोतेर खान्छु भनी भन्दछन् तर यिनको कुनै कृषी औजारहरु देखिदैनन् । के यिनले भुटो कुरो त गरेका होइनन् ?’ भन्ने मनमा लागेपछि उनले भगवान्को पैतलादेखि लिएर शीरसम्म आँखा गाडेर राम्ररी हेरे । यसरी हेर्दा अङ्गविद्या जान्ने सो ब्राह्मणले भगवान्को शरीरमा बत्तीस महापुरुष-लक्षणहरु देखेर ‘यस्ता महापुरुषले त कहील्यै भुटो कुरो गर्न सक्दैनन्’ भन्ने लागेपछि उनको मनमा बुद्ध प्रति ठूलो श्रद्धा र भक्ति उत्पन्न भयो । त्यसैले यसपाली सम्बोधन गर्दा उनले भगवान्लाई ‘श्रमणवादले’ सम्बोधन नगरी ‘गौतम’ भनी गोत्रले सम्बोधन गरेका हुन् भनी सार. प. १. पृ. १९३ र सुत्त.नि. अ.क.पृ.९७: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेका छन् । त्यसै वखत उनको मनमा वहाँ शाक्यकुल छछाडी प्रब्रजित भएको कुराको पनि स्मरण भयो । अति सम्भेपछि ‘कसरी तपाइ कृषक हुनु हुन्छ’ भन्ने कुरा जान्ने इच्छा गरी अगाडि उनले गाथाद्वारा प्रश्न गरेका हुन् भन्ने कुरा पनि उही उल्लेख भएको छ ।

अनि कसिभारद्वाज ब्राह्मणले भगवान्लाई गाथाद्वारा यस्तो भने -

“कस्सको पटिजानाति, न च पस्सामि ते कसिं ।

कस्सको पुच्छतो ब्रूहि, कथं जानेमु तं कसिं' ति ॥”

अर्थ:-

“तपाइ आफूलाई कृषक भनी भन्नुहुन्छ, किन्तु तपाइका कृषी औजारहरु देखिन्न, अतः कृषक हुने तपाइसँग सोध्दछु कि-कसरी तपाइको कृषीकर्मलाई जानूँ ?”

(भगवान् भन्नुहुन्छ-)

१. “सद्धा बीजं तपो वुट्ठि, पञ्जा मे युगनङ्गलं ।
हिरो ^१ ईसा मनो योत्तं, सति मे फाल पाचनं ॥
२. “कायगुत्तो वचीगुत्तो, आहारे उदरे यतो ।
सच्चं करोमि निदानं, सोरच्चं मे पमोचयं ॥
३. “विरियं मे धुरधोरय्हं, योगक्खेमाधि वाहनं ।
गच्छति अनिवत्तन्तं, यत्थ गन्त्वा न सोचति ॥
४. “एवमेसा कसीकट्ठा, सा होति अमतप्फला ।
एतं कसिं कसित्वान, सब्बदुक्खा पमुच्चती' ति ॥”

१. सिंहल र स्याममा: 'हिरि' ।

अर्थ:-

१. - “मेरो बीज श्रद्धा हो^१, मेरो पानी तप हो ^२, मेरो युगनङ्गल (=जुवा र हलो) प्रज्ञा हो^३, मेरो ईसा (= हरिल) लज्जा हो ^४, मेरो बन्धन चित्त हो^५, मेरो फाली र छडी स्मृति हो ^६ ।

१. जब कसिभारद्वाज ब्राह्मणले बुद्धसँग ‘त्यसो भए तपाइ कसरी कृषी कर्म गर्नुहुन्छ त ?’ भनी सोधे तब शुरुदेखि लिएर कृषीकर्मका कुराहरु बताउनु हुँदै भगवान्ले सर्वप्रथम ‘मेरो बीज श्रद्धा हो’ भनी भन्नु भएको हो । किनभने बीज बिना कृषीकर्म गर्न सकिन्न । त्यसैले ब्राह्मणद्वारा न सोधिएता पनि बीजको कुरा सर्वप्रथम बबताउनु भएको हो । बीज नै कृषीकर्मको मूल कारण हो । बीज नभइकन कृषीकर्म गर्न सकिन्न । बीजको प्रमाण वहेरेर कुशल कृषकले खेत जोत्छ । धेरै पनि होइन थोरै पनि होइन । त्यसैले पनि सर्वप्रथम बीजको कुरा बताउनु भएको हो भनी सं.नि.अ.क. 1. पृ. १९४ र सुत्त. नि. अ.क. पृ. ९८: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेका छन् ।

यी ब्राह्मण बुद्धिमानी थिए । किन्तु मिथ्यादृष्टिक कुलमा जन्मेका हुँदा यिनमा श्रद्धाको भाव थिएन । श्रद्धाद्वारा प्रतिपादन गर्नुपर्ने काम प्रतिपादन नगरिकन विशेषता अधिगमन गर्न सकिन्न । यिनमा भने क्लेश कलुशिततालाई हटाउने प्रसन्नता लक्षण भएको श्रद्धाको कमी थियो । बलवत् प्रज्ञाको साथ दुर्बल श्रद्धाको कारणले गर्दा अर्थसिद्ध हुन सक्तैन । यो त एउटै धूरमा हात्ती र गोरु नारे जस्तै हुन जान्छ । अतः उनको लागि श्रद्धाको कुरा उपकारी थियो । ब्राह्मणलाई उपकार गर्ने विचारले र उनलाई पहिले

श्रद्धामा प्रतिष्ठित गराउने उद्देश्यले नै भगवान्ले सर्वप्रथम श्रद्धाको कुरो निकाल्नु भएको हो । श्रद्धामा प्रतिष्ठित भएपछि तदनुरूप अरु कुराहरु पनि पछि बताइन्छ नै । देशना कुशल हुनेहरुले यसरी उपदेश गर्छन् । कुशल देशक हुनु भएका बुद्धले श्रद्धालाई अनेक ठाउँहरुमा अनेक रूपले प्रमुखस्थानमा राखी उपदेश गर्नुभएको छ ।

जस्तै:-

(१) “सद्धा बन्धति पाथेय्यं ...” (सं.नि. 1.पृ.४१२ पाथेय्यसुत्तं, देवतासंयुत्तं) अर्थात् - “श्रद्धाद्वारा परलोकको निमित्त बाटो खर्च हुने दानादि कुशल कर्महरु गरिन्छ ... ” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई बाटो खर्चको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(२) “सद्धा दुतिया पुरिसस्स होति” (सं.नि. पृ ३६: दुतियसुत्तं, देवतासंयुत्तं) अर्थात् - “सुगति र निर्वाणमा जाने पुरुषको साथी श्रद्धा हुन्छ ...” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई साथीको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(३) “सद्धीध वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं” (सं.नि. ६. पृ. ३९: वित्तसुत्तं, देवतासंयुत्तं; पृ. २१६: आलवकसुत्तं, यक्खसंयुत्तं) अर्थात् - “श्रद्धा नै पुरुषको श्रेष्ठ धन हो ...” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई धनको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(४) “सद्धाय तरति ओघं ...” (सं.नि.1. पृ. २१६ : मालवकसुत्तं, यक्खसंयुत्तं) अर्थात्- “श्रद्धाद्वारा संसाररूपी बाढी तरिन्छ ...” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई डुंगाको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(५) “सद्धाहत्यो महानागो ...” (अं. नि - ६, पु. ६१ : नागसुत्तं, धम्मिकवग्गो) अर्थात् - “महापुरुषको हात नै श्रद्धा हो ...” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई हातको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(६) “सद्धायिको, भिक्खवे, अरियसावको अकुसलं पजहति, कुसलं भावेति ...” (अं.नि-७, पृ. २३६: नगरोपमसुत्तं, महावग्गो) अर्थात्- “भिक्षु हो ! श्रद्धालु आर्यश्रावकले अकुशललाई त्याग्छ र कुशललाई अभिवृद्धि गर्छ ...” भन्ने ठाउँमा श्रद्धालाई कुशलको मूलकारणको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(७) “सद्धा बीजं तपो वुट्टि...” भन्ने यस सूत्रमा श्रद्धालाई बीजको रूपमा बताउनु भएको छ ।

(१) प्रसन्नता हुनु श्रद्धाको लक्षण हो, (२) अगाडि बढ्नु वा हर्षित हुनु श्रद्धाको रस हो, (३) मुक्ति वा अ-कलुशित हुनु श्रद्धाको प्रत्युपस्थान हो, (४) श्रद्धेय वस्तुहरु वा स्रोतापत्ति मार्ग श्रद्धाको पदस्थान हो ।

विऊलाई उपकारी हुने पानी भएको हुँदा विऊ को तदन्तर पानीको कुरो बताउनु भएको हो भनी सुत्त.नि.क.अ.पृ. ९८ र सं.नि.अ.क. 1.पृ. १९४ ले उल्लेख गरेका छन् ।

बीज पनि पाँच प्रकारहरुका छन् -

(१) मूलबीज (२) स्कन्धबीज (३) फलबीज, (४) अग्रबीज तथा (५) बीजबीज । उम्रने अर्थले यी सबै प्रकारका बीजहरुलाई ‘बीज’ भनिएको हो । त्यसैले “बीजञ्चेतं विरुहणट्टेन” भनिएको हो ।

उपमा उपमेय्य -

जस्तै ब्राह्मणको खेतीको काममा मुख्य भएको बिउले दुइवटा काम गर्छ - एका तलतिर जरो गाड्छ अर्को माथितिर टुसा आउँछ । त्यस्तै गरी बुद्धको कृषी क्षेत्रमा मुख्य भएको श्रद्धाबीजले पनि तलतिर शीलरूपी जरो गाड्छ र माथितिर समथविपश्यना रूपी अङ्कुर पैदा गर्छ ।

जस्तै त्यसको जराबाट पृथ्वीरस र आपरसलाई बोट्ले चुस्छ; र धान्यहरु पकाउनको निमित्त बिउको अभिवृद्धि हुन्छ - त्यसैगरी शीलरूपी जरोबाट समथ र विपश्यनारूपी रसलाई आर्यमार्गरूपी बोटद्वारा चुस्छ र आर्यफलरूपी धान्यहरु पकाउनको निमित्त श्रद्धाको बीउ अभिवृद्धि हुन्छ ।

जस्तै असल खेतमा रहेको जरोबाट अङ्कुर, पात, डाँठ, स्कन्ध आदि सहित उम्री सप्रेर वैपुल्यतामा पुगी दूध उत्पादन गरी भुप्पाका भुप्पा धानका बालाहरु फलाउँछ - त्यस्तैगरी यो चित्त सन्ततिमा रही शील-चित्त-दृष्टि-शंकावितरण-मार्गामार्गज्ञानदर्शन-प्रतिपदाज्ञान दर्शन आदि छ विशुद्धिद्वारा सप्रेर अभिवृद्धि हुन्छ र वैपुल्यतामा पुगी ज्ञानदर्शनरूपी दूध उत्पादन गरी अनेक प्रति सम्भवा अभिज्ञा ज्ञानहरुले भरिएको अरहत् फल फलाउँछ । त्यसैले 'श्रद्धाबीज' भनिएको हो ।

यसरी अनेकौं ज्ञानहरु एकैसाथ उत्पन्न हुने भएर पनि किन श्रद्धा एउटैलाई बीज भनिएको त ? बीजको काम गर्ने भएको हुँदा । जस्तै विज्ञानले मात्र जान्ने काम गर्नसक्छ अरुले गर्न सक्दैनन्- त्यस्तै-श्रद्धाले मात्र बीजको काम गर्न सक्छ अरुले गर्न सक्दैनन् । श्रद्धा नै सबै प्रकारका कुशल धर्महरुको मूल कारण हो । त्यसैले भनिएको- "श्रद्धा भएपछि नजिक जान्छ, नजिक भएपछि उपासना गर्छ, उपासना गरेपछि कान थाप्छ, कान थापेपछि धर्म सुन्छ, धर्म सुनेपछि सुनेको धर्मलाई धारण गर्छ, धारण गरेपछि धर्मको अर्थ परीक्षा गर्छ, अर्थ परीक्षा गरेपछि धर्मलाई राम्ररी हेर्नसक्ने क्षमता हुन्छ, धर्मलाई हेर्ने क्षमता भएपछि धर्मानुसार काम गर्ने इच्छा हुन्छ, इच्छा भएपछि उत्साह हुन्छ, उत्साह भएपछि तुलना गर्छ, तुलना गरेपछि पराक्रम गर्छ, पराक्रम गरेपछि यही शरीरद्वारा परमसतयको साक्षात्कार गर्छ र प्रज्ञाद्वारा प्रतिवेध पनि गर्छ ।" (म.नि. ॥ पृ. १७० : कीटागिरिसुत्तं; पृ. ४३६: चङ्गीसुत्तं) सं. नि.अ.क. १. पृ. १९४-९५; सुत्त. नि.अ.क. पृ. ९८-९९: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

२. अकुशल धर्महरुलाई र शरीरलाई तप्त पार्ने अर्थले 'तप' भनिएको हो । इन्द्रियसंवर, वीर्य, धुतङ्गशील आदि दुष्कर कारितालाई नै यहाँ 'तप' भनिएको हो । यस सूत्रमा चाहिं विशेष गरेर इन्द्रियसंवरलाई लक्षगरी 'तप' भनिएको छ । सं.नि.अ.क. १. पृ. १९५ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. ९९: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

यहाँ 'पानी' भनी वर्षादको पानीलाई 'पानी' भनिएको हो । जस्तै वर्षादको पानी संग्रहित भएपछि ब्राह्मणको बिउ र त्यसबाट उम्रने धानका बोटहरु अभिवृद्धि हुन्छन्, सुकेर जान्छन् तथा सप्रिन्छन्-त्यस्तै गरी-इन्द्रिय संयमरूपी पानी संग्रहित भएको भगवान्को श्रद्धा-बिउ र तयसबाट उम्रने शीलादि धर्महरु अभिवृद्धि हुन्छन्, सुकेर जान्छन् तथा सप्रिन्छन् । त्यसैले 'मेरो पानी तप हो' भनी भन्नु भएको हो भनी सं.नि.अ.क. १.पृ. १९५ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. ९९ ले उल्लेख गरेका हुन् ।

३. यहाँ 'प्रज्ञा' भनी विपश्यनाको साथ मार्ग प्रज्ञालाई 'प्रज्ञा' भनिएको हो । 'युगनङ्गल' भनी युग (=जुवा) र नङ्गल (= फालिरहने हलो) लाई भनिएको हो ।

जस्तै ब्राह्मणको युगनङ्गल हो त्यस्तै भगवानको द्विविध प्रज्ञा हो । जस्तै ईसाको माथि जुवा रहेको हुन्छ, ईसाको अगाडी एकाबद्ध गरी बाँधिएको हुन्छ, डोरीको भरमा रहेको हुन्छ तथा गोरुहरु एकैनास साँगसाँगै हिडे गरी जोतेको हुन्छ, त्यस्तै गरी लज्जा आदि मुख्य धर्महरुको माथि प्रज्ञा रहेको हुन्छ, “पुञ्जुत्तरा सब्बे कुसला धम्मा” (अं. नि-८, पृ. ४२९: मूलकसुत्तं, सतिवग्गो) भने भैं सबै कुशल धर्महरुको पूर्वगामी भएकोले प्रज्ञालाई अगाडि भनिएको हो । लज्जा विना प्रज्ञाको उत्पत्ति नहुने भएकोले ईसामा एकाबद्ध गरी बाँधिएको हो भनी भनिएको हो । समाधि चित्तरूपी डोरी निश्चय-प्रत्यय भएको हुँदा डोरीको भरमा रहेको भनी भनिएको हो । अत्यधिक वीर्य र वीर्यहीन भाव रहित गरी वीर्यरूपी गोरुहरु एकसाथ हिड्ने गरी जोतेको हुन्छ ।

जस्तै फाली भएको हलो जोत्दा पृथ्वीको घनत्वलाई फुटाल्छ र जराहरु उखेल्छ, त्यस्तै गरी विपश्यना ध्यानको समयमा स्मृतियुक्त प्रज्ञाले सन्ततिसमूहरी घनत्वलाई फुटाल्छ र सबै क्लेशहरुको जरो उखेल्छ । त्यसैले ‘मेरो युगनङ्गल प्रज्ञा हो’ भनी माथि सूत्रमा उल्लेख भएको हो । सं.नि.अ.क. । पृ. १९५-९६ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. ९१-१००: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

४. पापधर्महरुबाट स्वयं लज्जित हुने हुनाले ‘लज्जा’ (=हिरि) भनिएको हो । लज्जाको साथसाथै पाप देखेर डराउने ‘भय’ (=ओत्तप्पं) पनि यसमा सम्मिलित भएको हुन्छ ।

ईसा भनेको जुवा धारण गर्ने काठ हो ।

जस्तै ब्राह्मणको ईसाले जुवालाई धारण गरेको हुन्छ, त्यस्तै गरी - भगवान्को धर्ममा लौकिक लोकोत्तर प्रज्ञाहरुलाई लज्जाले धारण गर्छ । लज्जा विना प्रज्ञा नहुने भएकोले यसो भनिएको हो ।

जस्तै ईसामा प्रतिबद्ध भएको जुवा कृत्यकारी हुन्छ, अचल हुन्छ तथा अशिथिल हुन्छ त्यस्तै गरी- लज्जामा प्रतिबद्ध भएको प्रज्ञा कृत्यकारी हुन्छ, अचल हुन्छ तथा अशिथिल हुन्छ । त्यसैले माथि सूत्रमा ‘मेरो ईसा लज्जा हो’ भनी उल्लेख भएको हो । सं.वि.अ.क. । पृ. १९६ र सुत्त. नि.अ.क.पृ.१००: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

५. यहाँ ‘चित्त’ शब्दले समाधिलाई अभिलक्षित गरेको छ । ‘बन्धन’ भनी डोरीको बन्धनलाई भनिएको हो ।

डोरीले तीन वटा काम गर्छ । जस्तै - (१) ईसाको साथ जुवालाई बाँधने, (२) जुवाको साथ गोरुहरु बाँधने तथा (३) हलोको साथ गोरुको बन्धन ।

जस्तै त्यहाँ ब्राह्मणले ईसा, जुवा तथा गोरुहरुलाई डोरीले एकाबद्ध गरी बन्धन गरी आफ्नो काम सम्पादन गर्छ, त्यस्तै गरी - भगवान्ले पनि समाधिचित्तद्वारा सबै ती लज्जा, प्रज्ञा, वीर्य-धर्महरुलाई विक्षिप्त नपारी, एकै आरम्भणमा एकाबद्ध गरी बाँधेर राखी आफ्नो कृत्य सम्पादन गर्नुहुन्छ । त्यसैले सूत्रमा

‘मेरो बन्धन चित्त हो’ भनी उल्लेख भएको हो । सं. नि.अ.क. । पृ. १९६ र सुत्त.नि.अ.क. पृ. १००: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

६. चिरकालका कुराहरुलाई स्मरण गर्ने हुनाले ‘स्मृति’ भनिएको हो । विस्मृति नहुनु स्मृतिको लक्षण हो ।

फोर्ने वा फुटाल्ने अर्थले ‘फाली’ भनिएको हो ।

जस्तै ब्राह्मणको फाली र छडी हो, त्यस्तै भगवान्को विपश्यता ध्यानयुक्त र मार्गयुक्त स्मृति हो ।

जस्तै त्यहाँ फालीले नङ्गल (= फाली रहने हलो) को आरक्षा गर्छ र अगाडि तिर पनि बढाउँछ, त्यस्तै - स्मृतिले कुशल धर्महरुको गतिलाई अगाडी बढाउँछ र आरम्भमा प्रतिष्ठित गराई प्रज्ञारूपी नङ्गलको आरक्षा गर्छ । त्यसैले स्मृतिलाई ‘सता रक्खेन चेतसा विहरति’ (अं.नि-१०, पृ.१२२: दुतिय अरियवाससुत्तं, नाथवग्गो दुतियो) अर्थात् - ‘स्मृतिद्वारा चित्तको आरक्षा गरी विहार गर्छ’ भनी भनिएको हो । विस्मृति नहुनाको कारणद्वारा नै अगाडि बढ्न सक्छ, विस्मृतिको कारणले सकिन्न । स्मृति परिचित भएको प्रज्ञाले धर्महरुलाई जान्न सकिन्छ । विस्मृति भएको प्रज्ञाले सकिन्न ।

जस्तै छडीको डर देखाएर गोरुहरुलाई अल्छी गर्न नदिई बस्न दिन्न र कुमार्गमा पनि लाग्न दिन्न, त्यस्तै गरी-वीर्यरूपी गोरुहरुलाई स्मृतिद्वारा अपाय-भय देखाई अल्छी भएर बस्न दिन्न र अगोचर काम विषयहरुमा पनि जानदिन्न । बरु कर्मस्थानमा नियुक्त गरी राख्छ र कुमार्गमा पनि लाग्नदिन्न । त्यसैले सूत्रमा ‘मेरो फाली र छडी स्मृति हो’ भनी उल्लेख भएको हो । सं.नि.अ.क. । पृ. १९६ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. १००-०१: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

२- “कायसंयम^१, वचनसंयम^२, आहारसंयम^३, तथा सत्यद्वारा असत्यलाई उखेलिदिन्छु^४, अनि सुन्दर निर्वाणद्वारा प्रयमुक्त हुन्छु^५ ।

१. तृपिध काय सुचरितलाई यहाँ ‘कायसंयम’ भनिएको हो ।
२. चतुर्विध वचन-सुचरितलाई यहाँ ‘वचनसंयम’ भनिएको हो । दुबै संयमहरुद्वारा प्रातिमोक्ष संवरशीललाई निर्दिष्ट गरिएको हो भनी सं.नि.अ.क. । पृ. १९६ र सुत्त.नि.अ.क.पृ.१०१: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।
३. ‘आहारसंयम’ भनी केवल आहारसंयमलाई मात्र भनिएको होइन । यस वचनद्वारा सबै चतुप्रत्ययहरुमा संयम भनिएको हो र ‘आजीव पारिशुद्धिशील’ लाई पनि लक्ष गरेको हो भनी अट्टकथाले उल्लेख गरेको छ । आहारसंयम भन्नाले मितभोजी र आहारमा मात्रा ज्ञान भनिएको हो । भोजन शब्दले मुखद्वारा गरिने प्रत्ययसेवन-शीललाई भनिएको हो । यी कुराहरुद्वारा के भन्न खोजेको हो भने ? -

“हे ब्राह्मण ! जस्तै बिउ रोपेर धान रक्षा गर्नको निमित्त तिमिले काँढाको बार वा रुखको बार अथवा परखाल लगाउँछौ - जसद्वारा गाई, भैंसी तथा मृगगणहरु खेतमा पस्न सक्दैनन् । र धानको चोरी पनि हुन्न, त्यस्तै गरी- श्रद्धाबीज रोपेर अनेक प्रकारका कुशलधान रक्षा गर्नको निमित्त

मैले कायवाक् आहारादि त्रिविध संयमरूपी बार लगाउँछु-जसद्वारा रागादि अकुशल धर्मरूपी गाई, भैसी तथा मृगगणहरु पस्न सक्दैनन् र अनेक कुशलरूपी धानको चोरी पनि हुन्न ।' सं.नि.अ.क.।. पृ १९७ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. १०१ ।

४. 'असत्यलाई उखेलिदिन्छु' यसको अर्थ हो - असत्यतालाई सत्यताद्वारा छेदन गर्छु, उखेलिदिन्छु । कायद्वार र वचनद्वार-यी दुईद्वारहरुबाट असत्य बोलिन्छ । त्यस्ता बोलीलाई सतय बोलीद्वारा म छेदन गर्छु, उखेलिदिन्छु । भनाइको मतलब-

जस्तै बाहिरी कृषीकर्म गर्ने तिमीले धान विगाने तृणहरुलाई हातले वा हैस्याले काट्दछौ अथवा उखेल्दछौ, त्यस्तै गरी भित्री कृषी कर्म गर्ने मैले कुशलरूपी धान विगाने असत्य बोलीरूपी तृणहरुलाई सत्यवादीताद्वारा काटिदिन्छु वा उखेलिदिन्छु । यहाँ सत्य भनी 'ज्ञानसत्य' भनेको यथाभूत ज्ञान हो । त्यसले आत्मसंज्ञादिरूपी तृणहरुलाई काटिदिन्छ वा उखेलिदिन्छ । अतः म पनि यथाभूत ज्ञानद्वारा आत्मसंज्ञादि तृणहरुलाई काट्दछु वा उखेल्दछु भनी भनिएको हो । सं.नि.अ.क ।. पृ. १९२ र सुत्त नि.अ.क.पृ. १०१: कसीभारद्वज सुत्तवण्णना ।

५. 'सुन्दर निर्वाणद्वारा प्रमुक्त हुन्छु' भनेको -

जस्तै हलो जोताइको कामबाट तिमीले छुट्कारा पाएता पनि फेरि अर्को समयमा हलो जोतनु पर्ने हुन्छ । त्यसैले तिम्रो छुट्कारालाई सम्यक् छुट्कारा भन्न सकिन्न किन्तु मेरो छुट्कारा

- ३ - "मेरो वीर्य नै धुर वहन गर्ने गोरु हो, जसले योगक्षेममा पुऱ्याइदिन्छ र त्यस दिशातिर लैजान्छ, जुन दिशातिर पुग्दा पुनः फर्केर आउनु पर्दैन तथा जुन दिशामा पुग्दा शोक पनि हुन्न^१ ।

चाहिं त्यस्तो होइन । मेरो छुट्कारा चाहिं एकपल्ट छुटेपछि, छुटेको छुट्यै हुन्छ, पुनः वन्धनमा परी जोत्न पर्ने हुन्न ।

दीपङ्कर दशवलको पालादेखि प्रज्ञारूपी हलोमा वीर्यरूपी गोरुहरुलाई जोत्दाजोत्दै चार असंख्य एकलाख कल्पसम्म महाकृषीकर्म गर्दै आएको म तबसम्म त्यस जोताइबाट प्रमुक्त भएको थिइन जबसम्म मैले सम्यक्सम्बुद्धत्व पाइन । जब मैले ती समयहरु बिताई बोधिवृक्षमनि अपराजेय आसनमा बसी सबै प्रकारका गुणहरुले युक्त भएको अरहत् फल पाएँ तब म ती सबै प्रकारका जोताइबाट प्रमुख भएँ । अब फेरि जोतनुपर्ने काम छैन । यसै कुरालाई लक्ष गरी माथि सूत्रमा 'अनि सुन्दर निर्वाणद्वारा प्रमुक्त हुन्छु' भनी भनिएको हो । सं.नि.अ.क. ।. पृ. १९७ सुत्त. नि.अ.क.पृ.१०२: कसीभारद्वजसुत्तवण्णना ।

१. जस्तै ब्राह्मणको हलोको धुरलाई गोरुले वहन गर्दा फाली भएको नङ्गलले पृथ्वीको घनत्वलाई फार्दैजान्छ, त्यस्तै गरी- भगवान्को वीर्यरूपी गोरुले तानेर लैजाँदा प्रज्ञारूपी नङ्गले क्लेशसन्ततिरूपी घनत्वलाई फोर्दै जान्छ । त्यसैले सूत्रमा 'मेरो वीर्य नै धुरवहन गर्ने गोरु हो' भनी उल्लेख भएको हो ।

जस्तै तिम्रो हलो पूर्वपश्चीमादि दिशातिर जान्छ, त्यस्तै

४- “यस प्रकारको खेतीको काम गर्दा अमृतफल प्राप्त हुन्छ । यस प्रकारको खेतीको काम गर्ने जो पनि सबै दुःखबाट प्रमुक्त हुन्छ ।”^१ ।

गरी - मेरो हलो सीधा निर्वाण दिशातिर मात्र जान्छ ।

जस्तै तिम्रो हलो खेतको एक छेउमा पुगेर पुनः फर्केर आउँछ, त्यसरी मेरो हलो फर्केर आउँदैन । दीपङ्कर वृद्धको पालादेखि लिएर सम्यक्सम्बुद्धतव नपाएसम्म अगाडि नै बढेर जान्छ । पुनः फर्केर आउनु । अर्थात् जुन जुन मार्गद्वारा जुन जुन क्लेशहरु प्रहीण हुन्छन् ती ती क्लेशहरु पुनः उत्पन्न हुन सक्दैनन् ।

जस्तै तिम्रो हलोलो छेदन गरेर गएका तृणहरुलाई पुनः पुनः छेदन गर्नुपर्ने हुन्छ, त्यसरी मेरो हलोलो पहिलो मार्गद्वारा, दोश्रो मार्गद्वारा, तेश्रो मार्गद्वारा तथा चौथो मार्गद्वारा छेदन गरेका क्लेशहरुलाई पुनः छेदन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी पुनः फर्केर नआउने गरी अगाडी नै बढेर जान्छ ।

फेरि तिम्रो हलो त्यस्तो ठाउँमा पुग्न सक्दैन जुन ठाउँमा पुग्दा जोताहाले शान्त पाओस् । तर मेरो हलो त्यस ठाउँमा पुग्न सक्छ जुन ठाउँमा पुग्दा जोताहाले शान्ति पाउँछ । सं.नि.अ.क. । पृ. १९८ र सुत्त.नि.अ.क.पृ. १०२-०३ : कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

१. यो गाथा, उपरोक्त तीन गाथाहरु बताइसक्नु भएपछि निगमनमा बुद्धले यस्तो भन्नुभएको हो ।
“हेर ब्राह्मण ! यो श्रद्धाबीज तपोवृष्टि र प्रज्ञा युगनङ्गल

अनि कसिभारद्वाज ब्राह्मणले ठूलो सुनको पात्रमा पायस राखी भगवान्को अगाडि लगी - “तपाइ गौतम पायस खानुहोस्, तपाई कृषक हुनुहुन्छ - जो कि तपाई गौतम अमृत फलदायी खेतको काम गर्नुहुन्छ ।”^१ ।”

आदिहरुले युक्त भएको हलो जोत्दा अमृतफल पाउँछ । ब्राह्मण यस्तो खेती गर्ने मैले मात्र यो अमृतफल पाएको होइन, अपितु क्षेत्री ब्राह्मण, वैश्य, शूद्र, गृहपति तथा प्रव्रजित - जुनसुकैले यस्तो खेती गर्छन् -ती सबै - संसार दुःखबाट, दुःख दुःखबाट, संस्कार दुःखबाट, विपरिणाम दुःखबाट तथा सबै प्रकारका दुःखहरुबाट-प्रमुक्त हुन्छन् ।”

यति कुरा सुनेपछि ब्राह्मणको मनमा यस्तो लाग्यो- “मेरो खेतीको फल भोगेर कहिल्यै तृप्त हुइन्न, फेरि फेरि भोग गर्नुपर्ने नै हुन्छ । यी श्रमण गौतमको खेतीको फल त अमृतमय निर्वाण छ, जुन फल भोग गर्दा सधैंको निमित्त तृप्त हुँइदो रहेछ ।” यति कुरा बुझेर अतिप्रसन्न भइ आफ्नो प्रसन्नतालाई प्रकट गर्नको निमित्त उनले भगवान्लाई अगाडी पायस प्रदान गरेका हुन् भनी सं.नि.अ.क. । पृ. १९८-१९ र सुत्त. नि.अ.क.पृ. १०३: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

१. सं.नि. । पृ. १७२: कसिभारद्वाजसुत्तं, नालन्दा पालिमा चाहिँ सुनको पात्रमा पायस राखिदिएको कुरा छैन, केवल ‘खानुहोस् भन्ने मात्र उल्लेख भएको छ ।

(भगवान् भन्नुहुन्छ -)

१. “गाथाभिगीतं मे अभोजनीयं,
सम्पस्सतं ब्राह्मण नेस धम्मो ।
गाथाभगात् पनुदन्ति बुद्धा,
धम्मे सति ब्राह्मण वृत्तिरेसा ॥
२. “अञ्जनेन च केवलिनं महेसिं,
खीणासवं कुक्कुच्चवूपसन्तं^१ ।
अन्नेत पानेन उपट्टहस्सु,
खेत्तं हि तं पुञ्जपेक्खस्स^२ होती’ ति ॥”

अर्थ:

१- “ब्राह्मण ! गाथा गाएर पाएको भोजन मेरो निमित्त अभोज्य छ; आजीवपारिशुद्धिको दृष्टिले हेर्दा यसमा धर्मता छैन । गाथा गाएर पाएको भोजनलाई बुद्धले स्वीकार्दैन । ब्राह्मण ! आजीवपारिशुद्धि-धर्म छउञ्जेलसम्म यस्तै वृत्ति रहिरहने छ ।

२- “सर्वगुण परिपूर्ण महर्षी, क्षीणास्त्रवी तथा शंकासमाधान भएकालाई अर्को आहारपानद्वारा उपस्थान गर्नु; पुण्यपेक्षीहरूको निमित्त र पुण्य पाउनको निमित्त यो कार्य क्षेत्र समान छ।

“भो गौतम ! त्यसो भए यो पायल कसलाई दिऊँ छुँ ?”

“ब्राह्मण ! तथागतले वा तथागत श्रावकहरूले बाहेक देवलोक

१. “दिन न चाहने ब्राह्मणलाई अनेक प्रकारले गाथागाई दिने मन गराउन लगाई ब्राह्मणको पायस खायो” भन्ने लोकापवादबाट दूर रहने विचारले क्षीर पायस भगवान्‌ले ग्रहण नगरेपछि ब्राह्मणको मनमा यस्तो लाग्यो - “यो मेरो पायसलाई प्रतिक्षेप गर्नुभयो । यो पायस अकप्पिय (=अयोग्य, प्रतिकूल) होला । अभागी रहेछु म, दान पनि दिन पाइएन” भन्ने जस्तो लागेपछि चित्त बेखुस पारे । फेरि उनले यस्तो सोचे कि-शायद अर्को आहार ग्रहण गर्नुहुन्छ, कि ? यसै वितर्कनालाई बुझ्नु भई भगवान्‌ले उनको चित्तलाई प्रसन्न पार्नको निमित्त परियाय वाक्यद्वारा ‘अर्को भोजनद्वारा उपस्थान गर्नु’ भनी भन्नु भएको हो भनी सुत्त.नि.अ.क.पृ. १०४: कसी भारद्वाजसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।
२. यो पायस मैले भगवान्‌के निमित्त ल्याएको हा, अतः वहाँ सँग नसोधिकन कसैलाई दिनु योग्य छैन भन्ने मनमा लागेपछि ब्राह्मणले ‘यो पायस कसलाई दिऊँ’ भनी सोधेका हुन् भनी सुत्त.नि.अ.क. पृ १०५: कसीभारद्वाज सुत्तवण्णनाले लेखेको छ ।

सहित^१, मारलोक सहित^२, ब्रह्मलोक सहित^३; श्रमण ब्राह्मणहरू सहित प्रजा^४ तथा देवसहित मनुष्यहरू^५ मध्ये यो पायस खाएर पचाउनसक्ने म कोही पनि देख्दिन । ब्राह्मण ! त्यसैले त्यो पायस हरियो घाँस नभएको ठाउँमा राखिदेऊ अथवा अप्राणक पानीमा बघाइदेऊ ।”

१. छ कामावचर देवलोकहरुमध्ये पाँच कामावचर देवलोकलाई लक्ष गरी यहाँ 'देवलोक' भनिएको हो ।
२. छैटौँ कामावचर देवलोकलाई लक्ष गरी यहाँ 'मारलोक' भनिएको हो ।
३. रुपावचर ब्रह्मलोकलाई यहाँ 'ब्रह्मलोक' भनिएको हो । अरुपावचर ब्रह्मलोकलाई होइन । सुत्त.नि.अ.क.पृ.१०५: कसीभारद्वाज सुत्तवण्णना । (हेर लेखकको बु.ब्र. भा-१ पृ. ४६८ को पादटिप्पणीमा)
४. बुद्धशासन भित्रका र बुद्धशासनभन्दा बाहिरका श्रमणब्राह्मणहरुलाई यहाँ 'प्रजा' भनी भनिएको हो । प्रजा भन्नाले सत्वलोकलाई पनि लिइएको छ ।
५. 'देवसहित मनुष्यहरु' भन्नाले सम्मति देवहरुलाई यहाँ 'देव' भनिएको हो । बौद्ध साहित्यले राजाहरुलाई 'सम्मतिदेव' भन्दछ । मनुष्य भन्नाले मनुष्य मात्रलाई भनिएको हो । यहाँ उल्लिखित माथिल्ला तीन पदहरुद्वारा अर्थात् देव-मार-ब्रह्मा भन्नाले आकाश लोक (=ओकासलोक) र तल्ला दुइपदद्वारा अर्थात् श्रमणब्राह्मण सहित प्रजा र देवसहित मनुष्य भन्नाले सत्वलोक (सत्तलोक) भनिएको हो । सुत्त.नि.अ.क.पृ. १०५: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

अनि कसिभारद्वाज ब्राह्मणले त्यो पायसलाई अप्राणक पानीमा बधाइदिए । अनि त्यो पायस पानीमा राख्ने बितिकै त्यसबाट चिच्चिट चिटि चिट' आवाज आई धुँवा पनि निस्कन थाल्यो । जस्तै दिनभरी घाममा तातेको फाली पानीमा राख्दा 'चिच्चिट चिटि चिट' गरी आवाज निस्कन्छ र धुवा जस्त वाफ पनि निस्कन्छ - त्यस्तै गरी त्यो पायस पानीमा राख्दा 'चिच्चिट चिटि चिट' गरी आवाज निस्क्यो र धुँवा जस्तै गरी वाफ पनि निस्कन थाल्यो ^१ ।

अनि कसिभारद्वाज ब्राह्मण संविग्न भई (=विरक्त भई) रोमाञ्चित भई जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए; त्यहाँ पुगेपछि भगवानको चरणकमलमा शीरले ढोगी भगवानलाई यस्तो भने^२ -

“धन्य हो, भो गौतम ! धनय हो, भो गौतम !! ... सो म

१. किन त्यसरी आवाज निस्केको होला ? भगवान्कै प्रभावद्वारा त्यस्तो भएको हो । न पानीको प्रभावद्वारा न पायसको प्रभावद्वारा न ब्राह्मणको प्रभावद्वारा न अरु कुनै देव यक्षहरुको प्रभावद्वारा त्यस्तो भएको हो । ब्राह्मणलाई विरक्त पार्नको निमित्त भगवानले त्यस्तो होस्' भनी अधिष्ठान गर्नु भएको थियो भनी सुत्त.नि.अ.क.पृ.१०६: कसीभारद्वाजसुत्तवण्णनाले लेखेको छ ।
२. माथि लेखिएका गाथापछिका कुराहरु सं.नि. ।. प.१७१: कसिभारद्वाजसुत्तमा लेखिएका छैनन् । केवल सुत्त.नि.पृ.२८२ मा मात्र लेखिएका छन् ।

भगवान् गौतमको शरणमा जान्छु धर्म र भिक्षुसङ्घको पनि । तपाइ गौतम समक्ष मैले प्रवज्या र उपसम्पदा पाउँ ^१ ।”

त्यसपछि कसिभारद्वाज ब्राह्मणले बुद्धकहाँ प्रवज्या र उपसम्पदा पाए । प्रजणित भएर आयुष्मान् भारद्वाज एकान्तमा एकल बसा अप्रमादी भई आतप्त सम्पन्न भई, वीर्यवान् भई विहार गरी बसिरहेको बेलामा चिरकाल नवित्दै-जसको निमित्त कुलपुत्रहरु सम्यकरूपले घरबार छाडी अनगारिय भई प्रवजित हुन्छन् - त्यो अनुत्रर ब्रह्मचर्यको अन्तमा पुगी यसै जीवनमै स्वयं अभिज्ञाद्वारा साक्षात्कार गर उपशान्त भई विहार गरे । 'जाति क्षीण भयो, ब्रह्मचर्यवास पूरा भयो, गर्नुपर्ने गरिसकें, अब उप्रान्त केही गर्नुपर्ने बाँकी छैन' भन्ने ज्ञान पनि भयो । आयुष्मान् भारद्वाज पनि अरहन्तहरुमध्येमा एक अरहन्छ भए ।

१. सं.नि. 1. पृ. १७३: कसिभारद्वाजसुत्तमा चाहिं प्रवज्या मागेको कुरो उल्लेख भएको छैन । केवल उपासकत्वमा गएको कुरो मात्र उल्लेख भएको छ । यसको अर्थ कथाले चाहिं उपासकत्वमा गई असीकोटी धनसम्पत्ति बुद्धशासनमा परित्याग गरी पछि गएर प्रव्रजित भई अरहत् हुनेछन् भन्ने कुरो थाहापाउनु भई भगवान् बुद्ध त्यहाँ जानु भएको थियो भन्ने कुरा भने उल्लेख गरेको छ । सं.नि.अ.क. 1. पृ.१९१-९२: कसिभारद्वाजसुत्तवण्णना ।

५. कूटदन्त ब्राह्मण परिचय

मगध नरेश विम्बिसारले अङ्गदेशको चम्पालाई जसरी सोणदण्ड ब्राह्मणलाई प्रदान गरेका थिए ^१ त्यसरी नै यी कूटदन्त ब्राह्मणलाई पनि विम्बिसार राजाले मगधजनपदको खाणुमत नामक ब्राह्मण गाउँ प्रदान गरेका थिए भन्ने कुरा अगाडि अनुदिन कूटदन्त सूत्रबाट प्रष्टसँग बुझिन्छ । उनी कुनहुँगले बस्दथे भन्ने आदि कुराहरु पनि अगाडि नै सूत्रबाट प्रष्टसँग बुझ्न सकिन्छ ।

यहाँ यति मात्र उल्लेख गर्न चाहन्छु कि - कूटदन्त ब्राह्मण समझदार थिए, उनी ब्राह्मणहरुको अति रञ्जित वर्णनाले फूलेका थिएनन् र आफ्नो प्रमाणलाई उनी जान्दथे । त्यसैले ब्राह्मणहरुले रोक्दा रोक्दै उनी बुद्धकहाँ गएका हुन् । यतिमात्र होइन आफूले थाहापाए जस्तै उनले उनन्तीस प्रकारले बुद्धको प्रशंसा पनि गरेका कुराहरुलाई अगाडिको मूल सूत्रले प्रष्टसँग उल्लेख गरेको छ ।

१. दी.नि. १.१ पृ. ९७: सोणदण्डसुत्तं, अ.क. १. पृ. १९६ ।

उपदेशको अन्तमा उनले स्रोतापत्तिफल साक्षात्कार गरेका कुरा सूत्रमा “दृष्टधर्मी, प्राप्तधर्मी, ...” भन्ने आदि पर्यायद्वारा प्रष्टसाग बुझिन्छ ।

X X X

मूल सूत्र -

१ - अहिंसामय यज्ञ

यस्तो मैले सुनें ^१ ।

एक समय भगवान् मगध देशमा चारिका गर्दै पाँचशय महाभिक्षुसङ्घका साथ जहाँ खाणुमत भन्ने मगध ब्राह्मणहरुको गाउँ हो त्यहाँ जानु भयो । त्यहाँ भगवान् खाणुमतको अम्बलट्टिकामा ^२ विहार गर्नु भएको थियो ।

१. दी.नि. १. पृ.१०९ कूटदन्तसुत्तं, अ.क. १. पृ. २०७

२. अम्बलट्टि भन्ने ठाउँ तीन ओटा छन् । पहिलो त्यो हो जो राजगृह र नालन्दाका बीच बाटामा पर्छ । दी.नि. १. पृ. ३: ब्रह्मजालसुत्तं । यसको स्पष्टिकरण दिंदै सुमङ्गलविलासिनीले यसरी उल्लेख गरेको छ -

अम्बलट्टिका भनेको रोजाको एक उदयान हो । यसको द्वारनिर भरखरको एक आँपको रुख थियो । त्यसैलाई अम्बलट्टिका भनिएको हो । अतः त्यस रुखको आसपासको उदयानलाई पनि ‘अम्बलट्टिका’ भनिएको हो । तयो उदयान छाया सम्पन्न पानीले युक्त छ । मञ्जसा जस्तै सुरक्षित गरी परखालले घेरिराखेको छ तथा

ढोका पनि राम्ररी राखिएको छ । विम्बसार राजाको क्रीडाको निमित्त त्यसमा अनेक चित्र विचित्रहरूले सजाइएको एक घर पनि थियो जसलाई 'राजदरवार' (=राजागारक) भन्दछन् । सुमं. वि. I. पृ. ३२: ब्रह्मजालसुत्तवर्णना ।

दोश्रो अम्बलट्टिका त्यो हो जहाँ प्रायगरी आयुष्मान् राहुल विहार गर्नु हुन्छ । यो ठाउँ वेणुवनको कलन्दकनिवापको आसपासमै छ । म.नि. II. पृ. ९२: अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तं । यसको स्पष्टिकरण दिदै पपञ्चसूदनीले यसरी लेखेको छ -

वेणुवन विहारको एक छेउमा (=पञ्चन्ते) एक ध्यानागार छ, जो एकान्त छ । यस ध्यानागारलाई 'अम्बलट्टिका' भन्दछन् । पपं. सू. III. पृ. ८५: अम्बलट्टिकराहुलोवादसुत्तवर्णना ।

तेश्रो अम्बलट्टिका यसै सूत्रमा उल्लिखित खाणुमत मगध ब्राह्मण गाउँको एक उद्यान हो । यस अम्बलट्टिकाको वर्णन पनि ब्रह्मजालसुत्तवर्णनामा उल्लेख भए जस्तै हो । दी.नि.अ.क. I.

हिंसामय महायज्ञको तयारी

त्यसबखत कूटदन्त ब्राह्मण खाणुमतमा बस्दथे । मगधराजा सेनीय (=सेनासम्पन्न) विम्बसारले ब्रह्मदेय (=दिइसकेको वस्तु पुनः हरण गर्न नपाउने) गरी, राजदायगरी (=विर्ता) दिएका राजभोग्यहरू^१ धेरै थिए, प्राणीहरू धेरै थिए^२, पानी-घाँस-काठहरू^३ प्रसस्त थिए तथा धान्यवर्गहरूको कुनै कमी थिएन । त्यसबखत कूटदन्त ब्राह्मणको महायज्ञको तयारी हुँदै थियो । (त्यसबखत) सातशय गोरुहरू, सातशय

१. जसले राजाले भैं दण्ड, सजाय, शुल्क उठाउने काम समेतको अधिकार पाएको छ त्यस्तो अधिकारलाई 'राज-भोग्य' भनिएको हो भनी सुमं.वि. I. पृ. १७१ : अम्बट्टसुत्तवर्णनाले उल्लेख गरेको छ ।
२. आफूद्वारा पोषण गरिने हात्ती, घोडा, मृगादि अनेक प्राणीहरूको समूहका साथ मानिसहरू पनि धेरै भएकाले 'प्राणीहरू धेरै थिए' भनी भनिएको हो । सुमं.वि. I. पृ. १७१ ।
३. पशुहरूलाई खुवाउने घाँसपातहरूको रास, घरमा छाउने त्रिणहरूको रास, दाउरा काठहरूको रास तथा भित्र बाहिर ठाउँ ठाउँमा पानीको चारपाटे पोखरीहरू पनि धेरै भएकाले 'पानी घाँस काठहरू प्रसस्त थिए' भनी भनिएको हो भनी सुमं.वि. I. पृ. १७१ : अम्बट्टसुत्तवर्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

बाछ्राहरू, सातशय बाछीहरू, सातशय बोकाहरू, सातशय भेडाहरू^१ यज्ञको निमित्त मौलोमा बाँधिइ राखिएका थिए ।

अनि खाणुमतका ब्राह्मणहरूले यस्तो सुने-

“शाक्यपुत्र श्रमण गौतम शाक्यकुलबाट प्रव्रजित भई मगध देशमा चारिका गर्दै पाँचशय महाभिक्षु सङ्घका साथ खाणुमतमा आइपुगी, खाणुमतको अम्बलट्टिकामा विहार गर्दै हुनुहुन्छ । वहाँ आदरणीय भगवान् गौतमको यस्तो कल्याण कीर्ति शब्द फैलिरहेको छ । 'वहाँ भगवान् अरहत् हुनुहुन्छ, सम्यक् सम्बुद्ध, विद्याचरण सम्पन्न, सुगत, लोकविद्, अनुत्तर, पुरुषदम्यसारथी, देवमनुष्यहरूका शास्ता तथा बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ । वहाँले यो लोकलाई

१. मूल सूत्रमा लेखिएका बाहेक अरु प्राणीहरु पनि एकत्रित पारिएका थिए भन्ने कुरा पनि बुझ्न सक्नु पर्छ भनी सुमं.वि.ले उल्लेख गरेको छ । किनभने कुटदन्त ब्राह्मण 'सव्वसत्तसतिक' भन्ने यज्ञ गर्न चाहन्थे । अर्थात् 'सव्वसत्तसतिक' यज्ञमा जे जति होम गर्न चाहन्छन् ती सबै प्रत्येक सात सात शयलाई 'सव्वसत्तसतिक' भन्दछन् । त्यसैले उनले पनि यस्तै गरी जम्मा गरी राखेका थिए । सुमं.वि.। पृ.२०७ : कुटदन्तसुत्तवण्णना । देवेसहित१, मारसहित, ब्रह्मसहित लोकलाई; श्रमण ब्राह्मण सहित प्रजालाई, देव सहित मुन्यलोकलाई^१ - विशिष्ट प्रज्ञाद्वारा (=अभिञ्जा)

१-१. यहाँ 'देवसहित' आदि शब्दका स्पष्टिकरणहरु यस प्रकार हुन् । चातुर्महाराजिक देखि लिएर निर्माण रतिदेवसम्मका पाँच कामावचर देवलोकहरुलाई 'देवसहित' र छैटौँ कामावचर परनिर्मितवशवर्ती देवलोकलाई 'मारसहित' भनिएको हो । ब्रह्मकायादि ब्रह्मगणहरुलाई 'भनिएको हो । ब्रह्मकायादि ब्रह्मगणहरुलाई 'ब्रह्मसहित' भनिएको हो । बुद्धशासन भित्रका र बाहिरका श्रमण ब्राह्मणहरुलाई तथा पाप शान्त गरिसकेका, पाप पखालिसकेका अरहन्त क्षीणास्रवीहरुलाई पनि 'श्रमणब्राह्मण' भनी भनिएको हो । प्रजा शब्दद्वारा सतवलोकलाई लिइएको हो । पुनः 'देवसहित मनुष्यलोक' भन्नाले राजा सहित मनुष्यवर्गलाई लिइएको हो । यस सम्बन्धी अरु कुराहरु माथि पृ. ७८ मा लेखिए बमोजिम सम्झनु ।

अर्को प्रकारले - देवसहित भन्नाले अरुपावचर लोकलाई, मारसहित भन्नाले ६ कामावचर देवलोकहरुलाई, ब्रह्मसहित भन्नाले आकाशलोक र तल्लो श्रमण देखि लिएर मनुष्यलोक भन्नाले सत्वलोकलाई देखाइएको छ भनी सुमं.वि.। पृ. १२१: समाञ्जसुत्तवण्णनाले लेखेको छ ।

अर्को प्रकारले पनि यी देवसहित भन्ने आदिको स्पष्टि

स्वयं साक्षात्कार गर्नुभएको धर्मलाई उपदेश गर्नुहुन्छ । वहाँले आदि कल्याण^१ (= शुरुमा पनि कल्याण हुने), मध्यकल्याण (=बीचमा पनि कल्याण हुने), तथा पर्यवशानकल्याण^१ (=अन्तमा पनि कल्याण करण सुमं.वि.। पृ. १२२ मा उल्लेख भएको छ । इच्छुक हुनेले त्यहाँ हेर्नु ।

यी 'देवसहित' भन्ने आदि शब्दहरुका स्पष्टिकरणहरु सुत्त.नि.अ.क.पृ. १६९: आलवकसुत्तवण्णना; उदा.अ.क.पृ. २७९: चुन्दसुत्तवण्णना, पाटलिगामियवग्ग; मनो. र. पृ. १. पृ. ४०८: वेनागपुरसुत्तवण्णना, महावग्गना, उरुवेलवग्ग, चतुक्कनिपात; पपं. सू. ॥. पृ. ४६: महादुक्खक्खन्धसुत्तवण्णना; पपं. सू. ॥. पृ. १६७: चूलहत्थिपदोपमसुत्तवण्णना; सुमं. वि.। पृ. १२१: सामञ्जसुत्तवण्णना; सम.पा. १. पृ. ११३: वेरञ्जब्राह्मणपुच्छा, वेरञ्जकण्ड; पटि. म.अ.क.पृ. २९४-९५: सव्वञ्जुतत्राणनिद्देसवण्णना तथा महा.नि.अ. क.पृ. २१०-११: पसुरसुत्तनिद्देसवण्णनामा उल्लेख भएका पाइन्छन् ।

१-१. आफूले पाएको अनुपम विशेष सुखानुभवलाई छाडेर भए पनि अनुकम्पा राखी भगवान् बुद्धले धर्मोपदेश गर्नुहुन्छ । थोरै वा धेरै उपदेश गरिने त्यो धर्मोपदेश आदि-मध्य-अन्त्य कल्याण हुने गरी उपदेश गर्नुहुन्छ । शुरुमा पनि कल्याण, भद्र, निर्दोषपूर्ण हुने गरी देशना गर्नुहुन्छ; मध्यमा पनि तथा अन्त्यमा पनि ।

यहाँ, देशना-आदि-मध्य-पर्यवशान कल्याण र शासन-आदि-मध्य-पर्यवशान कल्याण भनी दुइ प्रकारले विभाजन गरिन्छ ।

प्रथमतः चारपदहरुले युक्त उपदेश गर्दा पहिलो पदलाई आदिकल्याण, बीचका दुइपदलाई, मध्यकल्याण र आखिरीको एक पदलाई पर्यवशान कल्याण भनिन्छ । एकानुसन्धिक सूत्रको निदानलाई आदि, 'इदमवोच' अर्थात् 'यस्तो भने' भन्ने पदलाई अवशान र यी दुइका बीचमा भएकालाई मध्यकल्याण भनी भनिन्छ । अनेकानुसन्धीहरु भएका सूत्रका प्रथमसन्धीलाई आदि, आखिरीको सन्धीलाई अन्त्य र यस बीचमा भएका एक वा दुइ वा धेरै सन्धीहरुलाई मध्यकल्याण भनिन्छ । सुमं. वि.। पृ. १२२ : सामञ्जसुत्तवण्णना; मनो. र. पृ. १. पृ. ४०८: वेनागपुरसुत्तवण्णना, तिकनिपात; पपं.सू.॥. पृ.१६९:

चूलहत्थिपदोपमसुत्तवण्णना; सं.नि.अ.क. 1. पृ. १५५: दुतियमारसुत्तवण्णना, मारसंयुत्तं; सम.पा. 1. पृ. ११४: वेरञ्जकण्डवण्णना ।

शासनको सम्बन्धमा चाहिं-सवै शासन (=चर्या) धर्महरु आ-आफ्ना शीलद्वारा आदिकल्याण, समथविपश्यनामार्गद्वारा मध्यकल्याण, निर्वाणद्वारा पर्यवशानकल्याण हुन्छ । अथवा शील समाधिद्वारा आदिकल्याण, विपश्यनामार्गद्वारा मध्यकल्याण, निर्वाणफलद्वारा पर्यवशानकल्याण हुन्छ ।

बुद्धले सुबोध्य गरेको हुनाले आदिकल्याण, धर्म सुधर्म भएको हुनाले मध्यकल्याण, सङ्घद्वारा सु-प्रतिपन्न भएको हुनाले

पर्यवशानकल्याण । त्यो धर्म सुनी त्यस अनुसार प्रतिपन्न हुनेले अभिसम्बोधि लाभ गर्न सक्ने हुनाले आदिकल्याण, प्रत्येक बोधिद्वारा मध्यकल्याण, श्रावक बोधिद्वारा पर्यवशानकल्याण ।

सुनेर मात्र पनि नीवरणहरुको दमन हुने भएको हुँदा र श्रवण मात्रद्वारा पनि कल्याणकारी हुने भएकोले आदिकल्याण, प्रतिपत्तिद्वारा समथ विपश्यनादि ध्यानसुख ल्याइदिने भएको हुँदा र प्रतिपत्तिद्वारा पनि कल्याणकारी नै हुने भएको हुनाले मध्यकल्याण, प्रतिपत्तिद्वारा नै अचलता आदि फल ल्याइदिने भएको हुँदा र प्रतिपत्तिफलद्वारा पनि कल्याण नै हुने भएको हुँदा पर्यवशान कल्याण ।

प्रभवशुद्धिद्वारा आदिकल्याण, अर्थशुद्धिद्वारा मध्यकल्याण, कृत्यशुद्धिद्वारा पर्यवशानकल्याण । अतः थोरै वा धेरै देशना गरेता पनि आदिकल्याण आदि गुणले युक्तगरी बुद्ध भगवान्‌ले उपदेश गर्नुहुन्छ । सम. पा. 1. पृ. ११४-१५: वेरञ्जकण्डवण्णना ।

शासन (=चर्या) को क्षेत्रमा चाहिं शील-समाधि विपश्यनालाई क्रमशः आदि-मध्य-पर्यवशानकल्याण भनिएको हो । जस्तै- “को चादि कुसलानं धम्मानं ? सीलञ्च सुविसुद्ध दिट्ठिं च उजुका” अर्थात् - “कुशल धर्महरुको आदि के हो ? शील पनि सुविशुद्ध हुन्छ दृष्टि पनि सोजो हुन्छ” भन्ने वाक्य अनुसार शील आदिकल्याण हो । “अत्थि भिक्खवे मज्झिमापटिपदा तथागतेन अभिसम्बुद्धा” अर्थात्- “भिक्षु हो ! तथागतले अभिसम्बोध गरेको हुने) धर्मोपदेश गर्नुहुन्छ । वहाँले अर्थयुक्त^१, व्यञ्जन (=भाव) युक्त^१, सबै परिपूर्ण परिशुद्ध भएको ^२ ब्रह्मवर्य^३ (=सवै बुद्ध धर्म) प्रकाश पार्नुहुन्छ । वहाँहरु जस्ता अरहत्को दर्शन गर्नु कल्याणकर हो ।”

मध्यम प्रतिपदा (=मार्ग) छ” भन्ने ठाउँमा आर्यमार्ग मध्यकल्याण हो । तथा निर्वाणफल प्राप्तिलाई पर्यवशानकल्याण भनिएको हो ।

भगवान्‌ले धर्मोपदेश गर्नुहुँदा शुरुमा शीलका कुराहरु बीचमा अष्टाङ्गिक मार्गका कुराहरु तथा अन्त्य निर्वाणका कुराहरु प्रकाश पार्ने भएकोले पनि आदि-मध्य-पर्यवशानकल्याण भनिएको हो । सुमं.वि. 1. पृ. १२२-२३: सामञ्जससुत्तवण्णना; पपं. सू. 11. पृ. १६९: चूलहत्थिपदोपमसुत्तवण्णना ।

१-१. ‘अर्थयुक्त, व्यञ्जनयुक्त’ आदिको स्पष्टिकरण यस प्रकार दिइएको छ ।

जसको उपदेशमा यागु, भात, स्त्री, पुरुष आदिको चर्चा हुन्छ अर्थात् खान-पान स्त्री-पुरुष आदिको कुरा मिश्रित हुन्छ त्यस्तो उपदेशलाई सार्थक भनिंदैन । भगवान्ले चाहिं त्यस्ता कुरालाई छाडी चतुसतिपट्टान, शील समाधि, प्रज्ञानिश्रित कुराको उपदेश गर्नुहुन्छ । त्यसैले भगवान्को उपदेशलाई 'अर्थयुक्त' भनिएको हो । सुमं.वि.।. पृ.१२३

भगवान्ले शासन-ब्रह्मचर्य र मार्ग-ब्रह्मचर्यका कुराहरुको उपदेश गर्नुहुन्छ । अनेक प्रकारले त्यसको प्रकाश पार्नुहुन्छ । त्यस कथनानुसार यथानुरूप अर्थसम्पत्तिले युक्त भएको हुँदा 'साथी अर्थात 'अर्थयुक्त' भनिएको हो । व्यञ्जन सम्पत्तिले युक्त भएको हुँदा 'व्यञ्जनयुक्त भनिएको हो ।

प्रकाशन, विवरण, विभाजन, प्रष्टिकरण, प्रज्ञापन तथा अर्थ सहित भएकोले 'अर्थयुक्त' भनिएको हो । अक्षर-पद, व्यञ्जनाकार, निरुक्ति निर्देशन सम्पत्तिले युक्त भएको हुँदा 'व्यञ्जनयुक्त' भनिएको हो ।

अर्थ गम्भीरता, प्रतिवेध गम्भीरता भएकोले 'अर्थयुक्त'; धर्मगम्भीरता, देशनागम्भीरता भएकोले 'व्यञ्जनयुक्त' भनिएको हो ।

अर्थप्रतिसम्भिदा, प्रतिभाणप्रतिसम्भिदाको विषय भएकाले 'अर्थयुक्त'; धर्मप्रतिसम्भिदा, निरुक्तिप्रतिसम्भिदाको विषय भएकाले 'व्यञ्जनयुक्त' भनिएको हो ।

पण्डित-वेदनीय र परीक्षकजन प्रमुदित हुने भएकाले 'अर्थयुक्त'; श्रद्धेय र लौकिकजन प्रमुदित हुने भएकाले 'व्यञ्जनयुक्त' भनिएको हो ।

गम्भीर अभिप्रायहरु निहीत भएकाले 'अर्थयुक्त'; स्पष्टपदहरु भएकाले 'व्यञ्जनयुक्त' भनिएको हो । सम.पा. ।. पृ. ११५: वेरञ्जकण्डवण्णना । यसभन्दा अर्कै ढंगले पुष्टिकरण दिइएका कुराहरु पनि सुमं. वि. ।. पृ. १२३; मनो. र पू. ।. पृ. ४०९: तिकनिपात; तथा पपं. सू. II. पृ.१६९ मा उल्लेख भएका छन् ।

२. कुनै वचन थप-घट गर्नुनपर्ने, कमी-बेसी नभएको, सबै अङ्गहरुले परिपूर्ण भएकोले 'केवल परिपूर्ण' अर्थात् - 'सबै परिपूर्ण' भनी भनिएको हो । हटाउनुपर्ने कुनै वचन नभएकोले, निर्दोष भएकोले 'परिशुद्ध' भनी भनिएको हो । अथवा जुन उपदेश गर्दा यस उपदेशद्वारा लाभ, सत्कार, मानमर्यादा पाउनेछु भन्ने आशागरी उपदेश गरिन्छ त्यस्ता उपदेशलाई 'अपरिशुद्ध' भनिन्छ । भगवान्ले चाहिं त्यस्ता मनमा राखी उपदेश गर्नुहुन्न । केवल हितेषोभावनालाई मनमा राखी, मैत्रीपूर्वक, मृदुचित्तलाई उपदेश गर्नुहुन्छ । त्यसैले 'परिशुद्ध' भनिएको हो । सम.पा. ।. पृ.११५; सुमं.वि. ।. पृ. १२३; मनो. र.पू. ।. पृ. ४०९; पपं. सू. II. पृ. १६९ ।

३. 'ब्रह्मचर्य' का विविध अर्थहरु पालिसाहित्यमा पाइन्छन् । जस्तै -

(१) दानको अर्थमा, (२) सेवाटहलको अर्थमा, (३) पञ्चशीलको अर्थमा, (४) अप्पमञ्ज अर्थात् चतुब्रह्मविहारको अर्थमा, (५) मैथुन विरतिको अर्थमा, (६) स्वदार सन्तुष्टिको अर्थमा, (७) वीर्यको अर्थमा, (८) उपोसथाङ्गव्रतको अर्थमा, (९) आर्यमार्गको अर्थमा तथा (१०) सबै बुद्धशासनको अर्थमा ।

- (१) “तं मे वतं तं पन ब्रह्मचरियं ...” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘दान’ हो । जा.पा. ॥ पृ. ३१७: विधुरजातकं. नं. ५४६, गा.नं. १५९२, १५९५; जा.अ.क. VII. पृ. २८४, विधुरजातकलाई सुमं.वि. I. पृ. १४२ ले पुण्यकजातक भनी उल्लेख गरेको छ ।
- (२) “... केन ते ब्रह्मचरियेन, पुञ्जं पाणिहिम् इज्भति ।” “... तेन मे ब्रह्मचरियेन, पुञ्जं पाणिहिम् इज्भति ।” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘सेवा शुश्रूषा’ हो पेत.व.पा.पृ. १६४: अडकुर विमानवत्यु, गा.नं. २६९, २७४, (हेर लेखकको बु.प्रे.पृ. १३ को पादटिप्पणीमा) ।
- (३) “इदं तं खो भिक्खवे तित्तिरियं नाम ब्रह्मचरियं अहोसी’ ति” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘पञ्चशील’ हो । जा.अ.क. I. पृ. १६५: तित्तिरजातकं, नं. ३७ ।
- (४) “तं खो पन मे पञ्चसिख ब्रह्मचरियं नेवनिब्बिदाय न विरागाय यावदेव ब्रह्मलोकूपपत्तिया” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘चतुर्ब्रह्मविहार’ हो । दी.नि. ॥ पृ. १८७: महागोविन्दसुत्तं । (यसको अनुवाद लेखकको वृ.ब्र. भा-१, प. ३६९ मा छ) ।
- (५) “परे अब्रह्मचारी भविस्सन्ति, मयमेत्थ ब्रह्मचारी भविस्साम” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘मैथुन विरति’ हो । म.नि. I. पृ. ५६: सल्लेखसुत्तं ।
- (६) “मयञ्च भरियं नातिक्कमान, अम्हे च भरिया नातिक्कमन्ति । अञ्चत्र ताहि ब्रह्मचरियं चराम, तस्मा हि अमहं दहरा न मीयरे” भन्ने जस्तो ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘स्वदार सन्तुष्टि’ हो । जा.पा. I. पृ. २०६-०७: महाधम्मपालजातकं, नं. ४४७; अ.क. IV. पृ. ८३ ।
- (७) “अभिजानामि खो पनाहं, सारिपुत्त, चतुरङ्गसमन्नागतं ब्रह्मचरियं चरिता-तपस्सीसुदं होमि परमतपस्सी...” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘वीर्य’ हो । म.नि. I. पृ. १०९: महासीहनादसुत्तं । महासीहनादसुत्तलाई सुमं. वि. I. पृ. १२४: सामञ्जससुत्तवण्णनाले ‘लोमहंसनसुत्तं’ भनी उल्लेख गरेको छ ।
- (८) “हीनेन ब्रह्मचरियेन, खत्तिये उपपज्जति । मज्झिमेन च देवत्तं, उत्तमेन विसुज्भति” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘अष्टाङ्गिक उपोसथ’ हो । जा. पा. ॥ पृ. १९३: निमिजातकं, नं. ५४९; अ.कं. VII. पृ. ८२ ।
- (९) “इदं खो पन मे, पञ्चसिख, ब्रह्मचरियं एकन्त निब्बिदाय विरागाय निरोधाय उपसमाय संवत्तति” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘आर्यमार्ग’ हो । दी.नि. ॥ पृ. १८७: महागोविन्दसुत्तं । (यो सूत्रको अनुवाद लेखकको बु.ब्र. भा-१, पृ. ३२८ मा छ ।)

(१०) “इदं खो तं, पञ्चसिख, ब्रह्मचरियं इदं च वीथारिकं बाहुजञ्जं पुथुभूतं यावदेवमनुस्सेहि सुप्पकासित” भन्ने जस्ता ठाउँहरुमा ब्रह्मचर्यको अर्थ ‘सबै बुद्ध शासन’ हो । दी.नं. ॥. पृ. ९७: पासादिकसुत्तं । (यसको अनुवाद लेखकको बु.प. भा-१, पृ. ३१४ मा छ) ।

यहाँ यस सूत्रमा पनि बुद्धशासनलाई ‘ब्रह्मचर्य’ भनिएको हो भनी सुमं.वि. १. पृ. १२५: सामञ्जससुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

अनि खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरु खाणुमतबाट निस्की जमातका जमात मिली जहाँ अम्बलट्टिका हो त्यहाँ गए ।

त्यस समय, कूटदन्त ब्राह्मण प्रासादको माथिल्लो तलामा दिवाशैय्या गरिरहेका थिए । अनि कटदन्त ब्राह्मणले खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरुलाई खाणुमतबाट निस्की जमातका जमात मिली जहाँ अम्बलट्टिका हो त्यहाँ गइरहेका देखे । यो देखेर द्वारपाल (=क्षत) लाई बोलाए - “हे द्वारपाल ! खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरु खाणुमतबाट निस्की जमातका जमात मिली जहाँ अम्बलट्टिका हो त्यहाँ किन गइरहेका हुन् ?”

“भो ! शाक्यपुत्र श्रमण गौतम शाक्यकुलबाट प्रब्रजित भई मगध देशमा चारिका गर्दै पाँचशय महाभिक्षुहरुका साथ खाणुमतमा आइपुगी, खाणुमतको अम्बलट्टिकामा विहार गर्दै हुनुहुन्छ । वहाँ भगवान् गौतमको यस्तो कल्याण कीर्तिशब्द फैलिइरहेको छ - ‘वहाँ भगवान् अरहत्, सम्यक् सम्बुद्ध, १ तथा बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ ।’ वहाँ भगवान् गौतमको दर्शनार्थ उनीहरु जाँदैछन् ।”

अनि कूटदन्त ब्राह्मणको मनमा यस्तो लाग्यो- “मैले सुनेको छु कि-भ्रमण गौतम सोह्र परिष्कार (= अङ्गहरु) युक्त त्रिविध यज्ञसम्पदा (=यज्ञविधि) लाई जान्दछन् । म भने सोह्र परिष्कार युक्त त्रिविध यज्ञसम्पदालाई जान्दिन । म भने महायज्ञ पनि गर्न चाहन्छु ।

१. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.८६ मा लेखे बमोजि दोहऱ्याइ पढ्नु ।

अतः किन म श्रमण गौतमकहाँ गई सोह्र परिष्कारयुक्त त्रिविध यज्ञसम्पदा सम्बन्धी कुरा नसोध्ँ ।”

त्यसपछि कूटदन्त ब्राह्मणले द्वारपाललाई बोलाई यस्तो भने- “हे द्वारपाल ! त्यो भए तिम्री खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरुकहाँ जाउ; त्यहाँ गएर खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरुलाई यस्तो भन - ‘भो ! कूटदन्त ब्राह्मण यस्तो भन्दछ- ‘तपाइहरु एकछिन पर्खनुहोस्, कूटदन्त ब्राह्मण पनि श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानेछ’ ।”

“भो, हवस्” भनी कूटदन्त ब्राह्मणलाई प्रत्युत्तरिदिई त्यो द्वारपाल जहाँ खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरु थिए त्यहाँ गएर खाणुमतका ब्राह्मण गृहपतिहरुलाई यस्तो भन्यो - “भा ! कूटदन्त ब्राह्मण

यस्तो भन्दछन् - 'तपाइहरु एकछिन पर्खनुहोस्, कूटदन्त ब्राह्मण पनि श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानेछन्' ।”

त्यस समय, अनेक शय ब्राह्मणहरु 'कूटदन्त ब्राह्मणको महायज्ञको अनुभव (=उपभोग) गर्नेछौं' भनी खाणुमतमा बसिरहेका थिए । अनि ती ब्राह्मणहरुले 'कूटदन्त ब्राह्मण पनि श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानेछन्' भन्ने कुरा सुने । अनि ती ब्राह्मणहरु जहाँ कूटदन्त ब्राह्मण थिए त्यहाँ गए; त्यहाँ पुगेर कूटदन्त ब्राह्मणलाई यस्तो भने- “तपाईं कूटदन्त ब्राह्मण श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानुहुनेछ, भन्ने कुरो साँच्चै हो के ?”

“भो ! मलाई यस्तो लागेको छ कि - म पनि श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानेछ ।”

ब्राह्मणहरुद्वारा कूटदन्तको वर्णन

(१) “तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ नजाउनुहोस् । तपाईं कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जान योग्य छन् । यदि तपाईं कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानुहुन्छ भने तपाईं कूटदन्तको यश कम हुनेछ र श्रमण गौतमको यश बढ्ने छ । जुन तपाइ कूटदन्तको यश कम हुने र श्रमण गौतमको यश बढ्ने हो-यसकारणले पनि तपाईं कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(२) “तपाईं कूटदन्त दुवै आमा बाबुहरुबाट सुजात हुनुहुन्छ, शुद्ध गर्भवास गरेका हुनुहुन्छ तथा सात पुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलागेका र अनिन्दित हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त दुवै आमा-बाबुहरुबाट सुजात हुनुहुन्छ, शुद्ध गर्भवास गरेका हुनुहुन्छ तथा सात पुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलगेका र अनिन्दित हुनुहुन्छ- यसकारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(३) “तपाइ कूटदन्त आढ्य, महाधनी, महाभोगी, प्रसस्त जीवनवृत्ति -उपकरणहरु र प्रसस्त सुन चाँदी हुने हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त आढ्य, महाधनी प्रसस्त सुनचाँदी हुने हुनुहुन्छ - यसकारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(४) “तपाईं कूटदन्त अध्यापक^१ (=अध्यायक) मन्त्रधर तथा तीनै वेदमा^२ पारङ्गत हुनुहुन्छ, निघण्टु^३, कौस्तुभ^४, अक्षरप्रभेद^५ र इतिहास समेत पाँचौं शास्त्र^६; व्याकरण, लोकायत^७, महापुरुष लक्षण,

१. प्रथम कल्पमा ध्यान नगर्ने ब्राह्मणहरुलाई निन्दाको रुपमा 'अ-ध्यायक' भन्ने शब्द प्रयोग गरिएको थियो । समय वित्दै गएपछि 'अध्यायक' भन्ने ठाउँमा 'अध्यापक' भन्ने चलन भयो भनी सुमं.वि.।. पृ. १७२: अम्बद्वसुत्तवण्णनाले लेखेको छ । (यस विषय सम्बन्धी जानकारीको निमित्त लेखकको बु.ब्रा.भा.-१, पृ. ३६२ मा 'ब्राह्मणको उत्पत्ति' भन्ने शीर्षकमा हेर्नु ।)

२. ऋग्वेद, यजुर्वेद तथा सामवेद । सुमं. वि. ।. पृ. १७३

३. वृक्षादिहरुका पर्यायवाची नामहरुको संग्रह भएको ग्रन्थलाई 'निघण्टु' भन्दछन् । सुमं. वि. I. पृ. १७३
४. कौस्तुभ (केटुभ) भनेको क्रियापद सम्बन्धी कुराहरु भएको तथा कवीहरुलाई सहायक हुने एक ग्रन्थको नाम हो । सुमं.वि. I. पृ. १७३
५. निरुक्ति सम्बन्धी एक ग्रन्थको नाम । सुमं. वि. I. पृ. १७३
६. अथर्व वेदलाई चौथो र इतिहास मानिने पुराण कथालाई पाँचौ गरी "इतिहास समेत पाँचौं शास्त्र" भनिएको हो भनी सुमं.वि. I. पृ.१७३: अम्बट्टसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।
७. चितण्डवादीहरुको शास्त्र । सुमं. वि. I. पृ. १७३

शास्त्रमा निपुण हुनुहुन्छ^१ । जो तपाईं कूटदन्त अध्यायक मन्त्रधर तथा महापुरुष लक्षण-शास्त्रमा निपुण हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि तपाईं कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; अरु श्रमण गौतम नै तपाईं कूटदन्त दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(५) "तपाइ कूटदन्त अभिरुप, दर्शनीय, प्रासादिक, परमसुन्दरताले युक्त, ब्रह्मा जस्तै ब्रह्मवर्णी तथा दर्शनको निमित्त अप्रमाण सुन्दर (=अखुदावकासो दस्सनाय) हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त अभिरुप, दर्शनीय, हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(६) "तपाइ कूटदन्त शीलवान् २ वृद्धशीली वृद्धशीले युक्त हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त शीलवान्... हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

१. यो शास्त्रमा सोह्रहजार गाथा पदहरु भएका बुद्धमन्त्र नामक ग्रन्थ पनि समावेश भएको छ । जसमा बुद्धको यस्ता यस्ता लक्षणहरु हुन्छन् भन्ने र चक्रवर्ती राजाका यस्ता यस्ता लक्षणहरु हुन्छन् भन्ने र चक्रवर्ती राजाका यस्ता यस्ता लक्षणहरु हुन्छन् भन्ने आदि कुराहरु लेखिएका छन् । सुमं. वि. I. पृ. १७३: अम्बट्टसुत्तवण्णना ।

२. यहाँ पञ्चशील मात्रलाई 'शील' भनिएको हो र वृद्धशील पनि यसैलाई भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. १९८: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

(७) "तपाइ कूटदन्त सुन्दर, गुणयुक्त मधुर-भाषी, स्पष्टभाषी, निर्दोष कुरागर्ने , अर्थ बुझ्ने गरी कुरा गर्ने हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त सुन्दर, गुणयुक्त मधुर-भाषी, हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

- (८) “तपाइ कूटदन्त धेरैको आचार्य प्राचार्य हुनुहुन्छ, तीन शय माणवकहरुलाई मन्त्र (=वेद) पढाउनुहुन्छ, मन्त्र पढ्नको लागि, मन्त्रको कारणमा तपाइकहाँ नानादिशा, नानाजनपदहरुबाट धेरै माणवकहरु आउँछन् । जो तपाइ कूटदन्त धेरैको आचार्य प्राचार्य हुनुहुन्छ, - यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।
- (९) “तपाइ कूटदन्त जीर्ण (=शरीर खिइसकेको), वृद्ध (=अङ्गप्रत्यङ्गहरु छिपिसकेको), महल्लक (=जन्मले धेरै वर्ष पुगेको), धेरै समय बिताइसकेका ^१ (=अद्भुतगतो), बैशपुगेका^२ हुनुहुन्छ; श्रमण गौतम तरुण नै छन् र तरुणमै प्रब्रजित भएका हुन् । जो तपाइ कूटदन्त जीर्ण, वृद्ध, महल्लक, हुनुहुन्छ; जो श्रमण गौतम तरुण नै

१. दुइ तीन राजाहरुको पुस्ता देखेका । सुमं.वि. १. पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।
 २. आखिरी बैशमा पुगेको । आखिरी बैश भनेको शयको तीन चौथाइ पुगिसकेको । आखिरी बैश भनेको शयको तीन चौथाइ पुगिसकेको । सुमं. वि. १. पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

छन् र तरुणमै प्रब्रजित भएका हुन् । यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(१०) ‘तपाइ कूटदन्त राजा मागध सेनीय बिम्बिसारद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, मानित, पूजित र अपचित हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त राजा मागध सेनीय बिम्बिसारद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, ... हुनुहुन्छ- यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्यन छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(११) ‘तपाइ कूटदन्त पोक्खरसाति ^१ (=पुष्करसाति) ब्राह्मणद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, मानित, पूजित र अपचित हुनुहुन्छ । जो तपाइ कूटदन्त पोक्खरसाति ब्राह्मणद्वारा सत्कृत्य, ...हुनु हुन्छ ... यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।

(१२) “तपाइ कूटदन्त खाणुमतमा बस्नुहुन्छ । तपाइमा- मगधराजा सेनीय बिम्बिसारले ब्रह्मदेय गरी, राजदाय गरी दिएका राज-भोग्यहरु धेरै छन्, प्राणीहरु धेरै छन्, पानी-घाँस-काठहरु प्रसस्त छन् तथा धान्यवर्गहरुको पनि कुनै कमी छैन - यस कारणले पनि तपाइ कूटदन्त श्रमण गौतमको दर्शनार्थ

१. अट्टकथामा र रोमनमा: ‘पोक्खरसादी’ लेखेको छ ।

जानु योग्य छैन; बरु श्रमण गौतम नै तपाइ कूटदन्तको दर्शनार्थ आउनु योग्य छ ।”

कूटदन्त ब्राह्मणद्वारा बुद्धको वर्णन

यस्तो भन्दा, कूटदन्त ब्राह्मणले ती ब्राह्मणहरूलाई यसो भने- “भो ! त्यसो भए मेरो पनि केही कुरा सुन्नुहोस्^१ जुन कारणद्वारा हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ, तर वहाँ आदरणीय गौतम हामीहरूको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन ।

(१) “भो ! श्रमण गौतम दुबै आमा-बाबुहरूबाट सुजात हुनुहुन्छ, शुद्धगर्भवास गरेका हुनुहुन्छ तथा सातपुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलागेका र अनिन्दत हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम दुबै आमा-बाबुहरूबाट सुजात ... हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि वहाँ

१. जब ती ब्राह्मणहरूले जातिवादद्वारा अतिरञ्जित गरी कूटदन्त ब्राह्मणको प्रशंसा गर्नथाले तब उनले त्यस प्रशंसाद्वारा आफू रञ्जित नभई बुद्ध नै अनेक प्रकारले ब्राह्मणहरू भन्दा उत्तम छन् भन्ने कुरा दशाएनको निमित्त यस्तो भनेका हुन् भनी सुमं.वि.।. पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ । आदरणीय गौतम हामीहरूको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन, बल्की हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ^१ ।

(२) “भो ! श्रमण गौतम महान् ज्ञातिसङ्घ^२ (=समूह) लाई छाडेर प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम महान् ज्ञाति सङ्घलाई छाडेर प्रब्रजित हुनु भएको छ । यस कारणले पनि वहाँ आदरणीय गौतम हामीहरूको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन, बल्की हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

१. माथि उल्लिखित कारणहरू देखाई निश्चयात्मकरूपले गुणवान्हरूको दर्शनार्थ जानु नै योग्य छ भन्दै कूटदन्त ब्राह्मणले यो कुरा बताएका हुन् । यस सम्बन्धमा निम्न उदाहरण पनि उनले पेश गरे । मानो सुमेरुको अगाडि सस्यु जस्तै, महासमुद्रको अगाडि गाईको खुरको पानी जस्तै तथा सात महादहहरूको पानीको अगाडि तृणविन्दुको पानी जस्तै वृद्धको अगाडि हामी ब्राह्मणहरूको गुण थोरै छ । त्यसैले महासागर भैं गुण हुनु भएका वहाँ श्रमण गौतमको दर्शनार्थ हामी नै जानु योग्य सिवाय कदाचित् वहाँ हामीहरूको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन भनी भनेका हुन् । सुमं वि. ।. पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

२. आमाका तरफबाट असीहजार कुलहरू र बाबुका तरफबाट असीहजार कुलहरू गरी जम्मा एक लाख साठी हजार (१,६०,०००) कुलहरू छाडी प्रब्रजित भएका हुन् । त्यसैले ‘महान् ज्ञातिसङ्घलाई छाडेर’ भनी भनिएको हो । सुमं. वि ।. पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

(३) “भो ! श्रमण गौतम भूमिमा रहेका पनि आकाशमा रहेका पनि प्रसस्त हिरण्य सुवर्णहरू^३ छाडेर प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम भूमिमा रहेका पनि आकाशमा रहेका पनि प्रसस्त हिरण्य सुवर्णहरू छाडेर प्रब्रजित हुनु भएको छ - यस कारणले पनि वहाँ आदरणीय

गौतम हामीहरुको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन, बल्की हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(४) “भो ! श्रमण गौतम तन्नेरी युवा छँदाछँदै, सूक्ष्मका लोकेश हुँदा हुँदै, भद्र यौवनको अवस्थामै, पहिलो वैशमै, घरबार छाडी प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम तन्नेरी युवा

१. राजाङ्गणमा, उद्यानमा अथवा पोखरीमा राखिराखेका सप्तरत्नहरुलाई ‘भूमिका रहेका’ भनी भनिएको हो । प्रासाद माथि अनेक ठाउँहरुमा राखिएका धनहरुलाई ‘आकाशमा रहेको’ भनी भनिएको हो । यी सम्पत्तिहरु कुलवंश परम्पराबाट पाएका हुन् । तथागत जन्मिनु भएको दिनमै ‘सङ्घ’ भन्ने निधि गाउत प्रमाणको थियो; ‘फल’ भन्ने निधि आधायोजन प्रमाणको थियो; ‘उप्पल’ भन्ने निधि तीन गाउत प्रमाणको थियो र ‘पुण्डरीक’ भन्ने निधि योजन प्रमाणको थियो । ती निधिहरुबाट जति धन भिके पनि सिद्धिन्नथ्यो । त्यसैले ‘प्रसस्त हिरण्य सुवण’ भनी सूत्रमा उल्लेख भएको हो भन्ने कुरा बुझ्नु पर्छ । सुमं. वि। पृ. १९९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

छुँदाछँदै, ... प्रब्रजित हुनु भएको छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(५) “भो ! श्रमण गौतम, आमा-बाबुहरुको इच्छा नहुँदा नहुँदै, मुखभरी आँसु बहाइ रुँदा रुँदै, केशदाही क्षीर गरी, कषायवस्त्र धारण गरी, घरबार त्यागी अनगारिय भई प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम आमा-बाबुहरुको इच्छा नहुँदा नहुँदै, प्रब्रजित हुनु भएको छ - यस कारणले पनि, हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(६) “भो ! श्रमण गौतम अभिरुप, दर्शनीय, प्रासादिक, परम सुन्दरताले सम्पन्न, ब्रह्म जस्तै ब्रह्मवर्णी तथा दर्शन गर्नको निमित्त अप्रमाण १ (=अखुद्दावकासो दस्सनाय) हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम अभिरुप, दर्शनीय, ... हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(७) “भो ! श्रमण गौतम शीलवान्, आर्यशीली, कुशलशीली, कुशलशीलले सुसम्पन्न हुनुहुन्छ भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम शीलवान्, आर्यशीली, हुनु हुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(८) “भो ! श्रमण गौतम कल्याणभाषी, मधुरभाषी, गुणयुक्त

१. ‘अप्रमाण’ को अर्थ बुझाउन अर्थकथाले निम्न कुरा लेखेको छ ।

‘श्रमण गौतमको प्रमाण लिन सकिन्न’ भन्ने कुरा सुनी राजगृहको एक ब्राह्मणले, एकदिन, साठी (६०) हातको एकवटा बाँस लिई राजगृह नगरको ढोकानिर उभिइरह्यो । अनि भगवान् भिक्षाटन्को निमित्त

आउनु भएको देखेर उनले सो बाँसलाई ठाडो पारेर उभ्यायो । त्यो बाँसको टुप्पो भगवान्को घुँडासम्म पुगेको थियो । दोश्रो दिनमा दुइवटा बाँस जोडी उहीं उभिइरथ्यो । त्यसदिन पनि उसले भगवान्को प्रमाण लिने विचारले बाँस ठाडो पायो । तर भगवान् बाँसभन्दा अग्लो नै देखिनुभयो । अनि त्यसबेला भगवानले सो ब्राह्मणसँग “ब्राह्मण के गरिरहेछौ ?” भनी भन्नुभयो । ब्राह्मणले “तपाईंको प्रमाण लिंदैछु” भनी भन्यो । अनि भगवान्ले “हे ब्राह्मण ! सारा चक्रवाडमा अटाउने बाँसहरुलाई जोडेर ल्याए पनि तिमीले मेरो प्रमाण लिनसक्ने छैनौ” भनी भन्नु भयो । पुनश्च “ब्राह्मण ! तथागत अतुल छ, अप्रमाण छ । मैले दशपारमीहरु पुरा गरेको कसैले मेरो प्रमाण लिन सक्नाको लागि होइन ।”

अर्को पनि कथा:-

राहु असुरेन्द्र चारहजार आठशय (४,८००) योजना अग्लो छ । उसको हात बाह्रशय (१,२००) योजन छ । हत्केला र पैतलाको लंबाई तीनशय (३००) योजन छ । औंलाको खण्ड पचास पचास (५०) योजन छ । दुई आँखिभौका बीच पचास (५०) योजन छ, मुख दुइशय (२००) योजन छ, तीन शय योजन लामो र तीनशय (३००) योजन गोलाई भएको गर्धन छ । उसको ललाट तीनशय (३००) योजन छ, टाउको नौशय (९००) योजन छ । आफूलाई अग्लो ठानी तथागतलाई हेर्न जाँदा निहुरिएर हेर्नपर्ने हुन्छ भनी उनी तथागतको दर्शनार्थ जाँदैनथे । धेरै पटक तथागतको गुणबखान सुनेपछि उनको मनमा तथागतको दर्शनार्थ जाने प्रबल इच्छा उठ्यो भनी एकदिन उनल ज गरेर भएपनि तथागतलाई हेर्न जानपथ्यो भन्ने अठोट गरे । अनि उनी तथागतकहाँ गए ।

भगवान्ले उनको मनको कुरोलाई बुझ्नुभई ‘चार ईय्यापथहरुमध्ये कुन ईय्यापथमा उनलाई देखाउँ ?’ भनी सोच्नु भयो । “उभिएर देखाऊँ भने होचो पनि अग्लो देखिन्छ । अतः लेटेर नै देखाउनु पथ्यो” भनी निश्चय गर्नुभयो । त्यसपछि आयुष्मान् आनन्दलाई बोलाई “आनन्द ! गन्धकुटीको प्राङ्गणमा खाट राख” भनी भन्नुभयो र त्यसमा सिंहशय्याले भगवान् लेट्नुभयो । राहु आएर लेटीरहनु भएको भगवान्लाई गर्धन ठाडो पारी आकाशमा पूर्णचन्द्रलाई हेरेको भैं हेरे । अनि भगवान्ले राहुसँग “असुरेन्द्र ! के हो यस्तो ?” भनी सोध्नुहुँदा असुरेन्द्रले “भगवान् ! निहुरिएर हेर्नपर्ला भनी म आजसम्म तपाईंको दर्शन गर्न नआएको हुँ” भनी प्रत्युत्तर दिए । अनि भगवान्ले-“असुरेन्द्र ! मैले अधोमुख पारेर पारमी पूरा गरेको होइन, उर्ध्वमुख पारेर नै पारमी पूरा गरेको हुँ” भनी भन्नुभयो । सोही दिनमै राहु बुद्धको शरणमा गएको थियो । यसरी भगवान् दर्शनको निमित्त अप्रमाण (=अखुद्दावकासो दस्सनाय) हुनुहुन्छ भनी सुमं.वि. १. पृ. २००: सोणदण्डसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

भाषी, स्पष्टभाषी, निर्दोष कुरा गर्ने र अर्थ बुझिने गरी कुरा गर्ने हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम कल्याणभाषी, मधुरभाषी, हुनुहुन्छ- यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(९) “भो ! श्रमण गौतम धेरैको आचार्य प्राचार्य हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम धेरैको आचार्य प्राचार्य हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१०) “भो ! श्रमण गौतम कामरागले रहित^१ हुनुहुन्छ, चपलताले रहित^२ हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम कामरागले रहित हुनुहुन्छ, चपलताले रहित हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

१. अवश्य पनि भगवान्का सबै क्लेशहरु क्षीण भइसकेका छन् । तर ब्राह्मणले ती सबै कुरा थाहा नपाई आफूले थाहा पाए अनुसार कामराग रहित भनी भगवान्को प्रशंसा गरेका हुन् । सुमं. वि. I. पृ. २०९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

२. ‘पात्रमण्डन, चीवरमण्डन, शयनासनमण्डन अथवा यो दूर्गन्ध शरीरको मण्डन’ गर्नेलाई यहाँ ‘चपलता’ भनिएको हो । अतः कायमण्डनादि चपलताबाट वहाँ दूर हुनुहुन्छ भनी भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. २०९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

(११) भो ! श्रमण गौतम कर्मवादी क्रियावादी हुनुहुन्छ तथा निष्पापलाई^१ अधिल्लिर राखी ब्रह्मज्ञानी प्रजाहरुको ^२ (=ब्रह्मञ्जायपजाय) समेत हितैषी हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम कर्मवादी क्रियावादी हुनुहुन्छ - यस यसकारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१२) “भो ! श्रमण गौतम दीन-हीन क्षेत्रीकुलबाट होइन बल्की असम्भिन्न उच्च क्षेत्रीकुलबाट प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम दीनन्हीन क्षेत्रीकुलबाट होइन बल्की असम्भिन्न उच्च क्षेत्रीकुलबाट प्रब्रजित हुनु भएको छ- यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१३) “भो ! श्रमण गौतम आढ्य महाधनी महाभोगी कुलबाट प्रब्रजित हुनु भएको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम

१. निष्पाप भनी नवल्लोकोत्तर धर्मलाई भनिएको हो । अतः ‘निष्पापलाई अधिल्लिर राखी’ भन्नाले नवल्लोकोत्तर धर्मलाई अधिल्लिर राखी विचरण गर्छन् भनी भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. २०९: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

२. सारिपुत्र, मौद्गल्यायन तथा महाकाश्यपादि ब्रह्माज्ञानी ब्राह्मण प्रजाहरुको अधिल्लिर बसी अर्थात् यी ब्रह्मज्ञानी ब्राह्मणप्रजाहरु श्रमण गौतमको पछि पछि लाग्छन् र आफ्ना विरोधी ब्राह्मणहरुको समेत हितैषी हुनुहुन्छ भनी भनिएको हो सुमं. वि. I. पृ. २०९: सोणदण्डसुत्तवण्णना: पपं. III पृ. २९९: चंकीसुत्तवण्णना ।

आढ्य महाधनी महाभोगी कुलबाट प्रब्रजित हुनु भएको छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१४) “भो ! राष्ट्र बाहिरबाट पनि जनपद बाहिरबाट पनि प्रश्नहरु सोध्नको निमित्त श्रमण गौतमकहाँ (मानिसहरु) आउँछन् । भो ! जुन कारणले राष्ट्र बाहिरबाट पनि श्रमण गौतम कहाँ (मानिसहरु) आउँछन् - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१५) “भो ! अनेक सहस्र देवताहरु प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् । भो ! जुन कारणले अनेक सहस्र देवताहरु प्राणीले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन्-यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१६) “भो ! श्रमण गौतमको - ‘वहाँ भगवान् अरहत् हुनुहुन्छ, सम्यक् सम्बुद्ध हुनुहुन्छ, अनुत्तर हुनुहुन्छ, पुरुषदम्य सारथी हुनु हुन्छ, देवमनुष्यहरुका शास्ता हुनुहुन्छ तथा बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ’ भन्ने कल्याण कीर्तिशब्द फैलिइरहेको छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतमको - ‘वहाँ भगवान् अरहत्.. तथा बुद्ध भगवान् हुनुहुन्छ’ भन्ने कल्याण कीर्तिशब्द फैलिइरहेको छ- यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१७) “भो ! श्रमण गौतम बत्तीस महापुरुष लक्षणहरुले ^१

१. बत्तीस महापुरुष लक्षणहरु भनेका के के हुन् भन्ने बारेमा लेखकको बु.बां. भाग-१ पृ. १६८ मा उल्लेख भएका छन् ।

सुसम्पन्न हुनुहुन्छ) भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम बत्तीस महापुरुष लक्षणहरुले सुसम्पन्न हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१८) “भो ! श्रमण गौतम ‘आऊ स्वागत छ’ भनी भन्ने, मृदुबोल बोल्ने, सम्मोदनीय कुरा गर्ने, अब्भाकुटिक^१, उत्तानमुख^२ तथा

१. केही मानिसहरु परिषद् आएको देखेर कर्कश मुखगरी अप्रसन्न अथवा अँध्यारो मुख पार्ने हुन्छन् । तर श्रमण गौतम चाहि त्यस्ता हुनुहुन्न । परिषद्लाई देखेर सूर्यको कीरणद्वारा विकसित भएका पद्मका फूलहरु भैं वहाँको मुख प्रसन्न तथा हँसिलो हुन्छ भन्ने अर्थले ‘अब्भाकुटिक’ भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २०२: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

२. जस्तै केही मानिसहरु परिषद्लाई देखेर केही कुराकानी नगरी शीर निहुराई बस्छन्; त्यसरी श्रमण गौतम बस्नुहुन्न भन्ने अर्थले ‘उत्तानमुख’ भनी भनिएको हो । श्रमण गौतमसँग कुराकानी गर्न सजिलो छ । ‘किन यहाँ आएको होला जोसँग कुनै कुराकानी पनि हुन्न’ भनी खिन्नचित्त लिएर फर्केर जानुपर्ने अवस्था हुन्न । बुद्धकहाँ आउँदा कुनै न कुनै धर्मका कुराहरु सुनरे मानिसहरु प्रसन्न नै हुन्छन् भनी भनिएको हो । सुमं. वि. ।.पृ. २०२: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

पूर्वभाषी१ हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम 'आऊ स्वागत छ' भनी भन्ने,... तथा पूर्वभाषी हुनुहुन्छ यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(१९) “भो ! श्रमण गौतम चतुपरिषद्का बीच सत्कृत्य, गुरुकृत्य, मानिस, पूजित तथा अपचित (=विशेष सम्मानित) हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम चतुपरिषद्का बीच सत्कृत्य, तथा अपचित हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२०) “भो ! श्रमण गौतममाथि धेरै देवताहरु र मनुष्यहरु अभिप्रसन्न छन् - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२१) “भो ! श्रमण गौतम जुन गाउँ वा निगममा बस्नुहुन्छ

१. 'पूर्वभाषी' भनेको पहिले कुरा गर्ने । वहाँ कहाँ आएका मानिसहरूसँग बुद्धले आफैले पहिले कुरा शुरु गर्नु हुन्छ । त्यो पनि समयोचित, प्रमाणयुक्त तथा अर्थयुक्त कुरा गर्नुहुन्छ । निरर्थक कुरा भने गर्नुहुन्न भनी भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २०२: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

त्यस गाउँ वा निगममा अमनुष्यहरुले मनुष्यहरुलाई कष्ट दिन्नन्^१ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम जुन गाउँ वा निगममा भन्नु हुन्छ त्यस गाउँ वा निगममा अमनुष्यहरुले मनुष्यहरुलाई कष्ट दिन्नन् - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जान योग्य छ ।

(२२) “भो ! श्रमण गौतम सङ्घी, गणी, गणाचार्य तथा तीर्थकरहरुको अग्रणीदेखिनु हुन्छ । भो ! जस्तै केही श्रमण ब्राह्मणहरुको यशलाभ - जस्तोतस्तो हुन्छ, श्रमण गौतमको यशलाभ- त्यस्तो होइन । श्रमण गौतमको यशलाभ अनुपम विद्याचरणसम्पदाद्वारा भएको हो - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

१. जहाँ भगवान् बस्नुहुन्छ त्यस ठाउँमा महाप्रभावशाली देवताहरुले आरक्षा गर्छन् । कारणले मनुष्यहरुमाथि कुनै उपद्रव हुन्न । जो पंसुपिशाचादिहरुले मनुष्यहरुलाई कष्ट, पीडा र उपद्रव गर्नसक्ने हो त्यो पनि उनीहरुले गर्न सक्दैनन् र देवताहरुको प्रभावद्वारा उनीहरु दूर भएर जान्छन् । हुनत बुद्धको आफ्नै मैत्रीचित्तको प्रभावले पनि त्यस्तो कुनै कुष्ट आउँन दिँदैन । सुमं.वि.।.पृ. २०२: सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

(२३) “भो ! मगध राजा सेनीय बिम्बिसार - पुत्रसहित भार्यासहित, परिषदसहित, अमात्यसहित प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् । भो ! जुन कारणले मगध राजा सेनीय बिम्बिसार - पुत्र सहित, ... अमात्यसहित प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२४) “भो ! प्रसेनजित् कोशल राजा - पुत्रसहित, भार्या सहित, परिषद्सहित, अमात्यसहित प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् । भो ! जुन कारणले प्रसेनजित् कोशलराजा - पुत्रसहित, प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२५) “भो ! पुष्करसात्ति (पोक्खरसात्ति) ब्राह्मण - पुत्रसहित भार्यासहित, परिषद्सहित, अमात्यसहित, प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् । भो ! जुन कारणले पुष्करसात्ति ब्राह्मण, ... अमात्यसहित प्राणले श्रमण गौतमको शरणमा गएका छन् - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२६) “भो ! श्रमण गौतम मगध राजा सेनीय बिम्बिसारद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, मानित, पूजित तथा अपचित हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम मगध राजा सेनीय बिम्बिसारद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, ... तथा अपचित हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२७) “भो ! श्रमण गौतम प्रसेनजित् कोशल राजाद्वारा सत्कृत्य गुरुकृत्य, ... तथा अपचित हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम प्रसेनजित् कोशल राजाद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, ... तथा अपचित हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि ... हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२८) “भो ! श्रमण गौतम पुष्करसात्ति ब्राह्मणद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, ... तथा अपचित हुनुहुन्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम पुष्करसात्तिद्वारा सत्कृत्य, गुरुकृत्य, ... तथा अपचित हुनुहुन्छ - यस कारणले पनि हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ ।

(२९) “भो ! श्रमण गौतम अहिले खाणुमतमा आई खाणुमतको अम्बलडिकामा विहार गर्दै हुनुहुन्छ । भो ! जुनसुकै श्रमण वा ब्राह्मणहरु हाम्रो गाउँ-क्षेत्रमा आउँछन् भने उनीहरु हाम्रा अतिथीहरु हुन्छन् । अतिथीहरुलाई हामीहरुले सत्कार, गौरव, मान, पूजा तथा अपचायन गर्नुपर्छ । भो ! जुन कारणले श्रमण गौतम अहिले खाणुमतमा आई खाणुमतको अम्बलडिकामा विहार गर्दै हुनुहुन्छ, वहाँ श्रमण गौतम हाम्रा अतिथी नै हुनुहुन्छ । अतिथीलाई हामीले सत्कार, गौरव, मान, पूजा तथा अपचायन गर्नुपर्छ-

यस कारणले पनि वहाँ आदरणीय गौतम, हामीहरुको दर्शनार्थ आउनु योग्य छैन, बल्की हामी नै वहाँ आदरणीय गौतमको दर्शनार्थ जानु योग्य छ । भो ! म यति नै वहाँ आदरणीय गौतमको गुण जान्दछु । किन्तु वहाँ आदरणीय गौतम यति मात्र गुण हुनुहुन्छ । वहाँ आदरणीय गौतम अपरिमित गुण हुने हुनुहुन्छ^१ ।”

कूटदन्त ब्राह्मण बुद्धकहाँ गए

यस्तो भनेपछि ती ब्राह्मणहरुले कूटदन्त ब्राह्मणलाई यस्तो भने -

“जस्तो तपाइ कूटदन्त ब्राह्मण श्रमण गौतमको गुण-वर्णन गर्नुहुन्छ त्यस अनुसार त वहाँ आदरणीय गौतम यहाँबाट शय योजन टाढा बस्नुभएता पनि श्रद्धालु कुलपुत्रहरु पाथेय्य (= वाटोखर्च) लिएर भए पनि वहाँको दर्शनार्थ योग्य छ ।”

“ त्यसोभए हामी सबै श्रमण गौतमको दर्शनार्थ जाऔं ।”

१. अपरिचित गुण हुने सर्वज्ञ स्वयं अपरिमेय्य छ । म जस्ताले वहाँको गुण कहिले बलाउन सकूँला र ? भन्ने कुरा देखाउँदै कूटदन्त ब्राह्मणले यस्तो भनेका हुन् । त्यसैले यस्तो भनिएको हो -

“बुद्धो पि बुद्धस्स भणेय्य वण्णं ,
कप्पम्मि चे अञ्जमभासमानो ।
खीयेथ कप्पो चिरदीथमन्तरे ,

वण्णो न खीयेथ तथागतस्सा'ति ॥” सुम.वि.1.पृ-२०२ : सोणदण्डसुत्तवण्णना ।

अनि कूटदन्त ब्राह्मण विशाल ब्राह्मणहरूका साथ जहाँ अम्बलट्टिका हो, जहाँ भगवान् हुनुहुन्थ्यो त्यहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि भगवान्सँग सम्मोदन गरे; सम्मोदनीय कुशलक्षेमका कुराहरू गरिसकेपछि एक छेउमा बसे । खाणुमतका ब्राह्मण गृहस्थहरूमध्ये केही भगवान्लाई अभिवादन गरी एक छेउमा बसे; केहीले सम्मोदन गरे, सम्मोदनीय कुशलक्षेमका कुराहरू गरिसकेपछि एक छेउमा बसे; केही जहाँ भगवान् हुनुहुन्छ त्यतातिर दुइहातजोरी एक छेउमा बसे; केहीले नाम र गोत्र सुनाई एक छेउमा बसे; केही चूपलागी एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका भगवान्लाई यस्तो भने -

“भो गौतम ! मैले सुनेको छु कि - ‘श्रमण गौतम सोह्र परिष्कार (= अङ्ग वा कारण) युक्त त्रिविध यज्ञसम्पदा जान्नुहुन्छ ।’ म भने सोह्र परिष्कार युक्त त्रिविध यज्ञसम्पदा जान्दिन । यदि तपाइ गौतमले मलाई सोह्र परिष्कार युक्त त्रिविध यज्ञसम्पदाको बारेमा उपदेश गर्नुभए बेश हुने थियो ।”

“ब्राह्मण ! त्यसोभए सुन, राम्ररी मनमा राख, बताउने छु ।”

“भो ! हवस्” भनी कूटदन्त ब्राह्मणले भगवान्लाई प्रत्युत्तर दिए ।”

भगवान्ले यस्तो भन्नुभयो -

महाविजित राजाको कथा

राज्य-यज्ञ-“ब्राह्मण ! परापूर्वकालमा आढ्य, महाधनी, बहाभोगी, प्रसस्त सुनचाँदी, प्रसस्त वित्तू पकरण, प्रसस्त धनधारय तथा परिपूर्ण कोष (= धुकुटी) र कोष्ठागार^१ (= धानगोदाम, भकारी) हुने महाविजित भन्ने राजा थिए । ब्राह्मण ! अनि एकान्तमा एकलै बसिरहेका महाविजित राजाको मनमा यस्तो परिवर्तकना उठ्यो^२ - मैले मनुष्यहरूको विपुल भोगसम्पत्ति पाएको छु । महापृथ्वीमण्डल

१. चार प्रकारका कोषहरू हुन्छन् । हात्ती-कोष, अश्व-कोष, रथ-कोष, राष्ट्र-कोष । तीन प्रकारका कोष्ठागारहरू हुन्छन् । धन- कोष्ठागार, धान्य-कोष्ठागार, वस्त्र-कोष्ठागार’ भनिएको हो । सुमं.वि.1.पृ.२०८ :

कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

२. एकदिन यी राजा रत्नागारहरू अवलोकन गरी बाहिर निस्कदा उनले भण्डागारिकसँग ‘तात ! यी धनहरू कसले संग्रहित गरेका हुन्?’ भनी सोध्दा उसले ‘तपाइका पितामह आदि सातपुस्ताहरूबाट आएको हो’ भनी भन्यो । ‘यी धनहरू संग्रह गरी उनीहरू कहाँ गए त ?’ ‘हे देव ! उनीहरू सबै मरणको वशमा गए ।’ ‘तात ! के त, उनीहरू आफ्नो धन नलिइकनै गए त ?’ ‘देव ! के भन्नु भएको ? धनसम्पत्ति भनेको लिएर गइन्छ, छाडेर नै जानुपर्छ । अनि फर्कर खोपीमा गई बसिरहँदा राजाको मनमा ‘मैले मनुष्यहरूको विपुल भोगसम्पत्ति पाएको छु’ भन्ने कल्पना उठेको थियो । त्यसैले सूत्रमा ‘परिवर्तकना उठ्यो’ भनी उल्लेख भएको हो । सुमं.वि.1.पृ.२०८ :

कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

विजय गरी बसेको छु । अतः किन म यज्ञ नगरु ? जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हितसुख हुनेछ ।’

“ब्राह्मण ! अनि महाविजित राजाले पुरोहित ब्राह्मणलाई बोलाई यस्तो भने - ब्राह्मण ! यहाँ म एकान्तमा एवलं बासरहका बेलामा मेरो मनमा यस्तो परिवर्तकना उठ्यो - ‘मैले मनुष्यहरुको विपुल भोगसम्पत्ति पाएको छु । अतः किन म यज्ञ नगरु ? जो मेरो निमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हितसुख हुनेछा’ ब्राह्मण ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु । मलाई अनुशासन (= अतिबुद्धि) गर्नुहोस् जुन केरो निमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हितसुख हुन सकोस् ।’

१. पुरोहित ब्राह्मणलाई किन बोलाएका भने- यी राजाले यस्तो सोचेका थिए-‘दानदिनेले कुनै एक पण्डितसँग सल्लाह गनुपर्छ । सल्लाह नगरिकन गरेको कामबाट पछि पश्चात्ताप गर्नुपर्न पनि हुनसक्छ ।’ त्यसैले आफ्ना पुरोहित ब्राह्मणलाई बोलाएका हुन् । अनि ब्राह्मणले यस्तो सोचे - ‘यी राजा महादान दिन चाहन्छन् । यिनको देशमा भने धेरै चोरहरु छन् । उनीहरुलाई शान्त नपारी दानदिंदा दूध दही चामल आदि दानवस्तुहरु दिनल्याउने पुरुषहरुका खालि घरहरुमा चोरहरुले चोरी गर्न सक्छन् । अतः चोरहरुको भयले गर्दा जनपदहरु आकुल-ब्याकुल रहनसक्छ । अनि राजाको दानकार्य चीरकालसम्म रहने छैन । उनको चित्त पनि एकचित्त हुनसक्ने छैन । अतः राजालाई सर्वप्रथम यस कुराको सूचित गर्नुपर्छ ।’ यति सोचेर पुरोहित ब्राह्मणले अगाडिका कुराहरु भन्न थालेका हुन् । सुमं.वि.।.पृ. २०८ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

“ब्राह्मण ! यस्तो भन्दा, पुरोहित ब्राह्मणले महाविजित राजालाई यस्तो भने - ‘तपाइ राजाको जनपद (= देश) सकण्टक (= चोर कण्टक), सपीडित छ । ग्रामघातकहरु पनि, निगम घातकहरु पनि, नगरघातकहरु पनि तथा मार्गघातकहरु पनि देखिन्छन् । यदि तपाइ राजाले यस्तो सकण्टक तथा सपीडित देशमा बली (= कर) उठाउनु हुन्छ, भने - तपाइ राजा देशकोनिमित्त अकृत्यकारी (= अकर्तव्य गर्न) हुनुहुनेछ । शायद तपाइ राजालाई यस्तो लाग्न सक्छ कि- ‘यी डाकूहरुको भयलाई बधद्वारा, निन्दाद्वारा’ अथवा निष्कासनद्वारा म समाप्त पारिदिएको हुनेछैन ।’ किन्तु यसरी डाकूहरुको भयलाई राम्ररी समाप्त पारिदिएको हुनेछैन । किनभने ? - जो ती मृत्युबाट बचेका हुन्छन् तिनीहरुले पछि राजाको जनपदमा हैरानी गर्नसक्छन् । अतः निम्न संविधानद्वारा डाकूहरुको भयलाई राम्ररी समाप्त पार्न सकिनेछ । (१) अतः तपाइ राजाको जनपदमा जो कृषी-गौपालनमा उत्साहित छन् उनीहरुको लागि तपाइ राजाले बिउ र भात^२ दिलाइदिनु होस् : (२) तपाइ राजाको जनपदमा जो व्यापारमा उत्साहित छन्

१. टुपी अथवा चुल्हो काटिदिने, गोबर पोतिदिने, गर्धनमा काठको टुक्रा भुण्डयाइदिने आदिलाई यहाँ ‘निन्दा’ भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २०८ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

२. खेतमा लगाउने बिउ, खानाकोनिमित्त भात र अरु खेतकोनिमित्त चाहिने सरसामान आदिहरुलाई यहाँ ‘बिउ र भात’ भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २०९ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

उनीहरुको लागि तपाइ राजाले पाभत (= पूजिकोनिमित्त धन र वस्तुहरु) दिलाइदिनु होस् : (३) तपाइ राजाको जनपदमा जो राजपुरुष हुनेमा (= नोकरी गर्नमा) उत्साहित छन् उनीहरुकोनिमित्त तपाइ राजाले भात-वेतन^१ को व्यवस्था मिलाइदिनु होस् । अनि आ-आफ्ना कामधाममा लागेर ती मानिसहरुले राजाको जनपद अकण्टक, अपीडित तथा क्षेमप्राप्त हुनेछ । अनि मानिसहरु मुदित भई काखमा बालकहरु खेलाउँदै घरका दैलाहरु नथुनेको जस्तै गरी बस्नेछन् ।’

“ब्राह्मण ! अनि ‘हवस्, भो’ महाविजित राजाले पुरोहित ब्राह्मणलाई प्रत्युत्तर दिई - राजाको जनपदमा जो खेतीगौपालनमा उत्साहित छन्, उनीहरुको लागि बिउ र भात दिलाइदिए : जो व्यापारमा उत्साहित छन् उनीहरुको लागि पाभत (= पूजिकोनिमित्त धन र वस्तुहरु) दिलाइदिए :... जो

राजपुरुष हुनेमा उत्साहित छन् उनीहरूको लागि भात-वेतनको व्यवस्था मिलाइदिए । अनि आ-आफ्ना कामधाममा लागेका ती मानिसहरूले राजाको जनपदमा हैरानी गरेनन् । राजालाई पनि महाधनरसी उत्पन्न भयो । जनपद क्षेमप्राप्त भयो, अकण्टक भयो तथा अपीडित पनि भयो । अनि मानिस -

१. **दैनिक जीविकाकोनिमित्त भात, खर्चकोनिमित्त मासिक वेतन तथा कार्य कुशलता हेरी पद तथा गाउँ वा निगमहरू समेत दिलाइदिनेलाई यहाँ 'भात-वेतन' भनिएको हो । सुमं.वि.६.पृ.२०९ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।**

हरु मुदित भई काखमा बालकहरू खेलाउँदै घरका दैलाहरू नथुनेको जस्तै गरी बस्नथाले ।

“ब्राह्मण ! अनि महाविजित राजाले पुरोहित ब्राह्मणलाई बोलाई यस्तो भने - ‘तपाइको संविधानमा आएर मैले ठाकूहरूको भयलाई निर्मूल पारे, महाधनरासी पनि मैले पाए । जनपद पनि क्षेमप्राप्त, अकण्टक तथा अपीडित भयो । घरका दैलाहरू नथुनेको जस्तै गरी मानिसहरू मुदित भई काखमा बालकहरू खेलाउँदै बस्नथाले । ब्राह्मण ! म महायज्ञ (= महादान) गर्न चाहन्छु । तपाइले मलाई अनुशासन गर्नुहोस् - जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मकोलागि हितसुख हुनसकोस् ।’

चार अनुमति-पक्ष यज्ञ-परिष्कार

‘(१) त्यसोभए, जो तपाइ राजाका देशका निगमवासी र जनपदवासी अनुयुक्त क्षत्रीहरू (= राजपुरुषहरू) हुन् उनीहरूलाई तपाइ राजाले आमन्त्रण गर्नुहोस् र यसो भन्नुहोस्- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु तपाइहरूले अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हितसुख हुनेछ’ । (२) जो तपाइ राजाका देशमा निगावासी र जनपदवासी अमात्य तथा पारिषदयहरू हुन् उनीहरूलाई पनि तपाइ राजाले आमन्त्रण गर्नुहोस् र यसो भन्नुहोस्- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु, तपाइहरूले अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मको लागि हितसुख हुनेछ’ । (३) जो तपाइ राजाका देशका निगमवासी र जनपदवासी ब्राह्मण महाशालहरू हुन् उनीहरूलाई पनि तपाइ राजाले आमन्त्रण गर्नुहोस् र यसो भन्नुहोस्- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु तपाइहरूको अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मकोलागि हितसुख हुनेछ’ । (४) जो तपाइ राजाका देशका निगमवासी र जनपदवासी गृहपति महाशालहरू हुन् उनीहरूलाई पनि तपाइ राजाले आमन्त्रण गर्नुहोस् र यसो भन्नुहोस्- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु, तपाइहरूले अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मकोलागि हितसुख हुनेछ’ ।’

“ब्राह्मण ! अनि ‘भो ! हवस्’ भनी महाविजित राजाले ब्राह्मणलाई प्रत्युत्तर दिई जो राजाका देशका निगमवासी र जनपदवासी अनुयुक्त क्षत्रीहरू हुन् उनीहरूलाई आमन्त्रण गरी महाविजित राजाले यसो भने- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु, तपाइहरू अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मकोलागि हितसुख हुनेछ ।’ तपाइ राजाले

१. **यी राजा महादान दिनकोनिमित्त अत्यन्त इच्छुक छन् । यदि यिनले आफूले नियुक्त गरेका अथवा आफ्ना अनुगमन गर्न क्षत्री आदिहरूलाई नबोलाई अथवा नजनाई दान दिन्छन् भने उनीहरू प्रसन्न हुने छैनन् । अतः जस्तो गर्दा उनीहरू पनि प्रसन्न हुने हुन् त्यस्तो गर्नुपर्यो भन्ने सोचेर ब्राह्मणले यस्तो भनेका हुन् भनी सुमं.वि.१.पृ.२०९ : कूटदन्तसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।**

यज्ञ गर्नुहोस्, महायज्ञ ! यो यज्ञको सश्रय हो ।’ जो... अमात्य तथा पारिषदयहरू हुन्... जो... ब्राह्मण महाशालहरू हुन्... जो... गृहपति महाशालहरू हुन् उनीहरूलाई आमन्त्रण गरी महाविजित राजाले यसो भने- ‘भो ! म महायज्ञ गर्न चाहन्छु, तपाइहरू अनुमति दिनुहोस् जो मेरोनिमित्त दीर्घकालसम्मकोलागि

हितसुख हुनेछ ।' 'तपाइ राजाले यज्ञ गर्नुहोस्, महायज्ञ ! यो यज्ञको समय हो ।' यति, यी चार अनुमतिपक्ष सोही यज्ञका परिष्कारहरु हुन् ।

राजाका आठ अङ्ग पनि यज्ञ-परिष्कार

“महाविजित राजा यी आठ अङ्गहरुले युक्त थिए - (१) दुवै

१. राजाको कुरा सुनी 'अहो यी राजा ! 'म राजाहुँ' भन्ने घमण्ड नगरी हामीलाई बोलाई हामीसँग पनि दान दिनकोनिमित्त अनुमति माग्दछन् । राजाले यो अति राम्रो गरे' भन्दै खुशी भई उनीहरुले राजालाई 'यज्ञ गर्नुहोस्' भनी भनेका हुन् । यदि बोलाएर नसोधेका भए शायद उनीहरु दानदिने ठाउँमा जाँदा पनि जाने थिएनन् हालान् । सुमं.वि.।.पृ.२०९

२. दातव्य वस्तुहरु पनि नभएका भए, वृद्ध अवस्था पनि भएको भए यसप्रकारको दानदिन सकिदैन । तर तपाइ महाधनवान् पनि हुनुहुन्छ तरुण पनि हुनुहुन्छ अतः दानदिने यो उचित समय पनि हो भन्ने सोची उनीहरुले 'यो यज्ञको समय हो' भनी भनेका हुन् । सुमं.वि.।.पृ.२०९ : कूटदन्तसुतवण्णना ।

आमा-बाबुहरुबाट सुजात, शुद्धगर्भवास गरेका, सातपुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलागेका तथा अनिन्दित, (२) अभिरूप, दर्शनीय, प्रासादिक परमसुन्दरतालयुक्त, ब्राह्म जस्तै ब्रह्मवर्णी तथा दर्शनकोनिमित्त अममाण सुन्दर : (३) आढ्य, महाधनी, प्रसस्त सुनचाँदी, प्रसस्त वित्तूपकरण, प्रसस्त धनधान्य तथा परिपूर्ण कोष्ठागार भएका : (४) बलवान् सेनाद्वारा शत्रुलाई परास्त गर्न आज्ञा पालन गर्नकोनिमित्त तमतयार भएर बसेका चतुरङ्गिणी सेनालेयुक्त : (५) श्रद्धालु। दायक, दानपति, श्रमण ब्राह्मण, दरिद्री, बटुवा, वणिब्क^१, याचक^२हरुकोनिमित्त खुलादौलो, पानी पिउने ठाउँ (कुवा) जस्तै भई पुण्यगर्न : (६) बहुश्रुत, त्यस त्यस कुराहरु सुनिराखेका : (७) त्यस त्यस कुराको अर्थ बुझ्नसक्ने- 'यस कुराको अर्थ यो हो, यस कुराको अर्थ यो हो' भनी बुझ्नसक्ने : (८) पण्डित, व्यक्त, मेधावी, अतीतानागतप्रत्युत्पन्नका अर्थसम्बन्धी कुराहरु सोचनसक्ने^३-यिनै आठ अङ्गहरुले महाविजित

१. 'दान दिएर स्वर्गलोक आदिमा पुगोस्' भन्दै कराउदै अनेकप्रकारले दानको बयान गरी विचरण गर्नलाई 'वणिब्क' भन्दछन् । सुमं.वि.।.पृ.२१० : कूटदन्तसुतवण्णना ।

२. 'एक पसर देऊ, एक मुट्टी देऊ' भनी माग्दै हिडनेलाई 'याचक' भन्दछन् । सुमं.वि.।.पृ.२१० : कूटदन्तसुतवण्णना ।

३. 'अतीत कालमा गरेर आएको पुण्यको प्रभावले गर्दा अहिले यस्तो पाएको हुँ' भन्ने कुरो सोचन सक्नेलाई 'अतीतको कुरो सोचन सक्ने' भनिएको हो । 'अहिले गरेको पुण्यको प्रभावको गर्दा अनागतमा

राजा सुसम्पन्न थिए । यी आठ अङ्गहरु पनि सोही यज्ञका परिष्कारहरु हुन् ।

पुरोहितका चार अङ्ग पनि यज्ञ-परिष्कार

“पुरोहित ब्राह्मण चार अङ्गहरुले युक्त थिए - (१) दुवै

श्रीसम्पत्ति पाउनेछु' भनी सोच्नेलाई 'अनागतको कुरो सोचन सक्ने' भनिएको हो । 'यो पुण्यकर्म भनेको सत्यपुरुषहरुद्वारा बानिबसालिएको हो र मेरो भोगसम्पत्ति पनि छ, दिने इच्छा पनि छ, अतः पुण्य नै गरुँ' भनी सोच्नेलाई 'प्रत्युत्पन्नको कुरो सोचन सक्ने' भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ.२१० : कूटदन्तसुतवण्णना ।

१. यस्ता अङ्गहरूले युक्त भएको यज्ञस्थलमा सबै भेला हुन्छन्, त्यसैले यसलाई यज्ञका अङ्गहरू भनिएको हो भनी सुमं.वि.।.पृ. २११ : कूटदन्तसुतवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

यी आठवटा अङ्गका कुराहरूमा हिन्दी दीघनिकाय (पृ.५१) मा चाहिँ 'शीलवान्' भन्ने एक कारण थपी आठवटा देखाइएका छन् । यो 'शीलवान्' भन्ने अङ्ग चाहिँ बर्मी, सिंहल, रोमन तथा नागरी लिपिमा छापिएका पालि पुस्तकहरूमा देखिदैन । पालिमा चाहिँ 'बहुश्रुत' भन्ने एक अङ्ग र 'त्यस त्यस कुरा बुझ्नसक्ने भन्नेलाई अर्का अङ्ग गरी जम्मा आठ पुन्याइएको छ ।

आमा-बाबुहरूबाट सुजात,...१ तथा अभिन्दित : (२) अध्यायक मन्त्रधर...२ महापुरुष लक्षण-शास्त्रमा निपुण : (३) शीलवान्,...३ वृद्धशीलले युक्त : (४) पण्डित, व्यक्त, मेधावी, दान ग्रहण गर्नहरूमध्येमा प्रथम वा द्वितीय-यिनै चार अङ्गहरू पनि सोही यज्ञका परिष्कारहरू हुन् ।

तीन विधि

“ब्राह्मण ! अनि पुरोहित ब्राह्मणले महाविजित राजालाई यज्ञको अगाडि तीन विधिको बारेमा उपदेश गरे- (१) महायज्ञ गर्न चाहने तपाइ राजालाई शायद 'मेरो महाधनराशी खर्च हुनेछ' भनी मनमा कुनै पश्चात्ताप (चित्तखिन्न) हुनसक्छ तर तपाइ राजाले त्यस्तो पश्चात्ताप गर्नुहुन्न^१ । (२) शायद महायज्ञ गरिरहँदा तपाइ राजालाई

१. यहाँका बाँकी कुराहरू माथि पृ. ९८ को (२) भैं पढ्नु ।

२. यहाँका बाँकी कुराहरू माथि पृ. ९९ को (४) मा भैं पढ्नु ।

३. यहाँका बाँकी कुराहरू माथि पृ. १०० को (६) मा भैं पढ्नु ।

४. धन खर्च हुनाले कारणबाट हुने पश्चात्ताप गर्नुहुन्न । दान दिनुभन्दा अगावै चित्तलाई बलियो गरी राख्न सक्नु पर्छ । चित्तलाई कम्पित गर्न दिन हुन्न । दानदिनुभन्दा अगाडिको चेतना (=संकल्प) लाई दृढ अचल गरी राख्नसक्नु पर्छ । यस्तो गरेर दानदिएको दानको फल महान् हुन्छ । त्यसरी नै दानदिइरहने बेलामा पनि कुनै प्रकारको विचलितता मनमा आउन दिन हुन्न तथा दानदिइसकेपछि

'मेरो महाधनराशी खर्च हुँदैन' भनी मनमा कुनै पश्चात्ताप हुनसक्छ तर तपाइ राजाले त्यस्तो पश्चात्ताप गर्नुहुन्न । (३) शायद तपाइ राजालाई महायज्ञ गरिसकेपछि 'मेरो महाधनराशी खर्च भयो' भनी मनमा कुनै पश्चात्ताप हुनसक्छ तर तपाइ राजाले त्यस्तो गर्नुहुन्न ।' ब्राह्मण ! महाविजित राजालाई पुरोहित ब्राह्मणले यज्ञको अगाडि यीनै तीन विधिहरूका बारेमा उपदेश गरे ।

दश ठाउँमा चित्त खिन्न पार्नुहुन्न

“ब्राह्मण ! अनि पुरोहित ब्राह्मणले महाविजित राजालाई यज्ञको अगाडि नै प्रतिग्राहकहरू प्रति हुनसक्ने दशप्रकारका विप्रतिसार (=विष्पटिसार = चित्तखिन्नता) लाई दूर गराइदिए^१ । तपाइको

पनि कुनै प्रकारको असन्तोष वा पश्चात्ताप आउन दिन हुन्न । यस्तो भएको खण्डमा दानको महत्व कम हुन जान्छ । अतः पुरोहित ब्राह्मणले राजाको दानकार्य महत्फलदायी बनाइदिने विचारले यी तीन कारणहरूमा पहिले नै राजालाई प्रतिष्ठित गराउनको निमित्त पश्चात्ताप गर्नुहुन्न भन्ने आदि तीन कारणहरू बताएका हुन् भनी सुमं.वि. ।. पृ. २११: कूटदन्तसुतवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

१. यदि यी राजाले दानस्थलमा कुनै दुश्शीलीलाई देखेर 'धिककार होस् यो मेरो दान ! जो कि यस्ता दुश्शीलीहरूले लिंदैछन्' भनी चित्त खिन्न गरेमा शाय शीलवान्हरू प्रति पनि त्यस्तै धारणा यज्ञ (=दान) मा प्राणातिपातीहरू (=प्राणीहिंसकहरू) पनि आउन सक्छन् प्राणातिपातबाट विरत रहनेहरू पनि आउनसक्छन् । त्यहाँ जो प्राणातिपातीहरू हुन्- उनीहरूकै निमित्त त्यो (=प्राणीहिंसाको पाप) हुनेछ । त्यहाँ जो प्राणातिपातबाट विरत रहनेहरू हुन् - उनीहरूकै निमित्त तपाइ यज्ञ गर्नुहोस् । (=दानदिनुहोस्), परित्याग गर्नुहोस्, खुशी हुनुहोस् र भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् (२) तपाईंको यज्ञमा चोरहरू पनि आउनसक्छन्, चोरीकामबाट विरत रहनेहरू पनि आउन सक्छन् । त्यहाँ जो चोरहरू हुन् ... उनीहरूकै निमित्त त्यो (=पाप) हुनेछ । त्यहाँ जो चोरीकामबाट विरत रहनेहरू हुन् - उनीहरूकै निमित्त तपाइ यज्ञ गर्नुहोस् (= दान दिनुहोस्), परित्याग गर्नुहोस्, खुशी हुनुहोस् र

हुन सक्छ, जुन कारण पैदा हुनाले राजालाई दानको फल महत्फलदायी हुनेछैन । प्रतिग्राहकको कारणबाट दायकको चित्त खिन्न हुन सक्छ । अतः मैले पहिले नै त्यस्तो हुन नपाउने गरी राजालाई सम्झाइ राख्नुपर्ने भन्ने सोचेर पुरोहित ब्राह्मणले दशकारणका कुराहरू बताउन थालेका हुन् । कुनै दुश्शीलीलाई देखेर चित्त विगर्नुभन्दा नबिगर्नु नै कल्याणकर हुनेछ भन्ने कुरा देखाउँदै अगाडि 'उनीहरूकै निमित्त त्यो हुनेछ' भनी सूत्रमा भनिएको हो । अर्थात् जो प्राणीहिंसक हो उसले गरेको पापको फल उसैले भोग्नेछ । उ पापी हो भन्ने कुरा मनमा लिई आफ्नो चित्त विगर्दा आफ्नै हानी सिवाय अर्काको हानी हुन्न । अतः प्रसन्न चित्त राखेर नै दानदिन सक्नुपर्छ भन्दै अगाडी सूत्रमा 'भित्रदेखि चित्तलाई नै प्रसन्न पार्नुहोस्' भनी भनिएको हो । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (३) तपाइको यज्ञमा काममिथ्या बार गर्नेहरू पनि आउनसक्छन्, काममिथ्याचारबाट विरत रहनेहरू पनि आउन सक्छन् । त्यहाँ जो काममिथ्याचार गर्नेहरू हुन्- उनीहरूका नामत्त त्यो (=पाप) हुनेछ । त्यहाँ जो काममिथ्याचारबाट विरत रहने हुनेहरू हुन् । उनीहरूकै निमित्त तपाइ यज्ञ गर्नुहोस् ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (४) तपाइको यज्ञमा भुटा कुरा गर्नेहरू पनि आउनसक्छन् । भुटा कुराबाट विरत रहनेहरू पनि आउनसक्छन् । ... । (५) तपाइको यज्ञमा चुक्ली गर्नेहरू पनि आउनसक्छन्, चुक्लीबाट विरत रहनेहरू पनि आउनसक्छन् । ... । (६) तपाइको यज्ञमा परुष बोल्नेहरू पनि आउन सक्छन्, परुष बोलीबाट विरत रहनेहरू पनि आउनसक्छन् । ... । (७) सम्प्रलाप गर्नेहरू पनि आउनसक्छन्, सम्प्रलापबाट विरत रहनेहरू पनि आउनसक्छन् ... । (८) अभिध्यालु (= लोभी) हरुपनि आउनसक्छन्, अनभिध्यालुहरू पनि आउन सक्छन् । ... । (९) ... द्रोही (ब्यापन्नचित्तो) हरु पनि आउनसक्छन्, अद्रोहीहरू पनि आउन सक्छन् ... । (१०) तपाइको यज्ञमा मिथ्यादृष्टिकहरू पनि आउन सक्छन् । सम्यक्दृष्टिकहरू पनि आउनसक्छन् । त्यहाँ जो मिथ्यादृष्टिकहरू हुन्- उनीहरूहरूकै निमित्त त्यो (=मिथ्यादृष्टिकको फल) हुनेछ । त्यहाँ जो सम्यक्दृष्टिकहरू हुन् । उनीहरूकै निमित्त तपाइ यज्ञ गर्नुहोस्, परित्याग गर्नुहोस्, खुसी हुनुहोस् र भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । ब्राह्मण यिनै कारणहरूद्वारा पुरोहित ब्राह्मणले महाविजित राजालाई यज्ञको अगाडि नै प्रतिग्राहकहरू प्रति हुन सक्ने दश प्रकारका विप्रतिसारलाई

राजाको चित्तलाई सोढ्न प्रकारले हर्षित पारे

“ब्राह्मण ! अनि पुरोहित ब्राह्मणले महायज्ञ गरिरहेका (=महादान दिइरहेका) महाविजित राजाको चित्तलाई सोह्र प्रकारले संदर्शित^१, सम्प्रतिष्ठित^२, समुत्तेजित^३ तथा संप्रहर्षित^४ पारे ।

(१) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले ‘महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दैछन् तर उनले निगमवासी र जनपदवासी अनुयुक्त क्षत्रीहरूलाई आमन्त्रण गरेका छैनन्’ भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दै हुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने - तपाइ राजाले निगमवासी र जनपदवासी अनुयुक्त

१. ‘यस दानद्वारा दाताले यस्तो यस्तो फल पाउनेछ’ भन्ने कुराहरु सुनाएकोलाई ‘संदर्शित’ भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. २११: कूटदन्तसुत्तवण्णना ।
२. सोही कुरालाई राम्ररी चित्तबुझाई स्वीकार्न लगाएकोलाई ‘सम्प्रतिष्ठित’ भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. २११
३. चित्त खिन्न हुने कारणहरुबाट दू गराई चित्त प्रसन्न तथा परिशुद्ध पार्न लगाएकोलाई ‘समुत्तेजित’ भनिएको हो । सुमं. वि. I. पृ. २११: कूटदन्तसुत्तवण्णना ।
४. ‘महाराज ! दानदिएर तपाइले बडो सुन्दर काम गर्नु भयो’ भनी स्तुति प्रशंसा गरी हर्षित पारेकोलाई ‘संप्रहर्षित’ भनिएको हो ।

क्षत्रीहरूलाई आमन्त्रण गर्नुभएको छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । तपाइ यज्ञ गर्नुहोस्, तपाइ परित्याग गर्नुहोस्, तपाइ खुशी हुनुहोस् तपाइ भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (६) महायज्ञ गरिरहने तपाई राजालाई शायद कसैले ‘महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दैछन् तर उनले निगमवासी र जनपदवासी अमात्य पारिषदयहरूलाई आमन्त्रण गरेका छैनन्’ भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दै हुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजाले निगमवासी र जनपदवासी अमात्य पारिषदयहरूलाई पनि आमन्त्रण गर्नु भएको छ । यो कारण पनि तपाई राजाले जान्नुहोस् । तपाइ यज्ञ गर्नुहोस्, भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (३) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले ‘महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दैछन् तर उनले निगमवासी र जनपदवासी ब्राह्मण महाशालहरूलाई आमन्त्रण गरेका छैनन्’ भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दैहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने - तपाइ राजाले निगमवासी र जनपदवासी ब्राह्मण महाशालहरूलाई पनि आमन्त्रण गर्नु भएको छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (४) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले ‘महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दैछन् तर उनले निगमवासी र जनपदवासी गृहपति महाशालहरूलाई आमन्त्रण गरेका छैनन्’ भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दै हुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजाले निगमवासी र जनपदवासी गृहपति महाशालहरूलाई पनि आमन्त्रण गर्नुभएको छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (५) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले ‘महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दैछन् तर उनी दुवै आमा बाबुहरुबाट सुजात, शुद्धगर्भवास गरेका तथा सातपुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलागेको र अनिन्दित होइनन्’ भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दैहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा दुवै आमाबाबुबाट सुजात, शुद्धगर्भवास गरेका, तथा सातपुस्तादेखि जातिवादले कुनै खोट नलागेका र अनिन्दित हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले

जान्नुहोस् ।..... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (६) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले यहायज्ञ गर्दछन् तर उनी अभिरूप, दर्शनीय,...'^१ तथा दर्शन गर्नकोनिमित्त अप्रमाण सुन्दर छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा अभिरूप, दर्शनीय,...^१ तथा दर्शन गर्नकोनिमित्त अप्रमाण सुन्दर हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् ।..... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (७) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी आढय, कहाधनी,...^२ परिपूर्ण कोष्ठागार हुने होइनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी

१-१ यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१२६ को (२) मा जस्तै पढ्नु ।

२. माथि पृ.१२६ को (३) मा भैँ पढ्नु ।

धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा आढय, महाधनी,...^१ परिपूर्ण कोष्ठागार हुने हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (८) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी वलवान् ...'^२ चतुरङ्गिणी सेनाले युक्त छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा वलवान्... चतुरङ्गिणी सेनाले युक्त हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (९) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी श्रद्धालु, ^३ पानी पिउने ठाउँ (= कुवा) जस्तै भई पुण्य गर्न होइनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा श्रद्धालु, ... पानी पिउने ठाउँ जस्तै भई पुण्य गर्दहुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१०) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी बहुश्रुत छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने- तपाइ राजा बहुश्रुत हुनुहुन्छ । यो कारण पनि

१. माथि पृ.१२६ को (३) मा भैँ पढ्नु ।

२. माथि पृ.१२६ को (४) मा भैँ पढ्नु ।

३. यहाँका बाँकी कुरा माथि पृ.१२६ को (५) मा भैँ पढ्नु ।

छैनन् । किनभने-तपाइ राजाका पुरोहित ब्राह्मण, पण्डित, व्यक्त, मेधावी, दान ग्रहण गर्नहरुमध्येका प्रथम वा द्वितीय छन् । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । तपाइ भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस्^१ । ब्राह्मण ! पुरोहित ब्राह्मणले यिनै सोह (१६) प्रकारले महायज्ञ गर्न चाहने महाविजित राजाको चित्तलाई संदशित, सम्प्रतिष्ठित, समुतेजित तथा संप्रहर्षित पारे ।

घिउ तेलद्वारा यज्ञको समाप्ति

“ब्राह्मण ! त्यस यज्ञमा न गाईहरु काटिएका थिए, न बोकहरु काटिएका थिए, न कुखुराहरु काटिएका थिए, न त विविध प्राणीहरु काट्ने काम नै भएको थियो : न यूप (= मौलो) कोनिमित्त रुखहरु काटिएका थिए, न त मालादि श्रृंगारकोनिमित्त कुश काटिएको

१. यी सोह प्रकारका कारणहरुमा पनि हि.दी.नि.पृ.५२ ले 'शीलवान्' शब्द थपी १६ कारणहरु देखाइएका छन् । तर पालि पुस्तकहरुमा 'शीलवान्' भन्ने शब्द उल्लेख भएको छैन । बहुश्रुत र त्यस त्यस कुराको अर्थ बुझ्न सक्ने भन्ने कारणहरुलाई दुइ अङ्गरी नालन्दा पालि पृ.१६ ले पनि देखाइएको छ ।

थियो^१ । जो ती दाशहरु^२, प्रप्यहरु^३ अथवा कामदारहरु^४ थिए तिनीहरु पनि न दण्डतर्जित थिए^५, न भयतर्जित थिए^६, म अश्रुमुखी भई रोई रोई काल गर्दथे । बल्की जो चाहन्थे उनीहरु काम गर्दथे, जो

१. जसले 'अमुक राजाले, अमुक अमात्यले अथवा अमुक ब्राह्मणले यस्तो यस्तो महायज्ञ गरे' भनी नामहरु लेखी अग्लो स्तम्भ गाडी त्यसमा झण्डा फहराउँथे त्यो पनि त्यहाँ थिएन । त्यसैले 'न यूपकोनिमित्त रुखहरु काटिएका थिए' भनी भनिएको हो । कुणतृणहरुद्वारा मालाहरु वा लताहरु बनाई अथवा कुशतृणहरु भुइमा बिच्छयाई राखेका थिएनन् : त्यसैले 'न त मालादि श्रृंगारकोनिमित्त कुश काटिएको थियो' भनी भनिएको हो । अतः त्यस यज्ञमा (= दानमा) बोकाहरु काटिएका थिए भन्ने कुराको त सवालै उठ्दैन भन्ने कुरा देखाएको हो । सुमं.वि.१.पृ.२१२ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

२. घरैमा जन्मेका दाशपुत्रहरु । सुमं.वि.१.पृ.२१२

३. पैसा लिई बन्धकमा रहेका । सुमं.वि.१.पृ.२१२

४. दैनिक भात-वेतन लिई कामगर्न । सुमं.वि.१.पृ.२१२ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

५. 'काम गर, काम गर' भनी दण्डा, लठी आदिद्वारा तर्साई गराउने कामलाई 'दण्डतर्जित' भनिएको हो । सुमं.वि.१.पृ.२१२

६. 'यदि काम गछौ भने गर, गर्दनानै भने हातखुट्टा काट्नेछु अथवा बाँध्नेछु अथवा मारुँछु' भनी भय देखाई गराउने कामलाई

तपाइ राजाले जान्नुहोस् । ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (११) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी त्यस त्यस कुराका अर्थ बुझ्नसक्ने होइनन्- यसको अर्थ यो हो, यसको अर्थ यो हो भनी बुझ्नसक्ने होइनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा त्यस त्यस कुराको अर्थ बुझ्नसक्ने र यसको अर्थ यो हो, यसको अर्थ यो हो भनी बुझ्नसक्ने हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१२) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनी पण्डित, व्यक्त, ...^१ अर्थसम्बन्धी कुराहरु सोच्नसक्ने होइनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजा पण्डित, व्यक्त,... अर्थ सम्बन्धी कुराहरु सोच्नसक्ने हुनुहुन्छ । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१३) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनका पुरोहित ब्राह्मण दुवै आमा-बाबुहरुबाट सुजात,...^२ तथा अनिन्दित छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजाका पुरोहित ब्राह्मण दुवै आमा-बाबुहरुबाट

१. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१२६ को (८) मा भैं पढ्नु ।

२. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१२७ को (१) मा भैं पढ्नु ।

सुजात,... तथा अनिन्दित छन् । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१४) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनका पुरोहित ब्राह्मण अध्यायका मन्त्रघर,...^१ महापुरुष लक्षणशास्त्रमा निपुण छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजाका पुरोहित ब्राह्मण अध्यायक, मन्त्रघर,... महापुरुष लक्षण-शास्त्रमा निपुण छन् । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१५) महायज्ञ गरिरहने तपाइ

राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनका पुरोहित ब्राह्मण शीलवान्,...^२ वृद्धशीलले युक्त छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही छैनन् । किनभने-तपाइ राजाका पुरोहित ब्राह्मण शीलवान्,... वृद्धशीलले युक्त छन् । यो कारण पनि तपाइ राजाले जान्नुहोस् । ... भित्रदेखि चित्तलाई प्रसन्न पार्नुहोस् । (१६) महायज्ञ गरिरहने तपाइ राजालाई शायद कसैले 'महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन् तर उनका पुरोहित ब्राह्मण, परिडत, व्यक्त,..... मेधावी, दान ग्रहण गर्नहरुमध्येमा प्रथम वा द्वितीय छैनन्' भनी भन्नसक्छ । परन्तु अब तपाइ राजाले त्यसरी महायज्ञ गर्दहुनुहुन्छ भनी धर्मतापूर्वक भन्नसक्ने कोही

१. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१२८ को (२) मा भैं पढ्नु ।
२. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१२८ को (३) मा भैं पढ्नु ।

ब्राह्मण ! अनि पूर्वतिरको यज्ञशाला (= दानशाला) निर निगसदासी र जनपदवासी अनुयुक्त क्षत्रीहरुले^१ "दानशाला स्थापना गरे, दक्षिणतिरको यज्ञशालानिर निगमवासी र जनपदवासी अमात्य र पारिषद्यहरुले दानशाला स्थापना गरे, पश्चिमतिरको यज्ञशालानिर निगमवासी र जनपदवासी ब्राह्मण महाशालहरुले दानशाला स्थापना गरे तथा उत्तरतिरको यज्ञशालानिर निगमवासी र जनपदवासी गृहपतिमहाशालहरुले दानशाला स्थापना गरे ।

"ब्राह्मण ! त्यस यज्ञ (= दान) मा पनि न गाईहरु काटिएका थिए,...^२ न अश्रुमुखी भई रोई राई काम गर्दथे : बल्की जो चाहन्थे उनीहरु काम गर्दथे,...^३ । घिउ, तेल, नौनी, दही, मधु-फाणितद्वारा नै ती यज्ञहरुको समाप्ति भएका थिए ।

"ब्राह्मण ! यसरी चार अनुमतिपक्ष, आठ अङ्गले युक्त राजा अर्थात् राजाका आठ वटा अङ्ग चार अङ्गले युक्त पुरोहित ब्राह्मण अर्थात् पुरोहित ब्राह्मणका चारवटा अङ्ग तथा तीन विधि

१. पूर्वपट्टि रहेको राजाको दानशालाको पूर्वतिर क्षत्रीहरुले दानशाला स्थापना गरे । ताकि पूर्वतिरबाट आउने क्षत्रीहरु त्यस दानशालामा यागु आदि पिई राजाको दानशालामा खाई-पिई गरी नगरभित्र जानसकुन् । त्यस्तै गरी दक्षिणदि दिशाहरुमा पनि दानशालाहरु स्थापना गरेका थिए । सुमं.वि.६.पृ.२१३ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।
२. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१३८ मा भैं पढ्नु ।
३. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ.१३९-४० मा भैं पढ्नु ।

समेत गरी 'सोऽहं परिष्कारले युक्त यज्ञसम्पदा' भनी यसैलाई भनिएको हो ।"

ब्राह्मणहरुद्वारा अनुमोदन

यस्तो भन्नुहुँदा, ती ब्राह्मणहरुले "अहो यज्ञ ! अहो यज्ञसम्पदा !!" भन्दै उन्नाद गरे, उच्चशब्द महाशब्द गरे (= कराए, चिच्चयाए) । कूटदन्त ब्राह्मण चाहिँ चूपलागेर नै बसेका थिए । अनि ती ब्राह्मणहरुले कूटदन्त ब्राह्मणलाई यस्तो भने-"किन नि तपाइ कूटदन्त ब्राह्मणले श्रमण गौतमको सुभाषितलाई सुभाषितको रूपमा अनुमोदन गर्नु नभएको ?"

"भो ! मैले श्रमण गौतमको सुभाषितलाई सुभाषितको रूपमा अनुमोदन नगरेको होइन । जसले श्रमण गौतमको सुभाषितलाई सुभाषितको रूपमा अनुमोदन गर्न छैन उसको शीर पनि सातटुक्रा भई फुट्नसक्छ । भो ! किन्तु मलाई यस्तो लाग्यो कि -'यस्तो मैले सुने' अथवा 'यस्तो हुनसक्छ' भनी श्रमण गौतमले भन्नु भएन बल्की श्रमण गौतमले 'त्यसवखत यस्तो थियो, त्यसवखत यसप्रकार थियो' भनी भन्नुभयो । भो ! (

यो सुनेर) सो मलाई यस्तो लाग्यो कि - अवश्य पनि त्यसबखत श्रमण गौतम यात राजा थिए अथवा त्यो यज्ञ गराउने पुरोहित ब्राह्मण नै थिए ।”

(यसपछि कूटदन्त ब्राह्मणले भगवान्सँग यसरी सोधे -)

चाहन्नथे उनीहरु काम गर्दैनथे । जुन काम चाहन्थे ती काम गर्थे, जुन काम चाहन्नथे ती काम गर्दैनथे । घिउ, तेल, नौनी, दही, मधु-फाणितद्वारा नै त्यो यज्ञ (= दागकार्य) को समाप्ति भएको थियो^१ ।

‘भयतर्जित’ भन्दछन् । सुमं.वि.१.पृ.२१२ : कूटदन्तसुत्तवण्णना । यहाँ चाहिँ त्यसकिसिमको कुनै भय वा डर देखाइएको थिएन । आ-आफ्नो इच्छानुसार काम गराइएको थियो । कसैमाथि दाश दाशी भन्ने शब्द पनि प्रयोग गरिएको थिएन भनी सुमं.वि.१.पृ.२१२ : कूटदन्तसुत्तवण्णना उल्लेख गरेको छ ।

१. राजाले नगर बाहिरका चारवटा ढोकाहरुमा र नगरको बीचमा गरी जम्मा पाँचवटा महादानशालाहरु बनाई, एक एक शालामा एक एक लाख खर्च गरी दिनको पाचैलाख खर्च गरी सूर्यादयदेखि समयानुकूलको हिसाबले आफैले सुनको डाडु लिई उत्तम घिउ तेल आदि मिश्रित यागु खादय-भोज्य खान-पानद्वारा महाजनहरुलाई सन्तर्पित गर्थे । भाँडाभरी राखेर लैजान चाहनेहरुलाई भाँडाभरी राखिदिन्थे । सन्ध्यासमयमा वस्त्र तथा सुगन्ध मालाहरुले सम्मान गर्दथे । घिउ, तेल आदिले भरिएका भाँडाहरु अनेक शय ठाउँहरुमा राख्न लगाई ‘जसले जे खाने इच्छा गर्छ उसले त्यो खाओस्’ भनी भनेका थिए । त्यसैले सूत्रमा ‘घिउ तेल नौनी दही मधु-फाणितद्वारा नै त्यो यज्ञको समाप्ति भएको थियो’ भनी उल्लेख भएको हो भनी सुमं.वि.१.पृ.२१२ : कूटदन्तसुत्तवण्णना लेखेको छ ।

“ब्राह्मण ! अनि निगमवासी र जनपदवासी अनुयुक्त क्षत्रीहरुले, ... अमात्य र पारिपदयहरुले, ... ब्राह्मण महाशालहरुले, ... गृहपति महाशालहरुले प्रसस्त सम्पत्ति लिएर महाविजित राजाकहाँ आई यस्तो भने.. ‘देव ! यो प्रसस्त सम्पत्ति राजाकै उद्देश्य गरी ल्याइएको हो, देवले यसलाई स्वीकार गर्नुहोस्’ । ‘भो ! भइहाल्यो, मसँग पनि प्रसस्त सम्पत्ति छ जुन, धार्मिकरूपले उठाइएको करबाट जम्मा भएको हो । तिमीहरुले ल्याइएको तिकीहरुकै हो । बरु चाहन्छौ भने यहाँबाट (मेरो सम्पत्तिबाट) अरु पनि लिएर जाऊ ।’ राजाले प्रतिक्षेप गरेपछि एक छेउमा गई उनीहरुले यस्तो सल्लाह गरे-‘हामीहरुकोनिमित्त यो उचित छैन कि जो हामीहरुले यी सम्पत्तिहरु पुनः फर्काएर आ-आफ्ना घरमा लैजाऔँ : महाविजित राजाले महायज्ञ गर्दछन्, अतः हामी पनि राजाको अनुगामी भई यज्ञ नै गरौ (= दान देऔँ) ।’

१. “यी राजाले हामीहरुसँग केही नलिई आफ्नै घरबाट वस्तुहरु निकाली महादान दिदैनन् । हामीहरुसँग राजाले केही लिएका छैनन् । हामीहरु त्यसै चूपलागेर बस्नु उचित छैन । राजाका धनहरु मात्र अक्षय हुने होइनन् । हामीहरुले नदिएको खण्डमा राजालाई अरु कसले देला । अवश्य पनि केही ल्याइदिनु पर्छ” भन्ने सोची उनीहरुले आ-आफ्ना गाउँ, निगम तथा नगरबाट गाडाका-गाडा सम्पत्तिहरु ल्याई राजालाई चढाए । त्यसैले सूत्रमा ‘देवा यो प्रसस्त सम्पत्ति राजाकै उद्देश्य गरी ल्याइएको हो’ भनी भनिएको हो । सुमं.वि.१.पृ.२१३ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

“यसप्रकार यस गरेर अथवा यज्ञ गराएर शरीर छाडी मृत्युपछि लुगति त्वर्गलोकमा उत्पन्न भएको कुरा तपाइ गौतम जान्नुहुन्छ के ?”

“ब्राह्मण ! यसप्रकार यज्ञ गरेर अथवा यज्ञ गराएर शरीर छाडी मृत्युपछि सुगति स्वर्गलाकमा उत्पन्न भएका कुरा म जान्दछु । त्यसबखत त्यो यज्ञ गराउने पुरोहित ब्राह्मण म नै थिएँ ।”

महत्फलतर यज्ञहरु

दानमय-यज्ञ-(१) a. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै प्रपञ्च (= अप्पट्टतर) र थोरै कष्टपीडा भएको (= अप्पसमारम्भतरो) तर महत्फरतर र महानिसंसतर (= महागुण) भएको अर्का कुनै यज्ञ छ के ?”

१. यही प्रश्न मनमा सोचिरहेको हुनाले कूटदन्त ब्राह्मण चूपलागेर बसेका हुन् । भगवान्को देशना लीला देखेर उनको मनमा कुतकुती लागेको थियो र सोभै-‘भगवान् ! तपाइ त्यसवखत राजा हुनु भएको थियो अथवा पुरोहित ब्राह्मण हुनु भएको थियो ?’ भनी सोध्न उचित नठानी उनले घुमाई फिराई सोही प्रश्नलाई सोध्दै उनले यो प्रश्न गरेका हुन् । उनको मनसायलाई बुझ्नुभई भगवान्ले पनि ‘त्यसवखत त्यो यज्ञ गराउने पुरोहित ब्राह्मण भगवान्ले पनि ‘त्यसवखत त्यो यज्ञ गराउने पुरोहित ब्राह्मण आफू नै थिएँ’ भन्ने कुरा प्रकाश पार्नुहुँदै भगवान्ले ब्राह्मणले कुतकुतीलाई दूर पारी दिनुभयो । सुमं.वि.१.पृ. २१३ : मटदन्तसुत्तवण्णना ।

b. “ब्राह्मण ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको यज्ञ छ ।”

c. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएका तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको त्यो कस्तो यज्ञ हो त ?”

d. “ब्राह्मण ! शीलवान् प्रब्रजितहरुको उद्देश्य गरी दिइने जुन नित्य दानहरु र अनुकूल यज्ञहरु हुन्-ब्राह्मण ! यही नै त्यो यज्ञ

१. हाम्रा बाबु, हाम्रा बाजेहरुले दिइराखेका, गरिराखेका भनी कुलपरम्परानुसार दिइने दानकार्यलाई ‘अनुकूलयज्ञ’ भनीएको हो । यस प्रकारको दानदिने चर्यालाई दरिद्रीले पनि छाड्दैन भन्ने कुरालाई निम्नलिखित उदाहरणद्वारा देख्न सकिन्छ । जस्तै -

अनाथपिण्डकले नित्यप्रति पाँचशयजना भिक्षुहरुलाई भोजन खुवाउँदथे । पाँचशय दन्तमय शलाकहरु थिए । दिनबित्दै गएपछि उनको कुलवंश क्रमैसँग निर्धनी भएर गयो । अनि त्यस घरकी एक बालिकाले एक शलाक भोजनभन्दा बढी दानदिन सकिन । पछि सो कुमारी बालिका सेतवाहन अथवा सेतवासान देशमा गई त्यहाँ ढिँकी कुटेर जीविका गर्नथाली । ढीकी वरिपरि छरिएका धान बटुली त्यसै धानद्वारा त्यो एक शलाक दान दिन थाली । अनि एक स्थविरले कोशल राजालाई यो कुरा बताए । यसपछि राजाले उसलाई ल्याई अग्र महिषीको स्थानमा राखे । उसले त्यसपछि पुनः पाँचशय शलाकदान दिन थाली । सुमं.वि.१.पृ. २१३-१४ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

हो ओ त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।”

“भो गौतम ! त्यो नित्यवान र अनुकूलयज्ञ यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुनाको के हेतु, के प्रत्यय हो त ?”

“ब्राह्मण ! त्यसप्रकारको यज्ञमा^१ अरहन्त वा अरहन्त मार्गमा लाग्ने पुरुषहरु उपस्थित हुन्छन् । ब्राह्मण ! जो ती शीलवान् प्रब्रजितहरुको उद्देश्यगरी दिइने नित्यदान हो, अनुकूलयज्ञ हो, ब्राह्मण ! यसप्रकारको यज्ञमा अरहन्त वा अरहन्तमार्गमा लाग्ने पुरुषहरु उपस्थित हुन्छन् । किनभने ? ब्राह्मण ! त्यहाँ दण्डप्रहार गरेको पनि देखिन्छ, घाँटी समातेको पनि देखिन्छ । त्यसैले यस प्रकारको यज्ञमा अरहन्त वा अरहन्तमार्गमा लाग्ने पुरुषहरु उपस्थित हुन्छन् । ब्राह्मण ! यही हेतु, यही प्रत्यय हो जसले गर्दा त्यो नित्यदान, अनुकूलयज्ञ यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कार-

१. यहाँ ‘त्यसप्रकारको यज्ञमा’ भनी हिंसा, पीडा, कष्टदिइने ‘यज्ञलाई’ भनीएको हो ।

भन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ^१ ।

१. जस्तै-महायज्ञमा भैं शलाकदानमा धेरै कामकाजको आवश्यकता पर्दैन त्यसैले यसलाई 'थोरै प्रपञ्च' भनी भनिएको हो । जस्तै-महायज्ञमा भैं यस शलाकदान वा अनुकूलदानमा कुनै मानिसको कामलाई हानी वा नोक्सानी हुन्न अथवा हिंसा, पीडा तथा कष्ट हुन्न त्यसैले यसलाई 'थोरै कष्ट पीडा' भनी भनिएको हो । सङ्घविषयमा परित्साग गरिने र सङ्घविषयमा दानदिने भएकोले यसलाई 'यज्ञ' पनि भनिएको हो । जस्तै-छ अङ्गले युक्तभएर (छलङ्गसमन्नागताय) दिइने दानको फल महासुमद्रको पानीलाई थात लिन नसकिने भैं धेरै भएकोले 'महत्फलतर' भनिएको हो । सुमं.वि.६.पृ. २१४ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

'छ अङ्गले युक्त दान' भनेको-(१) दायकको चित्त दानदिनुभन्दा अगाडिनै सुमन हुनु, (२) दानदिइरहेको बेलामा पनि प्रसन्न हुनु, (३) दानदिइसकेपछि पनि प्रसन्न हुनु तथा (४) दान ग्रहण गर्न पात्र राग रहित हुनु वा राग रहित हुने बाटामा लागेको हुनु, (५) द्वेष रहित वा द्वेष रहित हुने बाटामा लागेको हुनु, यिनै छ अङ्गहरूलाई 'छ अङ्ग' (छलङ्ग) भनिएको हो । अं.नि-६.पृ.५१ : दानसुत्तं, देवतावग्गोचतुत्थो ।

(२) a. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि कुनै यज्ञ छ के ?”

b. “ब्राह्मण ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि यज्ञ छ ।”

c. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको त्यो कस्तो यज्ञ होत ?”

d. “ब्राह्मण ! जसले चतुर्दिशाबाट आउने सङ्घको उद्देश्यगरी विहार बनाउँछ-ब्राह्मण ! यही त्यो यज्ञ हो जो त्रिविध यज्ञसम्पदा

१. उपरोक्त नित्यदान र अनुकूलयज्ञको कुरा सुनेर ब्राह्मणको मनमा “यो नित्य भोजन दिने काममा पनि मानिसहरूले केहिन् केही दिनदिनै काम गर्नपर्छ र यसबाट मानिसहरूको कामधाममा हानी नोक्सानी भइहाल्छ । अतः योभन्दा पनि कुनै कामधाम गर्नु नपर्न, मानिसहरूको अन्य कामधाममा हानी नोक्सानी वा कष्टपीडा नहुने अर्का पनि कुनै यज्ञ होलाके ?” भन्ने लागेपछि ब्राह्मणले भगवानसँग यो प्रश्न सोधेका हुन् भनी सुकं.वि.।.पृ. २१४ : कूटदन्तसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

र सोत्परिष्कारभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।

१. शलाकदानमा पनि कामको अन्त देखिन्छ । आफ्नो काम छाडी यताउता दौड धुप गरी दानको संविधान गर्नुपर्न हुन्छ । विहारदानमा चाहिँ कामको अन्त देखिन्छ । पर्णशाला वा विहार बनाउनकोनिमित्त कोटी धन खर्च गरी महाविहार बनाइन्छ । बनाइने काम सिद्धिएपछि आठ दश वर्षसम्म अथवा शय दुइशय वर्षसम्म पनि फेरि केही काम गर्नुपर्न हुन्छ । कहिलेकाही जीर्णद्वार गर्नुपर्न हुन्छ । त्यसैले यस विहारदानमा शलाकदानमा जस्तै सधैं कामकाज गर्नुपर्न हुन्छ । त्यसैले यसलाई 'थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा' भनिएको हो भनी सुमं.वि.६.पृ. २१४ ले उल्लेख गरेको छ ।

सूत्रपर्यायले 'शीतलतालाई दूरगर्नकोनिमित्त' भन्ने आदि नौ(९) प्रकारका आनिसंस र विनयपर्यायले 'शीतलता, उष्णता ... आदिलाई दूर गर्छ' भन्ने सत्र (१७) प्रकारका आनिसंस विहारदानबाट हुनसक्छ भन्ने कुरा पनि उहीनै उल्लेख गरेको छ ।

जस्तै-“यावदेव सीतस्स पटिघाताय ...” भन्ने नौ आनिसंस सूत्र पर्यायले हो । विनय पर्यायले चाहिँ “सीतं उष्णं पटिहन्ति” भन्ने सत्र आनिसंस छ । (यो कुरा लेखकको बु.गु.भाग-१, पृ. ४३ मा उल्लेख भएकोछ) त्यसैले शलाकदानभन्दा विहारदान महत्फलतर छ भन्ने कुरा बुझ्नसक्नु पर्छ ।

(२) शरणमय-यज्ञ- a. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा, यी विहारदानभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि कुनै यश छ के ?”

b. “ब्राह्मण ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा, यी विहारदानभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि यज्ञ छ ।”

c. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा, यी विहारदानभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको त्यो कस्तो यज्ञ हो त ?”

१. उपरोक्त कुरा सुनेर ‘धनपरित्याग गरेर विहार दान दिनु भनेको त्यति सजिलो छैन । आफूमा भएको कौडीसम्म पनि अर्काकोनिमित्त त्याग गर्नु गहारो हुन्छ भने विहारकोनिमित्त धन परित्याग गर्न कुरात परै रहोस् । अतः योभन्दा पनि सरल तथा कमखर्चिलो अर्का कुनै यज्ञ छ कि भन्ने कुरो सोध्नुपर्‍यो’ भन्ने लागेर ब्राह्मणले यो प्रश्न सोधेका हुन् भनी सुमं.वि.।. २१५ : कूटदन्तसुत्तवण्णनाले लेखेकोछ ।

d. “बौह्मण ! प्रसन्नचित्त गरी जो बुद्धको शरणमा जान्छ, धर्मको शरणमा जान्छ तथा सङ्घको शरणमा जान्छ^१-ब्राह्मण ! यही त्यो यज्ञ हो जो त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा, यी विहारदानभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।”

(४) शिक्षपद-यज्ञ- a. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञ-सम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, यी नित्यदान र अनुकूलयज्ञभन्दा, यी विहारदानभन्दा, तथा यी शरणागमनभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै

१. विहारदानमा पनि समय समयमा जीर्णद्वार आदि काम गरिने रहनुपर्न हुँदा शरणागमनलाई त्योभन्दा सरल देखाइएको हो । शरणागमन भनेको एक भिक्षुकहाँ वा सङ्घकहाँ वा गण (= दुइ तीनजना) कहाँ गई एकपल्ट लिएको शरण सधैंको लागि लिएकै हुन्छ । यस विषयमा फेरि फेरि गरिरहनु पर्न काम केही हुन्न । त्यसैले विहारदानभन्दा शरणागमनमा थोरै प्रपञ्च भएको भनिएको हो । जीवन परित्याग गरी शरणजानाले शत्रुत्व सम्पत्ति पनि पाउन सक्ने भएको हुँदा विहारदानभन्दा पनि महत्फलतर भनी दर्शाइएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २१५ : कूटदन्तसुत्तवण्णना । तीनैरत्नहरु प्रति जीवन परित्यागको यहाँ यज्ञ भनिएको हो ।

कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि कुनै यज्ञ छ के ?”

b. ब्राह्मण ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, ... तथा यी शरणागमनभन्दा पनि थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि यज्ञ छ ।”

c. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, ... तथा यी शरणागमनभन्दा पनि थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएका त्यो कस्तो यज्ञ हो त ?”

d. “ब्राह्मण ! जसले (१) प्राणीहिंसा त्यागगर्न,^२ (२) चोरीकाम त्यागगर्न, (३) काममिथ्याचार त्यागगर्न, (४) मृषवादा त्यागगर्न र (५) सुरामेरय, महय-प्रमादस्थान त्यागगर्न (यी पाँच) शिक्षपदहरुलाई प्रसन्न चित्तले समादान (ग्रहण) गर्छ- ब्राह्मण !

१. माथिको कुरो सुनेर “आफ्नो जीवन अर्काकोनिमित्त परित्याग गर्नु भनेको कठोर हुन्छ । योभन्दा पनि सरल अर्का कुनै यज्ञ हुन सक्ला के” भन्ने लागेपछि ब्राह्मणले यो प्रश्न सोधेका हुन् । समं.वि.।पृ. २१५ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

२. यहाँ ‘पाणातिपाता वेरमणि’ भन्ने पालि शब्दलाई संस्कृतमा रुपान्तरणी ‘प्राणीहिंसा त्याग’ भनी लेखेको छु । यहाँ ‘त्याग’ अथवा ‘वेरमणि’ भनेको ‘विरति चेतनालाई’ भनिएको हो । अर्थात् ‘त्याग्ने संकल्प वा त्याग्ने चित्त’ । यसैलाई ‘विरति’ भन्दछन् । यो ‘विरति’ (= त्याग) तीनप्रकारका छन् । जस्तै-(१) सम्पत्तविरति (= सम्प्राप्त-त्याग) , (२) समादान-त्याग, तथा (३) सेतुघात-विरति वा समुच्छेद-विरति (= समूलच्छेदन-त्याग)

(१) ‘प्राणीहिंसा गर्नछैन’ भन्ने शिक्षापद ग्रहण नगरेता पनि आफ्ना जात-गात्र-कुलवश तथा अवस्थाको सम्झना गरा, आत्मगौरव राखी, परप्राणी प्रति दयाभाव राखी ‘म जस्ताले यो हिंसाको काम गर्न सुहाउँदैन’ भन्ने विचारलाई जो प्राणीघात गर्दैन, प्राप्त वस्तुलाई (= प्राणीलाई) छाडिदिन्छ अर्थात् प्राणीहिंसा गर्नसक्ने अवस्थालाई पनि त्यागदिन्छ, प्राणीहिंसाबाट अलग रहन्छ- त्यसबखत त्यो पुरुषको चित्तमा उत्पन्न हुने जुन ज्ञाग चेतना हो त्यस त्याग-चेतनालाई ‘सम्प्राप्त-त्याग’ अथवा ‘सम्पत्तविरति’ भनिएको हो ।

(२) ‘प्राणीघात गर्न छैन’ भनी अथवा आफ्नो ज्यानको कारणले पनि ‘प्राणीघात गर्न छैन’ भनी शिक्षापदलाई ग्रहण गरी बस्नेको जुन चेतना हो-त्यसलाई ‘समादान-विरति’ अथवा ‘समादान-त्याग’ भनिएको हो ।

(३) मार्गप्राप्तिबाट आर्यश्रावकहरुको चित्तमा उत्पन्न हुने जुन ‘विरति’ वा ‘त्याग चेतना हो’ त्यसलाई ‘सेतुघात-विरति’ अथवा ‘समुच्छेद-विरति’ भनिएको हो । भनाइको मतलब हिंसागर्न सक्ने जुन हेलु हो, त्यही हेतुको निरुद्ध, समूलच्छेदन भइसकेको भनिएको हो ।

अतः त्यस अवस्थाको चेतनालाई ‘समुच्छेद-विरति’ अर्थात् ‘समूलच्छेदन-त्याग’ भनिएको हो । यस्ता आर्य-श्रावकहरुले आफ्नो जीवनको कारणमा पनि अर्काको ज्यान लिदैनन् । उनीहरुको चित्तमा हिंसागर्न चित्तको जरो नै उखेलिदिएको हुन्छ ।

हुनत शरणागमन मात्रले दृष्टिसुधार हुन्छ भन्न सकिन्न । तर शिक्षापद ग्रहणद्वारा भने ‘विरति चित्त’ अर्थात् ‘त्यागचित्त’ उत्पन्न हुन्छ । अतएव जसोतसो शिक्षापद ग्रहण गरेता पनि राम्ररी ग्रहण गरेता पनि यसमा कमनै कामकाज भएकोले ‘थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा’ भनिएको हो । जति दानमा फल हुन्छ त्योभन्दा बढी फल शीलमा हुने भएकोले यसलाई महत्फलतर भनिएको हो । त्यसैले भगवान् बुद्धले अभिसन्दन सूत्रमा (अं.नि-८, पृ. ३४४) यस्तो भन्नुभएको हो -

“भिक्षुहो ! यी पाँच दानहरु महादान हुन् । प्राणीघात नगर्नु ... आदि । भिक्षुहो ! प्राणीघात नगर्नाले अनगिन्ती प्राणीहरुलाई अभय दिई, अवैर दिई अनगिन्ती अभय र अवैरको भागी हुन्छ ...। यसैलाई पञ्चदान, महादान पनि भनिन्छ ।” (विस्तर कुराहरु अं.नि-८, पृ. ३४४ : अभिसन्दन सूत्रमै हेर्नु)

जीवन अर्पित गरी यी पञ्चशीललाई रक्षा गरिने भएको हुँदा यसलाई पनि ‘यज्ञ’ भनिएको हो भनी सुमं.वि.।पृ. २१६ : कूटदन्तसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

यही त्यो यज्ञ हो जो त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा ... तथा शरणागमनभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।”

(५) a. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, ..^१ तथा यी शिक्षापदभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि कुनै यज्ञ छ केर ?”

b. “ब्राह्मण ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, ..^१ तथा यी शिक्षापदभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको अर्का पनि यज्ञ छ ।”

c. “भो गौतम ! यी त्रिविध यज्ञसम्पदा र सोत्परिष्कारभन्दा, ..^१ तथा यी शिक्षापदभन्दा पनि थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएको तर महत्फलतर र महानिसंसतर भएको त्यो कस्तो यज्ञ होत ?”

१. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ. १५१ को (४) मा लेखे बमोजि दोहर्याई पढ्नु ।

२. माथिको कुरो सुनेर ब्राह्मणले “पञ्चशील पालन गर्नु भनेको पनि त्यति सजिलो छैन । शायद योभन्दा पनि अर्का कुनै सजिलो यज्ञ छकि” भन्ने जस्तो लागेपछि पुनः यो प्रश्न सोधेका हुन् । सुमं.वि.६.पृ. २१६ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

म. तथागत उत्पन्न- “ब्राह्मण ! यहाँ तथागत क्षरहत् सम्यक् सम्बुद्ध ,^१ तथा बुद्ध भगवान् उत्पन्न हुनुहुन्छ । वहाँले यो लोकलाई-देवसहित, सारसहित, तलोकलाई, ...^२ स्वयं साक्षात्कार गर्नुभएको श्रमको उपदेश गर्नुहुन्छ । वहाँले आदिकल्याण,...^३ तथा पर्यवशान कल्याण हुने धर्मापदेश गर्नुहुन्छ, ...^३ ब्रह्मार्थ पार्नुहुन्छ ।

शीलमय-यज्ञ-“अनि गृहपति वा गृहपतिपुत्र,...^३ घरबार त्यामी अनगारिय भई प्रवजित हुन्छ । यसरी प्रव्रजित भएको सो भिक्षु, जीवनभर शीलसम्पन्न भई प्राणीघातलाई त्यागी प्राणीघातबाट पवरत भई,...^४ तथा सबै प्राणी प्रति हितानुकम्पी भई बस्छ ।^५ ।

-
१. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.प.भाग-१, पृ. २८१ मा उल्लेख भएभैं पढ्नु अथवा तल घोटमुख ब्राह्मणको कुरामा पढ्नु ।
 २. यहाँका बाँकी कुराहरु माथि पृ. ८७-९१ मा लेखिए बमोजि दोहर्याई पढ्नु । अथवा लेखकको बु.प.भाग-१, पृ. २८१-८२ मा हेर्नु । अथवा तल घोटमुख ब्राह्मणको कुरामा हेर्नु ।
 ३. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.प.भाग-१, पृ. २८२ मा अथवा तल घोटमुख ब्राह्मणको कुरामा हेर्नु ।
 ४. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.प.भाग-१, पृ. २८२ मा उल्लेख भएका छन् । अथवा तल घोटमुख ब्राह्मणको कुरामा हेर्नु ।
 ५. यहाँका बाँकी कुराहरु सामञ्जसुत्तं दी.नि.६.पृ.५५ देखि ६२ सम्म लेखिएको चूलसील, मञ्जुससील तथा महासीलका कुराहरु पढ्नु पर्छ । यी मध्ये केही अंश लेखकको बु.प.भा-१, पृ. २८२ देखि २८८ सम्म उल्लेख भएको छ ।

समाधिमय-यज्ञ-“ब्राह्मण ! अनि यसरी शीलसम्पन्नउ, ...^१ प्रथमध्यान प्राप्तगरी बस्छ । ब्राह्मण ! यो यज्ञ पनि अधिल्ला यज्ञहरुभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ : ... द्वितीयध्यान ...^२ तृतीयध्यान^२ तथा ...^३ चतुर्थध्यान प्राप्तगरी बस्छ । ब्राह्मण ! यो यज्ञ पनि अधिल्ला यज्ञहरुभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ^३ ।

-
१. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.प.भाग-१, पृ. २८८-८९ मा उल्लेख भए जस्तै पढ्नु ।
 २. लेखकको बु.प.भाग-१,पृ. २८९ मा हेर्नु ।
 ३. उपरोक्त शीलगुणहरुले यसक्त हुनेले पैथमध्यान प्राप्त गर्छ र प्रथमध्यान लाभ हुनेलाई द्वितीयध्यान लाभ गर्नमा धेरै कठिनाई पर्दैन । त्यसैले अधिल्लोभन्दा पछिल्लो, पछिल्लोभन्दा पछिल्लो ध्यान लाभ गर्नमा कम कष्ट हुनेभएकोले ‘थोरै प्रपञ्च’ आदि भनिएको हो । त्यस्तैगरी प्रथमध्यानको फलद्वारा एक कल्प आयु, द्वितीयध्यानको फलद्वारा आठकल्प आयु, तृतीयध्यानको फलद्वारा चौसठ्ठीकल्प आयु हुन्छ । त्यसैले आनिसंस तरफमा पनि महानिसंसतर भनिएको हो । यस्तैगरी माथिल्लोभन्दा माथिल्लो ध्यानहरुको फलद्वारा चौरासीहजार कल्पसम्म आयु हुने भएको हुदाँ महत्फलतर भनिएको हो ।
नीवरणादि प्रतिपक्ष धर्महरु परित्यक्त हुने भएको हुँदा यसलाई पनि ‘यज्ञ’ भनिएको हो । सुमं.वि.।.पृ. २१७ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

प्रज्ञामय-यज्ञ- ‘ब्राह्मण ! यसरी समाहित चित्त भएपछि : परिशुद्ध , स्वच्छ , निर्मल र क्लेश रहित भएपछि : मृदु तथा कर्मण्य भएपछि : निश्चलतामा पुगिसकेपछि उसले ज्ञानदर्शनको^१ निमित्त चित्त भुकाउँछ चित्त लगाउँछ । ब्राह्मण ! यो यज्ञ पनि अधिल्ला यज्ञहरुभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।

कालामको मृत्युभएको ज्ञान उत्पन्न भयो” भन्ने जस्ता ठाउँमा सर्वज्ञज्ञानलाई ‘ज्ञानदर्शन’ भनिएको हो । (महा.व.पा.पृ.१० : पञ्चवर्गिकथा)

(४) “त्राणं च पन मे दस्सन उदपादि-अकुप्पा मे चेतो विमुत्ति, अयमन्तिमा जाति, नत्थिदानि पुनब्भवोति” अर्थात्- “मेरो चित्त विमुक्ति अटल छ, यही आखिरी जन्महो, अर्काजन्म छैन भन्ने ज्ञानदर्शन पनि मलाई उत्पन्न भयो” भन्ने जस्ता ठाउँमा प्रत्यवेक्षणाज्ञानलाई ‘ज्ञानदर्शन’ भनिएको हो । (म.नि.१.पृ.२१० : पासरासी अथवा अरियपरिएसणसुत्तं)

(५) यहाँ, यस सूत्रमा चाहिँ ‘ज्ञानदर्शन’ भनी विपश्यना ज्ञानलाई भनिएको हो भनी सुमं.वि.१.पृ.१५३ : सामञ्जससुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

१. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.प.भाग-१, पृ.४५७ देखि ४६३ सम्म अथवा उही पृ.२९० देखि २९२ अथवा लेखककै बु.ब्रा.भाग-१, पृ.१३३ देखि १३४ तथा २७३ देखि २७९ मा हेर्नु । यहाँका बाँकी कुराहरु जम्मै दी.नि.१.पृ.६८-७३ : सामञ्जससुत्तमा विस्तृत रूपले उल्लेख भएका छन् ।

आस्त्रवक्षय ज्ञानकोनिमित्त चित्त भुकाउँछ, चित्त लगाउँछ, ...^१ र जाति क्षीण भयो, ब्रह्मचर्यवास पूराभयो, गर्नुपर्न गरिसके, अब उप्रान्त अर्काजन्म लिनुपर्न हेतु छैन’ भन्ने पनि ज्ञानहुन्छ । ब्राह्मण ! यो यज्ञ पनि अधिल्ला यज्ञहरुभन्दा थोरै प्रपञ्च र थोरै कष्टपीडा भएर पनि महत्फलतर र महानिसंसतर हुन्छ ।

“ब्राह्मण ! योभन्दा अर्का उत्तरोत्तर वा प्रणीततर यत्रसम्पदा छैन^२ ।”

कूटदन्त ब्राह्मणको उपासकत्व ग्रहण

यति भन्नु भएपछि, कूटदन्त ब्राह्मणले भगवान्लाई यस्तो भने- “भो गौतम ! धन्य हो ! भो गौतम ! धन्य हो !! भो गौतम ! जस्तै-घोप्टेकोलाई उत्तानो पारिदिंला...^३ अथवा अन्धकारमा तेलको दियो बालिदिंदा आखाँहुनेले रुपदेख्दछ-त्यस्तै गरी तपाइ गौतमले

१. यहाँका बाँकी कुराहरु लेखकको बु.ब्रा.भाग-१, पृ.२७९ मा हेर्नु ।

२. यसमा लेखिएका ऋद्धिविघ्नज्ञान देखि लिएर अमस्त्रवक्षयज्ञान सम्मका कुराहरु कसरी महत्फलतर भए भन्ने आदि कुराको स्पष्टिकरण सुमं.वि.६.पृ.२१७ : कूटदन्तसुत्तवण्णनामा वर्णित भएका छन् ।

३. यहाँका बाँकी कुरा माथि पृ.३७ मा हेर्नु ।

अनेकप्रकारले धर्म प्रकाश पारिदिनुभयो । अब म तपाइ गीतमको शरणमा पर्दछु तथा धर्म र सङ्घको पनि । आजदेखि आजीवन शरणमा आएको उपासक हो भनी तपाइ गीतमले मलाई स्वीकार गर्नुहोस् । भो गौतम ! सातशय बाछ्छाहरुलाई, सातशय बाछ्छीहरुलाई, सातशय बोकाहरुलाई तथा सातशय भेडाहरुलाई जीवनदान दिई छाडिदिनेछु । अब उनीहरुले हरियो घाँस खाऊन्, शातल पाना पिऊन्, उनीहरुलाई शीतल हुवा पनि लागोस्^१ ।”

अनि भगवानले^२ कूटदन्त ब्राह्मणलाई आनुपूर्विकथा सुनाउनु भयो । जस्तै-दानकथा, शीलकथा, स्पर्गकथा, कामविषयको दुष्परिणाम, तुच्छता, संक्लिष्टता तथा नैष्कर्म्यको आनिसंस (= गुण) प्रकाश पार्नुभयो । जब भगवान्ले कूटदन्त ब्राह्मणको चित्त कल्य (=उपयुक्त), मृदु, नीवरणरहित, हर्षित तथा प्रसन्न भयो भने जान्नुभयो तब जुन धर्म

१. यति भनेर कूटदन्त ब्राह्मणले तुरुन्तै एक पुरुषलाई यज्ञस्थलमा पठाई ती सबै प्राणीहरुलाई छाड्न लगाए । अनि उ फर्कर आएर सबै प्राणीहरुलाई मुक्त गारिदिएको कुरो ब्राह्मणलाई सुनायो । सुमं.वि.१.पृ.२१७ : कूटदन्तसुत्तवण्णना ।

२. यी खबर सुनेर ब्राह्मणले मनमा जब “अहो ! मैले धेरै प्राणीहरुको ज्यान बचाई उनीहरुलाई मुक्त पारिदिए” भन्ने लागी मनमा अपार आनन्द हुनथाल्यो तब भगवान्ले उनलाई उपदेश गर्न थाल्नुभयो । त्यसैले सूत्रमा ‘अनि भगवान्ले’ भनी भनिएको हो भनी सुमं.वि.१.पृ.२१८ : कूटदन्तसुत्तवण्णनाले उल्लेख गरेको छ ।

वहाँले ल्वयं प्राप्तगर्नु भएको हो (= सामुक्कसिका) त्यो धर्म प्रकाश पार्नुभयो- 'दुःख , समुदय , निरोध तथा मार्ग ।' अनि जस्तै मैलो नपरेको बुद्ध-वस्त्रमा राम्ररी रङ्गले समात्छ, त्यस्तैगरी कूटदन्त ब्राह्मणलाई उसै आसनमा- विरज, वीतमल, धर्मचक्षु उत्पन्न भयो- 'जे जति समुदय धर्महरु हुन्, ती सबै निरोध धर्म हुन् ।' अनि कूटदन्त ब्राह्मण दृष्टधर्मी, प्राप्तधर्मा, विदितभमा भई धर्मको गाहिराइलाई बुझ्न, शकारहित, निश्चिन्त, वैशारदयतामा पुगी शास्ताको धर्मलाई अवबोध गर्नकोनिमित्त कसैको भरमा पर्न नपर्न भएपछि उनले भगवान्सँग यस्तो विन्तिगरे-"तपाइ गौतमले भोलिकोनिमित्त भिक्षुसङ्घका साथ मेरो भोजन स्वीकार गर्नुहोस् ।" तूष्णीभावद्वारा भगवान्ले स्वीकार गर्नुभयो ।

अनि भगवान्ले स्वीकार गर्नुभएको कुरो बुझी कूटदन्त ब्राह्मण आसनबाट उठी भगवान्लाई अभिवादन तथा प्रदक्षिणागरी फर्क्यो । अनि त्यस रात बितिसकेपछि आफ्नो यज्ञस्थलमा प्रणीता आदयभोज्य तयार पारी कूटदन्त ब्राह्मणले भगवान्लाई समयको सूचना दिन पठाए-"भो गौतम ! भोजन तयार भइसक्यो, भोजनको समय भयो ।"

अनि पूर्वाण्ह समयमा चीवर पहिरी, पात्र-चीवर ग्रहणगरी भगवान् भिक्षु सङ्घका साथ जहाँ कूटदन्त ब्राह्मणको यज्ञस्थल हो त्यहाँ जानुभयो : त्यहाँ पुगेपछि विच्छायाइराखेको आसनमा बस्नुभयो ।

त्यसपछि कूटदन्त ब्राह्मणले आफ्नै हातले बुद्धसहित भिक्षुसङ्घलाई प्रणीत खादय भोज्य सन्तपित गरे । अनि भगवान्को भृजन सिद्धिएपछि पात्र एक छेउमा राखिसकेपछि कूटदन्त ब्राह्मण एक होचो आसन लिई एक छेउमा बसे । एक छेउमा बसेका कूटदन्त ब्राह्मणलाई धार्मिक कथाद्वारा सन्दर्शित, सम्प्रतिष्ठित, समुत्तजित तथा सम्प्रहर्षित पारी आसनबाट उठी भगवान फर्क्यो जानुभयो ।

Dhamma.Digital

“पञ्चा नरानं रतन”

पालिभाषावतरण

परियत्ति सद्धम्म कोविद अन्तिम वर्ष

(कक्षा १०, प्रथम पत्र)

पालिभाषावतरण ३० अंक, १५ घण्टा

लेखक - पोलवत्ते बुद्धदत्त महास्थविर

अनुवादक - भिक्षु शीलभद्र महास्थविर

पालिभाषावतरण

आख्यात अथवा क्रियापद

८५. क्रिया छगू वयेत धातु छगू दयेमाः । “धातु” धयागु छु अर्थ छगू प्रकाश जुइगु, विभक्ति-प्रत्ययादिं युक्त मज्जूगु, पौराणिक भाषाय् दुथ्याःगु मूल शब्दत खः ।

उगु धातुतः - (A) सकर्मकधातु (B) श्रकर्मकधातु धका निथी दयाच्चन । हानं गणश्रनुसार न्हेथी दु ।

१.	भुवादिगण	(= भू-आदि गण)
२.	रुधादिगण	(= रुध-आदि गण)
३.	दिवादिगण	(= दिवु-आदि गण)
४.	स्वादिगण	(=सु –आदि गण)
५.	क्रियादिगण	(= कि-आदि गण)
६.	तनादिगण	(= तनु-आदि गण)
७.	चुरादिगण	(= चुर-आदि गण)

A. सकर्मकधातु धयागु कर्म माःगु धातु खः । ‘पचति = थुयाच्चन’ धायेबलय् थुइगु छु चीज दये माःगु जुल । जा अथवा मेगु छु थुइगु यायेमाः । ‘करोति = यानाच्चन’ धायेबलय् ‘ज्या यानाच्चन’ श्रथवा ‘छे दनाच्चन’ धका कर्म छगू तयेवं खं स्पष्ट जुइ ।

B. श्रकर्मकधातु धयागु कर्म म्वाःगु धातु खः । ‘सयति = दनाच्चन’ धायेबलय् कर्म आवश्यक मदु । ‘तिष्ठति = दनाच्चन, निसीदति = फयेतुनाच्चन’ श्रादि नं थथे हे खः । सु दनाच्चन, दनाच्चन, फयेतुनाच्चन ? धका थुगु क्रियामा कर्ता जक माले माःगु जुइ । उगु दनेगु, दनेगु, फयेतुइगु क्रियां कर्ता बाहेक मेगु छुं बस्तु वा सत्य नाप सम्बन्ध तइ मखु, कर्ता नाप जक स्वापू तयाच्चनी ; उकिं उयु क्रियायात श्रकर्मक क्रिया धका धाइ ।

थुइगु क्रिया कर्ता नाप जक मच्चंसे मेमेगु द्वक्ष्य नाप नं लिना बना च्वनी । उकि उजागु क्रियायात सकर्मक क्रिया धका धाइ ।

८६. (विभिन्न) धातुगणया परिवर्तन जुइगु, धातु व (क्रियापद दयेकेत) उकीया लिउने प्रयोग जुइगु विभक्ति प्रत्ययया दथइ च्वं वइगु मेगु प्रत्यययात “विकरण” धाइ । थ्व हे प्रत्ययया कारणं धातुइ वा क्रियापदय् परिवर्तन वइगु जुया थुगु प्रत्यययागु भूमिका मुख्य जुयाच्चन ।

१. भुपादि गणय् अ-विकरण प्रयोग जुइ ।

२. रुधमदिगणय् अ-प्रत्यय नाप धातुया मूल स्वरं लिउने सिर बिन्दु जुइ ।

३. दिवादिगण्य य-प्रत्यय जुइ ।
४. स्वादिगण्य णा-उणा-णे-स्वगुं प्रत्यय जुइ ।
५. क्रियादिगण्य णा-प्रत्यय जुइ ।
६. तनादिगण्य ओ-यिर निगू प्रत्यय जुइ ।
७. चुरादिगण्य ए-अय निगू प्रत्यय जुइ ।
- थुकीया उदाहरण १-गू अङ्ग निस उल्लेख जुइ ।

छगू स्वरं श्रप्वः दुगु धातुया लिउने च्वंगु स्वर न्हाबले म्हुया छ्क्येगु जुइ ।

८७. क्रियापदया रूप चले यायेबले (१) श्रतीत, (२) श्रनागत, (३) वर्तमान स्वंगू कालय् ब्वःथला तःगु दु धयागु ख अथम भाग सफुती उल्लेख जुइ धुंकूगु दु । उगु स्वंगु काल नाप लिक्क लाःगु व मिश्रक (ल्वाक बुक जुया च्वंगु) काल प्रकाश यायेत पैयोग जुइंगु विभक्ति प्रत्ययया ब्वःच्याथी दु । व थथे ख :।

१. वत्तमाना	२. पञ्चमी	३. सत्तमी	४. हीयत्तनी
५. परोक्खा	६. श्रज्जतनी	७. भविस्सन्ति	८. कालातिपत्ति

थ्व च्यागू मध्यय् अमिश्रक (ल्वाक बुक मजूगू) वर्तमानकाल प्रकाश याये निंतिं वत्तमाना विभक्ति, अभिश्रक, श्रतीतकाल प्रकाश याये निंतिं हीयत्तनी, श्रज्जतनी निगू व अमिश्रम श्रनागत प्रकाश यायेत भविस्सन्ति विभक्ति प्रयोग यायेगु जुयाच्चन ।

पञ्चमी विभक्ति श्रहे यायेबलय् व प्रार्थना यायेबलय् प्रयोग जुइगु ख :। थुकी काल (समय) सुनिश्चित रुपं दइ मखु । थ्व अंग्रजी Imperative mood व Subjunctive mood निगुलि ल्वाक बुकगु जुया च्वनी । श्रहे यायेबलय् वा विधानय् Imperative धका व प्रार्थनाया रुपय् च्वनीबलय् Subjunctive धका सीकेमा :।

सत्तमी विभक्ति समर्थन यायेबलय् व कल्पना यायेबलय् प्रयोग जुइगु ख :। थुकी नं काल सुनिश्चित रुपं दइ मखु ।

थःगु न्त्तोने सिद्ध मजूगु श्रतीतय् सिद्ध जूगु प्रकाश याये निंतिं यरोक्खा विभक्ति प्रयोग यायेमा :। “पपच = थुल हँ, जगम = वन हं” इत्यादि ।

गुगु क्रियाया सिद्धियात बाधा दइबलय् श्रतीतय् वा श्रनागतय् कालातिपत्ति विभक्ति जुइ । “भुतुसुवां ई मफुवं जा थूगुसा जि बने धुन जुइ = सचे सूदो कालक्खेपमकत्वा श्रोदनं श्रपचिस्सा श्रहं श्रगमिस्सं” धयागु थासय् ‘श्रपचिस्सा, श्रगमिस्सं धयागु निगु कालातिपत्तिया उदाहरण ख :।

८८. दक्ख क्रियापदया कर्ताकारक-कर्मकारक धका निथी विभाजन याना तःगु दु ।

नारी भत्त पचति (= मय्जु जा थुपाच्चन ।) धयागु थासय् ‘नारी’ धयागु कर्तापद प्रधान जुइ ; व स्वया क्रिया एकवचन च्वनी । उगु कर्ताकारक जुइ ।

नारिया श्रोदन पच्चन्ति (= मय्जु पाखं जा थुइगु जुयाच्चन ।) धयागु थासय् ओदना धयागु कर्मपद प्रधान जुइगु जुया क्रिया व अनुसारं तुं च्वनी । उगु कर्मकारक जुइ ।

८९. वत्तमानादि श्राख्यातविभक्ति च्याथी थथे ख : -

१. वत्तमाना

ति-अन्ति-सि-थ-मि-म , ते-श्रन्ते-हे-ए-म्हे

२. पञ्चमी

तु-अन्तु-हि-थ-मि-म , तं-श्रन्तं-स्सु-हो-ए-आमसे

३. सत्तमी

एय्य-एय्थुं-एय्यासि-एय्याथ-एय्यामि-एय्याम,
एथ-एरं-एथो-एय्यहो-एय्यं-एय्याम्हे

४. हीयत्तनी

श्रा-ऊ-ओ-त्य-अ-म्हा , त्य-त्थुं-से-हं-इ-म्हसे

५. परोक्खा

श्र-उ-ए-त्य-अ-म्हा , त्य-रे-त्थो-हो-इ-म्हे

६. श्रज्जतनी

ई-उं-ओ-त्य-इं-म्हा , श्रा-ऊ-हं-अ-म्हे

७. भीस्सन्ति

स्सा-स्सन्ति-स्ससि-स्सथ-स्सामि-स्साम,
स्सते-स्सन्ते-स्ससे-स्सहे-स्सं-स्साम्हे

८. कालातिपत्ति

स्सा-स्संसु-स्से-स्सथ-स्सम्हा
स्सथ-स्संसु-स्ससे-स्सहे-स्सं-स्साम्हसे

थ्व च्याथी नं न्होने च्वंगु विभक्ति खुगूयात परस्सपद व लिउने च्वंगु खुगूयात श्रत्तनोपद धका ना बिया तःगु जुयाच्चन ।

९०. उगु परस्सपद-श्रत्तनोपदय् नं विभक्ति निगू निगू याना पठम-मज्झिम-उत्तम धका पुरुषय् विभाजित याना तःगु जुयाच्चन । व थथे ख :।

Dhamma.Digital

वत्तमाना

	एकवचन	बहुवचन	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	ति	श्रन्ति	ते	अन्ते
मज्झिम पुरिस :	सि	थ	से	हे
उत्तम पुरिस :	मि	म	ए	म्हे

थथे हे मेगु नं विभाजन याये सयेकेमा :।

टिप्पणी -

न्हापांगु परस्सपद कतकारक प्रकाश याये नितिं व श्रत्तनोपद कर्मकारक प्रकाश याये नितिं खःसां , लिपा निंथीं नं सामान्य कथं प्रयोग याना तःगु दु धका विंचा : याये फु ।

भुवादिगणय् दुथ्याःगु भू-धातुयात वत्तमानादि उगु उगु भागय् रुप चले यायेगु पहःथथे धका सीकेमा :।

९१. वत्तमाना

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवति (= जुयाच्चन)	भवन्ति (= जुयाच्चन)
मज्झिम पुरिस :	भवसि (= जुयाच्चन)	भवथ (= जुयाच्चन)
उत्तम पुरिस :	भवामि (= जुयाच्चन)	भवाम (= जुयाच्चन)

B. श्रतनोपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवते (= जुयाच्चन)	भवन्ते (= जुयाच्चन)
मज्झिम पुरिस :	भवसे (= जुयाच्चन)	भवहे (= जुयाच्चन)
उत्तम पुरिस :	भवे (= जुयाच्चन)	भवाम्हे (= जुयाच्चन)

“भवति” धयागु थासय् भू-धातुया लिउने ति विभक्ति तथा भूवादिगणय् नियमितगु श्र-विकरण प्रत्यय धातु व ति विभक्तिया दथुइ तयेबलय् -

“भू-श्र-ति” धका च्वनी ।

“कारितप्रत्यय नाप विकरणदी श्रन्यप्रत्यय लिउने द्दइबलय् श्रसंयोगान्तया गुबलें गुबलें वृद्धि जुइ ।” धयागु नियमं भू-धातुयागु ऊकारया श्रोकार जुइ । उगु श्रो-कारयात श्रव-आदेश याना सन्धि यायेबलय् ‘भवति’ धका सिद्ध जुइ । हि-कि-विभक्ति लिउने जुइबलय् अ-विकरण दीर्घ जुइ ।

भू-धातु अकर्मक जूया निंतिं कर्मकारकय् प्रयोग याये मज्जू । तर अनु-आदि गुलिं गुलिं उपसर्गत नाप मिले जुया उगु अकर्मक धातु सकर्मक जुइगु जुल । अलेतिनि (थ्वयात) कर्मकारकय् नै प्रयोग याये ज्यूगु जुयाच्चन । (उपसर्गया बारय् विस्तृत रुपं थन तकं क्यना मतःनिगु जुया उपसर्ग न्हाचिला च्वंगु भू-धातुया बारय् कर्मकारक पद लिसे (जोडे याना) उल्लेख याये ।)

९२. पञ्चमी (आसिंसनय्)

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवतु (= जइमा)	भवन्तु (= जइमा)
मज्झिम पुरिस :	भव , भवाहि (= जइमा)	भवथ (= जइमा)
उत्तम पुरिस :	भवामि (= जइमा)	भवाम (= जइमा)

(छगु थासय् हि विभक्ति लोय ज्वी ।)

B. श्रतनोपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवतं (= जइमा)	भवन्तं (= जइमा)
मज्झिम पुरिस :	भवस्सु (= जइमा)	भवहो (= जइमा)

उत्तम पुरिस : भवे (= जइमा)

भवामसे (= जइमा)

९३. सत्तमी (परिकल्पनाय्)

कर्ताकारक

A. परस्सपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवेय्य (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेय्युं	
मज्झिम पुरिस :	भवेय्यासि (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेय्याथ	
उत्तम पुरिस :	भवेय्यामि (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेय्याम	

ब. अत्तनोपद

	एकवचन	बहुवचन
पठम पुरिस :	भवेयथ (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेरं	
मज्झिम पुरिस :	भवेथो (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेय्यहो	
उत्तम पुरिस :	भवेय्यं (= जुल धा:सा , जुइमा : थे च्वं) भवेय्याम्हे	

अभ्यास - १६

नेपाल भाषय् अनुवाद यायेगु

१. “तदा सोट्टिनो भरिया गरुगम्भा होति ; तस्मा सो सीर्घ गेहं पुरिसं पेसेसि ; गच्छ , भणे जानाहि तं विजाता वा नो वाति ।”

(ध.अ.घोसक)

२. “वेगेन गेहं गन्त्वा कालिं नाम दासिं पक्कोसित्वा सहस्सं दत्त्वा आह ; गच्छ , इमस्मि नगरे उपधारेत्वा अज्ज जात-दारकं गण्हित्वा एहोति ।” (ब हे)

३. “त्वं इमं नेत्वा चक्कमग्गे निपज्जापेसह ; गोणा वा नं मद्दिस्सन्ति, चक्का वा नं भिन्दिस्सन्ति, पवत्तिच्च'स्स अत्त्वा'व आगच्छेय्यासि ।” (व हे)

४. “अम्भो पुरिस, यस्स त्वं पासादस्स आरोहणाय निस्सेणिकरोसि, जानासि तं पासादं पुरत्थिमाय वा दिसाय, दक्खिणाय वा दिसाय, पच्छिमाय वा दिसाय, उत्तराय वा दिसायाति ।”

(दीघनिकाय)

५. “सेय्यथापि महाराज, पुरिसो इणं आदाय कम्मन्ते पयोजेय्य, तस्स ते कम्मन्ता समिज्झोय्युं ; सो ततो निदानं लभेथ पामोज्जं, श्रधिगच्छेय्य सोमनस्सं ।” (व हे)

६. “सेय्याथापि नाम शुद्ध'वत्थं अपगतकालकं सम्म'देव रजनं पटिगण्हेय्य, एवमेव यस्स कुलयुत्तस्स तस्मिं येव श्रासने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि ।” (वि. महावग्ग)

७. “सो चे भिक्खूनं सन्तिके दूतं पहिणेय्य ; अहं हि गिलानो, आगच्छन्तु भिक्खु ; इच्छामिं भिक्खूनं आगतन्ति । गन्तब्बं भिक्खवे सत्ताहकरणीयेन ।” (व हे)

९. “साधु देवो वाहनागारेसु द्वारेसु च आणापेतु ; येन वाहनेन जीवको इच्छति, तेन वाहनेन गच्छतु ; येन द्वारेन इच्छति तेन द्वारेन गच्छतूति ।” (व हे)

१०. “पटिगण्हातु मे देवो* पोसावनिकन्ति । श्रलं भणे,

* थन देव-शब्द कुमार शब्दया निंतिं प्रयोग याना तःगु ख :। जुजुपिन्त नं थुगु शब्द प्रयोग या :।

जीवक तुय्हे'य हीतु ; अम्हाकञ्जे'द्य अन्तेपुरे निवेसनं मापेही" ति ।

(व हे)

न्हूगु शब्दत

अधिगच्छेय्य = प्राप्त जूसा कम्मन्त = कमन्ति, ज्या पु. अपगतकालक = दाग मदयेधुंकूगु गरुगब्भा = गर्भय् दुम्ह, इयातुगु अम्भो = भो (थ : समानर्पित दस्सन = स्वयेगु न. (गर्भ दुम्ह इ.आमन्त्रण यायेत प्रयोग याइगु नि. गामिक = गांयाम्ह, ग्रामवासी पु.आनत = थःगु न. अत्वा = सीका पू.क्रि.)
 क्रि.वि.आरोहन = गयेगु न. (चतुर्थी ततो निदानं = उगु हेतुं, कारणं इण = ऋण न.(निंतिं अर्थ वः)
 धम्मचक्खु = धर्म रुपी मिखा, उदपादि = उत्पन्न जुल , लुयावल सत्यावबोध न. उपधारेत्वा = माला स्वया पू.क्रि.निस्सेणी = स्वाहाने इ, उपसङ्कन्त = लिक्क वम्हं ३ पक्कोसित्वा = सःता पू.क्रि.
 एति = वयाच्चन पटिगण्हातु = स्वीकार यायेमा :
 पयोजेय्य = प्रयोजन यात धाःसा विजाता =बुइकूम्ह स्त्री ३
 पवत्ति = समाचार, खबर इ विरज = क्लेश मदुम्ह ३
 पहिणेय्य = छ्वःसा वीतमल = खीति मदुम्ह ३
 पामोज्ज = प्रामोच्च, प्रीति न. बेगेन = वेगं क्रि.वि.
 पोसावनिक = पालन-पोषणया सत्ताहकरणीय = न्हेन्हुया दुने याये माःगु ज्या न.
 मद्दिस्सति = न्हुइ (खर्च न.
 रजन = (कापते छीगु) रङ्ग न. समिज्जेय्य = समृद्ध जूसा
 लभेथ = प्राप्त जुइ सम्मदेव = (सम्मा + एव) बाँलाक
 वाहन = वाहन, रथादि न. साधु = ज्यू नि. (हे नि.
 वाहनागार = वाहन तइगु छें सेय्यथापि नाम = उपमा गथ
 पु.न. सुद्ध = सफागु, शुद्धगु ३ (धाःसा नि.)

पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. माँम्हं थः मचायात गथे रक्षा याइगु खः, अथे हे सकल सत्व पिनि प्रति मैत्री फैले यायेमाः । २. निरोगीम्ह मनूयात वासलं प्रयोजन मदुथें भगवान बुद्धयात गुरुया प्रयोजन मद्दु । ३. यदि माँम्हं मचा तोता बाखँ न्यनेत विहारय् वंसा मचा स्वयेत छें सुं दइमखु । ४. पर्वत च्वकाय् च्वंम्ह छुम्ह मनुखँ जमीनय् च्वंपिं मनुत खनी थें * अरहत्तफल प्राप्तम्ह भिक्षुं संसार पाखे स्वयेमाः । ५. तरुणीपिं खुम्ह सथ न्हाप्पनं खुसी मोल्हुया राजमहेषीयाथाय् स्वाँ यंकल धाःसा छम्ह छम्हेसित कार्षापण छतका छतका प्राप्त जुइ फु । ६. यदि वर्षावासया दुने दाता छम्ह म्हं मफया भिक्षु छम्ह दर्शन यायेगु इच्छा जुया दूत छम्ह छ्वया हल धाःसा उम्ह भिक्षु वयाथाय् वनेमाः । ७. “जिमित बुद्धया दर्शन याये दःसा गुलि ज्यू” धा चय्द्वः ग्रामवासोपिसं आनन्द स्थविरयात धाल । ८. ऋण कया व्यापार याइम्ह पुरुषया व्यापार समृद्ध जुल धाःसा वं प्रीति प्राप्त याये फु । ९. फौज सहित वंम्ह जुजु खना देशवासीपिसं “भी जुजु यक्व म्वायेमाः” धका घोषणा यात ।

* यथा धका शुरु यायेमाः ।

१०. “ध्व मचा ज्वना वना सात गलं पिहाँ वइवल्य् गःया न्ह्योने तयाथकि; सातय्सं वयात न्ह्या स्याये फु” धका सेंठ दासीयात धाल ।

न्हूगु शब्दत

कार्षापण (लुँ ध्यवा) = जातरुप पर्वत च्वय् च्वंम्ह = पब्बतट्ट

देशवासी = रट्टवासी पु. (न. फैले याये माःगु = फरितब्ब न.

गोतुइकि = निपज्जापेहि मैत्री = मेता इ.

घोषणा यानाच्चन = घोसेति

वयेमा = आर्गन्तब्ब ३ (कर्ता पद तृतीयाय् तयेमाः)

दर्शन यायेगु इच्छा = पस्सित्तु

व्यापार = वणिज्या इ

गोठ = वज पु. (काम ३ न्ह्योने = पुरतो नि.

९४. हीयत्तनी

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

अज्जतनी-हीयत्तनी-कालातिपत्ति विभक्ती गुबलें गुबलें धातुया न्ह्योने अकार आगम जुइ ।

एकवचन

बहुवचन

पठम : अभवा (= जुल)

अभवू (= जुल)

मज्झिम : अभवो (= जुल)

अभवत्थ (= जुल)

उत्तम : अभव(= जुया)

अभवम्हा (= जुया)

Dhamma Digital

B. अत्तनोपद

एकवचन

बहुवचन

पठम : अभवत्थ (= जुल)

अभवत्थुं (= जुल)

मज्झिम : अभवसे (= जुल)

अभवत्थ (= जुल)

उत्तम : अभविं (= जुया)

अभवम्हा (= जुया)

९५. परोक्खा

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

परोक्खाय् भू-धातुया भू-धयागु श्रादेश जुइ । उगु भू-कार द्वित्व जुइ । न्ह्योने च्वंगु भू-धयागुली ऊ-कार श्रकार व भकारया वकार जुइ ।

एकवचन

बहुवचन

पठम	: वभूव (= जुले हे)	वभूवुं (= जुल हे)
मज्झिम	: वभूवे (= जुल हे)	वभूवित्थ (= जुल हे)
उत्तम	: वभूव (= जुया हे)	वभूविम्ह (= जुया हे)

B. श्रत्तनोपद

एकवचन

पठम	: वभूवित्थ (= जुले हे)
मज्झिम	: वभूवित्थो (= जुल हे)
उत्तम	: वभूवि (= जुया हे)

बहुवचन

वभूविरे (= जुल हे)
वभूविट्ठो (= जुल हे)
वभूविम्हे (= जुया हे)

(परोक्खा श्रसब्धातुक जूगुलिं गुगुं थासय् इकार आगम जुया च्वंगु दु धका सोकेमा :।)

९६. श्रज्जतनी

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

एक वचन

पठम	: श्रभवि ; भवि ; श्रभवी ; भवी (= जुल)
मज्झिम	: श्रभवित्थ ; भवित्थ ; श्रभवी ; भवी (= जुल)
उत्तम	: श्रभवि ; भवि (= जुल)

बहुवचन

पठम	: श्रभविंसु ; भविंसु ; श्रभवं ; भवं (= जुल)
मज्झिम	: श्रभवित्थ ; भवित्थ (= जुल)
उत्तम	: श्रभविम्ह ; भविम्ह ; श्रभविम्हा ; भविम्हा (= जुया)

Dhamma.Digital

B. श्रत्तनोपद

एक वचन

पठम	: श्रभवा ; भवा ; श्रभवित्थ ; भवित्थ (= जुल)
मज्झिम	: श्रभवित्थे, भवित्थे (= जुल)
उत्तम	: श्रभवं ; भवं ; श्रभव ; भव (= जुया)

बहुवचन

श्रभवू (= जुल)
श्रभवित्ठो, भवित्ठो (= जुल)
श्रभविम्ह ; भविम्हे (= जुया)

थन गुगुं थासय् धातुवा न्होने थकारगम जुइ । गुगुं थासय् जुइ मखु । परस्सपदय् गुगुं थासय् ई-व म्हा-च म्हा-विभक्तिया ह्स्व जुइ ; श्रो-विभक्तिया इकारदेश जुइ ; उँ-विभक्तियमा त्थ-भयागु आदेश व श्र-विभक्तिया श्रं-धयागु आदेश जुइगु जुयाच्वन । गुगुं थासय् असब्बधातुकय् उल्लेख यानाथे इकारागम जुइ ।

९७. भविस्सन्ति

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

एक वचन

पठम : भविस्सति (= जुइतिनी)
 मज्झिम : भविस्ससि (= जुइतिनी)
 उत्तम : भविस्सामि (= जुइतिनी)

बहुवचन

भविस्सन्ति (= जुइतिनी)
 भविस्सथ (= जुइतिनी)
 भविस्सामे (= जुइतिनी)

B. श्रत्तनोपद

एक वचन

पठम : भविस्सते (= जुइतिनी)
 मज्झिम : भविस्ससे (= जुइतिनी)
 उत्तम : भविस्सं (= जुइतिनी)

बहुवचन

भविस्सन्ति (= जुइतिनी)
 भविस्सह्वे (= जुइतिनी)
 भविस्साम्हे (= जुइतिनी)

९८. कालातिपत्ति

(१) कर्ताकारक

A. परस्सपद

एक वचन

पठम : श्रभविस्स ; श्रभविस्सा ; भविस्सा ; भविस्स (= जुल)
 मज्झिम : श्रभविस्से, भविस्से (= जुल)
 उत्तम : श्रभविस्सं, भविस्सं (= जुया)

बहुवचन

श्रभविस्संसु ; भविस्संसु (= जुल)
 श्रभविस्सथ, भविस्सथ (= जुल)
 श्रभविस्सम्हा , भविस्सम्हा (= जुया)

(“व मिखा काँ मजूगु जूसा जुजु जुइ धुंकल जुइ” आदि रुपं क्रियामा सिद्धमजुइगु अवस्थाय् कालातिपत्ति प्रयोग जुइगु खँ सीकेमा :)।

B. श्रत्तनोपद

एक वचन

पठम : श्रभविस्सथ (= जुल)
 मज्झिम : श्रभविस्से (= जुल)
 उत्तम : श्रभविस्सं (= जुया)

बहुवचन

श्रभविस्संसु (= जुल)
 श्रभविस्सह्वो (= जुल)
 श्रभविस्साम्हे (= जुया)

थन परस्सपद्य गुगुं थासय् स्सा-विभक्तिया ह्रस्व जुइ ; स्से-विभक्तिमा स्स-धयागु आदेश जुइ ; स्सम्हा-विभक्तिया नं ह्रस्व जुइ ; गुगुं थासय् धातुमा न्होने अकारांगम जुइमखु । भविस्सन्ति कालातिपत्ति निगुली न्ह्याथाय् नं इ-कारगम खने दइ ।

कालातिपत्ति प्रायः याना अतीतय् प्रयोग जूसां गुगुं अवस्थाय् अनागतार्थय् नं प्रयोग जुइगु जुयाच्चन । “सचे आनन्द, नालभिस्स मातुगामो तथागतप्पवेदिते धम्मविनये श्रगारस्सा श्रनगारियं पब्बज्जं चिरट्टितिकं आनन्द, ब्रह्मचरियं श्रभविस्स ।” (= आनन्द, यदि स्त्रौयात तथागतं देशना याना बिज्याःगु धर्मविनयय् गृहस्थीभावं अलग्ग जुइगु प्रब्रज्या मज्जूगु जूसा, आनन्द, थुगु ब्रह्मचर्य ताकाल तक टेके जुइगु खः।) धयागु उदाहरण खः।

थन अलभिस्स, अभविस्स धयागु क्रिया निगू कालातिपत्ती खः। हापांगु क्रिया अतीतार्थय् दुप्याः। निगूगु क्रिया अनागतार्थय् खः। स्त्रौपक्षयात शासनय् प्रब्रज्या प्राप्त मज्जूगु जूसा शासनब्रह्मचर्य (= आः दुगु स्वयाँ) ताकाल तक टेके जुइगु खः धका तथागतं कना बिज्यात । थथे धायेबलय् प्रब्रज्या प्राप्त याना तःगु जूया निंतिं अलभिस्स धयागु अतीतय् खः; ब्रह्मचर्य विनाश उबले तकं मज्जूनिगु जुया निंतिं अनागतय् जुइगु कारण अभविस्स धयागुलिं व्यक्त जूगु जुया च्वन ।

अभ्यास - १७

नेपाल भाषय् अनुवाद यायेगु

१. कोसम्बकसेट्ठी राजकुलं गच्छन्तो राजनिवेशनतो आगच्छन्तं पुरोहित दिस्वा ; किं आचरिय, अज्ज ते नक्खत्तयोगो ओलोकितो’ ति युच्छि । (ध.श्र. घोसेकवत्थु)
२. “आम, महासेट्ठी, इमस्मिं नगरे श्रज्ज जातदारको जेट्ठकसेट्ठी भविस्सती”ति पुरोहितो आह ।
३. सेट्ठी: “सचे मे धीता जायिस्सति, ताय नं सट्ठिं निवासेत्वा सेट्ठिद्वानस्स सामिकं करिस्सामि ; सचे मे पुत्तो जायिस्सति, मारेस्सामि नन्ति चिन्तेत्वा गेहे कारेसि । (व हे)
४. “इमस्मिं असति मम पुत्तो’व सेट्ठिद्वानं लभिस्सति, इदाने ‘वे’तं मारेतु’ति चिन्तेत्वा, कालि आमन्तेत्वा गच्छ, जे, वजतो गुत्रं निक्खमणवेलाय इमं तिरियं निपज्जापेहि..... मद्दितामद्दितभावं यन’स्स अत्वा एही’ती आह ।” (व हे)
५. “सचायं भिक्खवे राजा पितरं धम्मिकं धम्मराजानं जीविता न वोरोपेस्सथ, इमस्मियेव आसने विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उप्पज्जिस्सथ ।” (सामञ्जससुत्त)
६. “सचे हि अयं पठमवये भोगे अखेपेत्वा कम्मन्ते पयोजपयिस्स, इमस्मिं येव नगरे अग्गसेट्ठी अभविस्स ; सचे पन निक्खमित्वा पब्बजिस्स, अरहत्त पापुणिस्स ।” (महाधन सेट्ठिपुत्त ध.अ.)
७. “सचे पच्छिमवये भोगे अखेपेत्वा कम्मन्ते पयोजयिस्स, ततियकसेट्ठि अभविस्स ; भरियापि’स्स सोतापत्तिफले पतिट्ठहिस्स ।” (व हे)
८. “अयमड्ढगुलिमालस्स माता मड्ढगुलिमालं ।ानेस्सामी’ति गच्छति ; सचे समागमिस्सति मड्ढगुलिसहस्सं पुरेस्सामी’ति मातरं मारेस्सति । सचा’हं न गमिस्सामि, महाजनिको श्रभविस्स ।”
९. “सत्तवस्सानि भगवन्तं, श्रनुबन्धि पदापदं ।
श्रोतारं नाधिगच्छिस्सं, सम्बुद्धस्स सतीमतो ।”

(संयुत्तनिकाय)

१०. “सो सङ्घपाल भूजगो विसवेगवा’पि
सीलस्स भेदनभयेन अकुप्पमानो
इच्छं सदेह-भारवाहिजने दयाय

गन्तुं सयं अपदताय सुसोच नूनं ।”

(हत्थनगल्ल विहारवंस)

न्हूगु शब्दत

अकुप्पमान = त पिमकासे	पब्बजिस्स = प्रब्रज्या जूगु जूसा
अखेपेत्वा = वा मच्छवत्ते,	पयोजयिस्स = प्रयोग याःसा
मफुकुसे पू.क्रि	पापुणिस्स = थ्यन जुइफु
अग्गसेट्ठी = मुख्यम्ह सेठ पु.	पुरोहित = जुजुयात अनुशासन
अनुबन्धति = लिना यंकाच्चन	सयं = स्वयं नि. (याइम्ह ब्राह्मण पु.
अधिगच्छिस्सं = प्राप्त याना	पूरेस्सामि = पुरेयाना बीतिनि
काये फइगु जुइमा, दइगु जुइमा	भारवाहि = इयातूगु ल्हवनीम्ह ३
अपदत्ता = तुति मदुगु इ।	भेदन = तःछयायेगु न.
अरहत्त = अरहत्त फल न.	मद्वित = न्ह्या तःगु ३
असति = मदुबलय् (असन्त शब्द)	महाजनिक तःधंगु हानि दुगु ३
ओतार = ह्वःता, देश पु.	राजनिवेसन = राजनिवास, दरवार
ओलोकित = स्वःगु ३	वज = गोठ पु. (न.
जीवित = प्राण दुगु नं	वट्टति = उचित जुयाच्चन
जेट्टकसेट्ठी = मुख्यम्ह सेठ पु.	विसवेगवन्तु = विशया शक्ति दुगु ३
दया = करुणा इ.	वोरोपेस्सथ = वञ्चित याःगु जूसा
धम्मराज = धार्मिक जुजु पु.	सकदागामी = सकृदागामी फल
धम्मिक = धर्मय् च्वंम्ह ३	सेट्टिद्वान = सेठ पदवी (प्राप्तम्ह पु.
नक्खत्तयोग = नक्षत्र योग पु.	सदेह = थःगु शरीर पु.न.
निक्खमनवेला = पिहाँ वनेगु ई	समागमिस्सति = नापलाइतिनि
निवासेत्वा = बास यामा	सुसोच = शोक यात हं
पतिट्टहिस्स = प्रतिस्थापना याके	सोतापत्तिफल = ओत्तापत्ति फल न.
सयं = स्वयं नि. (दइगु जुइमा	पब्बजन्त = प्रब्रज्या जुइम्ह ३

पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. रमजगृहनगरय् मुख्यम्ह सेठया काय् अय्ला त्वना चय्गु कोटि धन खर्च याना बुढा जुइका पवगिं जुया मेपिसं ब्यूगु आहारं जीविका याना सिनावन ।
२. यदि व मध्यमगु वर्षय् प्रब्रज्या जूगु जूसा अनागामि जुइ दुगु ख :। उगु वर्षय् ज्याय् लगे याःगुसा उगु शहरय् निगूगु संठ पदवी प्राप्त जुइगु ख :।
३. अडगुधिमाल धयाम्ह खु यक्व मनूत स्याना पति ध्यना भगवान बुद्धयागु नं पति ध्यने मास्ते वया वसपौलयात लिना यंकल ।
४. लिपा वं बुद्धया धर्मदेशना न्यना प्रब्रज्या जुया अरहत्तफल प्राप्त याःगु जुल, यदि वं तथागत नाप मलाःगु जूसा मरणं लिपा नर्कय् जन्म जूवनीगु जुइ ।

५. अजातशतु जुजु थःबौ मस्याःगु जूसा शास्ताया पाखं धर्मदेशना न्यगुं दिनय् ओतापत्ति फल प्राप्त जुइगु खः।
६. जोर्ज महाराजया जेष्ठम्ह काय् लङ्गाय् वंबलय् लङ्गावासीपिसं “कुमार ताकाल तक म्वायेमा” धका आशीवाद् वा प्रार्थना यात ।
७. सेठं थःपासा कुम्हाःयाथय् वना “थ्व द्रःहि (दां) कया जिगु ज्या याना ब्यू।” धका धाल ।
८. कन्हे खुनु वं घोषकयात सःता ; “बाबु, म्हिगः जिं कुम्हा : यात ज्या छगू अहे याना वयागु दु । छ वयाथाय् वना “जिमि बाःनं अहे याःगु ज्या या” धका धा धया वयात कुम्हाःया छेय् छवया बिल ।
९. सेठया मेम्ह काय् अन वंम्ह घोषक खना “दाजु, गन वनेगु” धका न्यना “थ्य मचां गुच्चा म्हिता जित बुकाबिल, छं इमित बुका ब्यू” धका धाल ।
१०. घोषक त्विने म्हिता सन्धाइलय् छेय् वंबलय् “छाय ? मवना ला ?” धका सेठ न्यबलय् किजाम्ह अन वन धयागु* कन ।

न्हूगु शब्दत

अहेयाना तःगु = आणत ३	थकालि = जेट्ट ३
आशीवाद् बिल (प्रार्थना यात) = आसिंसमकसि	न्यंगु = पुच्छित ३
कुम्हा : = कुम्भकार पु.	बुकल = पराजेति
गुच्चा म्हितेगु = गुल कीला इ.	लिना यंका = अनुबन्धित्वा
ध्यने यःगु = छिन्दितुकाम ३	स्याःगु जूसा = मारयिस्सा

अवशेष घातुगणत

थुगु परिच्छेदय् थन तक उल्लेख जुया वया च्वंगु भूवादि गणिक धातुत खः। मेमेगु गणय् क्रियामा अन्तय् पाइगु मखु दथुइ पाइगु
* वन धयागु = गतभाव पु। बालसहोदर-कणिट्ट । पाली कणिट्ट शब्दय् छट्ठी एकवचन व ‘गतभाव’ धयागु प्रयोग यायेमाः। भाव व्यक्त याये मालीबलय् मेगु थासय् नं अथे हे प्रयोग यायेमाः। जुयाच्चन । धातुया अप्यं भाग भूवादिगणय् व चुरादिगणय् दुथ्याःगु जुल । मेगु गणय् दुथ्याःगु अल्प संख्याय् जक खः।

९९. रुधादिगणय् दुथ्याःगु विकरण ‘-अ’ (निगहीत पूर्व अकार) धका उल्लेख याना तःगु जुयाच्चन । वत्तमानादि विभक्ति प्रत्यय न्हागु गणय् नं साधारण जुया थन उगु उगु गणय् दुथ्याःगु धातुत नाप विकरण प्रयोग यायेवं सिद्ध जुइगु पदत छु’ भति उल्लेख याये त्यना ।

- रुधि (अवरोध, वा बाधा) + ‘-अ-रुन्ध + ति = रुन्धति
(बाधा बिया च्वन) बिन्दु धातुइ मूल स्वर लिक्क वनी)
वध (चीगु) + - अ - बन्ध + ति = बन्धति (चिनाच्चन)
मुच (त्व : तेगु) + - अ - मञ्च + ति = बन्धति (त्वाःताच्चन)
विद (भोग यायेगु) + - अ - विन्द + ति = बन्धति (भोगयानाच्चन)
युज (प्रयोग यायेगु) + - अ - युञ्ज + ति = बन्धति (प्रयोगयानाच्चन)

भुज (नयेगु) + - अ - भुञ्ज + ति = बन्धति (नयाच्वन)

१००. दिवादिगणय् य्-विकरण प्रयोग जुइ । उगु य्-प्रत्यय धात्वन्त नाप हरेक अवस्थाय् विकार जुइ ; दीर्घस्वरान्त-धातुया लिउने प्रयोग जुइबलय् जक फरक जुइ मखु ।

ध् + य = ज्झा रूपय् च्वनी ।

स् + य = स्स रूपय् च्वनी ।

व् + य = ब्व रूपय् च्वनी ।

दिवु (म्हितेगु) + य - दिब्व + ति = दिब्वति (म्हिताच्वन)

युध (युद्ध यायेगु) + य - युज्झा + ति = युज्झति (युद्ध यानाच्वन)

बुध (सीकेगु) + य - बुज्झा + ति = बुज्झति (सीकाच्वन)

दुस (तें पिहाँवइगु) + य - दुस्स + ति = दुस्सति (तें पिहाँ वयाच्वन)

गा (म्ये हालेगु) + य - थ + ति = गायति (म्ये हहालाच्वन)

झा (चिन्तन) + य - थ+ ति = झायति (चिन्तन यानाच्वन)

१०१. स्वादिगणय् णा-उणा-णो विकरण जुइ ।

सु (न्यनेगु) + णा + ति = सुणाति (न्यनाच्वन)

प + अप (थ्यानिगु) + उणा + ति = पापुणाति (थ्यनाच्वन) प - उपर्सग न्होने च्वनी ।

आ + बु (निलेगु) + णा + ति = आवुणाति ((सुका) निलाच्वन)

सक्क (फु) + उणा + ति = सक्कुणाति (फयाच्वन)

सु + णो + ति = सुणोति (न्याच्वन)

१०२. क्रियादिगणय् णा = विकरण जुइ ।

कि (क्यागु बीगु) + णा + ति = किणाति (न्यानाच्वन)

जि (त्याकेगु) + णा + ति = जिणाति (त्यानाच्वन)

धु (संकेगु) + णा + ति = धुनाति (संकाच्वन)

आ (सीकेगु) + णा + ति = जानाति (सीकाच्वन) आ-यात जा आदेश जुइ ।

अस (नयेगु) + णा + ति = अस्ननाति (न्यनाच्वन)

मि (दायेगु) + णा + ति = मिणाति (दाना वा लना च्वन)

गह (कायेगु) + णा + ति = गण्हाति (सोकाच्वन) थन ह-कार ण-फारय् हिलीगु जुयाच्वन ।

१०३. तनादिया लिउने ओ-यिर निगू प्रत्यय जुइ । यिर-प्रत्यय गुबलें छुं छुं धातुइ जक प्रयोग जुइ ।

तनु (फलयायेगु) + ओ + ति = तनोति (फैलय् यानाच्वन)

कर (यायेगु) + ओ + ति = करोति (यानाच्वन)

मन (विचा:यायेगु) + ओ + ति = मनोति (विचा:यानाच्वन)

प + अप (थ्यनिगु) + ओ + ति = पप्पोति (थ्यनाच्वन)

कर + यिर + ति = कयिरति (यानाच्वन) धातुइ रकार लोप जुइ ।

१०४. चुरादिया लिउने ए-अय निगू प्रत्यय जुइ । उगु निगूया कारणं धातुइ च्वंगु मूल स्वरय् वृद्धि नं जुइ । मूल स्वरं लिउने चिना आखः दत धाः सा वृद्धि जुइ मखु ।

चुर (खइगु) + ए + ति = चोरेति (खुयाच्वन)

चुर + अय + ति = चोरयति (खुयाच्वन)

गुप (रक्षा यायेगु) + ए+ ति = गोपेति (रक्षा यानाच्वन)

छडु (चीकेगु) + ए+ ति = छडेति (चिकाच्वन)

कथु (धायेगु) + ए+ ति = कथेति (धयाच्वन)

दिस (क्यनेगु) + ए+ ति = देसेति (देशना यानाच्वन)

अभ्यास - १८

नेपाल भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. “सुरामेरयपानञ्च, यो नरो अनुयुञ्जति ।
इधे'व मे'सो लोकस्मिं, मूलं खनति अत्तनो ॥” (धम्मपद)
२. “भन्ते, इमं उदकं दारकस्स सीसे आसिञ्चामि”ति पुच्छित्वा तेन 'सिञ्चथा'ति वुत्ते तथा करिंसु ।
देवता तावदेव तं मुञ्चित्वा लेणद्वरे अद्वासि ।” (धम्मपदद्वकथा)
३. “मुहुत्तमपि चे विञ्जू, पण्डितं पथिरुपासति ।
खिप्पं धम्मं विजानाति, जिह्वा सूपरसं यथा ॥” (धम्म)
४. “अथ पापानि कम्मनि, करं बालो न बुज्झति ।” (व हे)
५. “न कहापणवस्सेन, तित्ति कामेसु विज्जपत ।” (व हे)
६. “धुनाति पापके धम्मे, दुमपत्त'व मालुतो ।” (थेरगाथा, एक)
७. “पूतिमच्छं कुसग्गेन, यो नरो उपनय्हति ।
कुसा'पि पूतिं वायन्ति, एवं बालूपसेवना ॥” (सत्तिगुम्बजातक)
८. “यो च पुब्बे पमज्जित्वा, पच्छा सो नपमज्जति ।
सो इमं लोकं पभासेति, अब्भा मुत्तो'व चन्दिमा ॥” (धम्मपद)
९. “को सुज्झति, मुच्चति, बज्झति च?
केन'तुना गच्छति ब्रह्मालोकं ?” (सुत्तनियात ५११)
१०. “एको च इन्दो असुरं जिनाति ।
एको'च सेनो हन्ति दिजे पसय्ह ॥” (नुच्छ, सूकर जातक)
११. अरञ्जे कोट्टके बन्धित्वा मिगे रुन्धित्वा मारेत्वा मंसं विकिणित्वा जीवन्ता लुट्टका अनागते सुखं न विन्दन्ति ।
१२. “सचे भवं सोणदण्डो समणं गोतम दस्सनाय उपसंकमिस्सति, भोतो सोणदण्डस्स यसो हायिस्सती'ति ।”

न्हूगु शब्दत

अनुयुञ्जति = लगे जुयाच्वन

पथिरुपासति = आश्रय यानाच्वन

अब्भ = सुपाय् न.

पसय्ह = बलात्कार याना पू.क्रि

इन्द्र = इन्द्र पु.	पूर्ति = धोगीगु ३, दुर्गधन्ध
उपनयहति = गंकाच्वन,	वज्झाति = चिनाच्वन
थूतुलाच्वन	मच्छ = न्या पु.
उपसङ्गमति = ल्यू ल्यू वनाच्वन	मालुत = फ्य पु.
उपसेवना = आश्रय यायेगु इ	मुञ्चित्वा = त्वःता, मुक्तयाना
करं = करोन्त-शब्दया प्रथमा	पू.क्रि.
एकवचन मुञ्चति = त्वाःताच्वन, स्वतन्त्र	
कहापणस्स = कार्षापण वर्षा न.	मुत्त = त्वःतूगु ३ (जुयाच्वन
काम = (पञ्च) इन्द्रिययागु	मुहुत्त = क्षणिक पु.
इच्छा वा कामना पु.	रस = रस पु.
कोट्टक = कोठा पु.	रुन्धित्वा = कुना, बाधा बिया,
चन्दिमा = चन्द्रमा पु.	रोके याना पू. क्रि.
तावदेव = उबलय् हे नि.	विजाननाति = सीकाच्वन
तित्ति = तृप्ति इ.	सुज्झाति = सफा यानाच्वन
दुम = सिमा पु.	सूप = कें पु.
पत्त = हः न.	सेन = इमा पु.
पभासेति = जां थियाच्वन	हन्ति = स्यानाच्वन, हनन यानाच्वन
पमज्जति = प्रमाद जुयाच्वन	हायिस्सति = विनाश जुइ
भोतो = भवन्त-शब्दय् छट्ठी एकवचनय् खः । भवं-धयागु उगु शब्दया प्रथमा एकवचन खः । पुण्यवान	
धयागु अर्थय्	

पालि भाषय् अनुवाद यायेगु

१. गुम्ह शीलपालन यायेगुली जुयाच्वनी व मरणं लिपा देवलोकय् जन्म जुया दिव्यसम्पत्ति प्राप्त याना नन्दनवनादी म्हिता च्वनी ।
२. सांसारिक दुःखं मुक्त जुइ न्हापिसं क्लेश नाप युद्ध याना त्याका आर्यसत्य अवबोध यानाच्वन ।
३. गुपिं बुद्धयाथाय् वनीगु खः ; इमिसं वरपोल पाखें धर्मदेशना न्यना क्लेशयात कम्पितयाना मार्ग फल प्राप्त याये फइगु जुयाच्वन ।
४. गुम्हसिनं प्राणिपिनि प्रति न्हाबलें मैत्री फैलय् याये फइगु खः ; उम्हेसिया न्हाबलें न्हाथाय्सं सुखी जुइगु जुयाच्वन ।
५. मूर्ख ताकाल तक पण्डितपिनिगु आश्रय याःसां धर्म सयेके फइ मखुगु जुयाच्वन, धवःचां क्येया रस सीके मफइगुथें ।
६. अनागतय् (लिपा) सुख भोग यायेमास्ति वःपिसं खोर दयेका प्राणिपिंत कुना इमिंत स्याना ला मिया जीवन हनेगु ययेकी मखु ।
७. फसं सिमा कच्चा व हःसंकीथे योगी थःगु चित्तय् उत्पन्न जुगु क्लेशयात संकाच्वन ।
८. नगरसोभिणीनं (वेश्यां) थःम्ह बुइकूम्ह काय्यात हासाय् तथा यंका धूद्वय् वाँछवया वा धका दासीयात अह्येयात ।

९. सीवली स्थंविंरं ह्यपाय जन्मय् छगू शहरय् घेरालगेयाका न्हेदं न्हेला यंकं अन मनूतयत् कुना तःगुलिं मायां गर्भं छुटे जुइ मफया यक्व दुःख सिल ।
१०. सङ्गपाल नागराजां व्याधातय् पाखें ज्वना चिना यंकाच्वंम्ह इभि प्रति अनुकम्पाया कारणं थःन्यासि वने मफूगु बारय् शोक यात हँ ।
११. अय्ला त्वनेगुली लगे जुया जुइपिं थुगुलोकय् हे धन हानी व दुःखय् थ्यंका च्वनीगु जुयाच्वन ।
१२. गुम्ह कुशाल कर्म यायेगुली प्रमाद जुया च्वनी, उम्हसिनं अपायय् जन्म जुया तःधंगु दुःख भोग याये माली ।

न्हूगु शब्दत

अनुकम्पा (दया) = अनुकम्पा इ.

असमर्थता = असमर्थता इ.

आश्रय याइम्ह = सेवमान पु.

कारणं याना = पटिच्च पू.त्रि.,नि.

कुना तःगुलि = रुन्धितता

क्लेश = क्लेस पु.

घेराल गेयाना = परिक्रिषपित्वा

धवः = दब्बि इ.

नगरसोभिणी = नगरसोभिनी इ.

पिहाँ वयेत = (बही) निक्खमितुं

फैले याइम्ह = फरन्त ३ (नि.

व्याधा = व्याध, लुदक पु.

मुक्त जुइगु इच्छा = मुच्चितुकाम

योगी = योगी पु.

हासा = सुप्प पु.

त्याका = जिनित्वा पू.क्रि

धू द्वं = सङ्कारकूट पु.न.

ह्यपाया जन्म = पुब्बजाति

उपसर्गत

१०५. अति, अधि, अनु, अभि, अप, अपि, अव, आ, उ, उप, दु, नी, नि, प, परा, पर, पति, वि, सं, सु, थुमित उपसर्ग धाइ ।

थुमिसं क्रियाया व संज्ञाया मूलय् प्रयोग जूइका गुबले गुबले उगु उगु पदया अर्थ पाकी, गुबले गुबले विरुद्धार्थ याना बी, गुबलें गुबल सम्बन्धित पदया अर्थ हे स्थिर याना बी ।

१०६. छगू धातु नाना उपसर्गत नाप, मिलय् जुया अनेक अर्थात् प्रकाश याइगु स्वरूप थथे ख ।

उपसर्ग :	धातु	पद	अर्थ
अभि +	कमु =	अभिक्कमति	(न्होने वनाच्वन)
अति +	कमु =	अतिक्कमति	(पुला वनाच्वन)
अप +	कमु =	अपक्कमति	(चिला वनाच्वन)
आ +	कमु =	अक्कमति	(न्हूया वनाच्वन)
प +	कमु =	पक्कमति	(लिहाँ वनाच्वन)
नी +	कमु =	निक्खमति	(पिहाँ वनाच्वन)
उप +	कमु =	उपक्कमति	(उपक्रम वनाच्वन)
			(उत्साह यानाच्वन)
सं +	कमु =	सङ्गमति	(थासं थासय् वनाच्वन)

परा + कमु = परक्कमति (उत्साह वा वीर्यं यानाच्चन)
 अनु + कमु = अनुक्कमति (ल्यू ल्यू वनाच्चन)

१०७. छगू छगू उपसर्ग अलग अलग अर्थ नं पैकट याये फु । निम्न उदाहरणं थुमिसं प्रकाश याइगु गुलि गुलि अर्थ थुइके फु :-

श्रा

आकड्ढति (= लिक्क सालाच्चन) आकिरति (= छयाल विछयाल)
 आसन्न (= लिक्क ला:गु) आगच्छति (= वयाच्चन) (यानाच्चन)

अति

अतिक्कमति (= पुलावना च्वन) अतिवुट्ठि (= अधिक वर्षा)
 अतिरोचति (= त:सकं थिनाच्चन) अतिछत्त (= विशेष छत्त)
 अतिभारिय = (त:सकं इयातुगु)

अधि

अधिपति (= स्वामि, प्रधानम्ह) अधिवसति (= बास यानाच्चन)
 अधिगच्छति (= अवबोध यानाच्चन) थ्व नाप सप्तमी विभक्ति
 अधिद्वान (= स्थिर चित्त, स्थिर विचार) प्रयोग मज्जूसे कर्म विभक्ति प्रयोग जुइ ।

अनु

अनुगच्छति (= ल्यू ल्यू वनाच्चन) अनुवस्सं (= देय् दसं क्रि.वि.)
 अनुघरं (= छेंखा पति) अनुवितक्केति (= ल्यू ल्यू कल्पना
 अनुक्कम (= इव:लाक, छसिकथं) यानाच्चन)

अभि

अभिमुख (= न्होने दुगु , आभिधम्म (= विशिष्ट धर्म) पु. नापला:गु) अभिवादेति (= वन्दना यानाच्चन)
 अभिरुप (= बाँलागु रुप दुम्ह) ३ अभिरमति (= न्ह्याइपु तायेकाच्चन)

अप

अपगच्छति (= चिला वनाच्चन) अपचिती (= गौरव) इ.
 अपराध (= अपराध) पु. अपचिनाति (= त:छयाना
 अपकार (= विरुद्ध क्रिया, हानि यायेगु) पु. (कुरका च्वन)

अव

अवसित्त (= ह्वला: त:गु, प्वंका त:गु)
 अवजानाति (= अपमान यानाच्चन) प्राय याना ओ-रुप्य् च्वनीगु
 अवहरति (= चीका यंकाच्चन, खुयाच्चन)
 अवसिट्ठ (= ल्यंगु) ३ ओनमति (= कोछुनाच्चन)
 ओमुञ्चति (= तपुली आदि त्वयाच्चन)
 ओक्कमति (= क्वहाँ वनाच्चन) ओनीत (= चौकात:गु) ३

उ

उक्खिपति (= ह्वोना च्वन) उत्तम (= उत्तम, श्रेष्ठ) ३
 उच्छन्दति (= त्वा:थलाच्चन) उदय (= अभिवृद्धि, लुया वइगु)

उष्पन्न (= उष्पन्न) ३ उस्सहति (= उत्साह यानाच्चन)
 उम्मगग (= द्वगुलें) पु. उस्सारणा (= लिउने ध्वाना छ्वयेगु) इ.
 उप
 उपक्कम (= उपाय, हिंसा) पु. उपमान (= समान यायेगु) न.
 उपकार (= उपकार) पु. उपवाद (= दोषारोपण) पु.
 उपनिसीदति (= लिक्क फयेतुनाच्चन) उपनय्हति (= तुलाच्चन, गंकाच्चन)

दु
 दुग्गन्ध (= दुर्गन्ध) पु. दुब्भिक्ख (= दुभिक्ष, नसा त्वंसा
 दुक्कर (= याये थाकूगु) ३ दुक्ख (= दुःख) न. (मदइगु)
 नौ
 निय्याति (= पिनें वनाच्चन) नीहरति (= पितना छ्वयाच्चन)
 निम्मिमत (= निर्माण याना नीवरण (= चित्तया उन्नतियात
 तःगु) ३ बाधा वीगु स्वभाव) न.

नि
 निचय (= मुंकेगु) पु निखात (= म्हया तःगु) ३
 निगच्छति (= भोग यानाच्चन, निखित (= दक्वं) ३
 प्राप्त जुयाच्चन

प
 पभवति (= शुरु यानाच्चन, पसन्न (= प्रसन्न) ३
 उत्पन्न यानाच्चन) पणिदहति (= प्रार्थना यानाच्चन)
 पक्खिपतिं (= तयाच्चन, पजानाति (= बाँलाक सीकाच्चन)
 वां छ्वयाच्चन पधान (= मुख्यगु, प्रधान) ३

परा
 पराजेति (= बुके बियाच्चन) परामसति (= स्पर्श यानाच्चन, थियाच्चन)
 पराभव (= अवनति, अपकीर्ति) पराक्कम (= तःधंगु उत्साह) ३

परि
 परिचरति (= सेवा यानाच्चन) परिभासति (= आक्रोश वा
 परिच्छिन्दति (= भाग थलाच्चन) ब्वःबियाच्चन)
 परिधावन (= उखें थुखें ब्वाँय् परिहरति (= छ्वयला च्वन)
 बनेगु) परिपुण्ण (= बिलिं बिलिं जाःगु)
 परिवसति (= नकाच्चन, नयेवलय् सेवा यानाच्चन)

पति = पटि
 पटिक्खिपति (= प्रतिक्षेप पटिराज (= विरोधी जुजु) पु.
 यानाच्चन, विरोध यानाच्चन) पटिभाति (= थुयाच्चन,
 पतिरुप (= योग्य, ज्वःलाःगु, स्पष्ट जुयाच्चन)

वथें च्वंगु) ३ पटिनिस्सज्जति (= त्वःताच्चन)
 पटिगण्हाति (= स्वीकार पटिवेध (= अवबोध) पु.
 यानाच्चन)

वि

विगच्छति (= चिला वनाच्चन) विविध (= विविधगु) ३
 अलग जुयाच्चन) विधूम (= पिहाँवःगु कें दुगु)
 विकिरति (= छ्याल बिछ्याल यानाच्चन) विघाटन (= विवृत यायेगु, चायेकेगु)

सं

संवसति (= नापं वा मिलेजुया संसरण (= उखें थुखें वनेगु) न.
 वासयाना च्वन) सम्मुखा (= न्होने च्वंगु) ३
 सम्बोधि (= सम्पूर्ण अवबोध) इ.सम्मति (= समर्थन, सम्मत) इ.
 सङ्किण्ण (= मिीतगु, ल्वाकःबुकःगु) ३

सु

सुगन्ध (= सुगन्ध, वास) पु. सुगति (= सुख दुगु भव) इ.
 सुकर (= जःपुक याये फूगु) ३ सुचिण्ण (= बाँ : लागु अभ्यास दुगु)
 सुभिक्ख (= सुलभ आहार दुगु) ३ सुदुक्कर (= त : सकं थाकु) ३

अभ्यास - १६

नेपाल भाषय् अनुवाद यायेगु

१. “सचे भवं सोणदण्डो समणं गोतमं दस्सनाय उपसंक्रमिस्सति, भोतो सोणदण्डण्डस्स यसो परिहायिस्सति ; समणस्स गोतमस्सं यसो अभिवड्ढिस्सति ।” (दोघनिकाय)
२. “यसो गन्त्वा तं भत्तं पञ्चहि पचचेकवुद्ध-सतेहि सद्धि संविभजति..... तेपि ओलोकेन्ता एव श्रद्धं सु ।” (ध.अ.)
३. “सो ततो चुतो देवलोके निब्बत्तित्वा देव मनुस्सेसु संसरन्तो इमस्मि बुद्धप्पादे भदियनगरे सेट्ठि कुले निब्बत्ति ।” (व हे)
४. “सो निक्खित्त-धञ्जे परिक्खीणे परिजनं पक्कोसपित्वा आहः गच्छथ, ताता पब्बतं पविसित्वा जीवन्ता सुभिक्खकाले मम सन्तिकं आगन्तुकामा आगच्छथ, अनागन्तुकामा तत्थेव जीवथाति ।” (व हे)
५. “पुन कटच्छुं पूरेत्वा आदाय आगच्छन्तिं उत्तराय दासियो दिस्वाः ‘अपेहि दुब्बिनीते, न त्वं अम्हयाय उपरि पक्कसप्पि आसिञ्चितुं अनुच्छविका’ति सन्तज्जेन्तीयो पोथेत्वा भूमियं पातेसुं ।” (व हे)
६. “सेय्यथापि भन्ते निक्कुज्जितं वा उक्कुज्जेय्य, पटिच्छन्नं वा विवरेय्य, मूह्वस्स वा मगगं आचियलेय्य एवमेवं भगवता अनेकपरियायेन धम्मो पकासितो ।” (प्राय : सूत्रय्)
७. “अथ खो अम्बट्ठो माणवो येन सो विहारो संवतट्ठारो तेन अप्पसट्ठो उपसङ्गमित्वा आलिन्दं पविसित्वा उक्कासित्वा अगगलं आकोटेसि । विवरि भगवा ट्ठारं ।” (दीघ अम्बट्ठ सुत्त)
८. “अथ खो अम्बपाली गणिका भगवतो अधिवासनं विदित्वा उट्ठयासना भगवन्तं पदमिखणं कत्या पक्कमी ।” (ओघ, महापरिनिब्बान)

९. “अत्तनो वामपादे द्वीहि अडगुलीहि तस्स पादे गहेत्वा विहारङ्गणे पोथेन्तो ततो आकड्ढि । सो परिवत्तन्तो थामसा विस्सज्जेतुं उस्सहन्तोपि विस्सज्जेतु ना‘सक्खि ।” (रसवाहिनी)
१०. “यक्खो गज्जन्तो भुजे अप्पोठेन्तो अभिधावि । योधापिं तत्थ ठितो वेगेन आकासमब्भुगन्त्वा तस्स हनुकट्ठिं पहरि ।” (व हे)

न्हूगु शब्दत

अग्गल = चुकू	आलिन्द = बार्दली पु.
अधिवासना = सहयायेगु,	उक्कासित्वा = मुसु तथा पू.क्रि.
(निमन्त्रणा) स्वीकार यायेगु	उक्कुजेय्य = चायेके थें, चक्कंकेगु
अतरमान = हथाय् मचासे ३	उस्सहन्त = उत्साह याइम्ह ३
अनुच्छविक = योग्यगु ३	गज्जन्त = गर्ज यायां ३
अपेति = चिलावनाच्चा	गणिका = वेश्झा ३
अप्पोठेन्त = लापा थाथां ३	तात = मचा, बो पु.
अभिधावति = अःखतं व्वाय्	थाम = शक्ति पु.
भूज = ह्लो : पु. (वनाच्चन	दुब्बिनीत = दुविंनीतम्ह ३
अभिवड्ढति = वृद्धि जुयाच्चन	निक्कुज्जित = भ्वःपुइकातःगु ३
अब्भुगन्त्वा = च्वय् तिन्हुया	पक्कामि = वना
असक्खी = फत (पू.क्रि	पटिच्छन्न = त्वः पुयाच्चंगु ३
आकोटेसि = त्वात्वा यात	परिवत्तन्त = फाता पुपुं ३
आगन्तुकाम = वये न्हांगु ३	परिहायति = परिहानि जुयाच्चन
आचिक्खेय्य = धाइ, सूचना बी	विदित्वा = सिंया पू.क्रि.
परियाया = आकार, समानार्थ	विस्सज्जेतुं = विसर्जन यायेत नि.
वाम = खवे ३ (दुगु शब्द पु.	सन्तज्जेन्ती = तर्जन यायां, ख्याख्यां
परिक्खीण = ज्यलावन, फूगु ३	संवतु = त्वपुया तःगु ३
पोथेन्त = न्ह्य न्ह्यं, दादा ३	संविभजति = डना बियाच्चन
बुद्धु प्पाद = बुद्ध जन्म जुइगु	संवतु = त्वपुया तःगु ३
मूह्ल = द्वम्ह, लेंद्वम्ह ३(ई पु.	उखें थुखें ववं ३

पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. ल्याय्म्हम्ह दुट्टगामणी कुमार यक्व सेनात मुंका एलार धयाम्ह तामिल (दमिल) जुजुया विरुद्धय् न्ह्योने वन । २. वैशाख शुक्लपक्षया (चतुर्थी) प्यन्हुखुन्हु दिनय् छ गृहस्थी भाव तोता प्रब्रज्या जुइमा :। ३. थ्व प्रदेशय् खुसीत समन्तकुटया पर्वत लिक्क च्वंगु पर्वत थोङ्गलां वाः वयाच्चन । ४. यक्षाधिपति बंश्रवणं धन द्वारा लोकय् दक्वसितं अतिक्रमण यानाच्चन । ५. जुजुं राजकुमार जूम्ह स्थपिरया धातु चैत्यय् स्थापना याना देय् दसं उगु धातुयागु गौरव व सम्मानया नितिं अन वन । ६. बहनी जुइवं शास्ताया धर्म न्यनेत वःपिं देवतापिं वसपोलयात वन्दना याना छखे चिलावन । ७. महारानी ताउ तक थुगु कारणायात विचाः याना आगन्तुकयात थः न्ह्योने व्वना हये नितिं सेक्किापित हुकुम विल । ८. बुढीम्हसिया सिजःया थलय् मुंका तःगु दक्व लेंया ध्यवा खुतय्सं यंकल । ९. महाधन सेठं थःगु व जहानयागु धन फुइवं (फूगु बखतय्)

खाता-मेच-थल आदि छेंया सामान मिया अय्ला त्वनेगु आदिलय् प्रयोग यात । १०. अनंलि अम्बट्ट माणवकं थःफौज नाप बुद्धयाथाय् वना वसपोलयात वन्दना मयासे हे वसपोलयाके अनेक प्रश्न न्यन ।

न्हूगु शब्दत

अतिक्रमण = अभिक्कन्त,	विचाःयाना = अनुवितक्केत्वा
प्रश्न = पञ्च ३ (अतिक्कन्त ३	मुंका = सिन्नपतित्वा पू.क्रि.
गौरव तये निंतिं = सम्मानेतुं नि.मुकां	तःगु = सञ्चित ३
गृहस्थी छें = अगार, गह न.	सिजःया थल = तम्बभाजन न.
छें या सामान = गेहभण्ड न.	स्थापना याना = निदहित्वा पू.क्रि.
पर्वत अीङ्गला = पब्बतमाला इ.	शुक्लपक्ष = सुक्कपक्ख पु.

कर्मकारक क्रिया

१०८. कर्मकारक क्रिया सिद्ध यायेत धातु व विभक्ति-प्रत्ययया दथुइ य-प्रत्यय प्रयोग यायेमाःगु जुयाच्चन । उगु य-प्रत्ययया छुं आकार धातु नाप मिलेजू ।
- A. आमारान्त-धातुया लिउने उगु य-प्रत्यय प्रयोग यायेबलय् आ-कार ई-कारया रुपय् वइ । इकार-उकारान्त धातुं लिउने प्रयोग जुइबलय् इकार-उकारत दीर्घता रुपय् च्वं वइ ।
- B. अनुबन्धस्वर* चीकेगु बखतय् व्यञ्जनान्तया रुपय् च्वंगु धातुया लिउने य-प्रत्यय प्रयोग यायेबलय् धात्वन्तया इकार वा ईकार जूवइ ।
- C. प्रायः याना अथे व्यञ्जनान्त रुपय् च्वनीगु रुपय् च्वनीगु धातुया लिउने दुगु य-प्रत्यय य्-कार धात्वन्त व्यञ्जन नाप मेगु आखः या रुपय् हिली ।

छसिकथं उदाहरण -

- A. दा + य + ति = दीयति (वीगु जुयाच्चन)
पा + य + ति = पीयति (त्वनीगु जुयाच्चन)

* अनुबन्धस्वर पच-धातुया अन्तिम अकारथें व्वने अःपुइकेत प्रयोग जूगु शब्द खः ।

- चि + य + ति = चीयति (मंकीगु जुयाच्चन)
सु + य + ति = सूयति (ताइ, न्यनीगु जुयाच्चन)
नी + य + ति = नीयति यंकीगु जुयाच्चन)
भू + य + ति = भूयति (= जुयाच्चन)

गुबलें गुबलें थन य्-कारय् द्वित्व जुया धात्वन्तस्वर ह्रस्व जुइगु जुयाच्चन :-
नो + य + ति = निययति (यंकीगु जुयाच्चन)
दा + य + ति = दिययति (वीगु जुयाच्चन)

- B. कर + ई + य + ति = करीयति (याइगु जुयाच्चन)
हस + ई + य + ति = हसीयति (हिलीगु जुयाच्चन)

(मूल) भुञ्ज + ई + य + ति = भुञ्जीयति - नइगु जुयाच्चन)
 (मूल) इच्छ + ई + य + ति = इच्छीयति (अनुभव याइगु जुयाच्चन)

- C. पच् + य + ति = पच्चति (थुइगु जुयाच्चन)
 हन् + य + ति = हञ्जति (स्याइगु जुयाच्चन)
 खाद् + य + ति = खज्जति (नइगु जुयाच्चन)
 बध् + य + ति = बज्जाति (चीकिगु जुयाच्चन)
 लभ् + य + ति = लभ्भति (प्राप्त जुइगु जुयाच्चन)

१०९. लिउने च्वंगु व्यञ्जन नाप य-प्रत्ययमा थ्व विपर्यास क्वय् उल्लेख जुइगु आकारं सिद्ध जुइ धयागु खने दु ।

च् + य वा त् + य = च्च - रुपय् च्वं वइ ।

ज् + य वा थ् + य = च्छ - रुपय् च्वं वइ ।

ज् + य वा द् + य = ज्झ - रुपय् च्वं वइ ।

भ् + य वा ध् + य = ज्भ् - रुपय् च्वं वइ ।

ञ् + य वा न् + य = ञ्ज - रुपय् च्वं वइ ।

व् + य = व्व - रुपय् च्वं वइ ।

स् + य = स्स - रुपय् च्वं वइ ।

दिवादिगणय् विकरण जूगु य-प्रत्यय नं थथे विपायसिय् वइ ।

अभ्यास - २०

नेपाल भाषय् अनुवाद यायेगु

१. “समितत्ता हि पापानं समणो’ति पवुच्चति ।” (धम्मपद)
२. “सो बज्झातं पाससतेहि जब्भिं,
 रम्मा वना निय्यतु राजधानिं,
 तुत्तेहि सो हञ्जतु पाजनेहि ;
 भिसानि ते ब्राह्मण यो अहासि ।” (भिसजातक)
३. “सो भन्ते, ‘अज्ज आदिं कत्वा अगिगनापि मम सन्तकं मा डय्हतु, उदकेनापि मा वुय्हतु’ति पत्थनं अकासि ।” (धम्मपददृक्कथा)
४. “अट्टसा खो अञ्जतरो उपासको तं भिक्खुं कीटागिरिसिंम पिण्डाय चरन्तं, दिस्वान तं भिक्खुं अभिवादेत्वा एतदवोच : अपि भन्ते पिण्डो लभ्भतोति ।” (चुल्लवग्गपालि)
५. कच्छतो हंसेहि नीयमानो दट्टघ्नतो दण्डकं विस्सज्जेत्वा आकासङ्गणे पतित्वा द्वेधा भिज्जि ।
६. “अथे’को मक्कटो तत्थ तत्थ गोचरं परियेसमानी फलवन्तं तं रुक्खं आरुय्ह फलानि खादन्तो तस्मिं पासे बज्झि ।”
७. “एवं किर’स्स अहोसि : सद्धा ताव धम्मं सोतुकामो गमिस्सन्ति येव ; अस्सद्धा’पि पन धनलोभेन गन्त्वा धम्मं सुत्वा दुक्खा मुच्चिस्सन्ती”ति ।” (ध.अ.)

८. “एकमन्त निसिन्नं खो अनाथपिण्डिकं गहपति भगदा एतदवोच,” अपि नु ते गहपति, कुले दानं दीयतीति ।” (अडगुत्तर निकाय)
९. “दीघस्स श्रद्धुना श्रच्चयेन तस्स महानिरयस्स पुरत्थिं द्वारं श्रवापुरीयति ; सो तत्थ सीघेन जवेन धावती छविपि डय्हति, चम्मम्पि डय्हति, मसंम्पि डय्हति ।” (मज्झिम निकाय)
१०. मधुव मञ्जती बालो, याव पापं न पच्चति ;
यदा च पच्चति पापं, अथ बालो दुक्खं निगच्छति । (धम्मपद)

न्हूगु शब्दत

श्रद्धा = ताकाल पु. (अद्धुनो चतुत्थी एकवचन)	परियेसमान = मालीम्ह, मामां ३ पाचन (पाजन) = द्वहें आदि
अवापुरीयति = चायेकाच्चन	ख्यायेगु कथि न.
अहासि = (बलात्कारं वा खुया)	पास = पाश, जाल पु.
जव = वेग पु. (यंकल)	वज्झतं = चीमा
कीटागिरि = छगू गाँया नां पु.	भिज्जि = तःज्यात, त्वःधुल
गोचर = आहार, नसा पु.	मक्कट = माकः पु
डहति = दाह जुयाच्चन	विस्सज्जेत्वा = तोता पू.क्रि.
तुत्त = किसिया ह्यपं सिथय् सुइगु कें, अंकुश न.	बुहति = चुइके यंका च्वन
निगच्छति = वयाच्चन, प्राप्त जुयाच्चन	सन्तक = थःगु न. समित्त = शान्तभाव न. हञ्जति = स्याइगु जुयाच्चन नष्ट याइगु जुयाच्चन

पालि भाषय् अनुवाद यायेगु

१. कपटितयत् सुनां नं ययेकी मखुगु जुयाच्चन, इमित सकसिन नं तापाकीगु जुयाच्चन । २. महानगरकया खापा चालेवं नरकय्च्वंपि अनं याकनं बेगं व्वाँय् जुयाच्चन ; अथे व्वाँय् वनीगु बखतय् इमिगु छयंगु व ला डाह जुइगु जुयाच्चन ।
३. “गृहपति, थो नं छंगु छेंय दान वीगु जून ला” धका भगवान बुद्धं सेंठयाके न्यन । ४. सेंठ “श्रद्धा मद्दुपि नं धन लोभं वया बाखें न्यना दुःख मुक्त जुया वनी” धका विचाःयाना भगवान बुद्ध च्वना विज्याइगु छेंय न्हेगू रत्न लायेका तःगु जुयाच्चन । ५. जिमि जःला खःलापिं थःगु दुराचरणया कारणं सकल पासापिनि पाखें त्वःतल धयागु खें न्यने दुगु जुयाच्चन । ६. कुमार वया दक्व चारिकाय् गुरुपिनि पाखें, मन्तीपिनि पाखें व आरक्षकपिनि पाखें चाहुयेका तइगु जुयाच्चन । ७. लं जुवाः यकाःचा जुया नं थःगु ह्लाती शस्त्र मद्दुगु जुया नं खेंतय्पाखें दायेके माःगु व लुटे माःगु जुयाच्चन ।
८. युद्धभूमी यक्व सलतयत्, सैनमतयत् स्याःगु जुयाच्चन । सेनापति पाखें अट्टेयाःपिं मनूतय् पाखें उपिं सीपिनिगु लाश गाहे याःगु जुयाच्चन ।
९. बोधिसत्व कुमार (यात) गुलिं धाइमापिसं दुरु त्वंकीगु जुयाच्चन ; गुलिसिनं मोल्हुइकीगु जुयाच्चन ; गुलिसिनं थ्यनीगु जुयाच्चन ; सकसिनं नं रक्षा याइगु जुयाच्चन ।

१०. जुजु देशवासीपिंत पालन याइगु जुयाच्चन, देशवासीपिनि पाखें अन्य (बु बालि) उत्पादन याइगु जुयाच्चन ; उगु धान्य (बुं बालि) व्यापारीपिनिं पाखें मीगु जुयाच्चन ; सकसिनं नं उगु अनुभव याइगु जुयाच्चन ।

न्हूगु शब्दत

उत्पादन याइगु जुयाच्चन = दुराचरण = दुच्चरित न.
 चाःगु = विवट ३ (उप्पादीयति) धाइ मां = धाती इ.
 कपटी = सठ, वञ्चक पु. प्रहार याःगु = पहत ३
 चाःहुयेका तइगु जुयाच्चन = मदुगु जुया = अविज्जमानतन
 तोतूगु = वज्जित ३ (परिवारीयति) मोल्लुइकीगु जुयाच्चन = नहापीयति
 छ्याल बछ्याल याना तःगु ययेकीगु जुयाच्चन = पियायोयति
 जुल = विष्पकरोयि याकःचा = एकक ३
 जःलाखःला = पटिविस्सक पु. लुटे याना काःगु = अच्छिन्न ३
 तापाकूगु जुयाच्चन = बज्जीयति सीम्हेसिंगु लाश = मतकलेवर न.

हेत्वार्थपद

११०. ह्यपांगु सफुती उल्लेख जूगु हेत्वार्थ प्रत्यय मध्यय् ए, अय निगू जक उ-ऊ कारान्तधातुया लिउने प्रयोग याये ज्यूगु जुयाच्चन ; अ-कारान्त धातुया लिउने आपे, आपय निगू जक प्रयोग याये ज्यूगु जुयाच्चन । मेमेगु धातुया लिउने प्यंगुलिं प्रयोग याये ज्यू ।

१११. कर्मकारकय् थ्व प्रत्यय प्रयोग यायेवल्य् उकीया न्ह्योने ई-कार सहित य-प्रत्यय प्रयोग यायेमा :।

उदाहरण :-

हेत्वार्थ-कर्ताकारक :- हरापेति (= यंके वियाच्चन)

हेत्वार्थ-कर्मकारक :- हरापीयति (= यंके ब्यूगु जुयाच्चन)

११२. थ्व हेत्वार्थ प्रत्यय क्रियापदय् जक प्रयोग मखु ; पूर्वक्रिया, कितकपद, तुं-प्रत्ययान्त शब्द थुमिं लिउने नं प्रयोग जुइगु जुल ।

पूर्वक्रिया :

कर + आपे + त्वा = कारापेत्वा (= याका)

भुज + आपे + त्वा = भोजापेत्वा (= अनुभवयाका, नका)

कितकपद :

पच्च + ए + न्त = पाचेन्त (= थुइकूम्ह)

कर + ए + न्त = कारेन्त (= याकूम्ह)

दा + आपे + तु = दापेतु (= बीकूमह)
 गह + आपे + तु = गाहापेतु (= कायेकूमह)

तुं प्रत्ययान्त

मर + आपे + तु = मारापेतुं (= स्याकवीत)
 गह + आपे + तु = गाहापेतुं (= कायेकेत)

११३. सकर्मक धातु' हेत्वार्थपद दयेकेगु बखतय् उगु पदं छगू स्वयां अप्वः कर्म काइ । अथे निगू कर्म कमइगु बखतय् उकी मध्यय् छगू प्रधानकर्म व मेगु अप्रधानकर्म धका धाइगु जुयाच्चन ।

“पुरिसो कम्मकारं रुक्खं छिन्दापेति ।”

धयागु वाक्यय् “कम्मकारं, रुक्खं” धका कर्म निगू दु । थन सिमा ध्यंके माःगु जुया “रुक्खं” प्रधान कर्म ख :। मेगु अप्रधान कर्म ख :।

११४. थ्व अप्रधानकर्म प्रायःयाना करणविभक्ति च्वनी ।

“गहपतानी दासिया ओदंन पाचापेति ।”

धयागु वाक्यय् “दासिया” करणविभक्ति च्वनी ; थुकी ‘दासिं’ धका कर्मविभक्ति प्रयोग याःसा उगु हे अर्थ वइ ।

११५. शुद्धिक्रियापदं युक्तगु वाक्यय् कर्ताया रुपं च्वंगु पद हेत्वार्थपदं युक्तगु वाक्यय् कर्म जुइ फु ।

“सूदो ओदंनं पचति ।”

धयागु थासय् ‘सूदो’ कर्तापद ख :। उगु वाक्यय्

“ सूदजंठो सूत्रं भोदंनं पाचेति ।” धका

हेत्वाथेय् प्रयोग यायेबल्य् (ह्रपांगु वाक्यय्) कर्ता जुया च्वंगु पद अप्रधानकर्ममा रुप जूवनी । थुकीयात

“सूदजंठो सूदेन ओदंनं पाचेति ।” धका नं प्रयोग याये फु ।

अभ्यास - २९

नेपाल भाषय् अनुवाद यायेगु

१. “राजा पसन्नो अपरानि पि पञ्चत्थसतानि आशरापेत्वा पादमूले ठपापेसि ।” (धम्मपदट्टकथा) २. “राजा ते सब्बे गाहापेत्वा भावाटे खणापेण्वा ते तत्थ निसीदापेत्वा उपरि पलालं विकिरापेत्वा अग्गि दापेसि ।” (उदेनवत्थु)
३. “पञ्चसत-तापसे हिमवन्ततो आगन्त्वा नगरे भिक्खाय चरन्ते दिस्वा पसौदित्वा भोजेत्वा पटिञ्जं गहेत्वा चत्तारो मासे अग्गि सन्तिके वसापेत्वा उत्थोजेसु ।” (व हे)
४. “दहरकालतो पट्टाय हि तं मारापेतुं वायमन्तो’व सेट्ठि मारापेतु नासक्खि ; किं अक्खरसमयं सिक्खापेस्सतित ?” (व हे)
५. “गाममज्झु वुत्तप्पकारं गेहं कारेत्वा गामसततो पण्णाकारं आहरापेत्वा जनपदसेट्ठिनो धोतरं आहरित्वा मङ्गल कत्वा सेट्ठिस्स सासनं पहिणि ।” (व हे)
६. “तस्स हेट्ठाभागं सीधापेत्वा पाकारपरिक्खेपं कारापेत्वा वालिकं ओकिरापेत्वा धज-पताकं उस्सापेत्वा वनप्पतिं अलंकरित्वा पत्थनं कत्वा पक्कामि ।” (चक्खुपालवत्थु)
७. “तेन खो पन समयेन आयस्मतो सारिपुत्तस्स उपट्ठाककुलं आयस्मतो सारिपुत्तस्स सन्तिके दारकं थेरी पब्बाजेत्तु’ति ।” (विनय महावग्ग)
८. “सचे बो धनेन अत्थो, खिप्पं मं बन्धना मोचेत्वा सीसं नहापेत्वा अहतवत्थानि अच्छादेत्वा गन्धेहि विलिम्पापेत्वा पुप्फानि पिलन्धापेत्वा दापेथा’ति ।” (वेदब्भ जातक)
९. “सक्को देवराजा’कि नो साधारणेन रज्जेना’ति असुरे दिब्बपानं पायेत्वा मत्ते समाने पादेसु सिनेरुपपाते खिपापेसि ।” (कुलावक जातक)
- १० “राजा पञ्चसते नगगसमणके गाहापेत्वा आवाटेसु निखणापेत्वा पलालेहि पटिच्छादेत्वा अग्गि दापेसि ।” (धम्मपदट्टकथा)

न्हूगु शब्दत

अक्खरसमय = अक्षर शास्त्र ; परिक्खेप = चाहुइकेगु ; घेरा लगे	
ब्बने व च्वयेगु अभ्यास पु. पलाला = सु न.पु. (यायेगु	
अहत = न्हूगु ; काचा कुचा मज्जु ३ पायेत्वा = त्वंका पू.क्रि।	
आहारापेत्वा = हयेका पू.क्रि। बन्धन = बन्धन; प:खा न.	
पत्थना = प्रार्थना इ. (याना छ्वल मोचेत्वा = त्वा : ता ; स्वतन्त्रयाना	
ओकिरापेत्वा = हा:हा:याकेबिया पू.क्रि. (सिमा पु.	
दहर = ल्याय्म्ह ; बाल ३ (पू.क्रि. वनप्पति = स्वा मदयेक फल सइगु	
नग्ग = निर्वस्त्र, नांगां ३ वायमन्त = उत्साह याइम्ह ३	
निखणापेत्वा = म्हुइका पू.क्रि. विलिम्पापेत्वा = ईके बिया पू.क्रि.	
पटिञ्जा = प्रतिज्ञा इ. विकिरापेत्वा = ह्येके बिया पू.त्रि.	
पण्णाकार = उपहार पू. वुत्तप्पकार = धा:गु अनुसारं दुगु ३	
पब्बाजेति = प्रब्रज्या याकाच्चन साधारण = साधारण, विशेष	
सोधापेत्वा = सफा याके बिया पू. क्रि. (मखुगु ३	

पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. उगु देशय् जुजुं स्थविरं परिनिर्वाणं जुया विज्याःगु थाय् सफा याके बिया दकेमि सःता तःग्वःगु चैत्य दंके बिल । २. वं काषपिण (लुया ध्येबा) भिग्गु लाख फुका यक्व ज्यामितय् पाखें महाप्रासाद दयेके बिया अन भिक्षुपिं वासयाकल ।
३. कोशम्बकसेठं घोषक कुमारयात स्याकेत तःकोमछि उत्साह यात, तर वयात स्याके मफुत । घोषकया कलाःमहं बुद्धिपूर्वक आचरण याना वयात सेंठ पदवी थ्यंकाथिल ।
४. “यदि छं राज्य कायेगु इच्छा दुसा डमिल नाप युद्ध याना इमित ख्याना छवये माल ।” धका जुजुं छुल्याहाम्ह ब्राह्मणयात धायेके बिल ।
५. देवदन्त स्थविरं अजातशत्रु कुमारयात थःप्रति प्रसन्न याका बुद्धयात स्यायेत मनूत नियुक्त याके बिल ; कुमारया पाखें वया बोयात हिंसा याके बिया स्याकल ।
६. गृहपतिं नीमह ज्यामित पाखें भिम्ह द्रहंत हयेका प्यपी बु पायेका (वा) पीका वालं चीके बिल ।
७. च्योतय् पाखें ज्या याकेत वंमह मनुखं जङ्गलय् पुखू म्हइके बिया उकिया आसपासय् बुइं सफा याका इमिं पाखें सिमा पायेका उगु लय् लिक्क सायेके बिल । ८. विम्बिसार जुजुं न्यागू योजन प्रमाणं लं माथं वंके बिया फि लायेका स्वां ह्येका भ्रुण्डा व्वथेके बिया छायेपिके बिल । ९. उदेन जुजुं मागन्दिया थःथितिपिं मुंके बिया इमिगु छ्यो ध्यंके बिया स्याका द्योने सु लायेके बिया (मि) छवयेके बिल ।
१०. धर्माशोक महाराजां बौद्ध (सौगत) भिक्षु परिवार लङ्का देशय् छवया उगु देशवासीपिंत बौद्ध (सौगत) याकल । उमह जुजुं देवानंप्रिय तिष्य जुजुयात निकोगु पटकय् नं अभिषंक वीकल ।

न्हूगु शब्दत

- नियुक्त याके बिल = योजापेसि (पू.क्रि. प्रमाण = मत्त ३
 आचरण याना = पटिपज्जित्वा पीका (वा) = वयापेत्वा पू.क्रि.
 काये यःगु = लभितुकाम ३ व्वयेके बिया = उस्सापेत्वा पू.क्रि.
 चिके बिया च्वन (वालं) = वास याकल = वसापेसि
 च्याके बिल = दहापेति (बन्धापेति विसिके छवया च्वन = पलापेति
 छवया = पेसेत्वा पू.क्रि. माथं वंके बिया = समं कारेत्वा
 छुल्याहा = दामरिक ३ म्हइका = खणापेत्वा
 थ्यंका बिल = पापेसि लायेके बिया = सन्थरापेत्वा
 दुने छवया च्वन = पवेसेति वालं = पति इ।
 दंके बिया च्वन (चैत्य) = सायेकल = आकड्ढापेति पू.क्रि.
 धायेकल = कथापेसि (चिणापेति हिंसायाके बिया = हिंसापेत्वा पू.क्रि.
 परिनिर्वाणं जुया विज्याःगु थाय् = परिनिव्वुतद्वान

कितकपद

११६. धातुया लिउने (छुं अर्थ) प्रत्यय तया दयेकूगु नामयात “कितक” धका धाइ । (अर्थात धातु लिसे तप्यंक प्रत्यय प्रयोग याना दया वइगु नामयात “कितक” धाइ ।)

तद्धित-कितक निगूया फरक, तद्धित नामं (शब्द) ल्यू प्रत्यय जोरय् जुया दया वःगु मेगु नाम खः । कितक धातुं ल्यूने तप्यंक प्रत्यय जोरय् जुया दया वःगु नाम खः । कितक नामं तद्धित प्रत्यय याना

उकियात तद्धित नाम याये फु ; दायक-धयागु कितक पदं भावार्थ्यु त्त-प्रत्यय याना “दायकत्त” (- दायक भाव) धका दयेकेबलय् उगु तद्धितनाम जुइगु जुल, तर तद्धितनाम कितकनाम याये मज्यू धयागु सीकेमा :।

११७. कितकप्रत्यय (१) किच्च (२) कित धका निथी विभाजन याना तःगु जुयाचचन । (किच्च प्रत्ययत भतिचा जक दु ; कित्-प्रत्ययत धाःसा यक्व दुगु जुल ।

(१) किच्चप्रत्यय धयागु तब्ब, अनीय, ण्य, णिय, तेय्य इच्च थुपिं ख :। थुपिं भाव-कर्म निगुली जक प्रयोग जुइ । अकर्मक धातुया ल्यूने भावार्थ्यु जक व सकर्मक धातुया ल्यूने उगु अर्थ निगुली नं प्रयोग जुइ । थुमिके कालविशेष मद् ।

किञ्चप्रत्यय

११८. दक्व धातुया ल्यूने भावार्थ-कर्मार्थ निगुली तब्बअनीय-प्रत्यय जुइ । थुकिं मा ; योग्य धयागु अर्थ प्रकाश याइ ।

A. कर (यायेगु) + तब्ब = कातब्ब अथवा कत्तब्ब
(= यायेमा : अथवा यायेयोग्य)

कर + अनीय = करणीय (= यायेमा : अथवा यायेयोग्य)

सु (न्यनेगु) + तब्ब = सोतब्ब (= न्यनेमा :)

सु + अनीय = सवणीय (= न्यनेमा :)

ह्रपांगु उदाहरण्यु तब्ब-ल्यूने जुइबलय् कर-धातुया का-आदेश जुइ । पनगुगु थासय् धात्वन्त आमार लोप जुइ धुंका र-कारय् त्-आदेश जुइ ।

सोतब्ब-धयागु थासय् सु-धातु जुइ । उ-कारय् वृद्धि जुइ । प्यंगुगुली वृद्धि जुइ धुंका ओ-कारय् अ-आदेश जुइ ।

करणीय-सवणीय-धयागु निगुली प्रत्यय अनीय जूसां धातु नाप मिले जुइ धुंका “रकार-हकारादिं ल्यूने च्वंगु न-कारया ण-कार जुइ” धयागु नियमं ण-कारदेश जुइ ।

B. गमु (वनेगु) + तब्ब = गन्तब्ब वा गमितब्ब (वनेमा :)

गह (कायगु) तब्ब = गहेतब्ब अथवा गण्हितब्ब (कायेमा :)

थन ह्रपांगु उदाहरण्यु धात्वन्त लोप याये धुंका म्-कारया न्-कार जुइ । निगुगुलो धातु व प्रत्ययया विचय् इ-कारागम जुइ । थ्व इकारागम पचितब्ब, हरितब्ब आदि मेमेगु यम्व थासय् नं प्रयोग जुइ ।

गहेतब्ब धयागु थासय् धातु-प्रत्ययया दथुइ च्वंगु इकारागमय् एकारादेश जुइ । गण्हितब्ब धयागु आख्यातय् उल्लेख जूथें विकरण जूगु णा-प्रत्यय याये धुंका (गह् + णा + तब्ब धका च्वनीगु थासय्) ह-कार ण-कार परिवर्तन जुया “गणहातब्ब” धका च्वनीबलय् इकारागम जुया आकार लोप जुया सिद्ध जुइ ।

C. कत्तब्बो कम्मन्तो (= यायेमा : गु ज्या)

कत्तब्बा पूजा (= याये माःगु पूजा)

रक्खितब्बं सीलं (= पालन याये माःगु शील)

आदि रुपं थ्व पदत स्वंगू लिङ्गय् व अतीतादि काल स्वंगुली नं प्रयोग जुइ धयागु सीकेमा :।

११९. गुगुं धातुया ल्यूने भावार्थ-कर्मार्थ्य् ण्य-णिय धयागु प्रत्यय जुइ । थन ण्-कार वृद्धिया निरितिं खः ।

A. धातुइ ण्य-प्रत्यय प्रयोग यायेबलय् धात्वन्तस्वर नाप ण्-कार लोप जुया य-कार धात्वन्त-व्यञ्जन, नाप मिले जुइवं (प्यपुनेवं) उगु य-कार सहित व्यञ्जन विकार (मेगु आकार्य्) जुइ ।

विकार जुइगु थथे खः-

द्य संयोग ज्ज - या रूप जुइ
 म्य संयोग म्म - या रूप जुइ
 ज्य संयोग ज्ज - या रूप जुइ
 र्य संयोग ज्ज - या रूप जुइ
 च्य (बा) क्य संयोग ज्ज - या रूप जुइ

वद (धायेगु) + ण्य = वद्य-वज्ज (= धायेमा:गु खें , दोष)
 गमु (अवबोध) + ण्य = गम्य-गम्म (= अवबोध यायेमा : गु)
 युज (प्रयोग यायेगु) + ण्य = योज्य-योग्ग (= प्रयोग यायेमा :)
 भुज (अनुभव) + ण्य = भोज्य-भोज्ज वा भोग्ग (= अनुभव यायेमा: गु)
 वत्त (धायेगु) + ण्य = वाच्य-वाक्य (= धायेमा:गु खें , वाक्य)
 खाद (नयेगु) + ण्य = खद्य-खज्ज (= मरि, नयेगु चीज)

B. हकारान्त धातुया ल्यूने ण्य-प्रत्यय जुइबलय् प्रत्यय्य् य-कार व धातुइ च्वंगु ह-कार हिलो ।
 गह + ण्य - गह्म = गह्म (= कायेमा :)
 गरह निन्दा + ण्य - गारह्म (= निन्दनीय)

C. आ-इ-ई अन्त दुगु धातुया ल्यूने च्वंगु ण्य-प्रत्ययया एय्य-आदेश जुइ ।

दा + एय्य = देय्य (= बीमा :)
 पा + एय्य = पेय्य (= त्वनेमा :)
 जि + एय्य = जेय्य (= त्यामेमा :)
 नी + एय्य = नेय्य (= यंकेमा : वा थुइकेमा :)
 जा + एय्य = ज्ञेय्य (= सीकेमा :)

णिय-प्रत्यय :-

कर + णिय = कारिय (= यायेमा ; कृत्य)
 हर + णिय = हारिय (= यंकेमा :)
 मर + णिय = मारिय (= स्यायेमा :)

१२०. इच्च-तेय्य धयागु प्रत्ययत गुगुं धातुया ल्यूने जक
 कर + इच्च = किच्च (= यायेमा :) थन धात्वन्त रकार लोप जुइ ।
 जा + तेय्य = जातेय्य (= सीकेमा :)

पद (वनेगु) + तेय्य = पत्तेय्य (= थ्यंकेमा ; वयेमा :)

धात्वन्तय् त्-कारादेश जुइ ।

दिस + तेय्य = दइय्य (= स्वयेमा :) प्रत्यय् तकार नाप दिस-या द्वादेश जुइ ।

१२१. थन उल्लेख जूगु किच्च प्रत्ययत कर्म-भावकारक्य् जक जुइगु जुया उकिं उकिं सिद्ध जूगु पदत नाप उक्त कर्ता प्रयोग जुइमखु । उकिं नाप प्रयोग जुइगु कर्तापद तृतीयाय् तयेमा :।

“अक्हेहि पुञ्जं कातब्बं” (= जिमि पाखें पुण्य यायेमा :)

धका बाहेक “अम्हे पुञ्जं कातब्बं” (= जिमिसं पुण्य यायेमा :)

धका प्रयोग याये फइमखु । लिपा अभ्यास्य् उल्लेख जुइगु निदर्शन द्वारा थ्व खें स्पष्ट जुइ ।

१२२. कितक पदया विशेष स्वभावला “अम्हेहि खेत्त” कसितब्बं”, “सो गामं गतो” आदि कथं अन्तिम क्रिया मदयेक कसितब्बं”, “सो गामं गतो” आदि कथं अन्तिम क्रिया मदयेक च्वनीगु खः। छगू वाक्य सम्पूर्ण जुइत क्रिया दयेमा ; कितक नाम जूगु जुया थ्व उल्लेखित निगुली नं क्रिया मदुगु जुया वाक्य परिपूर्ण मजू । उकिं थुपिं सम्पूर्ण यायेत “होत” धयागु क्रियापद प्रयोग यायेमा :।

अले -

अम्हेहि खेत्त कसितब्बं होति । (= जिमि पाखें बुं पालेमा:गु जुयाच्चन ।) सो गामं गतो होति । (व गामय् वंगु जुयाच्चन ।) धका वाक्य सम्पूर्ण जुइ । तर अन्तिम क्रिया प्रयोग मयासे कितमपदं जक युक्तगु वाक्य पालो अनेक थासय् खने दुगु जुया अथे तयेगु भाषारीतियात विरुद्ध मजू । अथे च्वनीबलय् “जिमि पाखें बुं पालेमा :। “व गामय् वन ।” धका नेपालभाषय् नं अन्तिम क्रिया मदयेक अर्थ बी फु ।

कत्तब्बा पूजा (= यायेमा : गु पूजा)

पूजा कत्तब्बा (= पूजा यायेमा :)

धका कितकपदया निधी स्वरुप दु धयागु सीकेमा :।

अभ्यास - २२

नेपाल भाषाय् अनुवाद याना कितकपद नं क्यनेमा :

१. खज्ज-खोज्ज-लेय्य-पेय्य-वसेन चतुर्विधा होन्ति मनुस्सानं आहारा । “सचे मे गतद्धाने धीतु दोसो उप्पज्जति, तुम्हेहि सोधेतब्बो ।” ध.त्र.विसाखवत्थु)
२. “पतिकुले वसन्तिया नाम अन्तो अग्गि बहि न नीहरितब्बो ; बहि अग्गि अन्तो न पवेतब्बो ; ददन्तस्से’व दातब्बं ; अददन्तस्स न दातब्बं ; सुखं भुञ्जितब्बं ; सुखं निपज्जितब्बं । (व हे)
३. “सुदस्सं वज्जं अञ्जेसं ; अत्तनो पन दुद्दसं, ।” (धम्मपद)
४. “कालस्से’व उद्दय उपाहना ओमुञ्चित्वा दन्तकट्टंदातब्बं, मुखोदकं दातब्बं, आसनं पञ्जापेतब्बं ।” (विनय महावग्ग)
५. “सचे यागु होति, भाजनं धोवित्वा यागु उपनेतब्बा ; यागुं पीतस्स उदकं दत्वा भाजनं पटिग्गहेत्वा धोवित्था पटिसामेतब्बं ।” (व हे)
६. “उपज्झायस्स पच्छासमणेन होतब्बं ; नातिदूरे गन्तब्बं ; पत्तपरियापन्न पटिग्गहेतब्बं ।” (व हे)

७. “सचे उपज्झायो जन्ताघरं पविसितुकामो होति, चुण्णं सन्नेतब्बं ; मत्तिका तेमेतब्बा, चीवरं पटिग्गहेत्वा एकमन्तं निक्खिपितब्बं ।” (व हे)
८. “नाहं तं गमनेन लोकस्स अन्तं ज्ञातेय्य दद्वेय्य पत्तेय्यन्ति वदामि ।” (चतुक्कडुगुत्तर)
९. “पुञ्जमाकङ्कमानेन देय्यं होति विजानता ।” (देवतासंयुत्त)
१०. तं सुत्वा इतरो: “भारियं धत मे साहसिकं अननुच्छविकं कम्मं कतति बाहा पग्गय्ह कन्दन्तो ... अहोसि । (धम्मपदद्वकथा)
११. महासमुद्द्वै असंखेय्या मच्छकच्छपा, अप्पमेय्यो उदकरासि, अगह्मनि बहूनि रतनानि च सन्ति ।

न्हूगु शब्दत

अगह्म = कायेकफूगु ३	गमन = वनेगु न.
अन्त = अन्त पु.	चतुब्बिध = प्यंगू आकार, प्यथी ३
अननुच्छविक = अयोग्य ३	चुण्ण = (मोल्हुइत मा:गु) चुं
अप्पमेय्य = अप्रमाण	जन्ताघर = बाफ् कायेगु थाय्*
अपेय्य = त्वने मज्जूगु	तेमेतब्ब = प्याकेमा : ३
असंखय्य = असंख्य ३ (याइम्ह ३)	दन्तकट्ट = दतिवन न.
आकङ्कमान = यइम्ह, आशा	दुद्दस = त्वये थाकूगु ३
उपज्झाय = उपाध्याय पु.	दोसे = दोष पु.
उपनेतब्ब = लिक्क थ्यंकेमा	नाच्चासन्न = त:सकं लिक्क मला:गु
उपाहन = लाकां	निक्खिपितब्ब = तयेमा:गु ३ (३)
निपज्जितब्ब = दनेमा:गु ३	निसीदितब्ब = फयेतुइमा: ३ (पु.
नीहरितब्ब = पिने यंकेमा ३	पच्छासमण = ल्यू ल्यू वनीम्ह श्रमण
पञ्जापेतब्ब = व्यवस्था यायेमा: ३	भुज्जितब्ब = अनुभव यायेमा : ३
पटिसामेतब्ब = स्वथनेमा ३	मुखोदक = ख्वा: सिलेगु ल: न.
पतिकुल = भातया छें न.	विजानन्त = स्यूगु ३
पत्तपरियापन्न = पात्रय् मात्राद्धि	सन्नेतब्ब = ल्वाक: छ्यायेमा ३
दुगु चीज न. (इच्छा ३ साहसिक = जवरजस्ति याइगु	
पविसितुकाम = दुहाँ वनेगु	पीत = त्वंगु ३ (ज्या, लुटमार
पवेसेतब्ब = दुहाँ वनेमा : ३	सुदस्स = अ:पुक स्वये फूगु ३
भारिय = थाकूगु, भ्यातुगु	होतब्ब = जुइमा ३
सोधेतब्ब = शुद्ध यायेमा: परीक्षा यायेमा : ३	

* थ्व नये त्वनेगु दयेकीगु थाय् “भुतु” मखु । थौं कन्हे गुगु देशय् प्रचलितगु Steam bath “वाष् स्नान” थें जा:गु मिं पनेगु नितिं दयेका त:गु थाय् ख: ।

कितकपद युक्त याना पालि भाषय् अनुवाद यायेगु

१. जिमि पाखें दान बीमा ;, अकुशल मयायेमा ;, मैत्री वृद्धि यायेमा :।

२. काय् म्हायपिनि पाखें माँ-बौपित वन्दना यायेमा ;, पूजा यायेमा ;, व पोषण यायेमा:गु नं जुयाच्चन ।
३. शास्ता द्यो व मनुष्य आदिपिनिं पाखें सत्कार याये वह:म्ह, गौरवत्तये वह:म्ह माने याये वह:म्ह ख ।
४. भिन्हुं यायेमा:गु ज्या वया पाखें खुन्हुं या:गु जुयाच्चन ।
५. निन्दनीयगु वचन ह्लायेमज्यू धका गुरुपिनि पाखें शिष्यपित्त अववाद बीमा ।
६. शिष्यया पाखें गुरयात ख्वाउंगु ल:; क्वा:गु ल: बीमा:; आसन लाया बीना ;, पखां नायेकेमा ।
७. वसपोलया वास छेंय् वं पुइमा ;, धू चीकेमा ;, खाता मेच सफा याना बीमा ।
८. काय् म्हायपिनि पाखें माँ-बौपित्त व भातपिनि पाखें कला: काय् म्हायपित्त पोषण यायेमा ।
९. गृहपतिं दासपिनि पाखें इमिगु शक्ति अनुसारं ज्या याकेमा ।
१०. किसानया पाखें त्पपां बु पालेमा ;, अनं लिपा (वा) पीमा ;, ल: हयेमा ;, वालं चीमा ;, वामा रक्षा यायेमा ।
११. श्रद्धा प्रव्रज्या जूपिनि पाखें धर्म सयेकेमा ;, थकालिपित्त गौरव तयेमा ;, धर्म देशना यायेमा ;, धर्म अनुसार आचरण याना जुइमा ।
१२. विशाखाया बौ नं वयात भातपिंथाय् छ्व:बलय् “यदि वयागु दोष दुसा व सफा यायेमा :।” धका च्याम्ह परिवारपित्त छ्वल ।

न्हूगु शब्दत

आचरण यायेमा = पटिपज्जि-थ्यंकेमा = पापेतब्ब	३
ख्वाउंगु = सीतल	३ (तब्ब ३ देशना यायेमा : = देसेतब्ब ३
गौरव तयेमा : = गरुमातब्ब	३ धर्म अनुसार = यथाधम्मं क्रि.वि
चीमा: = बन्धितब्ब	३ धू = कचवर पु.
चीकेमा: = नीहरितब्ब	३ परिवार = कुटुम्बिक पु.
छ्वतले = पेसेन्ते	३ पीमा: = वपितब्ब
थकालि = वृद्ध	३ पूजा यायेमा: = पूजेतब्ब
पोषण यायेमा: = पोसेतब्ब	३ यदि = सचे नि.
पखां गायेकेमा: = बीजेतब्ब	३ याकेमा = कारेतब्ब
वें पुइमा: = सम्मज्जितब्ब	३ वामा = सर न.
वृद्धि जुइमा: = वड्ढेतब्ब	३ सत्कार यायेमा: = सक्कातब्ब
शक्ति अनुसार = यथासत्ति क्रि.वि.	

कितप्रत्ययत

१२३. मिश्रित क्रियापद दयेके निंतिं दक्व धातुया ल्यूने न्त-मान धयागु प्रत्यय यायेगु जुयाच्चन ।
उगु प्रत्यय ल्यूने च्वनीबलय् गुगुं धातुया स्वरुप फरक जुइ ; व थथे ख:-

गमु (वनेगु) - धातु गच्छ - या रुपय् च्वं वइ ।

इसु (यइगु)	इच्छ - या रूप्य् च्वं वइ ।
दिस (स्वयेगु)	पस्स, दक्ख - या रूप्य् च्वं वइ ।
पा (त्वनेगु)	पिब, पिय - या रूप्य् च्वं वइ ।
ठा (च्वनेगु)	तिट्ठ - या रूप्य् च्वं वइ ।
दा (बीगु)	दद - या रूप्य् च्वं वइ ।
जा (सीकेगु)	जान - या रूप्य् च्वं वइ ।
कर (यायेगु)	कुरु, कुब्ज - या रूप्य् च्वं वइ ।

गच्छ + न्त = गच्छन्त (वंम्ह, ववं)
इच्छ + न्त = इच्छन्त (इच्छाया : म्ह)
पस्स + न्त = पस्सन्त (स्वइम्ह, स्वस्वं)
दिस्स + मान = दिस्समान (खनेदइगु, खखं)
तिट्ठ + मान = तिट्ठमान (च्वनाच्वंम्ह, च्वंच्वं)
दद + मान = ददमान (बीम्ह, ब्युब्युं)
जान + न्त = जानन्त (थूम्ह)
कुरु + मान = कुरुमान (याइम्ह, यायां)

(न्त-प्रत्यय लिउने जुइवल्य् कर-धातु थःगु रूप पाकीमखु, तर थःगु गण्य् दुथ्याःगु ओ-विकरण काइ ।

कर + ओ + न्त = करोन्त (याइम्ह, यायां)

भू-धातु न्त-मान निगू लिउने लाइवल्य् अ-विकरण कया भव-धयागु रूपं च्वनी :-

भू + अ + मान = भवमान	} (जुइम्ह, जुजुं)
भू + अ + न्त = भवन्त	

च्व्य् उल्लेख जूगु दक्ख उदाहरणत मान-न्त निगुलिं युक्तगु पद दु धयागु सीकेमा :। थ्व उल्लेख यानागु निगू प्रत्यय वर्तमान काल्य् जुइ । अंग्रजी थुमित Present Participate धका धाइ ।

१२४. अतीतय् सिद्ध जूगु प्रकाश यायेत धातु लिउने त, तवन्तु, तावी धयागु प्रत्ययत च्वनी ।

A. अप्प : थासय् थ्व प्रत्ययया न्होने च्वंगु धातुया लिउनेयागु व्यञ्जन लोप जुइ । प्रत्ययय् त्-कार द्वित्वया रूप्य् वइगु जुयाच्वन ।

भुज (अनुभव) + त = भुत्त	} अनुभव याःगु
भुज + तावी = भुत्तावी	
भुज + तवन्तु = भुत्तवन्तु	

तवन्तु-तावी-प्रत्ययत अप्पःयाना प्रयोगु जुइ मखुगु जुया त-प्रत्यय जक प्रयोग याना थनं क्वय् उदाहरणत उल्लेख यायेगु जुइ ।

सुच (मुक्त जुइगु) + त = मुत्त (मुक्त जूम्ह, स्वतन्त्रम्ह)

तप (क्वाइगु) + त = तत्त (क्वा: म्ह ह्याउंसे च्वंगु)
 पद (वनेगु) + त = पत्त (थ्यंम्ह)
 मद (कायेकेगु) + त = मत्त (का:गु, घमण्डी)
 युज (जुटे यायेगु) + त = यत्त (जुटेयाम्ह, योग्य, जुटेया:गु)
 सुप (द्यनेगु) + त = सुत्त (द्योम्ह)

B. गुंगुं थासय् प्रत्यय त्-कार द्वित्व जुइ मखु । धात्वन्त व्यञ्जन जक लोप जुइ ।
 कर + त = कत (या:म्ह, या:गु)
 मर (स्यायेगु) + त = मत (सीम्ह)
 हन (नाश यायेगु) + त = हत (नाश या:म्ह)
 गमु (वनेगु) + त = गत (वंम्ह)
 रमु (चित्त प्यपुनेगु) + त = रत (प्यपुंम्ह)

C. गुगुं अवस्थाय् त् + प्रत्यय धात्वन्त-व्यञ्जन नाप विकार्य (मेगु आख:या रुपय्) थ्यनी । (धात्वन्त स्वर उच्चारण याये अ:पुकेमा निरितिं जुइ ।)

(१) स् + त = ष्ट - रुपय् च्वनी :-

दस (न्यायेगु) + त = दष्ट (न्या:गु)
 कस (पालेगु) + त = कष्ट (बिंपा:गु)
 हस (हिलेगु) + त = हष्ट (प्रीतिम्ह)
 रुस (त पिकायेगु) + त = रुष्ट (तं पिहाँव:म्ह)
 वुस (शब्द पिकायेगु) + त = घुष्ट (घोषणा या:म्ह)
 आ कुस (तं पिकायेगु) + त = अक्कुष्ट (तं पिहाँ व:म्ह)

(२) म् + त = न्त रुपस् च्वनी :-

खमु (सह यायेगु) + त = खन्त (सहाया:म्ह)
 समु (शान्त जुइगु) + त = सन्त (शान्त जूम्ह)
 भमु (हीकेगु) + त = भन्त (ह्लू गु)
 दमु (दमन यायेगु) + त = पक्कन्त (लिहाँ वंम्ह)

(३) धि + त = ढ् रुपय् च्वनी :-

बुव (अवबोध यायेगु) + त = बुद्ध (अवबोधयाम्ह, स्यूम्ह)
 रुध (बाधा बीगु) + त = रुद्ध (बाधा व्यूम्ह)

(४) भ् + त = ढ् रुपय् च्वनी :-

लभ (प्राप्त जुइगु) + त = लद्ध (प्राप्तजूम्ह, प्राप्त जूगु)
 लुभ (लोभी जुइगु) + त = लुद्ध (लोभीम्ह)

(५) ज् + त = र्ग रुपय् च्वनी :-

भज (तःज्याइगु) + त = भग्ग ण्तःज्यागु, तःछ्याःम्ह
 सं विज (घृणा याइगु) + त = संविग्ग (= संवेत वा घृणा चाःम्ह०

(६) अन्याकारगु गुगुं हिलीगु नं दु :-
 दुह (न्हायेगु) + त = दुद्ध (= न्हाःगु)
 रुह (गयेगु) + त = रुह्ल (= गःम्ह, वृद्धिजुम्ह)
 मज्ज (घोटे यायेगु) + त = मद्ध (= घोटे याना तःगु)
 पच (थुइगु) + त = पक्क (= पाके जूगु, थूम्ह)
 वस (च्वनेगु) + त = वुत्थ (= च्वंम्ह, बासंच्वम्ह)

D. गुगुं अवस्थाय् त-प्रत्यय महू से धातु मेगु आकारय् च्वनी :-
 जन (उपादन यायेगु) + त = जात (= जन्म जूम्ह, उत्पन्न जूम्ह)
 पा (त्वनेगु) + त = पीत (= त्वंगु)
 ठा (च्वनेगु) + त = ठित (= च्वंम्ह, द्यूम्ह)
 मा (दायेगु) + त = मित (= दाःगु)

E. छ्गू स्वर दुगु धातुया लिउने त-प्रत्यय दत धाःसा उगु धातुया रुप हिली मखु :-
 भू (ज्वीगु) + त = भूत (जूगु, सिद्ध जूगु)
 नी (थ्यंकेगु) + त = नीत (यंकूम्ह)
 भी (ग्यायेगु) + त = भीत (ग्याःम्ह)
 जा (सीकेगु) + त = जात (स्यूम्ह, स्यूगु)
 या (वनेगु) + त = यात (वंम्ह)
 जि (त्याकेगु) + त = जित (त्याःम्ह)
 चि (मुंकेगु) + त = चित (मुंकूम्ह)
 ह्त (मोल्हुइगु) + त = ह्तत (मोल्हूम्ह)
 नहा-ह्त निगुलिं पाली दु ।

F. धातु व प्रत्ययया विचय् इ-कार प्रयोग यायेवं सिद्ध जुइगु अतीत कितकपद सुलभ जू ।
 पच + इ + त = पचित (= थू गु)
 गह + इ + त = गहित (= काःगु)
 खाद + इ + त = खादित (= नःगु)
 मण्ड + इ + त = मण्डित (= सजेयाना तःगु)
 कथ + इ + त = कथित (= धाःगु)
 लिख + इ + त = लिखित (= च्व : गु)

१२५. अतीतार्थय् गुलिं गुलिं धातुया लिउने न-प्रत्यय जुइ । गुलिं गुलिं थासय् उगु प्रत्ययया न्-कार द्वित्व जुया धात्वन्त व्यञ्जन लोप जुइ । गुलिं गुलिं थासय् धातु व प्रत्ययया दयुइ इ-कार वा ई-कार आगम जुइ । धात्वन्त व्यञ्जन र-कार जूसा प्रत्ययया न्-कार ण्-कार जुइ ।

छिद (ध्यनेगु) + न् = छिन्न (ध्योम्ह, ध्यंगु)
 छद (त्वःपुइगु) + न = छन्न (त्वःपूम्ह ; तः ज्यागु)
 भिद (तःज्याइगु) + न = भिन्न (तः छ्याम्ह ; तःज्यागु)
 नि सद (फय्तुइगु) + इ + नि = निसिन्न (फय्तूम्ह)
 तर (तरे याइगु) + इ + नि = तिण्ण (तरे जूम्ह)
 पुर (जायेकेगु) + न = पुण्ण (जाःगु)
 जर (जीर्ण जुइगु) + इ + न = जिण्ण (जीर्णम्ह ; भ्वाव : जूगु)
 दा (वीगु) + इ + न = दिन्न (ब्यूम्ह, व्यूगु)
 खी (ज्यालावनीगु) + ई + न = खीण (ज्यःम्ह ; क्षय जूगु)
 दी (विनीत जुइगु) + न = दीन (विनितम्ह)
 लू (ध्यनेगु) + न = लून (ध्योम्ह)
 प हा (तापाकेगु) + ई + न = पहिन (तापाःगु, तापाकूगु)
 आस (फय् तुइगु) + ई + न = आसीन (फय्तूम्ह)

१२६. गुलिं गुलिं धातु पाखें निगू विधि अतीत कितकपद दया वइ ।
 धातु :-

पच : पचित ; पक्क (थूम्ह ; थूगु)
 हर : हरित ; हट (यंकूम्ह)
 वस : वुसित ; वुत्थ (च्वंम्ह)
 आ : जानित ; जात (स्यूगु)
 लग : लगित ; लग (प्येपुंगु)
 कस : कसित ; कट्ट (म्हूगु)
 तप : तापित ; तत्त (ह्याउंेगु , ह्याउंेकूगु)
 पुस : पोसित ; पुट्ट (पोषण याःगु)
 छिद : छिन्दित ; छिन्न (ध्योम्ह, ध्योंगु)
 दुस : दूसित ; दुट्ट (दूषितम्ह, स्यंगु)
 रुस : रोसित ; रुट्ट (तं पिहाँ वःम्ह)
 गुप : गोपित ; गुत्त (रक्षायाना तःगु)

अभ्यास - २३

नेपाल भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. “सुमेध तापसो इद्धिमाति जानन्ता उदकभिन्नोकासं सल्लक्खेत्पां इमं ठानं श्रलङ्घरोहीति वत्वा अदंसु ।” (जातक निदान)
२. “एवं निसिन्ने बोधिसत्ते सकल-दससहस्स-चक्कवाले देवता सन्निपतित्वा बोधिसत्त नानप्पकाराहि थुतीहि अभित्थुनिंसु ।” (व हे)
३. “यथा पन अञ्जो सत्ता मातुकुच्छित्तो निक्खमन्ता पटिक्कूलेन असुचिना मक्खिता निक्खमन्ति न एवं बोधिसत्तो ।” (व हे)
४. “अपरम्पन एकदिवसं उय्यानं गच्छन्तो तथेव देवताहि निम्मितं सुनिवत्थं सुपारुतं पब्बजितं दिस्वा ‘को नामे’सो सम्माति सारथिपुच्छ ।” (व हे)
५. “अयं बुद्धत्ताय अभीनीहारं कत्वा निपन्नोसमिज्झस्सति इमस्स पत्थना इतो कप्प-सतसहस्साधिकानं चतुन्नं असंखेय्यानं मत्थके ।” (व हे)
६. “किम्मे एकेन तिण्णेन,
पुरिसेन थामदस्सिना ?” (बुद्धवंश)
७. “दस्सनं मे अतिक्कन्ते, ससंघे लोकनायके ।
हट्ठे हट्ठेन चित्तेन, आसना वुद्धिं तदा ।” (व हे)
८. “उब्बिग्गा तसिता भीता, भन्ता व्यथिता-मानसा ।
महाजना समागम्म, दीपङ्करमुपागमु ।” (व हे)
९. “तत्थ देवमनुस्सा गन्धमालादीहि पूजयमाना: “महापुरिस, इध तुम्हेहि सदिसो नत्थि ; कुते’त्थ उत्तरितरो ? ‘ति आहंसु ।” (जातक निदान)
१०. “आदित्तिंमि अगारस्मि, यं नीहरति भाजनं ।
तं तस्स होति अत्थाय, नो च यं तत्थ डह्यति ।” (देवतासंयुत्त)

न्हूगु शब्दत

अत्थाय = प्रयोजनया निंतिं (अत्थ-शब्द)	पटिक्कूल = घृणा चाइगु ३
अभित्थुनि = धन्यवाद बिल, प्रशंसा यात	मक्खित = क्यूगु, बुलातःगु ३
अभीनीहार = प्रार्थना पु.	मत्थके = लिपा, च्वय् (मत्थक-शब्द)
असुचि = अपरिशुद्धगु चीज पु. अपवित्रगु ३	लोकनायक = लोकाधिपति (बुद्ध) पु
आदित्त = च्याःगु, मिं थ्यूगु ३	व्यथित = आकुल व्याकुल ३
उत्तरितर = तनं तं ३	सदिस = समानगु ३
उब्बिग्ग = उद्वेग, त्राश ३	समागम्म = मिलय् जुया पू.क्रि.
ओकास = अवकाश, स्थान पु.	ससङ्ग = सङ्ग सहित ३
तसित = त्राशचाःम्ह ३	समिज्झति = समृद्ध जुइ, पूवनी
थामदस्सी = शक्ति खंम्ह पु. निपन्न = गोतुला, गोतुलाच्वंम्ह ३	सल्लक्खेत्वा = विचाः याना पू.क्रि.
	सुनिवत्थ = बांलाक वस्तं पुनां ३
	सुपारुत = बांलाक न्यया ३
	थुति = धन्यवाद, इ, प्रशंसा

कितकपद सहित याना पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु

१. कुम्हाःनं दयेकूगु चायाथल व्वांय् वःम्ह द्वहेनं तःछ्याःगु जुयाच्चन । २. शान्तगु चित्त दुपिं क्षोणाश्रपपिंत ब्यूगु दान तःधंगु फल दुगु जुयाच्चन । ३. संसार सागरं थाहां विज्याम्ह तथागतं मेपित नं उकिं थकाये निंतिं धर्म देशना यानाविज्यात । ४. छ्वःगु छें नं पित हःगु चीज लिपा मनूतयूत प्रयोजनया निंतिं जुयाच्चन । ५. यश कुलपुत्रया मां वया प्रासादय् वन, व मखंम्हं बौम्हेसिथाय् वना “छं काय् खनेमदु” धका धाल । ६. विशाखां खें ह्लाबलय् ब्राह्मणपिस वया दन्तकल्याण स्वयाच्चचं खें व्वाचायवं इमिसं हःगु लुं सिख : वयात व्वाखायेकल । ७. भूकम्पं पीडितगु प्रदेशय् व्वादःगु सिमां, दु गु छे, सीपिं मनूत नं दयाच्चन । ८. “थुगु थासय् फय्तुना थुगु थासय् हे च्वनाच्चंम्ह जिमि काय् खने फु” धका विचाःयाना सन्तोषम्ह सेंठ बुद्धया लिक्क फयेतुल । ९. विहारया लुखां पिहां विज्याम्ह भगवान बुद्ध नगरवासीपिसं वन्दना याःम्ह, पूजा याःम्ह, माने याःम्ह सजेयाना तःगु शहरय् शान्तगु गमन द्वारा द्वाहां विज्यात । १०. उबलय् उगु शहर व्वय्का तःगु भूण्डां व योखाया तःगु स्वांमालं व बांलाक वसतं पुना न्यना मुना च्वपिं मनूतयूसं युक्त जुयाच्चंगु जुल ।

न्हूगु शब्दत

योखायातःगु = ओलम्बित	३	पित हःगु = नीहट	३
व्येका तःगु = उस्सापित		भूकम्प = भूमिचाल पु.	
खें ह्लाइगु = कथेन्त		मण्डप = मण्डप पु.	
हःगु = आहट, आनीत	३	प्रासाद = पासाद पु.	
थाहां वःम्ह = उत्तिण्ण	३	चायाथल = मत्तिकाभाजन न.	
दन्तकल्याण = दन्तकल्यायण न.			

Dhamma.Digital

काल स्वंगुली कितप्रत्यय

कात स्वंगुली नं प्रयोग जुया कर्ताकारकय् सिद्ध जुइगु कित् प्रत्ययत

१२७. कर्मपद न्ह्योने दइबलय् सकर्मक धातुया लिउने ण-प्रत्यय जुइ । (ण्-कार वृद्धिया निंतिं ख :।)

कुम्भं + कर + ण = कुम्भकार (थल दयेकीम्ह, कुम्हा :)

रथं + कर + ण = रथकार (रथ दयेकीम्ह, सिकंमि)

पत्त + गह + ण = पत्तगाह (पात्र काइम्ह)

सुखं + कभु + ण = सुखकाम (सुखयःम्ह)

तन्तं + वे + ण = तन्तवाय (कापः थाइम्ह, थाज्याकःमि)

A. आमारान्त धातुया लिउने ण-प्रत्यय जुइबल्य् दथुइ य्-कारगम जुइ ।

दानं + दा + ण = दानदाय (दान वीम्ह)

धञ्जं + मा + ण = धञ्जमाय (वा दाइम्ह)

B. गुलिं गुलिं भावार्थवाची शब्द नं थुगु ण-प्रत्ययं सिद्ध जुइ ।

पच + ण = पाक (थइगु)

गह + ण = गाह (कायेगु)

चज + ण = चाग (परित्याग ; त्वःतेगु)

हर + ण = हार (यंकेगु)

१२८. कर्मपद न्होने दइबल्य् गुलिं गुलिं धातुया लिउने अ-अक-अन-आवी-तु धयागु प्रत्यय जुइ ।

(१) अ-प्रत्यय

धम्मं + धर + अ = धम्मधर (धर्म धारण याइम्ह)

हितं + कर + अ = हितकर (हितगु ज्या याइम्ह)

दिनं + कर + अ = दिनकर (सूर्य, दिं दयेकीम्ह)

धनुं + गह + अ = धनुगह (धनुषधारी)

सब्बं + दा + अ = सब्बद, सब्बदद (दक्व वीम्ह)

मज्जं + पा + अ = मज्जप (अय्ला त्वनीम्ह, अय्लागुलु)

कर्मपद मजूसे सप्तमी विभक्ति युक्त पद न्होने च्वनीबल्य् नं अ-प्रत्यय जुइगु खने दु ।

वने + चर + अ = वनचर (जङ्गल्य् जुइम्ह)

थले + ठा + अ = थलट्ट (जमीन्य् च्वंम्ह वा दुगु)

जले + ठा + अ = जलट्ट (लख्य् दुगु)

सिसिंभ + रुह + अ = सिरोरुह (छ्यनय् च्वंगु सं)

(२) अक-प्रत्यय लिउने जुइबल्य् गुलिं गुलिं थासय् वृद्धि जुइ ।

दा + अक = दायक (वीम्ह)

नी + अक = नायक (नायो, प्रधानम्ह)

कर + अक = कारक (याइम्ह)

सु + अक = सावक (न्यनीम्ह, श्रावक)

पु + अक = पावक (सफायाइम्ह, मिं)

गह + अक = गाहक (काइम्ह)

पाल + अक = पालक (रक्षा याइम्ह)

याच + अक = याचक (फुवगि)

(३) अन-प्रत्यय द्वारा भावार्थपद जक दयेकेगु जुइ ।

गह + अन = गहन (ज्वनेगु , कायेगु)
 भुज + अन = भोजन (आहार , नयेगु)
 भु + अन = सवण (न्यनेगु)
 भु + अन = भवन (भवन , जूयगु)
 पच + अन = पचन (थुइगु)

(४) आवी-प्रत्ययं सिद्ध जुइगु पद यक्व मद् :-
 भयं + दिस + आवी = भयदस्सावी (भय खंकीम्ह)

A. थुगु (तु-प्रत्यय) पर (लिउने) जुइबलय् धात्वन्त व्यञ्जन गबलें गबलें त् जुइ ।

कर + तु = क्तु (याइम्ह, कर्ता)

हर + तु = हत्त (यंकीम्ह)

भर + तु = भत्तु (पोषक, स्वामि)

गमु + तु = गन्तु (वनीम्ह)

वद + तु = वत्तु (धाइम्ह, कनीम्ह)

मन + तु = मन्तु (सल्लाह बीम्ह, स्यूम्ह)

दा + तु = दातु (बीम्ह)

जा + तु = जातु (स्यूम्ह)

(गबलें गबलें जक धाःगु जुया गन्तु, मन्तु निगू थासय् धात्वन्त व्यञ्जनया त् जुइ मखु ।)

B. गबलें गबलें धातुयागु मूल स्वरय् वृद्धि जुइ :-

छिद + तु = छेत्तु (ध्यनीम्ह, चाइम्ह)

जि + तु = जेतु (त्याइम्ह)

सु + तु = सोतु (न्यनीम्ह)

Dhamma.Digital

क्रिया मूलया* लिउने नं तु-प्रत्यय प्रयोग जुइ :-

पाले + तु = पालेतु (रक्षायाइम्ह)

पालय + इ + तु = पालयितु (रक्षायाइम्ह)

कारे + तु = कारेतु (याकीम्ह)

हारे + तु = हारेतु (यंकेबीम्ह)

मारे + तु = मारेतु (स्याइम्ह)

१२९. गुलिं गुलिं धातुया लिउने कर्ता अर्थय् णी-प्रत्यय जुइ ।

छत्त + गह + णी = छत्तगाही (कुसा ज्वनीम्ह)

पापं + कर + णी = पापकारी (पाप याइम्ह)

खीरं + पा + णी = खीरपायी (दुरु त्वनीम्ह)
 धम्मं + वद + णी = धम्मवादी (धर्म कनीम्ह)
 सीघं + या + णी = सीघयायी (ब्वाय् वनीम्ह)
 अन्नं + दा + णी = अन्नदायी (अन्न बीम्ह)

१३०. अन्यनामं लिउने च्वंगु गुलिं गुलिं धातुया लिउने र-प्रत्यय जुइ । अन र्-कार धात्वन्त व्यञ्जन नापं लोप जुइ ।

भुज + गमु + र = भुजन (सर्प) “भुजेन गच्छति ।”
 = म्हं (घिस्त्रे जुया) वनाच्चन । धयागु अर्थय् ख :।

* उगु उगु धातुगणय् दुथ्याःगु विकरण प्रत्ययत धातु नाप मिले जुया च्वनीगु आकारयात “क्रियामूल” धाइ धयागु थुइके माःगु जुल ।

कुञ्ज + रमु + र = कुञ्जर (किसि) “कुञ्जे रमाति” = जङ्गलय् आनन्द ताइम्ह धयागु अर्थय् ख :।
 कम्म + जन + र = कम्मज (कर्म उत्पन्न जूगु) “कम्मेन जातो” धयागु अर्थ ख :।
 पङ्क + जन + र = पङ्कज (फुलेस्वां) “पङ्के जातो” = भ्यातनालय् बुया वःगु धयागु अर्थय् ख :।
 थल + जन + र = थलज (जमिनय् सःगु) “थलं जातो” धयागु अर्थय् ख :।
 अण्ड + जन + र = अण्डज (भृंगः वा सर्प) “अण्डतो जातो” ख्येचं जन्म जूगु धयागु अर्थय् ख :।

अभ्यास -२४

नेपाल भाषय् अनुवाद याना कितकपद क्यनेमा :

१. दिनकरे अत्थं गच्छन्ते निसाकरे च उदेन्ते रट्टस्स पालको बुद्धस्स सावको, महाराजा याचकानं महादान अदासि ।
२. “गोपुरद्धा तु दमिला, खिपिंसु विविधायुधे ।
पक्कं अयोगुलं चेव, कथितं च सिलेसिकं ।” (महावंस)
३. “मिगे अन्तो पविट्ठे द्वारं पिदहिंसु ; मिग्गो मनुस्सो दिस्वा कम्पमानो मरणभयभीतो अन्तो-
निवेसंनङ्गणे आधावति, परिधावति ।” (वातमिग जातक १४)
४. “ते जलट्ठे थलट्ठे च, भुजगे‘सीतिकोटियो ।
सरणेषु च सीलेगु, पतिट्ठापेसि नायको ॥” (महावंस)
५. “यादिसं वपते बीजं, तादिसं हरते फलं ।
कल्याणकारी कल्याणं, पापकारी च पांपकं ॥”
६. “अन्नदो बलदो होति ; वत्थदो होति वण्णदो ।
यानदो सुखदो होति, दीपदो होति चक्खुदो ;
सो च सब्बददो होति, यो ददति उपस्सयं ॥”
७. “आरामरोपा वनरोपा, ये जना सेतुकारका ।
धम्मट्ठा सीलसम्पन्ना, ते जना सग्गगमिनो ॥” (देवता संयुत्त)
८. “सङ्गममभ्हे आकासे, निसिन्नो तत्थ नायको ।

तमं तमोनुदो तेसं, नागानं भिंसना अका ॥” (महावंस)

- ९ A. “उय्यानपालो तस्स मधुमक्खित-तिणेषु फ्लद्धभावं अत्वा अनुक्कमेन अत्तानं दरस्सेसि ।” (वातमिग जातक)
- B. वनचारी पुरे आसिं, सततं वनमम्मिको ।”
१०. “ अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो कासिगामके कुम्भकारकुले निव्वत्तित्वा कुम्भकारकम्मं कत्वा पुत्तदारं पोसेसि ।” (१७८ गू जातक)

न्हूगु शब्दत

अत्थ = विनाश, बिना, वनीगु	परिधावति = छचाख्यलं व्वाय्
अन्तोनिवेसनङ्गण = छे दुने च्वंगु	पविट्ट = दुहाँ वःम्ह ३ (वनाच्चन
अयोगुल = नं ग्वारा पु. (ख्यःन.	पलुद्धभाव = तःसर्क आशक्तभमव पु.
आधावति = उखें थुखें व्वाय्	बलद = बल बीम्ह
आसिं = जुल (वनाच्चन	भिंसन = भय उत्पन्न याइगु ३
आराम = (स्वां वा फलफूल)	यानद = रथ बीम्ह ३
उपस्सय = छे पु. (बगीचा पु.	रोप = (पुसा) पीम्ह ३
कठित = तःसर्क क्वाःगु, पूगु ३	वण्णद = वर्ण दान बीम्ह ३
कल्याणकारी = भिं याइम्ह पु.	वनकम्मिक = जङ्गलय् ज्या याइम्ह
गोपुरट्ट = लुखाय् च्वनीम्ह ३	वपते = (पुसा) पीम्ह (पु.
दार = कलाः पु.	सङ्गाम = युद्ध पु.
दीपद = मत बीम्ह ३	सग्गामी = स्वर्गय् वनीम्ह पु.
धम्मट्ट = धर्मय् च्वम्ह ३	सिलेसिका = गम् इ.
निसाकर = चन्द्रमा पु.	सम्पन्न = सम्पूर्ण ३
पक्क = क्वाःगु, बूगु (याकाच्चन	सेतुकारक = ताफू दयेकीम्ह
पतिट्टापेति = प्रतिस्थापन	हरते = यंकीम्ह
कितकपद युक्त याना पालि भाषाय् अनुवाद यायेगु	

१. मणिअक्खिक नागराजां प्रार्थना याःगुलिं केलेणी (थाय्) विज्याःम्ह तथागत नागं ब्यूगु माणिकयागु खाताय् फयेतुना विज्यात ।
२. अन नागतय्सं दिव्यमय नसा त्वंसा द्वारा परिषद सहित सम्बुद्धयात भोजन याकल ।
३. अन्न बीम्ह आयु बीम्ह, वर्ण बीम्ह, बल बीम्ह, सुख बीम्ह नं जूइ ।
४. कृषकं गुजागु पुसा जाति पीगु खः उजागु हे फल जाति प्राप्त याइगु जुयाच्चन, अथे हे तुं पुण्य याइम्हेसिनं भिंगु विपाक व पाप याइम्हेसिनं मभिंगु विपाक नं प्राप्त याना च्वनीगु जुयाच्चन ।
५. “दुट्टगामणि जुजुं सिच्छि व नोकुं मयाक जाःगु चैत्य दयेके बी” धका देवानम्पियतिस्स जुजु शिला लिपि स्थापना यानातःगु जुयाच्चन ।
६. देवानम्पियतिस्स जुजुं मिहन्तलय् (चैत्यया पर्वतय्) ख्पीगु गुफा जुयाच्चन । उगु थौं तं विद्यमान जुयाच्चंगु दनि ।
७. धर्मधरं अय्ला त्वनीपिन्त अववाद (उपदेश) याना इमित अय्ला मत्वनीपिं यात ।

८. फ्वगिंतयत् धन बीपिं व वस्त्र वासस्थाल बीपिं लोकवासीपिनि पाखें प्रशंसा याका च्वनेदुपिं जुइगु जुयाच्चन ।
९. जुजु देशवासीपिं व जलवासीपिं पालन याइम्ह, इमि नायो व मालिक नं ख :।
१०. जमिनवासीपिं व जलवासीपिं सकल सत्व प्राणीपिं आहार विना जीवन हने मफुपिं ख :।
११. चित्रकारं मूर्ति-छेय् (प्रतिमाघर) दुने नोकनायक दीपङ्गरादि तथातपिनिगु मूर्ति च्वयाच्चन ।
१२. मालाकारं थाज्याकःमियात वस्त्र थाके बिया लुंकमियात बिल ।
१३. पुण्य यःम्ह वा दाइम्ह बुद्धआवकपिंत दान बीम्ह जुल ।
१४. जङ्गल्य् जुइम्ह धनुषधारिं यक्व फा, चलादि स्याना इमिगु ला मिया जीवन हन ।

न्हूगु शब्दत

थौतम = याव अज्जतना	मूर्ति = पटिमा इ.
च्वइ (चित्र) = आलिखति	फल जाति = फलजाति इ.
प्रार्थना = आयाचना इ.	बीज जाति = बीज जाति इ
असमर्थ = असमत्थ ३	मिहिनल = चेतियपब्बत पु.
आयु बीम्ह = आयुद पु.	माणिकयागु खाता = मणिपल्लङ्क.पु
त्वहेंया गुफा = लेण न.गुहा इ.	भिंगु विपाक = कल्याणफल
प्रशंसा याना तःगु = पतिट्ठापित ३	भोजन याकल = भोजापेति
प्रतिस्थापना याना तःगु = पतिट्ठापित ३	थाके बिया (कापः) = वायपेस्वा पू.क्रि
मूर्ति-छे = पटिमाघर न.	शिला लिपि = सिलालेखन न.

निपातथें ल्याखे लाःगु कितकपद

१३९. वनेत, यायेत आदी खने दुगु अर्थ प्रकाश याये निंतिं धातुया लिउने तुं-तवे धयागु प्रत्ययत जुइ ।
- A. अकार-उकारान्त धातु लिउने लाःगु उगु प्रत्यय व धातुया दथुइ इ-आगम जुइ ।
- B. आकारान्त धातुया लिउने छुं आगम आदि याये म्वाह (प्रत्यक्ष) तप्यंक इपिं मिले याये ज्यूगु जुयाच्चन ।
- C. गुलिं धातुया लिउने चवंगु अन्तिम व्यञ्जन प्रत्यय त-कार नापं समान रुपय् तयेमाःगु जुयाच्चन ।
- D. गुलिं गुलिं थासय् धातुया स्वरय् वृद्धि जुइगु जुल ।
- A. इकारगम जूइगु थाय् :-
- पच + इ + तुं = पचितुं (थुइत)
- खाद + इ + तुं = खादितुं (नयेत)
- हर + इ + तुं = हरितु (यंकेत)
- धावु + इ + तुं = धावितुं (ब्वांय् वनेत)

क्रियामूल नाप मिले जुइगु थाय् :-

- सुण + इ + तुं = सुणितुं (न्यनेत)
- बुज्भ् + इ + तुं = बुज्भितुं (थुइकेत)

जान + इ + तुं = जानितुं (सीकेत)
छिन्द + इ + तुं = छिन्दितुं (त्वाः ह्लायेत)

B. आकारान्त धातुं लिउने :-

दा + तुं = दातुं (वीत) या + तुं = यातुं (वनेत)
पा + तुं = पातुं (त्वनेत) आ + तुं = आतकुं (सीकेत)
ठा + तुं = ठातुं (च्वनेत) का + तुं = कातुं (यायेत)

‘कातुं धयागु थासय् कर-धातुया का-आदेश जुइगु बखतय् उकीयात अकारान्त-धातुथें ब्यवहार याइगु जुयाच्वन ।

C. अन्तिम ब्यञ्जन त्-रुपय् च्वं वइगु थाय् :-

कर + तुं = क्तुं (यायेत)
छिद + तुं = छेत्तुं (ध्यनेत ; त्वा : थलेत)
भुज + तुं = भोत्तुं (नयेत ; भोग्यायेत)
पद + तुं = पत्तुं (थ्यंकेत ; प्राप्तयाना कायेत)
हर + तुं = हत्तुं (यंकेत)
वद + तुं = वत्तुं (यंकेत)
गमु + तुं = गन्तुं (वनेत)
लभ + तुं = लद्धं (प्राप्त यायेत)
बुध तुं = बोद्धं (थुइकेत ; अवबोध यायेत)

‘गन्तु’ धयागु थासय् धात्वन्तया न्-जुइ । अनं लिपा यागु (लद्धं, बोद्धं) धयागु निगू थासय् भ् + त्, ध + त् = निगू नं द् ध्-रुपय् च्वं वइ ।

D. धातुइ वृद्धि जक जुइगु थाय् :-

नी तुं = नेतुं (यंकेत, थ्यंका बीतं) सु + तुं = सोतुं (न्यनेत)
जि + तुं = जेतुं (त्याकेत) हु + तुं = होतुं (जुइत)

१३२. चुरादिगणिकय् जूसां हेत्वर्थय् जूसां अकारान्त क्रियामूलं लिउने थुगु ‘तुं’ प्रत्यय जुइबलय् दथुइ इकारागम जुइगु जुल ।

चुरादिगणिक क्रियामूलत :-

चोरे + तुं = चोतुं (खुइत)
चोरय + इ + त = चोरयितुं (खुइत)
पाले + तुं = पालेतुं (रक्षा यायेत)
पालय + इ + त = पालयितुं (रक्षा ययेत)
देसे + तुं = देसेतुं (देशना यायेत)

देसय + इ + त = देसायितुं (देशना यायेत)

कारित क्रियामूलत :-

कारे + तुं = कारेतुं (कायेत)

कारय + इ + त = कारयितुं (कायेत)

मारापे + तुं = मारापेतुं (स्याकेत)

मारापय + इ + त = मारापयितुं (स्याकेत)

गाहे + तुं = गाहेतुं (कायेकेत)

गाहापय + इ + त = गाहापयितुं (कायेकेत)

१३३. पूर्व (कालिक) क्रियापदत सम्पादनया निंतिं धातुं लिउने त्वा-त्वान-तुन-य-त्य धयागु प्रत्ययत जुइ ।

A. गबलें गबलें थुगु प्रत्यय नाप धातुया दथुइ इ-कारागम जुइ ।

B. गबलें गबलें थुगु प्रत्ययत लिउने लाइबलय् धात्वन्त व्यञ्जन लोप जुइ ।

C. गुलिं गुलिं धातुया दीर्घ अन्तस्वर ह्रस्व जुइ = गुलिं गुलिं स्वर वृद्धि जुइ ।

D. गनं गनं धात्वन्त व्यञ्जन नाप प्रत्ययया त्-मार विकार जुइ ; गबलें गबलें त्-कार लोप जुइ ।

A. इकारागम सिद्ध जुइगु थाय् :-

पच + इ + त्वा = पचित्वा (थ्या)

कर + इ + त्वान = करित्वान (याना)

वन्द + इ + तुन = वन्दितुन (वन्दना याना)

वन्द + इ + य = वन्दिय (वन्दया याना)

क्रियामूल नाप मिले जुइगु थाय् :-

भुञ्ज + इ + त्वा = भुञ्जित्वा (नया, अनुभव याना)

सय + इ + त्वान = सयित्वान (द्यना)

सुण + इ + तुन = सुणितुन (न्यना)

जह + इ + त्वा = जहित्वा (तापाका ; त्वःता)

निपातथें ल्याखे लाःगु कितकदप

B. धात्वन्त व्यञ्जन लोप जुइगु थाय्:-

कर + त्वा = कत्वा (याना)

हन + त्वा = हन्त्वा, हत्वा (नाशयाना, हननयाना, स्याना)

भुज + त्वा = भुत्वा (अनुभव याना, नया)

पद + त्वा = पत्वा (वया, प्राप्तयाना)

चज + त्वा = चत्वा (तोता)

छिद + त्वा = छेत्वा (ध्यना, त्वाःथला, चाना)

भिद + त्वा = भेत्वा (तःछ्याना)

c. अन्तिम स्वर ह्रस्व जुड़गु वा वृद्धि जुड़गु थाय्:-

दा + त्वा = दत्वा (विया) हू + त्वा = हुत्वा (जुया)
 आ + त्वा = अत्वा (सीका) ठा + त्वा = ठत्वा (चवना)
 नी + त्वा = नेत्वा (यंका, थ्यंका)

D.(१) त्- कार लोप जुड़गु थाय् -
 दिस + त्वा = दिस्वा (खना)

D.(२) धात्वन्त नाप त्-कार पाइगु थाय् :-
 लभ + त्वा = लद्धा (प्राप्तजुया ; दया)

धात्वन्त स्वर जक लोप जूयगु थाय् :-
 हन + त्वा = हन्त्वा (हनन याना, स्याना)
 मन + त्वा = मन्त्वा (विचःयाना, कल्पना याना)
 गमु + त्वा = गन्त्वा (वना)
 थूगु अन्तिम थासय् म्-या न्-जुइ

छूं आगमादि मजूसे धातु नाप मिले जुड़गु :-
 या + त्वा = यात्वा (वना) नी + त्वा = नीत्वा (यंका)
 पा + त्वा = पात्वा (त्वना, पान याना)

१३४ य-प्रत्ययं हरेक अवस्थाय् धात्वन्त व्यञ्जनया रूप काइ ; दीर्घस्वरान्त धातु नाप प्रयोग जुइबलय् वया रूप पाइमखु ।

(१) मपासे च्वनीगु थाय् :-

आ + दा + य = आदाय (ज्वना)
 प + हा + य = पहाय (तोता ; तापाका)
 आ + नी + य = आनीय (हया)
 आ + जा + य = अञ्जाय (सीका)

(२) पूर्व व्यञ्जनया रूप काइगु थाय् :-

आ + गमु + य = आगम्य = आगम्म (वया)
 नि + सद + य = निसद्य = निसज्ज (फय्तुना)
 आ + कमु + य = अक्कम्य = अक्कम्म (न्हुया)
 उ + पद + य = उप्पद्य = अप्पज्ज (जन्म जुया)
 उप + लभ + य = उपलभ्य = (प्राप्त जुया)

प + मद + य = पमद्य = पमज्ज (प्रमाद जुया)

आ + रभ + य = आरम्भ = आरब्भ (शुद्ध याना, बारे)

प + विस + य = पविस्स्य = पविस्स (दुहाँवया)

वि + भज + य = विभज्य = विभज्ज (इना)

(द्य-ज्य-निगूया ज्ज-जुइगु आकार व भ्य-या भ्भ जुइगु आकार थनं च्वय् परिच्छेदय् उल्लेख जुइधुंकूगु दु)

(३) धात्वन्त व्यञ्जन ह्-कार जुया च्वंसा य-प्रत्यय नापं (न्होने लिउने) हिंला बला जुइ ।

आ + रुह + य = आरुह्य = आरुय्ह (गया)

गह + य = गय्ह (हया)

प + गह + य = पग्गह्य = पग्गय्ह (लहना)

सं + मुह + य = सम्मुह्य = सम्मुय्ह (मोहित जुया)

(४) गबलें गबलें य-प्रत्ययया य्-कारय् दित्व जुइ ।

वि + नि + य = विनेयु (तापाका)

वि + चि + य = विचेय्य (ल्यया)

१३५. त्य-प्रययं धात्वन्त-व्यञ्जन नापं अथवा व मदयेक अथवा न्हाबलें च्व-या रुप काइ ।

उप + हन + त्य = उपहच्च (तं पिकया हाना)

आ + हन + त्य = आहच्च (हाना, ताना)

पटि + इ + त्य = पटिच्च (उकिं, कारणं)

अनु + विद + त्य = अनुविच्च (सीका, विचाःयाना स्वया)

अव + इ + त्य = अवेच्च (थुइका कया)

उप + इ + त्य = उपेच्च (लिक्क वया)

नि + पद + त्य = निपच्च (बेंय् भीसुना, वन्दना याना)

नि + हन + त्य = निहच्च (शान्त याना)

सं + कर + त्य = सक्कच्च (थिंक याना, सत्कार)

वि + विव + त्य = विविच्च (अलग जुया, अलगवना)

अभ्यास - २५

नेपाल भाषय् अनुवाद याना कितकपद क्यनेमा :

१. “सो किर पञ्चपण्णस वस्सानि सूकरे वधित्वा खादन्तो च चिक्किणन्तो च जीविकं कप्पेसि ।” (चून्दसूकरिक)
२. “भिक्षू तस्स घरद्वारेण गच्छन्ता तं सद्दं सुत्वा विहारं गन्त्वा सत्थु सन्तिके निसिन्ना एवमाहंसु ; भन्ते, चुन्दसूकरिकस्स गेहद्वारं पिदहित्वा सूकरानं मारियमानानं अज्ज सत्तमो पदवसो ।” (ध. अट्टकथा)

३. “अन्धबालपितरं निस्साय एवरुपं बुद्ध उपसङ्गिकत्वा कायवेय्यावतिकं वा कातु दानं वा दातुं धम्मं वा सोतुं नालत्थं ; अञ्जं कत्तब्बं नत्थीति मनमेव पसादेसि ।” (मट्टकुण्डली वत्थु)
४. “ततो सो ततिये बस्से, नागिन्दो मणिअक्खिको ।
उपसङ्गम्म सम्बुद्धं, सह सङ्ग निमन्तयि ।” (महावंस)
५. “अत्तनो पटियत्तेन , खज्जभोज्जेन तप्पिय ।
सम्बुद्धभातितं धम्मं, सामेणेरमपुच्छि तं ॥” (व हे)
६. “भूसापेत्वान नगरं, गन्त्वा संघं निमन्तिय ।
घरं नेत्वान भोजेत्वा, दत्त्वा सामणकं बहुं,
सत्थारा देसितो धम्मो कित्तकोति अपुच्छथ ॥” (व हे)
७. “निपच्च सिरसा तस्स, अनन्तगुणसागरे ।
निमुग्गो पीतिसम्पुण्णी, इदं वचनब्रवि ॥” (वक्कलित्थेरापदान)
८. “भवना अभिनिक्खम्म, अद्दसं लोकनायकं ।
इन्दिपरं व जलितं, आदित्तं व हुतासनं ॥” (मणिपूजकापदान)
९. “सञ्जा पन वन्दिते भगवन्तं अवन्दित्वा ठातुं समत्थो नाम एकोपि साकियो नाहोसि, सब्बे वन्दिसु येव ।” (जा. निदान)
१०. “राजा संविग्गहदयो हत्थेन साटकं सण्ठपेन्तो तुरिततुरितं पनक्खपमत्त्वा वेगेन गन्त्वा भगवतो पुरतो ठत्वा आह किं उक्तकानं भिक्खून् न सक्का भत्त लद्धन्ति सञ्जं फरित्थाति ।” (व हे)
११. “कन्थको पन छन्नेन सुद्धिं मन्तयमानस्स बोधिसत्तस्स वचनं सुणन्तो ठत्वा सोकं अधिवासेतु असक्कोन्तो हदयेन फलितेन कालं कत्त्वा तावतिसभवने निब्बत्ति ।” (जातक निदान)
१२. “पख्ल-कच्छ-नख-लोमो, अहं कम्मेषु व्यावटो ।
चिरस्सं नहापितं लद्धा, लोनं तमपहारयिं ॥” (३९१ काक जातक)

न्हूगु शब्दत

अधिवासेतुं = सह यायेत नि.	कित्तक = गुलि ३ (याइगु सेवा
अनन्त = था: गा: मदुगु ३	गुणसागर = गुणया सागर पु.
अन्धबाल = त:सकं अज्ञानीम्ह ३	घरद्वारं = छे-लुखा न.
अपहारयि = चीके बिल	चिरस्सं = ताकालं नि।
अभिनिक्खम्म = पिहाँ वना	जलित = थीगु, च्या:गु ३
अब्रवि = धाल (पू.क्रि)	तप्पिय = सन्तर्पणयाना पू.क्रि.
असक्कोन्त = मफुम्ह ३	तुरिततुरितं = याकनं याकनं नि
इन्दीवर = वेंचुगु पलेस्वां न.	नहापित = सँ, दाढी, खाइम्ह नौ
उपसङ्गम्म = लिक्क वना पू.क्रि	भवन = भवन, वासस्थान न.
एत्तम = थुलि जक ३	भूसापेत्त्वा = छायेपिया, पू.क्रि
कच्छ = याकु सें पु.	मणिअक्खिक = नाँ (मणिथें
कायवेय्यावतिक = शरीरं	जा:गु मिखा दुम्ह) पु.
नागिन्द = नागराज पु.	मन्तयमान = खें ह्लाइम्ह ३

नालत्थं = मकया	मारियमान = स्याइम्ह	३
निमन्तिय = निमन्त्रण याना पू.क्रि	बधित्वा = स्याना, छ्याना पू.क्रि	
निमुग्ग = घुतु वंगु	व्यावट = संलग्न, लिमला:गु	३
परुह्ल = याकनं बुयाव:गु	सञ्जा = संकेत, संज्ञा	३
पिदहित्वा = बन्द याना, ल्व:पुया	सण्ठपेन्त = बाँलाक तया	३
फलित = त:ज्यागु	संविग्ग = संवेग	३
पीतिसम्पुण्णम = प्रीति जा:गु	साकिय = शाक्य वंशी पु.	
सामणक = अमणपिंत योग्यगु	हुतासन = मिं पु.	

कृदन्तपद युक्त याना पालि भाषय अनुवाद यायेगु

१. सर्वज्ञ आवस्ती नगरय् च्वनाविज्याना मड्कुण्डलिया बारे थ्व गाथा देशनायाना विज्यात ।
२. चुन्दसूकरिक न्येन्यादे त्क फातय् तू याना जीविका हना सिनावना नरकय् जन्म जुल ।
३. ब्राह्मणं बैद्यपिन्त धन वी मंकदया बैद्यपिंथाय् वना, “छिमिसं फलनागु रोगयात गजागु वासः यायेगु” धका न्यनाच्वन ।
४. त:जा:गु गङ्गां पारतरे जूम्ह खुं थः पासापिसं रक्षायाना त:गु वनय् दुहाँ वना फय्तुना इमिसं ब्यूगु भोजन नल ।
५. देवल तपस्वी हिमालयं वया शहरया ध्वाखा लिक्क च्वनाच्वंपि मस्तयत् खना “थ्व शहरय् थ्यंक विज्याइपिं तपस्वीपि गन च्वना विज्याइगु” धकान्यन ।
६. बैद्यपिसं धा:गु सिं ख्वलादि कया हया वासः याया हे मड्कुण्डलिया रोग तच्चः जुजु वल ।
७. ह्यपा व्यापारी छम्हसिनं थ:गु पसःलिक्क विज्याम्ह प्रत्येक बुद्धया पात्रय् जायेक कस्ति तया (दान) बिल ।
८. शुद्धोदन जुजु भगवानयात वन्दना यायेवं मेपिं शाक्य जुजुपिं व शाक्य कुमारपिसं नं वसपोलयात वन्दना मयासे च्वने मफूगु जुल ।
९. तथागत कपिलवस्तु नगरय् भिक्षाया निंतिं विचरण याना विज्या:बले बौम्ह जुजुं व खें सीका याकनं वया “भन्ते जिमिगु वंशयात निन्दा याका विज्याये मते” धका धाल ।
१०. राक्षसनी मनुष्य भेषं वया “वं काय् बुइकूगु ला कि अथवा म्हाय् स्वाये” धका धा धां छें दुहाँ वना मचा कया वं खकं खंक हे नयावन ।
११. अले स्थविरं “छथें जा:न्ह पापिं जिगु तुतां ज्वने म्वाः” धका धया वयात ख्याना छवल ।
१२. व “जि त:धंगु याये मत्य:गु यायेलात” धका छ्यनय् ह्ला:तया ख ख्वें जङ्गलय् दुहाँ वना हानं लिहाँ मवल ।
१३. “थनिं निसें फलानाम्हं जित चिकं (वास :) दायेका ब्यूगु दु धका मेपिन्त कना विज्यायेमत्य । जिं नं “जि छ्पिंत चिकं दायेका वियागु दु धका कने मखु” धका बैद्यं धाल ।
१४. थ:गु सम्पत्ति घोषकयात वीगु इच्छा मजूम्ह सेठं वयात स:ता थ:गु पालिक्वय् च्वंम्ह व पाखे स्वया “थ्व सम्पत्ति जिमि काय्-यात वीमखु” धका धाल ।

न्हूगु शब्दत

फलानाम्ह = असुक ३
 प्रत्येक बुद्ध = पच्चेक बुद्ध पु.
 पापि = पापी, पाप पु.
 तुतिक्वय् = पादमूल न.
 भिक्षाया नितिं = पिण्डाय
 ख्वला = तच पु.

खें, समाचार = पवत्ति इ.
 स्वया च्वंक च्वकं = पस्सन्तिया
 मनुष्य भेष = मनुस्सवेस पु.
 वन (भ्वः) = वनराजी ३
 वन्दना याःम्ह = वन्दित ३
 छ्यानय् ह्लाःतया = बाहा पग्गय्ह

समाप्त

